

Abdulfettah Ebû Gudde

İLİM YOLUNDA

Çileler - Fedakârlıklar - Adanmışlıklar

 ERKAM
YAYINLARI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İSTANBUL 1437 / 2016

İLİM YOLUNDA

Çileler - Fedakarlıklar - Adanmışlıklar

Abdulfettah Ebû Gudde

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz, kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

İLİM YOLUNDA
Abdulfettah Ebû Gudde

Erkam Yayın No: 413
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
İç Tasarım: altınolukgrafik / Şaban Muslu
Kapak Tasarım: altınolukgrafik / Halil Ermiş
ISBN No: 978-605-302-091-2

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

MÜTERCİMLERİN ÖNSÖZÜ

İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler, ilmin, âlimin ve ilim talibinin yüce değerini ifade eden çok açık ifadelerle doludur. Dinin ilk emri "oku" diye başlar. Bilenlerle bilmeyenler bir değildir. Allah (c.c.)'ın sıfatlarından biri "Alîm"dir. Zerreden kürreye vücut bulan her şey, yaratıcının bu sonsuz ilminin birer yansımasıdır. Yerler ve gökler ilimle ayaktadır. Meleklerin önünde kemal-i edeple eğildiği yüce bir payedir ilim. Belki de yaratıcının "Alîm" sıfatının kulda tecellisinin bir lütfudur bu paye.

İşte İslam'ın ilme bahsettiği bu değer, tarihsel süreçte bu yüce gayenin taliplilerini de ortaya çıkardı. Dârulerkam'da, suffada, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek eliyle atılan tohumlar, dalları dünyanın dört bucağına uzanmış ulu bir çınara dönüştü. Medine'de serpilen bu ulu çınarın gölgesi altında cihan, ilahi hikmetle yoğrulmuş görkemli İslam medeniyetiyle tanıştı.

Elinizdeki kitap, merhum Abdulfettah Ebû Gudde'ye ait "Safahât Min Sabri'l-'Ulemâ 'Alâ Şedâ'idî'l-'İlmi Ve't-Tahsîl" adlı eserin Türkçe çevirisidir. Okuyucusuna, İslam ilim geleneği içinde hoş bir sadâ bırakmış âlimlerin ilmi hayatlarından çok çeşitli ve de renkli kesitler sunmaktadır. Elbette ki, kitapta yer alan söz konusu pasajlar, birer kurgu veya hayal ürününden ibaret hikâyeler değildir. Bilakis, ilmi, dünyanın içindeki her şeye üstün tutmuş, ilmin olduğu yerde, aş bulamasa da doymuş, su bulamasa da kanmış, gerçek ilim âşıklarının yaşadıkları olaylardır. Hocasının kapısının eşiğine başını koyan, ilim meclislerinde sabahlayan, ilim için eşini, çocuğunu, vatanını terk eden, geceleri uyumayan, ilim uğruna yokluğu umursamayan, son nefesinde dahi öğrenmeyi dert edinen hatta ilim yolunda can veren ilim âşıkları...

Tam anlamıyla ilim uğruna adanmış bu kutlu hayatlar, birçok yönden okunup değerlendirilmeye müsâittir; ilmin, âlimin ve öğrenciliğin fazileti, öğrenme metotları, öğretmen-öğrenci ilişkileri, âlime saygı, öğrenciye yaklaşım tarzı, vakit disiplini bunlardan sadece bir kaçıdır.

Burada önemli bir noktaya daha işaret etmekte fayda görüyoruz. Geçen yüzyılda İslam coğrafyasında etkisini iyiden iyiye gösteren Modernizm, sosyo-kültürel açıdan Müslümanların gelenekle olan ilişkilerinde ciddi kırılmalar yaşanmasına yol açtı. Bu bağlamda ilim çevrelerinde, Müslümanların geleneksel ilmi mirasını küçümseyen, değersiz addeden bir söylem ortaya çıktı. Öyle zannediyoruz ki, bu kitapta yer alan ilme adanmış hayatlar, çağımızın ilim taliplilerine, üzerinde yüzdükleri ilim denizinin, geçmiş âlimlerin kalemlerinden damlayan mürekkep damlalarından oluştuğunu hatırlatacak, onları "vefa" ve "tevâzu" hasletleriyle müzeyyen kılacaktır. Onlara kendi dinamikleriyle ayağa kalkmanın, özgün duruşun yolunu açacaktır.

Çeviride, gerekli görülen yerlerde tarafımızdan bazı notlar ilave edilmiştir. Eserde uzun uzadıya verilmiş bazı dipnotlarda, asıl konudan uzaklaşmama adına kısaltmalar yapılmış, maksadın hâsıl olacağı kadarıyla yetinilmiştir. Yine eserde yer alan şiirler, genellikle manevi çeviriyle verilmeye çalışılmıştır.

Bu vesileyle geçmişten bugüne değin ilim yolunda gitmiş bütün âlimlerimize, bu kitabı hazırlayarak nesillerimiz için çok önemli bir hizmet yerine getirmiş olan Abdulfettah Ebû Gudde'ye Allah'tan rahmet diliyoruz.

R. Orhan Özel
Semih Yolaçan

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Hamd ve şükür âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.)’a, salat ve selam sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)’e, âl-i ahabına ve kıyamete kadar O (s.a.v.)’e tabi olanlara olsun.

İlmiyle âmil ve ihlâs sahibi âlimlerin hayat hikâyeleri, fazilet ve ahlakî değerleri insan zihnine işleyen en önemli vesilelerdendir. Bu ibretli hikâyeler sayesinde insan, ulvi ilim yolunda karşılaşacağı sıkıntılara ve engellere tahammül etmeyi öğrenir. Yine bu ibret dolu hatıralar, en şerefli ve en yüce mertebelere yükselebilmek isteyen ilim yolcusunu azim ve gayrete sevk eder.

Bu konuda bazı selef uleması şöyle demişlerdir:

“Hikâyeler Allah’ın askerleridir ki bu sayede Allah sevdiği kullarının kalbini sabitleştirir.”

Şu ayet-i kerimeyi de bunun bir delili olarak gösterirler:

“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda da sana hak ve inananlar için bir öğüt ve ibret gelmiştir.” (*Hud, 120*)

İmam Ebû Hanife (r.a.) şöyle der:

“Ulemanın güzelliklerini anlatan hikâyeler bana fıkıhın çoğundan daha sevimli gelir, çünkü bu hikâyeler bize âlimlerin edep ve ahlakını öğretir.”

İmam Ebû Hanife şu ayet-i kerimeyi bu sözüne delil olarak göstermektedir:

“İşte onlar, Allâh’ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy ve de ki: “Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece âlemlere bir öğüttür.” (*En’am 90*)

Hâfız ibn-i Abdilberr, Cami’u Beyani’l İlmi ve Fadlihi adlı kitabında, Kadı İyaz ise Tertibü’l Medarik adlı eserinde, Hâfız Sehavi el-İ’lânü bi’t-Tevbîh adlı eserinde, Tarihçi Makkari ise Ezharü’r Riyad adlı eserinde bu sözü nakletmişlerdir.

El Lukat fi Hikyeti’s Salihin adlı kitabının önsözünde İmam İbnü’l Cevzi, Malik b. Dinar’dan naklen şöyle der:

“Hikayeler cennet hediyeleridir.”

Cüneyd de der ki:

“Hikayeler Allah’ın askerleridir. Bu askerler müridin imanını kuvvetlendirir.”

Kendisine bu sözün için bir delilin, şahidin var mı diye sorulunca, şu ayeti okudu:

“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda da sana hak ve inananlar için bir öğüt ve ibret gelmiştir.” (*Hud, 120*)

Birisi demiştir ki; “Hikâyeleri çokça anlatın, çünkü hikayeler incilere benzer. Belki o incilerin içinden eşsiz bir inci (ed-Dürretü’l-Yetîme) çıkıverir.”

Bu sözdeki inciden maksat sözün fazlasından uzak durmaktır. Kıssalar, içerdikleri mevzu dolayısıyla anlatılmak isteneni fazla bir açıklamaya hacet kalmadan ifade ederler. Böylece de eşsiz bir inci gibidirler.

İmam İbnü’l Cevzi el Muntazam fi Tarihi’l Mülûki vel Ümem adlı eserinin mukaddimesinde şöyle der:

“Bilesin ki siyer ve tarih anlatımında sayısız faydeler vardır. Bunlardan en önemlileri; Olayların iç yüzünü anlarsın, zaman içerisindeki değişikliklerin farkına varırsın, kaderin bizim üzerimizdeki tasarruflarını öğrenirsin, geçmiş haberleri, olayları duymuş olursun ve geçmiş olayları dinlemek gönle sürur verir.”

Ebû Amr İbnü’l Ala şöyle der:

“Yediğinden içtiğinden bir tad alamayan, dünya lezzetlerini yitirmiş yaşlı bir adama, ‘ölmeyi arzu eder misin?’ diye soruldu.”

Adam: “Hayır” diye cevap verdi.

“Dünya lezzetlerinden ne kaldı ki?” denilince adam:

“Acaib hadiselerin hikâyeleri var ya!” diye cevap verdi.

Bu kitabın müellifi bendeniz, aciz Abdülfettah Ebû Gudde der ki:

“Azim ve gayreti harekete geçiren, sessiz ve sakin bir şekilde, şunu yap bunu yapma demeksizin ahlaki kuvvetlendiren, olayların gerçek yüzünü öğreten ve geçmiş mümtaz âlimlerimizi örnek almamıza sebep olan en hayırlı şey seçkin ulema ve salihlerin hayat hikâyelerini okumaktır. Üstün nitelikli büyüklerin hayat anlayışına vakıf olmaktır. Salih kulların güzel menkıbelerini dikte etmektir. Böylece ilmiyle âmil olan gayretli âlimlere yaklaşılmaya ve benzemeye çalışmaktır.

Bu hikâyeler gayretleri yüksek tutan, azmi artıran, gayeyi yücelten, kalpleri aydınlatan, niyetlere samimiyet katan, zorluk ve engellere karşı sabır kazandıran güzel hatıraları canlandıran ve bunlardan faydalanmamızı sağlayan en hayırlı teşvik unsurudur.

Allah’ın izniyle bu kitabı okumak da bir nebze olsun bu güzelliklerin gerçekleşmesine sebep olacaktır. Allah her hayırlı ve doğruya sevk eden işin yardımcısıdır.

Allah’a hamdolsun kitabımız okurlar ve ilim taliplilerince büyük rağbet gördü. Hatırı sayılır alimler tarafından bu kitaba bir çok övgülerde bulunuldu. Kısa sürede birinci baskısı bitti. İstek çok olunca ikinci baskısının da yapılmasını gerekli gördüm.

İlk baskısındaki sevilen üslubunu ve değerini de korumak için kitabı yeni ve sevimli bir ciltle tabetmek istedim.

Bu baskıya neredeyse birinci cildin yarısı kadar bir eklemeye bulundum. Bu baskıyı ayet, hadis, şiir, kaynak, mühim şahsiyetler ve konu bakımından da zenginleştirdim. Bu konuda da elimden geldiği kadar titiz davranmaya çalıştım.

Başarı Allah (c.c.)'dandır. Hidayet O'nun elindedir. Bu çalışmamızı hasenat defterine kaydetmesini ve okuyanların hayır dualarından bizi faydalandırmasını ümit ederiz. Bizleri sözü dinleyen ve sözlerin en güzeline tabi olanlardan eylemesini niyaz ederiz. O bizim Rabbimizdir. O (c.c.) Ne güzel Rab ve ne güzel dosttur. Hamd Âlemlerin Rabbine mahsustur.

Abdülfettah Ebû Gudde

24 Recep 1394 Beyrut

BİRİNCİ BÖLÜM:

İLİM UĞRUNA ZORLUKLARA KATLANMALARI VE UZUN YOLLAR KATETMELERİ

Bu bölüme öncelikle, beşerîyyetin babası efendimiz Âdem (a.s.)'ın ilim öğrenme gayreti ve melâike-i kiramdan ilim tahsiline emrolunmasıyla başlayacağım.

Ardından aynı şekilde efendimiz Mûsa (a.s.)'dan ve bazı sahâbe ve büyük âlimlerden gelen haberlere yer vereceğim.

İLK İNSAN VE İLK İLİM TALİBİ

İmam Buhârî¹ ve İmam Müslim'in sahihlerinde Ebû Hüreyre'den rivayet ettiklerine göre Nebi (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah Âdem'i kendi suretinde², altmış zira boyunda³ yaratmıştır. Allah onu yarattığında git şu oturmakta olan melek topluluğuna selâm ver, onların seni nasıl selâmlayacaklarını iyi dinle, zira bu senin ve zürriyetinin selâmıdır." buyurdu. Bunun üzerine Âdem onlara:

"-Es-Selâmu aleyküm" dedi. Melekler de bu söze ilâvede bulunarak:

"-Es-Selâmu aleyküm ve rahmetullah" diye mukabelede bulundular. Cennete girecek herkes Âdem'in suretinde olacaktır.⁴ Ondan bugüne kadar yaratılanlar hep küçülegelmislerdir."⁵

Âlimler bu hadisin şerhinde şöyle dediler:

"Git şu topluluğa selâm ver, seni neyle selâmlâyacıklarını iyi dinle" sözünde meleklerin Âdem (a.s.)'dan uzakta bulundukları bildirilmektedir. Ve yine bu hadis-i şerifin muktezasında ilim tahsili için bir çaba içine girilmesine ve bunu ilk yapan kişinin de Âdem (a.s.) olduğuna dair delil vardır.⁶

* * *

İLİM YOLCUSU HZ. MUSA (A.S.)

İmam Ebû Abdullah Buhârî, sahihinin ilim bahsinde,⁷ Mûsâ'nın Hızır'a gidişi ve "Öğretildiğin şeylerden bana bir hakikat öğretmen şartıyla sana tabi olabilir miyim?"⁸ âyetine değinmektedir. Ardından Buhârî, İ. Abbas'ın, Mûsa (a.s.)'ın buluştuğu kişinin kim olduğu hakkında Hurr b. Kays el-Fezârî ile ihtilâfa düştüğünü ve İ. Abbas'ın bu kişinin Hazır (Hızır) olduğunu söylediğini rivayet etmiştir.⁹

O esnada Übey b. Ka'b yanlarından geçerken İ. Abbas kendisini çağırarak:

"Ben ve bu arkadaşım, Mûsa (a.s.)'ın buluşmayı istediği kişi hakkında ihtilâf ettik. Sen Nebi (s.a.v)'i bu konudan bahsederken hiç işittin mi? diye sordu. O da:

"Evet, Allah'ın Resulünü şöyle buyururken işittim:

"Mûsa (a.s.) İsrâiloğullarının bir kısım ileri gelenleri ile beraberken bir adam gelerek Mûsa (a.s.)'ya:

"Hiç senden daha bilgili bir kimse biliyor musun?" diye sordu. Mûsa (a.s.) ona:

"Hayır" deyince Allah da kendisine:

"Bilakis, bizim Hızır kulumuz var."¹⁰ diye vahyetti. Bunun üzerine Mûsa (a.s.) ona gitmeyi murâd edince Allah balığı onun için bir işaret kıldı ve kendisine:

"Balığı kaybettiğinde hemen dön, mutlaka onunla buluşacaksın." buyuruldu.

Mûsa denizde balığın izini sürmekteydi ki yanındaki hizmetliye:

"Gördün mü bak! Kayaya sığındığımız vakit ben balığı unutmuşum. Onu söylememi her halde bana şeytan unutturdu. Balık da tuhaf bir şekilde denizde yolunu tutmuştur. İşte bu aramış olduğumuz şey dedi. Bunun üzerine, ikisi de izlerini takip ederek, gerisin geriye döndüler."¹¹ Ardından da Hızır'ı buldular. Bundan sonra durumlarını Allah (c.c.) kitabında anlatmıştır."

Hâfız b. Hacer söz konusu hadisin şerhinde¹² şu ifadelere yer vermektedir: "Bu bâb, karşılaşılabilecek meşakkatlere karşı ilim öğrenmeye teşvik için açılmıştır. Zira özenilen bir şeyi elde ederken meşakkatlerin hâsıl olması muhtemeldir. Nitekim üstün ve yüksek bir makama ulaşmış olması, Mûsa (a.s.)'ın ne ilim öğrenme isteğine ve ne de ilim için karada ve denizde yolculuk yapmasına mâni olmamıştır.

Hadisten, ilim öğrenmek için deniz yolculuğunun yapıldığı hatta onun için pek çok zorlukların göze alındığı, yolculukta azık taşımanın meşru olduğu, her durumda tevâzûnun lûzûmu ve makamı yüksek olanın ilim öğrendiği kimseye itaat ettiği anlaşılmaktadır.

Zaten bu yüzden Mûsa (a.s.) Hızır (a.s.)'la buluşmayı çok arzulamış, gerek kavmine onun ahlâkıyla terbiye olmalarını öğretmek ve gerekse tevâzu yoluna girip nefsinin arındırmak isteyen tenbihte bulunmak için ondan ilim öğrenmeyi istemiştir. Ayrıca yine hadiste meşakkat ve yol yorgunluğuyla da olsa daha fazla ilim öğrenmenin fazileti de ifade edilmektedir."

Hâfız el-Hatib el-Bağdadî "Rihle fî Talebi'l-Hadis"¹³ adlı eserinde söz konusu hadisin ardından şöyle demektedir:

Bir kısım ilim ehli kimseler şunu söylemektedir:

"Allah (c.c.) katındaki konumuna, yüksek makamına ve nübüvvetinin şerefine rağmen amacı için sarfettiği çabalardan sonra Mûsa'nın zorluklara katlanıp sefere çıkması ve Hızır'la buluşmak için tevâzu ve itaat içinde tüm bunlara sabretmesi ilmin kıymetinin büyüklüğünü, ilim ehlinin mertebesinin yüceliğini ve ilim öğrenilen kişiye karşı tevâzuda bulunmanın güzelliğini göstermektedir.

Bir kimse herhangi bir mahlûk için gösterdiği tevâzudan ötürü yüksek derece ve makama yükselse Mûsa (a.s.) bunun en başında gelirdi. İnsanın kendisinde olmayan ilme ulaşma ihtiyacını kabul ederek, ciddiyet ve çalışma ortaya koyması, oturduğu yerde rahatını bozması ve ilimden istifade için iştiaht duyması mahlûkat içinde bu şekilde yücelen ve büyüyen başka bir kimsenin olmadığını göstermektedir.

Hâfız el-İmam b. Kayyım (rahimehullah) "Miftâh-u Dâri's-Seâde" adlı kitabında ilmin ve ilim ehlinin şeref ve faziletlerini sayarak şöyle demektedir¹⁴:

"Allah sübhânehû, bize Mûsa'nın samimiyetini ve kendisiyle konuşmasını hatta ona kendi kudretiyle Tevrat'ı yazdığını haber vermektedir. Ayrıca Mûsa (a.s.)'ın ilim öğrendiği, ilmine ilim katacağı âlim bir kişi için yola koyulduğundan bahsetmekte ve onun söz konusu âlimle buluşma ve ondan ilim öğrenme iştiahtıyla şöyle dediğini buyurmaktadır:

"Hani Mûsa yardımcısına durmayacağım ta ki, iki denizin birleştiği yere kadar varacağım yahut senelerce gideceğim demişti."¹⁵

Nihayet Mûsa (a.s.) o kişiyle buluştuğunda bir öğretmen karşısındaki öğrenci tavrına büründü ve ona şöyle dedi:

"Öğretildiğin ilimden bana bir hakikat öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?"¹⁶

Selâm verdikten sonra, kendisine tâbi olmak için izin isteyerek ve ancak izin verdiği takdirde kendisine tâbî olacağını belirterek sözüne başladı ve ardından "Sana öğretilen şeylerden bana da bir hakikat öğretmen için..." dedi. O'nun yanına, sigaya çekici ve dikkafalı bir edayla değil öğrenen ve ilmini artırmak isteyen bir kişi olarak geldi.

İlmin kıymeti ve fazileti olarak bu anlatılanlar yeterlidir. Zîra Allah'ın nebisi ve bizzat konuştuğu elçisi, âlim bir kişiden üç meseleyi öğrenmek gayesiyle bitap düşünceye kadar yollara koyuldu. Bu

kişiyi duyduğu vakit, onunla buluşuncaya ve kendisine ilim öğretmesini isteyinceye dek dur durak bilmedi. Mûsa (a.s.) ve bu âlim kişinin (Hızır'ın) kıssasında, nice ibretler, dersler ve hikmetler vardır. Ancak yerimiz bütün bunlara değinmek için müsâit değildir." İbn-i Kayyım da "Medâricü's-Sâlikîn" adlı kitabında benzeri şeyleri söylemektedir.¹⁷

Bundan sonra ilim için yolculuk yapma konusunda sahâbe (r.a.)'den gelen bazı rivayetlere yer vereceğim. Çünkü onlar enbiyâ-i kirâm (a.s.)'dan sonra bizler için birer numûne ve örnek durumundadır.¹⁸

* * *

EBU ZER (R.A.) VAHYİN İZİNDE

Buhâri, sahihinde, Menakıp bahsinin “Ebû Zer’in (r.a.) Müslüman Olması”¹⁹ ve “Zemzem Kıssası”²⁰ ile ilgili bölümlerinde ayrıca yine “Ebû Zer’in (r.a.) Müslüman olması”²¹ ile ilgili bir başka bölümde; Müslim de sahihinin “Ebû Zer’in Faziletleri” ile ilgili bölümünde İbn-i Abbas’tan şöyle rivayette bulunmuştur²²:

“Nebî (s.a.v)’in Mekke’de Peygamber olarak gönderildiği haberini aldığı anda Ebû Zer kardeşi Üneys’e:

“-Git şu vâdiye ve kendine gökten haber geldiğini iddia eden bu kişi hakkında benim için bilgi al, sözünü iyi dinle sonra da yanıma gel.” dedi.

Üneys bunun üzerine oradan ayrıldı nihayet Mekke’ye geldi ve onun sözlerini dinledi ve sonra da döndüğünde Ebû Zer’e:

“- O’nu, güzel ahlâkı emrederken gördüm ve şiir olmayan bir sözü söylerken işittim.” dedi. Bu sözler üzerine Ebû Zer kardeşine:

“-İstediğim şeye çâre bulmadın” dedi. Bunun üzerine Ebû Zer yanına yol azığını aldı ve su dolu kırbasını yükledi. Sonunda Mekke’ye vardı ve doğru mescide giderek tanımadığı halde Nebî (s.a.v)’e bakındı. O’nu birine sormayı da uygun görmedi. Artık gece çokünce yatıp uzanmıştı ki, Ali b. Ebî Tâlip (r.a.), onu gördüğünde bir yabancı olduğunu anladı. Kendisini evine da’vet edince o da peşinden gitti. Sabah oluncaya dek birbirlerine herhangi bir şey sormadılar. Sonra kırbasını ve yol azığını alıp mescide yollandı. O gün de çok çaba sarfetti ancak Nebî (s.av)’i göremedi tâ ki yine akşamı edince yattığı yere döndü. Ali (r.a.) yanından geçerken:

“Bu adamcağızın hâlâ nereye gideceğini öğrenme zamanı gelmedi mi?” diye söylendi. O’nu kaldırdı ve beraberinde götürdü. Yine birbirlerine herhangi bir şey sormadılar. Nihayet üçüncü gün oldu ve Ebû Zer aynı şeyi yapınca Alî (r.a.) yine onu kaldırdı ve kendisine dönerek:

“-Seni buralara getiren şeyi bana anlatmayacak mısın?” diye sordu. Ebû Zer de:

“-Bana yol göstermen için sağlam bir söz verirsen bunu yaparım” diye cevap verdi. Nitekim öyle de yapıp durumu anlatınca Alî (r.a.) de aradığı kişinin hak ve Allah’ın elçisi olduğunu ifade etti. Ayrıca ona:

“-Sabahladığında bana tâbî ol. Eğer senin için endişe duyduğum bir şey görürsem ayakkabımı düzeltir gibi bir duvara yönelik dururum. Eğer devam edersem içeri gireceğim yere kadar bana tâbî olursun.” Nitekim öyle de yaptı o da peşinden takip etti ve nihayet Nebi (s.a.v)’in yanına girince o da yanında içeri girdi. Bundan sonra Ebû Zer Nebî (s.a.v)’in sözünü dinledi ve Müslüman oldu.

* * *

Burada Ebû Zer’in Müslüman olma hâdisesi ile ilgili yeğeni Abdullah b. Sâmit el-Gıfârî’nin Ebû Zer’den rivâyet ettiği bir rivâyet daha vardır ki, bu rivâyeti aynı şekilde Müslim de sahihinde²³ Abdullah b. Sâmit târîkından rivâyet etmiştir. Söz konusu rivâyet özet olarak şöyledir; Ebû Zer demiştir ki:

“Ben, kardeşim Üneys ve annem haram ayları helâl saydıklarından kavmimiz Gıfar’ın içinden çıktık. Onlardan ayrıldık ve nihayet Mekke yakınlarında konakladık. Üneys:

“-Mekke’de görülecek bir işim var, benim yerime idare et” diyerek yanımdan ayrıldı ve Mekke’ye vardı. Geriye gecikerek dönünce kendisine dedim ki:

“-Ne iş yaptın?” O da:

“Mekke’de Allah’ın kendisini elçi olarak gönderdiğini ileri süren bir adamla karşılaştım” dedi.

“-Peki, insanlar, hakkında neler söylüyor?” diye sorduğumda:

“-Şâir, kâhin, sihirbaz gibi şeyler” dediklerini ifade etti. Üneys bir şâirdi ve devamla şunları söyledi:

“-Şüphesiz kâhinlerin sözünü dinlemiştim, dedikleri onları sözü gibi değildir. Yine onun sözünü şiir açısından ele aldım fakat şairlerin diliyle uyum göstermiyordu. Vallahi O sözünde doğrudur. Diğerleri ise yalancıdır.”

Bu sözler üzerine Ebû Zer şöyle dedi:

“-Sen de benim yerime işleri idare et, bir gidip bakayım.”

Bundan sonra Mekke’ye vardım. Etraftakilerin en çelimsizi olarak gördüğüm bir kişiye baktım ve kendisine sordum. Zirâ genellikle güçsüz olanın kötülüğünden emin olunur:

“-Dininden döndüğünü söylediğiniz şu kişi nerededir?” Bunun üzerine:

“-Dininden dönen kişi, dininden dönen kişi!” diye bağırarak beni işaret edince Mekke halkı eline ne geçirdiyse üzerime doğru geldi. Sonunda baygın bir şekilde yere yığılıp kalmışım. Kendime gelip ayağa kalktığımda adetâ câhiliyye ehlinin kurbanlarının kanı bulanan dikili taşlara dönmüştüm. Sonra zemzem suyuna vardım ve üzerimdeki kanları temizleyip biraz su içtim. Ey yeğenim, zemzem suyundan başka hiçbir yiyeceğim olmadan otuz gün, geceli gündüzlü Mekke’de kaldım. Şişmanladım ve hiç açlık belirtisi duymadım.²⁴

Ayın, gökyüzünde parladığı mehtaplı bir gecede Mekke halkı uykudaydı. Kâbeyi de hiçbir kimse tavaf etmiyordu. Allah’ın elçisi ve Ebû Bekir geldiler ve Hacerü’l-Esved’i istilâm ettiler. Sonra Allah’ın elçisi, (s.a.v) namaza durdu ve bitirince:

“-Esselâmu aleyke yâ Resûlellah” dedim. O da bana aynı şekilde cevap verdi. Benim kim olduğumu sordu. Ben de Gıfâr’dan olduğumu söyledim. Bunun üzerine Allah’ın Resûlü elini kaldırdı ve parmaklarını alnına dayadı. Ben de bu arada içimden “Gıfar’dan olduğumu hoş karşılamadı” diye söylendim. Elinden tutmak üzere ilerledim. Allah’ın elçisini benden daha iyi tanımakta olan arkadaşı (Ebû Bekir) beni durdurdu. Sonra Allah’ın elçisi başını kaldırdı ve:

“-Ne zamandır buralardasın?” diye sordu. Otuz gündür buralarda olduğumu söyledim. Dedi ki:

“-Seni kim doyurdu?” Ben de:

“-Zemzem suyundan başka yiyecek hiçbir şeyim yoktu. Şişmanladım. Açlık dahi hissetmedim.” deyince

“-Zemzem bereketli, doyurucu bir yemek ve derde devâdır.”²⁵ dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir:

“-Ey Allah’ın elçisi (s.a.v) bu gece bunun karnının doyurulması için bana müsâde ver.” deyince Resûlullah (s.a.v) ve Ebûbekir devam ettiler ben de onlarla beraber ilerledim. Ebûbekir bir kapıyı açtı ve bizim için Tâif kuru üzümünden çıkarmaya başladı. Bu benim Mekke’de yediğim ilk yemektir.²⁶

* * *

Buhârî, sahihinde Ömer b. Hattâb’ın şöyle dediğini rivayet etmektedir²⁷:

“Ben ve Ensârdan bir komşum²⁸, Medine yakınlarındaki köylerden biri olan Benî Ümeyye nâhiyesindeydik. Resûlullah’ın (s.a.v) yanında bir gün o ve bir gün de ben olmak üzere nöbetleşe kalıyorduk. Yanında ben kaldığımda o günün vahiy ve diğer bazı şeylerle ilgili haberini ona ben getiriyor, o kaldığında da benim yaptığımın aynısını o yapıyordu.”²⁹

Ömer b. Hattâb’ın verdiği bu haberden sonra Câbir b. Abdullah’ın (r.a.) uygulamasına yer vereceğim. Ondan bize gelen haber daha güzel ve şaşırtıcıdır.

* * *

TEK BİR HADİS İÇİN...

Yine Buhâri, Sahih'inin "Kitâbü'l-İlim" bölümünün "İlim öğrenmek için yolculuğa çıkmak"la ilgili bahsinde şunu demektedir:

"Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Üneys'e tek bir hadis sormak için bir aylık yol gitmiştir."³⁰

Buhâri, bu rivayetle "el-Edebü'l-Müfred" adlı eserinde Abdullah b. Muhammed b. Akîl tarıkıyla rivâyet ettiği hadise işâret etmektedir. Buna göre o, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini işitmiştir:

"Nebî (s.a.v)'in ashâbından bir kişinin Allah'ın Resûlünden bir hadis işittiği bana ulaştı. Hemen bir deve satın aldım ve ayrıldım. O'nun için bir aylık yol gittim ve nihayet Şâm'a vardım ki o Abdullah b. Üneysmiş. Kapıda durana dedim ki:

"-O'na Câbir'in kapıda olduğunu söyle."

"-İbn-i Abdullah mı yoksa?" deyince ben de:

"-Evet" dedim. Abdullah b. Üneys çıktı ve bana sarıldı. O'na:

"-Bana, senin Resûlullah (s.a.v)'den duyduğun bir hadis ulaştı. O hadisi duymadan önce ikimizden birinin ölmesinden korktum" dediğimde, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle derken işittiğini söyledi:

"Allah, kıyamet günü insanları çıplak, sünnetsiz, yanlarında bir şey olmaksızın haşrecek. Ardından yakında olan nasıl işitirse uzakta olanın da öyle işiteceği bir sesle onlara seslenecek:

«Ben melikim, ben deyyânım.»

Cennet ehlinde hiçbir kimse cehennemliklerden herhangi biri kendisinden zulüm gördüğüne dair hak talep ettiği sürece cennete giremez. Cehennemliklerden de herhangi biri cennetliklerden biri kendisinden zulüm gördüğüne dair hak talebinde bulundukça ateşe giremez. Yani hesap görülmeden ne cennetlikler cennete ve ne de cehennemlikler cehenneme giremez." Dedim ki:

"-Bu nasıl olacak? Biz Allah'ın huzuruna çıplak ve yanımızda hiçbir şey olmadan varmayacak mıyız? O da buyurdu ki:

"-Allah'a yaptığımız iyiliklerle ve kötülüklerle varacağız. Yani hak alıp verme iyilik ve kötülüklerde olacak."

Hâfız el-Hatib el-Bağdadî "er-Rihle Fî Talebi'l-Hadis"³¹ adlı kitabında Câbir'in söz konusu haberine pek çok tarikten yer vermiş ve onun dışında da bir hadis için bile olsun yolculuğa çıkan sahâbe ile ilgili rivâyette bulunmuştur. Hatîb'in söz konusu "Rihle" adlı eseri istifadeli ve ilim yolculuğundan geri duranları harekete geçiren bir kitaptır. Bu kitabı oku! Kim bilir, belki sen de yola koyulursun.

Hâfız b. Hacer de "Fethu'l-Bârî"de³² Câbir'in Abdullah b. Üneys'e yaptığı bu ilim yolculuğu ile ilgili hadise yer verdikten sonra şöyle demektedir:

"Bu hadiste sahâbenin Peygamberin (s.a.v.) sünnetlerini öğrenmeye olan düşkünlüğü söz konusudur."³³

Hâfız b. Hacer sonra devamla ifade etmektedir ki:

"Ahmed b. Hanbel'e, ilim öğrenmek isteyen bir kişi:

"-Çok ilme sahip birine mi tutunup kalmalı yoksa ilim için yolculuk mu yapmalı?" diye sordu. O da dedi ki:

"-Yolculuğa çıkmalı, değişik şehirlerin âlimlerinden not tutmalı, farklı kişilerden yakînen tetkikte bulunmalı ve her birinden ilim öğrenmelisin."

* * *

ÖĞRENCİ ARI GİBİ OLMALI

Hâfız el-İrâkî'nin "Şerhi Elfiye"sinde³⁴ ve Hâfız es-Sehâvî'nin "Fethu'l-Muğîs"inde³⁵ şöyle bir rivayet vardır:

"Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah babasına sordu:

"İlim talibinin, ilim sahibi tek bir kişiyle yetinip kalması ve yalnızca ondan not alması veyahut ulemanın bulunduğu yerlere yolculuk yapması ve onları dinlemesi ile ilgili ne düşünürsün?" O da:

"İlim için yolculuk yapmalı, Kûfe'li ve Basra'lı âlimlerden, Medine ve Mekke ehlinde not tutmalı ve kendilerini dinleyerek, yakinen tetkikte bulunmalıdır." dedi.

Yahyâ b. Ma'în ise:

"Dört kimse vardır ki, kendilerinden bir hakikat elde edemezsin." demiş ve bunlardan birinin beldesinde oturup yazan fakat hadis öğrenmek için yolculuğa çıkmayan kişi olduğunu ifade etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'e soruldu ki:

"-Kişi ilim öğrenmek için yolculuğa çıkmalı mı?" O da:

"-Elbette, vallahi bunu şiddetle tavsiye ederim. Şüphesiz Alkame b. Kays en-Neha'î ve Esved b. Yezîd en-Neha'î'ye -ikisi de Irak'ın Kûfe âlimlerindendir- Ömer'den bir hadis ulaşmış ve her ikisi, Medine-i Münevvere'ye, Ömer'in yanına doğru yola çıkıp da bu hadisi bizzat kendisinden dinlemedikçe içleri rahat etmemiştir."

* * *

Kâdî, fakîh, feylesof, allâme, tarihçi, sosyoloji üstâdı Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn (*d.* 732/ö. 808) "Mukaddime"sinde³⁶ şöyle demektedir:

"İlim öğrenmek için yolculuğa çıkmak ve hocalarla görüşmek öğrenmeyi ziyâdesiyle kemâle erdirdir. Bunun sebeplerinden biri, insanın görüştüğü hocaların bilgilerini, ahlâklarını, ortaya koydukları anlayışlarını ve faziletlerini elde etmiş olmasıdır. Diğer ise bir yandan bilgi edinirken diğer yandan da âlimlerle görüşerek onların öğretim usullerini kazanması ve doğrudan kendilerini model alarak öğrenmesidir. Şu da var ki, doğrudan ve bizzat hocayı örnek alarak ilimde meleke kazanmak ilmin çok daha iyi bir şekilde yerleşmesi ve kökleşmesini sağlar. Hocaların çokluğu nispetinde ilimde meleke ve derinlik kazanılır.

Aynı şekilde ilim ıstılahlar öğrenim sırasında, talebeye karışık gelebilir. Hatta talebelerden pek çoğu ıstılahların ilmin bir parçası olduğunu zannetmektedir. Oysaki talebedeki bu yanlış algılamayı ancak hocaların takip ettiği farklı yöntemlerle doğrudan teması giderebilir.

İlim ehli ile buluşmak ve birden fazla hocaya sahip olmak, öğretimde metot farklılıklarını görmesi sebebiyle talebeye, ıstılahları birbirinden ayırt etmede fayda sağlar. Böylece hem ilmi ıstılahlardan ayırır ve hem de ıstılahların, öğretimi muhafaza eden birer koruyucu olduğunu ve ilmî meseleler arasında ilgi kurabilmenin de birer usulünün bulunduğunu bilir. Meleke kazanma gücü derinlemesine ve sapasağlam artar. Yine talebe değişik ve birden fazla hocadan doğrudan ilim alarak melekelerini güçlendirmekle beraber kendi bilgilerini de tashih eder ve onları diğerlerinden ayırır. Bütün bunlar, Allah'ın ilim ve hidâyet yollarını kendisine kolaylaştırdığı kimse içindir.

Hâsılı hocalarla görüşerek, ilim adamlarından yüz yüze ilim alarak değişik faydalar elde etmek ve ilmî yetkinlik kazanmak için mutlaka ilim yolculuğuna çıkılmalıdır. "Şüphesiz Allah dilediği kimseyi dosdoğru yola iletir."³⁷

İLİM YOLUNUN EŞKİYASI

İmam İbn-i Cemâ'a "Tezkiretü's-Sâmi'ı ve'l-Mütekellimi Fî Edebi'l-Âlimi ve'l-Müte'allimi"³⁸ adlı faydalı ve mükemmel kitabında ilim öğrenenin sahip olması gereken edeplerden bahsederken şöyle demektedir:

"Üçüncü olarak; ilim öğrenen geciktirmeden gençliğini ve vakitlerini ilim tahsiliyle geçirmeli, erteleme ve beklemenin tuzaklarına aldanmamalıdır. Çünkü herhangi bir bedeli ve telâfisi olmayan her ânı ömründen geçip gitmektedir. Ayrıca gücü yettiğince kendisini oyalayan meşguliyetler ve alâkalardan, yine tam olarak öğrenmesine, çok çalışmasına ve tahsildeki ciddiyetine mâni olan şeylerden kendisini uzak tutmalıdır. Çünkü bütün bunlar âdetâ ilim yolcusunun yolunu kesen eşkiyâ gibidir.

Bu yüzdendir ki selef âlimleri, ilim için eş ve dostun içinden gurbete çıkmayı, memleketten uzaklaşmayı güzel karşılamışlardır. Çünkü düşünce dağıldığı zaman hakîkatlere ve gizli inceliklere nüfuz edilemez. Bunun için "Sen ilme her şeyini vermedikçe o sana bir kısmını bile vermez" denilmiştir.

* * *

İLİM YOLCUSUNA ÖVGÜ

Vefat edinceye kadar şehir şehir arzı kat eden, seyyah, âlim ve şair Ebû İshak el-Gazzî'nin³⁹ yolculuğa çıkıp şehir şehir dolaşmaya, halkı cahil kalmış ya da ileri gelenlerinin ve eşrafının yitip gittiği yeri terkedenin faziletine teşvik ettiği şu sözü ne güzeldir!

Bil ki kişiyi edepsiz kılan cehlidir,

Hem ı ışık görmeyen gözlere gizlidir,

Kalma sakın yerinde kıymetin gizlenir,

Derinlerde incinin kadrini kim bilir!

İmam, hâfız, muhaddis İbn Rüşeyd el-Mağribî es-Sebtî (d. 657/ö. 721) ilim için yola düşmeyi ve gurbete çıkmayı överek şöyle demektedir:

İlim içinse gurbet bakma dönüp geriye,

Tartışmasız çıkarsın her zaman ileriye,

Misk kokar mı hiç başta, kalsa ceylân içinde,

İnci konar mı tâca, kalsa deryâ içinde.

* * *

Şimdi işlediğimiz bölümle ilgili olarak tabiîn âlimlerinden ve onlardan sonra gelen otorite şahsiyetlerden bize ulaşan rivayetlere geçiyorum.

İlk olarak kıymetli tabiîn, âbid, fakih, Abdullah b. Mes'ud'un arkadaşı hatta Şa'bî'nin hakkında "İlme ondan daha istekli kimseyi görmedim." dediği Mesrûk b el-Ecda' el-Hemdânî (ö. 63) ile başlayacağım. Hâfız b. Abdi'l-Ber, "Mesrûk'un ve aynı şekilde Ebû Saîd'in -Hasan el-Basrî de olabilir- yalnızca bir harf için yolculuğa çıktığını anlatmaktadır.⁴⁰

* * *

SÖZ O'NUN (A.S.) SÖZÜ OLUNCA

Hatib el-Bağdâdî tâbiînin önde gelenlerinden Ebü'l-Âliye Rüfey' b. Mihrân er-Riyâhî el-Basrî'den (ö. 93) şöyle rivayet etmiştir:

“Biz, Basra’da iken Resûlullah’ın ashabından gelen rivayetler dinliyorduk. Bineğimizle Medine’ye yola koyulup da hadisi bizzat sahâbenin ağzından dinlemedikçe duyduğumuza gönlümüz razı olmuyordu.”⁴¹

* * *

Hâfız b. Kesîr tâbiînin büyüğü, Medîne-i Münevvere’nin âlimi Sa’îd b. El-Müseyyeb’le (d. 13/ö. 94) ilgili olarak şöyle demektedir:

“Mâlik, Yahya b. Saîd’den Sa’îd b. Müseyyeb’in şöyle dediğini aktarmaktadır:

“Yalnızca bir hadis öğrenmek için gece gündüz yolculuklar yapıyordum.”⁴²

* * *

Hâfız Râmezhürmüzî önde gelen tâbiîn Sa’bî (Âmir b. Şerâhîl) el-Kûfî el-Hemdânî’den (d. 19/ö. 103) rivâyet ettiğine göre o; belki Nebî (s.a.v)’in ashabından birini bulurum diye kendisine zikredilen üç hadis için Kûfe’den Mekke’ye yolculuğa çıkmıştır.⁴³

* * *

Hâfız ez-Zehebî “Tezkireti’l-Huffâz”da⁴⁴ İmam Sa’bî ile ilgili olarak aynı şekilde şunu ifade etmiştir: İ. Şübrûme der ki, Sa’bî’yi şöyle söylerken işittim:

“Bu güne kadar elime kalem alıp da yazı yazmış değilim. Kim bana bir hadis söylediyse onu ezberlemişimdir. Ayrıca birinin söylediğini bana tekrarlamasını da hoş bulmamışım. İlimde unuttuğum bazı şeyleri şayet biri ezberleseydi o bilgiyle âlim olurdu.”

Ayrıca, Vâdi’er-Râsibî’ Sa’bî’den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

“Şiirden daha az hiçbir şey rivayet etmiyorum. İsteseydim bir ay boyunca tekrar yapmadan size şiir okuyabilirdim.”

İbn Medenî şöyle demektedir: Sa’bî’ye denildi ki:

“Bütün bu ilmini nasıl elde ettin?” O da:

“Birine bağlanıp kalmadan şehir şehir dolaşarak, merkeb gibi sabrederek⁴⁵ ve karga gibi en erken davranarak⁴⁶” diye cevap verdi.

Hâfız ed-Dârimî ve Hatîb el-Bağdâdî güzîde tâbiîn Ebû Kılâbe (Abdullah b. Zeyd) el-Cermî el-Basrî’ye (ö. 104) ulaşan senetleriyle onun şöyle dediğini rivâyet etmektedirler⁴⁷:

“Medîne’de üç gün kaldım. Orada kendisinden bana bir hadis ulaşan kişinin gelmesini beklemekten başka bir işim yoktu. O’nun geleceğini duydum. Bunun üzerine o gelip de bana hadisi rivayet edinceye kadar hiç bir yere ayrılmadım.”

* * *

Hâfız ez-Zehebî tâbiînden, Şâm ehlinin imâmı ve fakihi, Mekhûl eş-Şâmî (ö. 112) ile ilgili şunu söylemektedir⁴⁸:

“Şâm ehlinin âlimi Mekhûl, Hüzeyl’den bir kadının kölesidir. Abdullah b. el-’Alâ der ki: “Mekhûl’u şöyle derken işittim:

“Sa’îd b. el-Âs’ın kölesiydim. Beni Mısır’da Hüzeyl’den bir kadına verdi. Allah da Mısır’da bana ilim nimeti ihsân etti.”

Yahyâ b. Hamza Mekhul’un şöyle dediğini rivâyet eder:

“Mısır’da âzâd edildim ve bana ne gösterildiyse ona sahip olmadıkça orada ilmi bırakmadım. Sonra Irak’a gittim ve aynı şekilde bana gösterilenlere sahip olmadıkça oradan ayrılmadım. Ardından Medîne’ye geldiğimde de aynısını yaptım. Sonra da Şâm’a gittim ve buranın ilmini inceledim. Bütün bunlar için beytûlmalden talepte bulunuyordum.”

Yûnus b. Bükeyr Mekhûl’ün şöyle dediğini nakletmektedir:

“İlim öğrenmek için tüm ilim yerlerini dolaştım.” Yine Sa’îd b. Abdu’l-Azîz da Mekhûl’ün şöyle dediğini rivayet eder: “İlim için ne işittimse sadrımda muhafaza ettim ve istediğim zaman öğrendiğimi hazır buluyordum.” dediğini söyler.

* * *

DİYET Mİ HADİS Mİ?

Kadı İyâz ve İ. Nâcî, İmam Abdullah el-Fârisî el-Kayravânî'nin (d. 115/ö. 176)⁴⁹ şunu söylediğini aktarmaktadır⁵⁰:

"Kûfe'ye geldiğimde en büyük arzum Süleymân b. Mihrân'dan -el-Amêş- hadis almaktı. Kendisini sorduğumda bana:

"Ehli hadise kızdı ve bir müddet onlara hadis rivâyet etmeyeceğine yemin etti." cevâbı verildi. Belki kendisine ulaşırım diye sık sık kapısına gittim geldim. Ancak başaramadım. Bir gün hem gurbete çıkışım ve hem de onu dinlemekten mahrum kalışım üzerinde düşünceye dalmış bir halde kapısında oturuyordum ki bir câriye kapıyı açıp dışarı çıktı ve bana şöyle dedi:

"Kapımızın önünde ne işin var?!" Ona buraların yabancısı olduğumu söyledim ve durumumu anlattım. Bana:

"-Memleketin neresi?" diye sordu.

"-Afrikalıyım" dedim. Bu sefer:

"-Kayravan'ı biliyor musun?" dedi. Ben de

"-Ben oralıyım" şeklinde cevap verdim.

"-İbn Ferrûh'un evini biliyor musun?" dedi.

"-Ben oyum" dedim. Bana derin derin baktı sonra da şöyle dedi:

"-Abdullah mı yoksa!?"

"-Evet" dedim. Bir de anladım ki, bir zamanlar küçükken satmış olduğumuz câriyemiz. Hemen Âmeş'e koştu ve kendisine:

"-Daha önce size bahsetmiş olduğum efendim kapıda!" dedi. O'na benim içeri girmemi buyurdu, ben de girdim. Beni evinin tam karşısında bulunan bir eve yerleştirdi. Başkalarını öğretimden yasaklamışken ben amacıma ulaşınca kadar kendisinden hadis aldım.

Mâlikî, onun uzun süre ilim için yolculuğa çıktığını üstâd ve fakîhlerle görüşüğünü, Ebû Hanîfe'den tedvîn edilenlerin dışında pek çok meseleyi dinlediğini -ki denildiğine göre bu on bin meseledir- ifade etmektedir. Yine Mâlikî onun şöyle dediğini zikretmektedir:

"Ben yanımdayken Ebû Hanife'nin evinin çatısından başıma bir tuğla düştü ve başımı kanattı. Bunun üzerine bana:

"-Diyet mi istersin yoksa üç yüz hadis mi?" deyince ben de:

"Hadis isterim" dedim ve o da bana hadis rivayet etti.

Şimdi, muhaddislerin seyyidi, ehl-i sünnetin imamı, zâhidlerin ve âbidlerin şeyhi İmam Ebû Abdullah b. Hanbel'den (d. 164/ö. 241) konumuzla ilgili gelen rivayetlere geçeceğim.

* * *

AHMET B. HANBEL

Ebü'l-Yümn el-Uleymî el-Hanbelî “el-Menhecü-l Ahmed” adlı kitabına İmam Ahmed’in hâl tercümesi ile başlar ve şunları söyler⁵¹:

“İmam Ahmed, on altı yaşındayken hadis öğrenmiş, h. 183 senesinde Kûfe’ye gitmiş ki bu onun ilk seferidir. h. 186’da Basra’ya, h. 187’de Mekke’ye Süfyân Uyeyne’nin yanına gitmiş ki bu da İmam Ahmed’in ilk hac yaptığı senedir. h. 197’de de Yemen’deki San’â’da bulunan Abdürrezzak’a yolculuk yapmış ve Yahya b. Ma’in de bu yolculuğunda kendisine refâkat etmiştir.

* * *

Hâfız b. el-Cevzî⁵², fakîh Ahmed b. Hamdân el-Hanbelî⁵³ ve Hâfız b. Kesîr’in⁵⁴ ifade ettiklerine göre İmam Ahmed şöyle demiştir:

“İlmi (hadisi) ve sünneti öğrenmek için Süğur’a, Şâmât’a, sahildeki şehirlere, Mağrib’e, Cezâir’e, Mekke’ye, Medine’ye, Hicaz’a, Yemen’e, Irakeyn’e, İran’a, Horasan’a, Cibâle, civar şehirlere yolculuk yaptım ve sonra Bağdat’a döndüm.

Daha sonra Kûfe’ye gittim. Öyle bir evde kalıyordum ki başımın altında yastık yerine kerpiç tuğla vardı! Sonra hummaya tutuldum! Bunun üzerine annemin yanına -Allah kendisine rahmet etsin- döndüm. Zîra ondan izin almamıştım. Şayet yanımda doksan dirhem olsaydı Rey şehrinde bulunan Cerîr b. Abdulhamîd’in yanına, giderdim. Nitekim bazı arkadaşlarımız gittiler ancak benim için bu yolculuk mümkün olmadı. Çünkü hiçbir şeyim yoktu!”

* * *

Hâfız b. Hacer’in “Tehzîbü’t-Tehzîb” adlı eserinde, İmam Ahmed’in hâl tercümesi ile ilgili şöyle yer almaktadır⁵⁵:

Ahmed dedi ki:

“Beş defâ hacca gittim. Bunlardan üçünü yaya olarak yaptım. -Beldesinin Bağdat olduğu gözünden kaçmasın- Yine yaptığım bu haclardan birinde otuz dirhem harcadım.” İbnü’l Cevzî de şunu ifade etmektedir⁵⁶:

“İmam Ahmed, Müsned’i bir araya getirinceye kadar ilim dünyasını iki kez dolaştı.”

* * *

Hâfız, İmam, fakih, muhaddis, İmam Ahmed’in talebesi ve fikhî meselelerdeki râvîsi Ebû Ya’kûb İshak b. Mansur el-Kevsecü’l-Mervî (ö. 251) Merv’den Bağdat’a gelmiş, İmamdan fıkıh ve hadis ilmi almış sonra Horasan’a dönmüş ve Nîsâbü’r’a yerleşmişti.

Sonra İmam Ahmed’in bazı fikhî meselelerdeki görüşlerinden rücû’ ettiği haberini alınca ondan daha önce not aldığı meselelerde re’yini te’yid etmek için Nîsâbü’r’dan Bağdat’a kadar yürüyerek gitti.

İbn Ebî Ya’lâ, “Tabakâti’l-Hanâbile”⁵⁷de, Zehebî “Tezkiretü’l-Huffâz”⁵⁸da, ve Uleymî da “Menhecü’l-Ahmed”⁵⁹de şunu ifade etmişlerdir:

“İshak b. Mansur el-Kevsec, fakih ve âlimdi. Yine o İmam Ahmed’den fıkıhla ilgili bazı meseleleri tedvîn etmiştir. Hassân b. Muhammed, üstadlarının İshâk b. Mansûr hakkında şunu zikrettiklerini söylemiştir:

“İshâk b. Mansûr, Ahmed b. Hanbel’in daha önce kendisinden not aldığı fikhî görüşlerinden rücû’ ettiğini duyduğunda bunları bir torbada toplayıp sırtına yüklenmiş ve bu yüküyle yaya olarak Bağdat’a yola çıkmış, görüşünü aldığı her bir meselede kendisinden tuttuğu notları Ahmet b. Hanbel’e arzetmiş, o da ikinci defa görüşlerini takrîr etmiştir. Ahmed b. Hanbel de onun bu durumuna hayret etmiştir.”⁶⁰

* * *

İLİM ENGEL TANIMAZ

Şimdi zikredeceğim olay, en garib ve en şaşırtıcı haberlerden biri olup Endülüs'ten Meşrik'a kadar ilim için yolculuk eden Endülüslü bir âlimin başından geçmiştir. Endülüs'lü bu âlim imamlardan biriyle görüşmek ve kendisinden ilim almak için yola çıkmıştır. Ancak yanına ulaştığında onu evine hapsedilmiş ve insanlarla görüşmesi yasaklanmış vaziyette buldu. Gizliden gizliye gayet ustalıkla bir iş yaptı ve şayet vaki olmasa insanın aklına bile gelmeyecek bir suretle sonunda kendisiyle görüştü ve ondan ilim aldı. Tarih, şaşırtıcı ve garip olaylarla doludur. İşte bu âlim de Bakıy b. Mahled el-Endelûsî'dir.

Zehebî, Uleymî ve İbn Ebî Ya'lâ söz konusu âlimin hâl tercümesi ile ilgili olarak şöyle demektedirler⁶¹:

"Ebû Abdurrahmân Bakî b. Mahled Hâfız el-Endelûsî (d. 201/276) yaklaşık yirmi yaşındayken yürüyerek Bağdat'a yolculuk yapmıştır. En büyük amacı İmam Ahmed b. Hanbel ile görüşmek ve ondan ilim öğrenmektir. O'nun şöyle dediği anlatılır:

"Bağdat'a yaklaştığımızda Ahmed b. Hanbel'in başına gelen "mihne" haberi ve yanında toplanıp kendisinden hadis almanın yasaklandığı kulağıma geldi.⁶² Bundan dolayı derin üzüntü duydum.

Bir yerde konaklayıp hanlardan birinde kiraladığım odaya eşyama indirdikten sonra herhangi bir şeyle ilgilenmeden doğruca mescide, büyük camiye geldim. Ders halkalarına katılmak ve müzakere edilen şeyleri dinlemek istiyordum.

Bunun üzerine seçkin bir halkaya götürüldüm. O arada bir kişi halkaya katılanları kontrol ediyor, halkayı çoğaltıyor ve sıklaştırıyordu. Yanımdakine:

"-Kim bu?" dedim. Dedi ki:

"-Bu Yahyâ b. Ma'în'dir." Yanına doğru açılmış bir aralık görünce ona doğru kalktım ve kendisine şöyle dedim:

"-Ey Ebû Zekeriya, Allah sana rahmet etsin, evinden uzak gurbette bir adamım, sormak istediğim şeyler var, n olur beni küçümseme." Bana "Söyle" deyince hadis aldığım ehl-i hadisten bazı kimseleri ona sordum. Bazılarını tezkiye etti bazılarını da cerhetti.⁶³

Son olarak daha önce kendisinden çokça hadis aldığım Hişâm b. Ammâr'ı sordum. O'nun hakkında ise şöyle dedi:

"-Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ammar, namaza düşkündür, Dimesklidir, sikadır, hatta sîkanın da üstündedir. Ridâsının altında kibir olsa ya da kibir takınmış olsa yaptığı hayır ve fazlı sebebiyle bunun ona bir zararı olmazdı." Bu sırada halkadakiler:

"-Allah sana rahmet etsin, bunlar sana yeter! Senden başka sorusu olanlar da var" diye seslendiler.

Ayaktayken kendisine:

"-Ahmed b. Hanbel hakkında beni aydınlatsanız?" deyince şaşırılmış bir şekilde bana baktı ve şöyle dedi:

"-Bizim gibiler mi Ahmed b. Hanbel hakkında sizi aydınlatacak?! O ki, Müslümanların imamı ve onların en hayırlıları ve faziletlisidir." Sonra Ahmed b. Hanbel'in evini görmek isteyerek çıktım. Evini gösterdiklerinde kapısını çaldım. Çıktı, kapıyı açtı ve daha önce hiç tanımadığı bir kişiyle karşılaşmanın verdiği şaşkınlıkla bana bakınca kendisine dedim ki:

"-Ey Ebû Abdullah! Ben evinden gurbete çıkmış bir kişiyim. Bu, benim bu şehre ilk gelişim. Ben hadis talebesiyim ve sünnetle ilgili kayıt tutmaktayım. Yalnızca sizle görüşebilmek için yolculuğa çıktım." Bunun üzerine bana:

"-Biraz girişe gel, hiç kimse seni görmesin" dedi.

Bundan sonra memleketimi sordu. Ben de:

"-el-Mağribü'l-Aksâ" deyince:

"-Afrikalı'mısın? dedi.

"-Oradan daha da uzakta. Endülüs'lüyüm. Beldemden Afrika'ya deniz yoluyla geçiyorum." dedim.

"Memleketin gerçekten uzakmış. Benim için senin gibi birisinin isteğine en güzel şekliyle yardımcı olmaktan daha iyi bir şey olamaz. Fakat belki sana da ulaşmıştır, ben şu anda göz hapsindeyim." dedi. Ben de:

"-Ya, evet, sana doğru beldene yaklaştıkça haberini aldım." dedim.

Devamla kendisine şunu dedim:

"-Ey Ebû Abdullah, bu benim buraya ilk gelişim. İçinizde bilinen biri de değilim. Şayet her gün dilenci kılığında gelmeme izin verirsen, evinin kapısında dilenir gibi yaparım ve sen de buraya çıkarsın. Her gün bana yalnız bir hadisten daha fazlasını öğretmesen bile bu bana yeter." O da bana:

"-Diğer hadis ehline ve ders halkalarına bunu ifşa etmemen şartıyla, tamam" dedi. Ben de:

"-Şartını kabul ettim" dedim.

Daha sonra elime bir dal parçası alarak, başıma bir çaput bağlıyordum. Kâğıdımı ve hokkamı da elbisemin yenine sokuyor sonra da kapısına gelerek:

"-Allah rızası için sadaka" diye sesleniyordum. Bunun üzerine benim için çıkıyor, evin kapısını kapatıyor ve iki, üç ya da daha fazla hadis rivayet ediyordu. Nihâyet bende üç yüze yakın hadis toplandı.⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'i takibe aldırان kişi ölünceye kadar bu şekilde devam ettim. Ondandır ehl-i sünnet mezhebinden bir kişi idareye geçince Ahmed b. Hanbel artık dışarı çıktı. Bundandır sonra

konumu yükseldi, insanların gözünde saygınlığı iyice arttı ve imamlığı büyük bir kabul gördü. Kendisine "Âbâtü'l-ibl"⁶⁵ deniliyordu. Beni de çok sabırlı olmamla biliyordu.

Nitekim dersine geldiğimde benim için halkayı genişletmiş ve beni kendisine doğru yaklaştırarak hadis ehline benim için şöyle demişti:

"-İlim talibi sıfatı, tam da buna uyuyor." Ardından da aramızda geçen olayı anlattı. Bundan sonra bana münâvele yoluyla hadis veriyor⁶⁶, o bana okuyor ben de ona okuyordum.

Sonradan şifâ bulduğum bir hastalığa yakalanmışım. Bu hastalık beni meclisine katılmaktan uzak tutunca beni sormuş ve hastalığım bilinmişti. Hemen kalkıp yanındakilerle beraber beni ziyârete gelmişti. Ben de keçem altımda, elbisem üzerimde kitaplarım da başucumda kiraladığım odada uzanmış yatıyordum. Birden hanın karıştığını ve insanların:

"-Bu o, ona dikkat edin, buraya gelen İmâmü'l-Müslimîn" dediklerini duydum. Han sâhibi birden koşarak yanıma geldi ve:

"-Ey Abdurrahmân bu, İmâmü'l-müslimîn Ahmed b. Hanbel seni ziyarete geldi!" dedi.

Bunun üzerine içeri girdi ve başucuma oturdu. Odanın içi beraberindekilerle doldu, hepsini almadı hatta bir kısmı da kalemli ellerinde ayakta duruyorlardı. Ziyadesiz bana şunları söyledi:

"-Ey Abdurrahmân, Allah mükâfâtını versin. Sıhhatli günlerde hastalık yoktur.⁶⁷ Hasta iken de sıhhat yoktur.⁶⁸ Allah sana âfiyet şifâ versin." Bu esnâda kalemlerin, dediklerini yazmakta olduğunu gördüm.⁶⁹

Sonra benim yanımdan çıkınca handakiler yanıma gelip iltifatta bulunuyorlar, dini gaye ve vazifeyle bana hizmet ediyorlardı. Biri döşek diğeri örtü getirirken bir başkası da en güzel yemeklerden getiriyordu. Salih bir kişinin beni ziyareti sebebiyle insanlar hastalığımla ailemden bile daha çok ilgileniyorlardı.⁷⁰

* * *

Fuat Sezgin de Bakî b. Mahled'le ilgili şunları söylemektedir⁷¹:

"Bakî b. Mahled ilim için Mısır'a, Şam'a, Hicaz'a ve Bağdat'a olmak üzere iki yolculuk yaptı. Birinci yolculuğu dört yıl, ikincisi de yirmi yıl sürdü. Unutma ki, onun bütün yolculuğu kendisinin de:

"Kime yolculuk yapmışsam yaya olarak gittim. Şehirlerde hangi âlimi duymuşsam ona yürüyerek gittim." şeklinde açıkladığı gibi Endülü's'ten ve yaya olarak."

Öğrencisi Ebû Abdu'l-Melik Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî de hakkında şöyle demektedir:

"Bakî uzun boylu, yürümeye dayanıklı ve güçlüydü. Hiç binek üstünde görülmedi. Mütevazı idi ve devamlı cenazelerde hazır bulunurdu."⁷² İlim için sabır ve iştiafına maşallah! Yine hayatını ilim tahsiline adanmasına mâşâallah!

Etmeseydi şu âleme tecelli, mucize-i ilâhî,

Göremezdin etle kemik âdemden hiç bir fazîleti.

Hâfız b. Ebî Hatim, babası Ebû Hatim b. İdris er-Râzî'nin (d. 195/ö. 277) ilim yolculuğuna değinirken şunları söylemektedir⁷³:

Babamı şöyle derken duydum:

"Hadis öğrenmek için çıktığım ve yedi yıl kaldığım ilk yolculuğumda bin fersahtan daha fazla mesâfe yürüdüğümü hesâb etmişim.⁷⁴ Bin fersahı geçince artık yapmakta olduğum hesabı bıraktım.

Kûfe'den Bağdat'a kaç defa yürüdüğümü, aynı şekilde Mekke'den Medine'ye de birçok kez gittiğimi hesaba koymadım. Selâ şehri (Bu şehir Fas'tadır) yakınlarında deniz yolundan çıkıp Mısır'a ve Mısır'dan da Remle'ye yürüyerek aynı şekilde buradan Askalan'a ve Taberiyye'ye, Taberiyye'den Dimeşk'e, Dimeşk'ten Hıms'a, buradan Antakya'ya ve Antakya'dan da Tarsus'a yolculuk yaptım.

Sonra Tarsus'tan Hıms'a döndüm. Geriye Ebû'l-Yemân hadisi ile ilgili duyduğum bir husus kalmıştı. Hıms'tan da Beysan'a, Beysan'dan Rakka'ya ve buradan da Bağdat'a Fırat nehriyle yolculuk yaptım. Şam'a yol almadan önce Vâsıt'tan⁷⁵ Nîl'e, Nîl'den de Kûfe'ye çıktım. Bu yolculuğun hepsini ama hepsini yürüyerek yaptım. Bu benim yirmi yaşındayken yaptığım ve yedi yıl dolaştığım ilk seferimdi. Rey'den 213 yılının Ramazan ayında çıktım ve 221 senesinde geri döndüm.

Kırk iki senesinde de ikinci kez ilim yolculuğuna çıktım ve kırk beş senesinde üç yılı tamamlayarak döndüm. Bu yolculuğumda yaşıma kırk yedi idi.

* * *

Hâfız el-Cevval (Yakub b. Süfyân el-Farisi) el-Fesevî (d. 200/ö. 277) hakkında şu haber gelmiştir:⁷⁶ Ebû Abdurrahmân en-Nihavendi Yakub b. Süfyan'ı şöyle derken işittim demektedir:

"Bin küsur üstattan not tuttum. Hepsini de sikaydı." Yine İ. Hamza da onun kendisine "Otuz sene ilim yolculuğunda bulundum." dediğini haber vermektedir. İlerde onun ilim yolculuğunda aç kalması ve gözünü kaybetmesiyle ilgili ayrıca bilgi gelecektir.⁷⁷

* * *

el-Fazluş-Şârânî (ö. 282) ile ilgili de İ. Müemmil şöyle söylemektedir:

“Biz aramızda Şârânî’nin hadis öğrenmek için Endülüs’ten başka girmediği hiçbir belde kalmadığını konuşuyorduk.”⁷⁸

* * *

PEYGAMBER (A.S.) AŞKIYLA

Hâfız el-Erğıyânî (223/315) ile ilgili de el-İmâmu'l-Hâkim Ebû Abdullah şöyle bir haber vermektedir:⁷⁹

“Âbid müctehidlerdendir. Takva ve samimiyet içinde hadis öğrenmek için sürekli yolculuk yapanlardandı. Biri dışında üstatlarımız onun “Diyarı İslâmda hadis almak için huzuruna dâhil olmadığım hiçbir kürsü kalmamıştır.” dediğini zikretmektedirler.

Ebû Alî el-Hâfız en-Neysâbûrî şöyle anlatmaktadır:

“Muhammed b. el-Müseyyib el-Erğıyânî Mısır’da yürüyordu. Elbisesinin yeminde yüz bin hadis vardı. Ebû Ali’ye bu nasıl mümkün olur? denilince o da:

“Onun cüzleri küçüktü ve ince bir hatla yazılmıştı.⁸⁰ Her bir cüzde bin tane hadis vardı ve beraberinde yüz cüz hadis taşıyordu. O’nun bu hâli meşhur olmuştur.” diye cevap verdi.

Hadis okumaya başlayıp da Resûlullah buyurdu ki dediğinde biz kendisine acıyınca kadar ağlardı! Çok ağlamaktan gözleri görmez oldu! Allah ondan râzı olsun.

* * *

ESİR OLMAK DA VAR...

İ. Ebî Kâmil, Şam Muhaddisi Ebû'l-Hasen Hayseme (d. 250/ö. 343) ile ilgili olarak onun şöyle dediğini rivayet etmektedir.⁸¹

"Deniz yolculuğuna çıktım. Yûsuf b. Bahr'dan hadis almak için Cebele'ye⁸² yöneldim. Sonra Antakya'ya yola çıktım. Karşımıza bir gemi çıktı ve onlarla mücadeleye tutuştuk. Sonra bir grup gemimizi ön kısımdan teslim aldı. Sonra bizi yakalayıp dövdüler ve isimlerimizi yazdılar. Bana dediler ki:

"İsmin ne?" Ben de:

"-Hayseme" deyince birisi:

"-Eşek oğlu eşek diye yaz!" dedi.

İyice dövülünce kendimi kaybettim ve uyuyakaldım. Rüyamda sanki kapısında bir grup hûrinin durduğu cennete baktığımı gördüm. İçlerinden biri:

"-Ey bahtsız ne kaçırdın, biliyor musun? dedi. Diğeri de:

"-Neyi kaçırmış?" dedi. Bunun üzerine

"-Öldürülseydi hûrilerle beraber cennette olurdu." dedi. Bu kez diğeri:

"-Allah'ın ona İslam'ın izzeti ve şirkin zilleti uğruna şehâdet nasib etmesi onun için daha hayırlıdır" dedi ve akabinde kendime geldim.

Yine rüyâmda sanki bir kimsenin bana şöyle dediğini gördüm:

"-Berâe sûresini oku." Ben de "Yeryüzünde dört ay dolaşın"⁸³ âyetine kadar okudum. Rü'yâyı gördüğüm gecedan itibaren dört ay saydım. Bundan sonra Allah beni esâretten kurtardı.

* * *

Yâkut el-Hamevî ve Zehebî, Ebû'l-Hasen el-Kattân el-Kazvînî (d. 204/ö. 345) hakkında şunları söylemektedirler⁸⁴:

"Kendisi hafız, allâme, bilgisi engin, imam, Kazvîn muhaddisi ve âlimidir. Doksan bir sene yaşamış ve bu yaşında ilim yolculuğuna çıkmıştır. Ülkelerdeki pek çok üstattan ilim kaydetmiştir. Yine o, İbn Mâce'den "Sünen"ini rivâyet etmiş, kendisinden de sayılamayacak kadar âlim rivâyette bulunmuştur. Bunlardan biri de Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Luğavî el-Kazvînîdir.

Ebû Ya'lâ el-Halîlî, onun hakkında şunu söylemektedir⁸⁵:

"Bütün ilimlerde, tefsir, nahiv, lûgat ve fıkıhta âlimdir. Dine bağlılık ve ibadet açısından bir benzeri daha yoktur. Ebû Hatim er-Râzî'yi duyunca üç sene onun için beldesinden ayrıldı. Kazvin, Râzî, Bağdat, Kûfe, Yemen San'â, Hemedân, Hulvân ve Nihâvend'li pek çok kişiden hadis aldı. Uzun ömürlü oldu ve başından pek çok olay geçti.

Kazvîn'li üstatların "Ebû'l-Hasen, fazilet ve zühdde bir benzerini görmedi. Otuz sene devamlı oruç tuttu. Ekmek ve tuzla iftar ediyordu!"

İ. Fâris "Emâlî"sinde demektedir ki:

"Ebû'l-Hasen el-Kattân'ın yaşı ilerleyip de güçten düştükten sonra şöyle dediğini işittim:

"İlim yolculuğuna çıktığımda yüz bin hadis ezberliyordum. Bugün ben yüz hadis ezberleyemiyorum!" Yine devamla şöyle diyordu:

"Gözümünden hastalandım! Zannediyorum ki, hadis ve ilim için yolculuğa çıkarken kendisinden ayrıldığım gün annemin çok ağlamasından dolayı cezalandırıldım." O'nun faziletleri sayılanlardan daha fazladır.

* * *

Ahmed b. Mahmud, İbn Mukri'⁸⁶ (ö. 381) ile ilgili olarak:

"Kendisi şarkı ve garbı dört defa dolaştığını söylerdi."⁸⁷ demektedir.

Zehebî de onunla ilgili şöyle demektedir:

İki kişi onun şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Mufaddal b. Fadâle el- Mısırî nüshası⁸⁸ için yetmiş ayrı yere yolculuk yaptım. Bu nüsha, bir ekmek karşılığında ekmekçiye verilse kabul etmezdi. On defâ da Beyt-i makdise gittim." O'nun beldesinin İsfahân olduğunu unutma.

* * *

Zehebî, Muhammed b. İshak (310/395) hakkında şöyle demektedir⁸⁹:

"Ebû Abdullah'ın hadis aldığı üstatların sayısı bin yediyüzdür.⁹⁰ Eliyle, birkaç yüklük not tutmuştu.

Uzun yolculuktan döndüğünde yazdıkları bir kaç yüklüktü. Hatta "Yazdıkları kırk yüktü, bu ümmetten hiçbir kimsenin onun semâen aldığı⁹¹ ve bir araya getirdiği kadar hadisi dinleyip cem ettiği bize ulaşmamıştır." denilmiştir. Hıfzı, marifeti, samimiyeti ve pek çok tasnifiyle beraber ilim için yer

yer dolaşanların sonuncusu, muksirûnun⁹² yegâne kişisiydi. Ca'fer el-Müstağfirî, kendisine:

"-Üstatlardan semâen kaç hadis aldın? diye sordum. O da:

"-Beş bin sepet dolusu diye cevap verdi." demektedir. Onun ilk yolculuğu 330'da Nisâbur'adır. Hâkim der ki:

"361 senesinde Buhârî ile görüştük bize fazlasıyla rivayette bulundu. Sonra vatanına giderken 75 senesinde Nisâbur'a yanımıza geldi. Yirmi yaşındayken ilim yolculuğuna çıktı sonra üstat olarak vatanına dönüp altmış beş yaşındayken evlendi ve çocukları oldu. Pek çok kişiye hadis rivâyet etti."

İbn Mende demektedir ki:

"-Şarkı ve garbı iki defâ dolaştım." Ebû Zekerîya İ. Mende dedi ki: "Nisâbûr yolunda amcam Abdullah'la beraber idim. Mecce kuyusuna vardığımızda amcam bana şunu anlattı:

"Babamla beraber Horasan'dan dönüyordum. Buraya geldiğimizde elbise olduğunu zannettiğimiz kırk ağır yükümüz vardı. Aniden küçük bir çadırın içinde bir üstat gördük. İşte o kişi senin babandı! Bir kısmımız ona:

"-Bu yükler nedir?" diye sordu. O da:

"-Bu zamanda ona rağbet eden bir kimse için az bir yükür. Bunlar Resûlullah'ın (s.a.v) hadisidir." diye cevap verdi. Yine bundan sonra amcam bana şunu zikretti:

"-Yirmi ağır kitap yüküyle Horasan'dan gelmekteydim. Babana tabî olarak kuyunun yanında onları indirdim.

* * *

Hâkim en-Neysâbûrî (d. 321/ö. 405) üstadı İ. Mihrân⁹³ ilgili şöyle demektedir:

"Merv ve Mâverâünnehr'e gittim. İ. Mihrân'la görüşemedim. Altmış beş senesinde Hac'ta kâfileler arasında onu aradım fakat kendini gizledi. Yalnızca bir ya da birkaç hadis için ortalıklarda görünmemeye çalışıyordu. Altmış yedi senesinde onun Mekke'de olduğu bilgisine sahipken hacca gittim. Fakat onun Bağdat'ta olduğunu söylediler. Bu durumdan çok üzüntü duydum.

O'nu çok görmek istedim fakat başaramadım. Sonra Ebû Nasr el-Melâhimî bana Bağdat'ta:

"Görmek istersen burada abdallardan bir üstad var." dedi. Ben de evet deyince devam etti ve beni boyacılar hanına götürdü. Oradakiler çıktığını söyleyince Ebû Nasr, mescidde oturmamı onun mutlaka geleceğini söyledi. Bunun üzerine oturduk fakat Ebû Nasr, üstadın kim olduğunu hiç zikretmedi.

Daha sonra Ebû Nasr ve beraberinde ridâsı içinde ince ve zayıf bir üstad bana doğru yöneldi. O'nun Ebû Müslim olduğunu zannettim. O'nunla konuşurken kendisine:

"Üstad burada acaba akrabalarından birini mi buldu?" diye sordum. O da:

"-Görüşmeyi istediğim kişiler yitip gittiler!" dedi. Bunun üzerine kardeşi İbrâhim'i kastederek:

"-İbrahim geriye hiç çocuk bıraktı mı?" diye sorunca:

"-Kardeşimi nereden tanıyorsun? dedi. Ben de sükût ettim.

Sonra Ebû Nasr'a dedi ki:

"-Kim bu kişi?" O da:

"-Filân kişidir" deyince birbirimize doğru kalktık, o bana ben de ona memnûniyet bildirdik ve müzâkereye başladık. O'nunla defalarca beraber oturduk. Sonra yola çıkacağım gün kendisine vedâ ederken bana şunu dedi:

"-Hac mevsiminde beraber oluruz. Gönlümde Mekke'ye komşu olmak yatıyor." Daha sonra altmış sekiz senesinde haccetti ve ölünceye kadar da Mekke'ye komşu oldu.

* * *

İLMİ EVLİLİĞE TERCİH EDEN ÂLİM

Zehebî, Ebû Nasr es-Siczî (ö. 444) (rahimehullah) ile ilgili şuna yer vermektedir:⁹⁴ “Zamanının en fazla hadis ezberleyenlerindendir. Hadis öğrenmek için en uzak yerleri dolaşmıştır.”

Hâfız Ebû İshâk el-Habbâl şöyle anlatır:

“Bir gün Ebû Nasr es-Siczî’nin yanındaydım ki kapı çalındı. Kalkıp kapıyı açtım. İçeri bir kadın girdi ve içinde bin dinar olan bir kese çıkarıp onu üstadın önüne koyarak:

“–Bunu nasıl uygun görürsen infak et.” dedi.

O da:

“–Neyi kastediyorsun?” deyince kadın:

“–Benimle evlenmeni istiyorum. Evliliğe ihtiyacım yok, fakat sana hizmet etmek istiyorum.” dedi. Bunun üzerine ona keseyi alarak ayrılıp gitmesini emretti. Kadın gidince şöyle dedi:

“–Sicistan’dan ilmin talibi olma niyetiyle yola çıktım. Ne zaman evlenirsem talebeliğim de o vakit son bulacaktır. İlim öğrenmenin sevabına başka hiçbir şeyi tercih etmem.”

* * *

HADİS ÖĞRENİP YAZMAYAN İSLAMIN TADINA VARAMAZ

Ebû Sa'd es-Semmân er-Râzî (ö. 445), muhaddis, neseb bilgini, fakih, kurrâ ve nadide âlimlerden biridir. Doğudan batıya yürüyerek dünyayı dolaşmıştır. Üç bin altı yüz kadar üstâdı vardı.

Hâfız el-Kuraşî, onunla ilgili şöyle demektedir:⁹⁵

“Mûtezile’nin âlimi, fakîhi, mütekellimi ve muhaddisidir. Hiç tartışmasız kıraat, hadis, ricâl⁹⁶, ensâb⁹⁷, ferâiz, hesâb, şurût⁹⁸ ve mukadderât⁹⁹ konularında imamdı.”

Kendisi (r.a.) Ebû Hanîfe fıkhdında, Ebû Hanîfe ile Şâfi arasındaki ihtilafı noktaları bilmede, Zeydiyye fıkhdında ve kelâmda imâmdı. Haccedip Nebî (s.a.v)’in kabrini ziyâret etmişti. Beldesi doğunun en uzağındaki Horasan’ın Rey şehri olduğu halde Irak’a geldi. Şam’ı, Hicaz’ı ve Mağrib ülkelerini dolaştı. Râvi ve şeyhleri gördü. Zamanının üstatlarından üç bin altı yüz kişiye hadis okudu. Ömrünün sonunda hadis öğrenmek için Isfahan’a yöneldi. Şöyle derdi:

“Hadis öğrenip yazmayan kimse İslâmın tadına varamaz.”

Şöyle methedilmektedir:

“O kendi gibisine şâhid olmadı. Bu güzel hasletlerle beraber o zâhid, müttâkî, tahammüllü, müctehid, devamlı oruçlu, kanaatkâr ve halinden razıydı. Yetmiş dört yaşına geldiği halde elini bir insanın tasına uzatmamıştı. Yine gerek hazarda ve gerekse seferde hiçbir kimseye yardım veya minnet borcu olmamıştır. Uzun ömrü boyunca topladığı kitapları müslümanlara vakıf olarak bıraktı. Zamanının târihi, selef ve halefin mîراسıydı. Pek çok kitap tasnif etti. Hiç evlenmeden öldü. Ayrılıktan sonra ehline koşan biri gibi ya da mülküne kavuşan melikler gibi mütebessim bir şekilde hakka yürüdü. Doğduğu yer olan Rey’de vefât etti.”

* * *

İLİM ESARTETTEN KURTARIYOR

İlim, zühd ve verada önde gelenlerden biri daha; İ.Sem'ânî. Kendisi ulema ve üstatlarla görüşmek ve Allah'ın beytini hacetmek için Allah'ın beldesi Mekke-i Mükerrreme yolunda esir düşer. Horasan ulemâsının şeyhi iken bedevî Arapların develerine çoban yapılmıştır!

Sübkî eserinde müfessir, muhaddis, edip İ.Sem'ânî diye de bilinen Mansur b. Muhammed'le (426/489) ilgili olarak şöyle demektedir:¹⁰⁰

“Şanı bütün dünyayı kapladı ve her tarafa yayıldı. O, aşağıda değinileceği üzere “Ensâb” kitabının yazarı Ebû Sa'd es-Sem'ânî'nin dedesidir.”

Merv'den çıkıp 461 senesinde Bağdat'a geldi ve fukahâ ile münazara yaptı. Sonra orada alışılmışın dışında bir yolla Hicaz'a devam etti. Çünkü yol bedevî Arapların istilâsı nedeniyle kesilmişti. O'nun ve yol arkadaşının da yolu kesildi ve esir edildi. Ebû'l-Muzaffer b. Sem'ânî, Allah (c.c.) onu kurtarıncaya kadar sabrederek bu bedevî Arapların elinde bayağı bir süre esir kaldı.

Anlatıldığına göre badiyeye girdiğinde bedevîler onu yakaladılar. Bundan sonra bedevîlerin develerini otlatmaya çıkıyordu. Kendisi der ki:

“Onlara ilmimin olduğunu söylemedim. Daha sonra liderleri evlenmek istediğinde sırası geldi. Bu nikâh akdini bir fakihin kıyması için bir beldeye gideceklerini söyleyince esirlerden birisi “Develerinize sahrâya çıkan bu kişi Horasan fakihidir” deyince beni çağırtdılar ve bazı şeyler sordular. Ben de onlara cevap verdim ve onlarla Arapça konuştum. Bunun üzerine mahcup oldular ve özür dilediler ve nikâhlarını kıydım. Buna sevindiler ve benden kendilerinden bir şey talep etmemi istediklerinde bunu yapmaktan imtina ettim. Sonra istekte bulununca senenin ortasında beni Mekke'ye götürdüler ve Mekke'nin civarında bir yerde kaldım. Bu süre içerisinde Sa'd ez-Zencânî ile beraber oldum.”

Ebû'l-Muzaffer'in hac yolundaki arkadaşı sûfî Hasen b. Ahmed el-Mervezî şöyle demektedir:

“Bir binek kiraladık ve Ebû'l-Muzaffer Merv'den Harak'a kadar -ki araları üç fersah mesâfedir- onun üstünde geldi. Harak'ta konaklayınca ona:

“-Çömlekten bir ibriğimiz dışında yanımda hiçbir şey yok, keşke başka bir tane daha satın alsak” dediğimde cebinden beş dirhem çıkardı ve:

“-Hasan, yanımda bundan başkası yok, al ve istediğini satın al. Bundan sonra da benden bir şey talep etme.” dedi.

Daha sonra mahrumiyet içinde yola çıktık. Allah bize bir kapı açtı. Ne zaman bir beldeye gelsek sûfîlerin yanında konakladı ve üstat konumundaki kişilerden hadis aldı. Mekke'ye girdiğimizde de Ahmed b. Ali b. Esed el-Kerhî'de misâfir oldu. Sa'd b. ez-Zencânî'nin sohbetine katıldı. O'nun yanında kaldıkça bereketiyle hadis ashâbından oldu. Daha sonra Ebû'l-Muzaffer, hacını yapıp vecibelerini tamamladığında Horasan'a geri döndü. 468 senesinde Merv'e geldi ve burada Asâ et-Tesyâr (rahimehullah) ile görüştü.” O'nun bu yolculukları yedi sene sürmüştür.

* * *

İLİM YOLUNDA DÖKÜLEN TERLE ISLANAN KİTAPLAR

Hatîb et-Tebrîzî (421/502) ile ilgili olarak şöyle anlatılmaktadır:¹⁰¹

“Nahiv, lügat gibi edep sahasında ve daha başka sahalarda tam bir bilgiye sahipti. Ebû'l-Âlâ el-Ma'arrî ve onun dışındaki edebiyatçılardan ders okudu. Tebriz'den Halep şehri yakınlarındaki Ma'arra'ya kadar gelip Ebû'l-Âlâ'ya teveccüh etmesinin sebebi, Ebû Mansur el-Ezherî'nin lügatla ilgili te'lif ettiği ve birkaç zarif cildten oluşan “Tehzîp” adlı kitabın bir nüshasının¹⁰² eline geçmesiydi. Bu kitabın içindeki bilgileri tahkik etmek ve bunları bir lügat âliminden tahsil etmek istedi. Kendisine bu konuda Ma'arrî gösterildi. Bunun üzerine kitabı bir torbaya koyup Tebriz'den Ma'arra'ya kadar omzunda yüklendi. Kendisinin ücretle tuttuğu bir bineği de yoktu! Sırtından akan ter omzundaki torbaya nüfuz etmiş ve içindeki nüshada yaşlığa neden olmuştu. Bu nüsha Bağdat'ta vakıf kütüphânelerden birindedir. Söz konusu durumu bilmeyen kimse nüshayı gördüğünde suya batmış zanneder. Halbu ki bu, Hatîp et-Tebrîzî'nin (rahimehullah) terinden başka bir şey değildir. Böylece onu gören kişi, bu âlimin ilim öğrenmek için gösterdiği gayreti görür.

İLME VE ÂLİME HÜRMET

Hâfız ve seyyah Ebû'l-Fityân (428/503) (rahimehullah) ile ilgili olarak da şöyle denilmektedir:¹⁰³

Asrının hadis hafızlarından biridir. Hadis öğrenmek için yolculuğa çıkan ve öğrendiklerini bir araya getiren, Horasan, Irak, Şâm, Hicaz, Mısır ve Cezîre'de hadis yazanlardandır. Babası Dahistan'da kelle sattığından ona "Ravvâsî" denilmiştir. Ebû Mes'ûd Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Becelî er-Râzî, Dahistan'a gelişi sırasında babası Ebû'l-Hasen'den yemek için bir kelle alırken Ebû'l-Hasen ona:

"Senin bir ilim adamı olduğunu görüyorum. Dükkanımda oturman hoş olmaz. Haydi yemek önüne gelinceye kadar mescide gir." dedi.

Sonra mescide oturduğunda ona oğlu Ömer'le ekmek, sirke ve yeşillikle beraber kızarmış güzel bir yemek gönderdi. Ömer küçük bir çocuktü. Ebû Mes'ud duruma baktı ve kelle satıcısından hoşnut kaldı. Yemekten sonra da kendisine teşekkür ederek:

"Bana iyilikte bulundun. Yanımda sana bunun karşılığını ödeyecek hiçbir şey yok! Resûlullah'ın hadisini öğretilinceye kadar oğlunu bana teslim etmeye ne dersin?" dedi.

Ömer'in babası buna çok sevindi. Ebû Mes'ud da Ömer'i beraberinde Dahistan şeyhlerine götürüp hem başkasından ve hem de kendisinden hadis aldırdı. Vaziyet yolunda gitti ve Ömer bu işe güzelce yatkın hale geldi. Bundan sonra da kendisi ilim yolculuğuna çıkıp çokça hadis öğrendi. Hatta akranlarının bilmediği hadisleri öğrendi.

İ. Nutfe demektedir ki:

"İlim ehli birkaç kişiden, Ebû'l-Fityân'ın üç bin altı yüz şeyhten hadis aldığını" işittim. Edip Huzeyme b. Ali el-Mervezî de der ki:

"İlim yolculuğundayken şiddetli soğuktan Ömer er-Ravvâsî parmaklarından oldu!"

Hâfız Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî el-Hemedânî de şöyle der:

"Bu diyarda hatta bütün dünyada Ebû'l-Fityân'dan daha fazla hadis ezberleyeni görmedim. O ayaklı bir kütüphâneydi.¹⁰⁴ Hadis öğrenmek için dünyayı dolaştı. Kendisiyle Mekke'de görüştüm. Üstatların da onu övdüklerini hakkında güzel sözler söylediklerini gördüm. Sonraları onunla Cürcân'da görüştüm ve dostlarımızdan biri oldu."

O, hadis sahasında temayüz etmiş bir imamdı. Öyle ki, üstadı Ebû Bekir Hâtîb el-Bağdâdî, Ebû Hamid el-Gazâlî -ki ondan "Sahîhayn"ı tashih etmiştir.- Ebû Hafs b. Muhammed el-Cürcânî gibi muhaddis ve fukahadan pek çok büyük kimse de ondan rivâyette bulunmuştur.

İbn Mâkûlâ der ki:

"Ravvâsî benden ve ben de ondan hadis yazdık. O'nu zekî gördüm." Sem'ânî de Ahmed b. Serahsî'yi şöyle derken gördüm der:

"Ömer er-Ravvâsî, Serahs'a geldiğinde orada hadis rivayet etti, imlâ¹⁰⁵ etti. O'nun huzuruna büyük bir cemaat katıldı ve şunu dedi:

"-Cemaatin isimlerini olduğu gibi kendi yazımla yazacağım. İkinci kez cemaat bir araya geldiğinde kendilerine sormadan her birinin ismini aklımdan tesbit edeceğim.¹⁰⁶" Denildiğine göre cemaati yetmiş kişiye yakındı.

Abdu'l-Gâfir b. İsmail onun hakkında şunu demiştir:

"Ömer er-Ravvâsî, hadis tarikleri konusunda ârif ve meşhûr bir kişiydi. Çok hadis yazdı, bablarına göre hadisleri cemetti ve tasnif etti. Yazması serî idi, selef gibi az rivâyet ediyordu ve ailesinin geçimiyle uğraşıyordu. Nisâbur'dan Tûs'a çıktı. Gazâlî, ona ikramda bulundu ve onu yanında misâfir etti. "Sahîh"i ona okudu ve sonra ona gitmesi için izin verdi." Dakkak onunla ilgili olarak risâlesinde şunu söylemiştir:

"Ömer, Tûs'ta "Sahîh-i Müslim"i aslı olmadan rivâyet etti. Bu hadisçiler nezdinde en kötü şeydir."

Sonra Ebû Bekir es-Sem'ânî'yi ziyâret etmek için Tûs'tan Merv'e yola çıktı. Kendisinden hadis almak ve ilminden istifâde etmek için onu çağırılmıştı o da ona gitti. Şöyle demişti:

"Merv'e girmek isitiyorum. Serahs da yolumun üzerinde." Şunu söylediği de ifade edilir:

"Serahs ilmin makberidir! Orada hâlimin ne olacağını bilmiyorum." Daha sonra kabir taşına da tarih düşüldüğü gibi Serahs'ta 503 senesinin Rabî'u'l-âhir ayında vefat etti.¹⁰⁷

* * *

Zehebî, hafız ve tecvid alimi Yûnârî ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir¹⁰⁸:

"Sem'ânî, İsmail Hâfız'a¹⁰⁹ Yûnârî hakkında sorduğunu onun da şunu söylediğini belirtmiştir:

"Kendisi İ. Halef eş-Şîrâzî'ye yolculuk etmiştir ki ona yolculuk yapan son kişidir. Ondan sonra babasıyla onun yanına Abdurrahman b. Ahmed el-Bağbânî gitmiş ve şunu söylemiştir:

"Nisâbûr'a geldim ve koşar adım Ahmed b. Halef'in evine gidiyordum ki, Yûnârî ile karşılaştım. Kendisi beni ayıpladı ve ardından:

"-Gel, önce seni bir doyurayım" diyerek yemek ikrâm etti. Yemekten sonra İ. Halef'ten aldığı hadisleri çıkardı ve:

"-O öldü ve kendisini defnettirmiş!" dedi. Bunun üzerine Abdurrahmân demiştir ki:

"Bu haber üzerine az kalsın ödüm patlayacaktı!!"

Allah selefte rahmet etsin. Büyük âlimlerle görüşme konusunda ne kadar hırslılar! Ve onlarla

görüsememelerine kalpleri nasıl hüznleniyor! Bu hasret ve iştiaqları mezara kadar onlarla beraber olmuştur! Bu bağlamda şu beyit nasıl da doğru söylüyor:

Senedi yoktu vardı dâri ukbâya,
Ne emeller yatar toprağın bağrında.

* * *

Kadı el-Mâristânî (*d. 442/ö. 535*) ile ilgili de şöyle nakledilmektedir¹¹⁰:

Öğrencisi İ. Sem'ânî onun hakkında "İlimleri bilen, çok yönlü, sözü güzel, tatlı dilli, münazarada parlak bir kişidir. İlimleri onun kadar kendinde toplayan birini görmedim. Her ilmi tetkik etmiştir. Ayrıca yazısı seri, hadis kıraatı güzeldir." demektedir. Devamla onu "Ömrümün tek bir anını bile oyun ve eğlence içinde geçirmedi." derken işittiğini belirtmektedir.

Yine kendisini şöyle derken duyduğunu ifade etmektedir:

"Bir seferde Rumlar beni esir aldılar. Bir buçuk yıl esir kaldım. Beş ay boyunca boynumda zincir, el ve ayaklarımda kelepçeler vardı ve bana:

"-Mesih Allah'ın oğludur de ki, senin hakkında gerekeni yapalım" diyorlardı. O sözü söylemekten geri durdum ve söylemedim. Ayrıca hapsedildiğim vakit orada çocuklara Rumca yazıyı öğreten bir muallim vardı. Ben de hapisteyken kendisinden Rumca yazıyı öğrendim."

* * *

Zemahşerî (*d. 467/ö. 538*) ile ilgili de İbn Hallikân şunu ifade etmektedir¹¹¹:

"Bazı üstatlardan duyduğuma göre Zemahşerî'nin bir ayağı sakattı ve ağaçtan yapma bir protezle yürüyordu. Çünkü Harzem illerine yaptığı seferlerinden birinde yolda kar ve şiddetli soğuğa yakalanmış ve ayağından olmuştu. Ayağının kesik oluşunun, durumu bilmeyenlerde şüphe uyandırıp zanna yol açmasından korktuğundan, elinde bu işe muttalî olmuş pek çok kişinin şehâdetini hazır bulunduruyordu.

Kar ve soğuk bu bölgelerde özellikle de Harzem'de son derece etkili olmakta ve bu yüzden sakatlığa sebebiyet verebilmektedir. Bu sebeple uzuvları sakat kalmış pek çok kişiye şahid oldum. Bunu bilmeyen bu tür şeyleri imkânsız görmesin."¹¹² Ardından İ. Hallikân Zemahşerî'nin ayağının kesilmesiyle ilgili olarak diğer bir sebebi de zikreder.

* * *

İLİM YOLCUSU BİR ÇOCUK

Üstad, imam, zâhid, hayra düşkün, sûfî, şeyhü'l-islâm, isnadda zamanının önde geleni, Ebû'l-Vakt es-Siczî ile ilgili olarak da Zehebî şuna yer vermektedir¹¹³:

"457 yılında dünyaya geldi ve 465 yılında yedi yaşındayken hadis almaya başladı. Ebû'l-Hasen Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dâvudî'den "Sahîh"i, Dârimî'nin kitabını ve Buşanc'ta "Müntehabu Müsned-i Abd b. Humeyd" adlı kitabı dinledi. Zamanının büyük muhaddislerinin pek çoğundan da hadis aldı.

Horasan, Isfahan, Kirman, Hemedân ve Bağdat'ta hadis rivayet etti. Pek çok talebesi oldu. Rivayet ettiği hadisler meşhur oldu ve şöhreti de her yere yayıldı. Sened 'âli isnâd'la¹¹⁴ kendisine ulaşmıştır. İ. Asâkir, Sem'ânî, İbn El-Cevzî, Yûsuf b. Ahmed eş-Şîrâzî -ki onun için Kirmân'a yolculuk yaptı-, Süfyân b. İbrâhîm b. Mende, Ebû Zer Süheyl b. Muhammed el Buşâncî ve daha sayılamayacak kadar kişi kendisinden hadis aldı.¹¹⁵

Zekiyyüddîn el-Birzâlî hakkında şöyle demektedir:

"Ebû'l-Vakt, Irak'ı, Huzistan'ı¹¹⁶ dolaşmış ve Herât, Mâlîn, Bûşanc, Kirmân, Yezd, Isfahan, Kerc, İran ve Hemedân'da hadis rivâyet etmiştir. Hadis hafızları, vezirler önünde diz çökmüştür. Beraberinde asıl nüshalardan rivayet ettiği kitapları ve cüzleri vardı. Haddi hesabı yapılamayacak kadar kimse ondan hadis aldı."

Öğrencisi Sem'ânî demektedir ki:

"O, sâlih bir şeyhtir. Üslûp ve ahlâkı güzel, cana yakın, mütevazı, halim selim ve ağır başlı bir kişidir. Bûşanc'ta İmam Abdullah el-Ensârî'nin sohbetinden memnurluk duydu ve bir müddet ona hizmet etti. Irak'a, Hûzistan'a ve Basra'ya yolculuk yaptı ve bana anlattığına göre Bistâmî'nin ribatına¹¹⁷ misafir oldu. Hirât ve Mâlîn'de kendisinden hadis aldım. Hadis okumakta sabırlıydı ve hadis rivayet etmeyi seviyordu. "Sahîh"i, "Müsnedü Abd b. Humeyd"i ve "Dârimî Süneni"ni birkaç oturumda rivayet etmiştir.

Yine öğrencisi İbn Cevzî der ki:

"Hadis kıraatında sabırlıydı. Ayrıca selef gibi çok zikredip teheccüd kılan ve çok ağlayan salih bir zattı."

Bir başka öğrencisi Yusuf b. Ahmed eş-Şîrâzî de eseri "Erba'înü'l-Büldân" da şöyle demektedir:

"Tüm ehli hadisin kendisine gittiği kişi ve asrının hadisçisi, Ebû'l-Vakt'e yolculuk yaptığım da Kirman illerinin sonuncusunda Allah kendisine ulaşmamı takdir etti. O'nu öpüp selâm verdim ve önüne oturdum. Bana:

"-Seni buraya getiren şey nedir?" diye sorunca:

"-Amacım sana gelmekti. Allah'tan sonra güvenim sanadır. Senin rivayet ettiğin hadislerden bana ulaşanların bir kısmını yazmıştım. Nefeslerinin bereketine yetişmek ve âli isnadını elde etmek için koşarak sana geldim."

Bunun üzerine bana:

"-Allah seni ve bizi rızasına muvaffak etsin. Sa'yimizi onun rızası için kılsın. Niyetimizi ona yöneltsin. Sen beni hakkıyla bilmeseydin bana selâm vermez ve önüme diz çökmeydin" dedi ve sonra uzunca ağladı ve huzurunda olanları da ağlattı. Ardından devamla şunları söyledi:

"-Allahım, bizim kusurlarımızı en güzel şekilde ört ve bizden razı olacağın şeyleri nasip eyle. Ey oğlum, biliyorsun ki, babamla beraber Bûşanc'ta bulunan Dâvudî'ye aynı şekilde yürüyerek "sahîh"i dinlemek üzere yolculuk yaptık. On yaşımdan daha küçüktüm ki babam ellerime iki adet taş koyuyor ve taşımamı söylüyordu. Ben de babamın kızmasından korkarak o taşları ellerimde tutmaya çalışıyordum. O bana dikkatle bakarken ben de yürüyordum. Yorulduğumu görünce taşlardan bir tanesini atmamı söylüyor, ben de öyle yapıyor ve yüküm hafifliyordu. Bundan sonra tekrar bende yorgunluk belirdiğinde bana yine:

"-Yoruldu mu?" diye soruyor ondan çekinerek:

"-Hayır" deyince:

"-O halde niye ağır yürüyorsun?" diyordu. Bunun üzerine ben de önünde bir saat daha seri şekilde yürüyordum ve sonunda güçten düşüyordum. Ardından diğer taşı da alıp atıyordu. İyice bitkin bir hale geldiğimde beni alıyor ve sırtlanıyordu.¹¹⁸

Yolda çiftçilerle ve diğer bazı kişilerle karşılaştığımızda babama:

"-Ey üstat İsa, bu çocuğu bize ver, hem onu ve hem de seni Bûşanc'a kadar binekle götürelim" diyorlardı. Babam da:

"-Mâzallah! Resûlullah'ın hadisini öğrenmek için binekle mi gideceğiz? Bilakis yürüyeceğiz. Dayanamadığında Resûlullah'ın hadisine hürmet göstermek ve bunun sevabını kazanmak ümidiyle onu omzuma bindiririm." dedi. Bu ve bunun dışındaki kitaplardan istifade etmiş olmam, işte babamın bu hüsn-ü niyetinin bir semeresidir. Benden başka emsallerimden bir kimse de kalmadı. Nitekim çeşitli belgelerden grup grup insanlar bana gelmekte.

Sonra arkadaşımız Abdu'l-Bâkî b. Abdü'l-Cebbâr el-Herevî'ye bana tatlı ikrâm etmesi için işâret edince dedim ki:

"-Ey efendim! Ebû'l-Cehm'in cüz'ünü kıraat etmem bana tatlı yamekten daha iyidir." Bunun üzerine tebessüm etti ve:

“-Gelince taâm, gider kelâm” diyerek bir tabak tatlı ikram etti. Tatlıyı yeyince cüz’ü çıkardım. Ondan da aslını isteyince getirdi, cüz’ü okudum ve buna sevindim. Allah, “sahîh”i ve başka hadisleri defalarca dinlemeyi bana nasip etti. 553 senesinin Zil’l-ka’de ayının altısında Çarşamba günü Bağdat’ta vefat edinceye kadar onun sohbet ve hizmetinde bulundum. Kendisini Şûniziyye’ye defnettik. Bana:

“-Beni Şûniziyye’de üstatlarımızın ayaklarının ucuna defnedin.” demişti.

Ölüm vakti geldiğinde onu göğsüme dayadım. Bütün benliğiyle kendisini zikre vermişti. Sûfî Muhammed b. Kâsım yanına girdi ve eğilerek:

“-Efendim! Nebî (s.a.v) buyurdu ki:

“Kimin son sözü lâ ilâhe illallah olursa cennete girer.” deyince ona doğru dönerek:

“Keşke kavmim Rabbimin beni bağışladığını ve ihsanda bulunulandan eylediğini bilseydi”¹¹⁹ ayetini okudu. Muhammed b. Kasım ve huzurunda bulunanlar hayrete düştüler. Okumaya devam etti ve tam sureyi bitirmişti ki:

“Allah, Allah, Allah” dedi. Seccadesi üzerinde otururken vefat etmişti. Rahimehullah.”

* * *

İLİM AŞKININ BÖYLESİ

Hasretle ilim için dünyayı gezen ve ülkeleri ve pek çok yerleri dolaşanlardan bir âlim daha. Asil, ilim ve ulemâ çocuğu, kitap ve sünnet hâfızı, fukahâ âilesinin tâcı İmam Ebû Sa'd es-Sem'ânî (d. 506/v. 562) (rahimehullah).¹²⁰

Hiç akla gelmeyecek şekildeki ilim yolculuklarından bazı haberler bize ulaşmıştır. Onunla ilgili gelen bu haberler sanki bir masal gibidir. Fakat bunlar sabah aydınlığı kadar gerçek ve açıktır. Bıkkınlık ve bitkinlik bilmeden, öğrenmeye doymadan yirmi seneye yakın yolculuklar yaptı. Ancak daha çok ilim yeri dolaşmakla, ilim yolunda istifade etmekle, daha çok hocayla görüşmekle ve eşsiz kıymetlere sahip olmakla rahat buldu. Sonunda benzersiz bir rehber ve yeni bir tarih oldu.

Burada onun bereketli hayatıyla ilgili dört kitaptan¹²¹ seçilmiş ve derlenmiş cümlelere yer vereceğim.

et-Tâcü's-Sübkî şöyle der:

"Tâcu'l-İslâm, şarkın muhaddisi, faydalı tasniflerin ayrıca riyâset ve asâletin sahibidir."

Mahmûd Harezmi de şunu ifade eder:

"O'nun hanesi İslâm beldelerinin en yücesi, şer'î ve dîni ilimlerde en muazzamı, başta gelenidir. Bu meclisin selevi ve halefleri ulemanın en mümtazı ve bir fazilet örneğidir. İmamlık onlara verilmiş ve kendilerine riyâset bahşedilmiştir. Zamanın her yerindeki imamlardan daha önce gelirler; harcama ve yüzüzlükte değil fazilet ve fıkhîta onların önündedirler.

506 senesinde Şa'bân ayının on birinde Merv'de doğmuştur. Babası İmam Ebû Bekir onu 509'da Nisâbur'a, o dört yaşındayken de Abdü'l-Gıfâr eş-Şiyruvî'den, Ebû Âlâ Ubeyd b. Muhammed el-Kuşeyrî'den ve bir gruptan hadis dinlemeye götürmüştür. Yine onu Merv'e Ebû Mansur Muhammed b. Ali el-Kürâî ve diğer kişilerden hadis almaya da götürmüştür.

510 senesinde babası vefat etmiş ve "et-Ta'lîka" sahibi İmam İbrahim el-Merrûzî'ye kendisiyle ilgilenmesini vasiyyet etmiştir. Ebû Sa'd ondan fıkıh okudu, onun ahlâkıyla terbiye oldu, amcaları ve ailesi içinde yetişti. Bulûğ çağına geldiğinde Kur'an ve Fıkıh'a yöneldi ve hadis ve semâ konusunda kendisine ihtimâm gösterildi. İlim yolculuğu geniş sahaya yayıldı ve Horasan İsfahan, Mâverâünnehir, Irak, Hicaz, Şam ve Taberistân'ı kapsadı. Hristiyanların elinde iken Beyt-i Makdis'i ziyaret etti ve iki defa da hac yaptı.

Kendisi Fûrâvî, Zâhir eş-Şahhâmî, Hibetüllah es-Seyyidî, Temîm el-Cürcânî, Abdu'l-Cebbâr el-Huvârî, İsmâil b. Muhammed b. Fazl el-Hâfız, Abdu'l-Mün'im el-Kuşeyrî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdu'l-Bâkî el-Ensârî, Abdurrahmân b. Muhammed eş-Şeybânî el-Kazzâz ve zikri uzayıp gidecek daha başka kişilerden hadis aldı. İ. en-Neccâr der ki:

"O'nun hocalarının sayısının yedi bin olduğunu söyleyen bir kimseyi duydum." Bu hiçbir kimsenin ulaşamadığı bir durumdur.

Dolaştığı yerlerde duyduklarını içeren "Mu'cemü'l-Büldân"ı te'lif etti. 538 yılında vatani Merv'e dönüp evlendi. Oğlu Ebû'l-Muzaffer Abdurrahîm dünyaya geldi. Daha sonra onunla Nisâbur ve yakınlarına, Herât ve civarına, Belh'e, Semerkand'a, Buhârâ'ya yolculuk etti ve kendisine "Mücem"i tahrîc etti. Sonra Merv'e döndü ve arzı yol yol ettikten sonra sefer esasını bırakarak tasnif, imlâ, va'z ve tedrise yöneldi.

Kendisinden, emsallerinden ve hocalarından bir grup hadis aldı. Hâfız Ekber Ebû'l-Kâsım b. Asâkir ve oğlu Kâsım b. Asâkir, Ebû Ahmed b. Sükeyne, Abdu'l-Azîz b. Meniynâ, Ebû Ravh Abdu'l-Mu'iz el-Herevî, oğlu Ebû'l-Muzaffer Abdu'r-Rahîm b. es-Sem'ânî, Yûsuf b. Mübârek el-Haffâf ve diğerleri de ondan rivâyette bulundular.

Arzı dolaştıktan sonra beldesi Merv'e döndü ve Amîdiyye medresesinde cem, tasnîf¹²², hadis rivâyeti ve tedris ile meşgul oldu. Pek çok ilimde müslümanların imâmı olarak vefât edinceye kadar ilmi etrâfa yaydı. Çeşitli dallarda ilmi olmasına rağmen en çok irtibatlı olduğu ilim hadistir.

Arkadaşı Hâfız el-Kebîr Ebû'l-Kâsım b. Asâkir "Târîh-i Dimeşk"te kendisini zikrederek övgüde bulunmuş ve şöyle demiştir:

"Şu an o, doğruluğu, bilgisi, pek çok hadis cüz'ünü alması ve tasnif edilmiş kitaplarıyla tartışmasız Horasan şeyhidir. Allah, sünneti neşri için ona ömür versin ve cennet ehlinin amellerine muvaffak etsin."

Ebû Sa'd 562 senesinde Rabî'ul-evvel başında bir gece Merv şehrinde vefat etmiş ve Merv kabristanlığı Senecdân'da defnedilmiştir. Allah rahmet eylesin.

Hâfız ez-Zehabî de kendisini övdükten sonra onu yüksek vasıflarla nitelemektedir:

"Zeki, anlayışlı, yazması seri ve net idi. Tedriste bulunup, fetva verdi, vaaz etti ve imlâda bulundu. Pek çok kişiden hadis yazdı. Sika, hafız, huccet, çok seyahat eden, âdil, sıreti ve sohbeti güzel, hıfzı çok olan biriydi.

İbn Neccâr demektedir ki:

"Hâfız, İmam, asrının tarihçisi Muhammed b. Mahmûd el-Bağdadî der ki:

"Yedi bin hocasının olduğunu söyleyeni işittim. Bu kimsenin ulaşacağı bir durum değildir. Tasnifi bol, mizahı ve şiir inşadı çok, lâtifeli, zarif, hafız, seyyah, sika, dindar bir kişiydi. Üstatları ve akranları ondan hadis aldı ve yine kendisinden bir cemaat da rivâyette bulundu."

Münîre Naci Selim'in onun "et-Tahbîr Fi'l-Mücmi'l-Kebîr" adlı kitabına yazdığı mukaddimede bazı ekleme ve düzeltmelerimle aşağıda yaptığım alıntılar yer almaktadır:

“Ebû Sa’d Horasan şehirlerinden Merv şehrinde doğmuştur. Fertlerinin hepsi âlim, hafız, muhaddis, fakih, edip, hatip olan bir aile içinde yetişti. Bereketli kaynaklardan ilimle beslendi. Gençliğinin baharında ulema ve fukahâ içine katıldı.

Şüphesiz babası ona çok ihtimam gösterdi. O’nu, erken yaşta Merv hocalarının saygın kişilerinden hadis almaya yönlendirdi. Sonra onunla 509 senesinde hadis ve muhaddis şehri Nisâbü’râ yolculuk yaptı. Bu sırada yaşı üç buçuğa ulaşmıştı. Babası kendisini Merv’de ve Nisâbü’râ’da muhaddislerin meclislerine götürüyor, imlâ ettiklerini ya da kendisi de mevcutken bu meclislerde hocalara okuduklarını onun için yazıyordu. Ayrıca daha sonra oğlunun müracaat edeceği asıl nüsha olması ve büyüdüğünde ondan rivayet edebilmesi için bu yazdıklarını tespit ve tashih ediyordu. Hocalardan onun için icazet de alıyordu. Böylelikle oğlu için asrının hocalarından kıymetli bir sened hâsıl oluyordu. Bu icazetler, hadis alma ve okumalar kendisinin ilk ilmî temelleridir.

Ebû Sa’d’ın hadis ilimleri ve değişik ilimler aldığı çok sayıdaki hocaları içinde muhaddisler, hafızlar, fakihler, münazaracılar, müfessirler, kârilere, vâizler, edipler, şâirler, nahivciler vardır.

Böylesine büyük sayıya ulaşan âlimle görüşmesi yine büyük bir çaba gerektirmişti. Ebû Sa’d yıpratıcı meşakkatlere tahammül etmeyi ve hocalarla görüşmek için yüz yüze geldiği engelleri aşmayı başardı. Yolculuk ettiği şehrin hocalarıyla görüşmekle yetinmedi hatta civarda ve yörede bulunan hocalarla görüşüyor, bir bölgeden diğerine geçiyor patikalarda, sokaklarda, kapılarda, dükkânlarda hatta yoldayken bile hadis dinliyor, müzakere yapıyordu.

Ebû Sa’d yüzden fazla şehre yolculuk yapmıştır. Aşağıda bu şehirlerin isimlerine yer vereceğim. O’nun pek çok yolculuğu vardır ki bunlardan üç tanesi en mühimleridir.

Birincisi 529 yılından 538’e kadar doğuda Horasan’dan batıda Bağdat’a, kuzeyde Irak’tan güneyde Hicaz’a yaklaşık on sene sürmüştür.

Şimdi sözü bize onun yolculuğunun bir yönünü anlatan Allâme şeyh Abdurrahmân el-Mu’allimî’ye (rahimehullah) bırakıyorum:

“Ebû Sa’d Sem’ânî henüz üç buçuk yaşında iken babası vefat etmişti. Bundan sonra Ebû Sa’d’ın bakımını vâsisi ve amcaları üstlenmiştir. Hepsini de seçkin ulemadan olup ona en iyi şekilde itînâ göstermişlerdir. Kur’an’ı ezberlemiş, fıkhi, Arapçayı, edebi öğrenmiş ve amcalarıyla beraber hadis almıştır. Yirmi yaşına yaklaştığında çevresinden hadis alıyor fakat ilim öğrenmek için ancak bir başkasıyla yolculuk yapmasına müsâde ediyorlardı.

Ebû Sa’d, “Sahîh-i Müslim”i kendisinden almak ve bu konuda münferit kalmış, yaşlı, fâzıl Ebû Abdullah b. el-Fazl el-Fürâvî’nin yanına Nisâbü’râ’ya gitmek için amcalarından izin vermelerinde ısrar etti. Ki bu kişi iyice yaşlanmıştı (d. 442/ö. 530) ve her an için ölümü beklenir haldeydi. İlimdeki yüksek payesiyle beraber “Sahîh-i Müslim”i âlî senedle rivâyette tek kalmıştı. Vefatları arasında ikiyüz yetmiş yıl kadar olmakla beraber Müslim’le aralarında üç râvî vardı. Öldüğünde Ebû Sa’d onu duymadı. Artık kalbinde tükenmez bir hasret oluşmuştu. Yaşı yirmi ikiyi geçinceye kadar ona izin vermediler ve yalnız başına sefere çıkmasına müsâde etmediler. Nihayet onunla beraber amcası Ebû’l-Kâsım Ahmed b. Mansûr es-Sem’ânî yolculuk etti.

Kendisine gösterilen bu nahoş sevgi ve ilgi Ebû Sa’d’ın canına tak etti. Nisâbü’râ’da Fürâvî’den “Sahîh-i Müslim”i alıp bitirdikten sonra amcası onunla vatanına dönmeyi istedi fakat Ebû

Sa’d’a ulaşamadı. O ise amcasının kendisini beklemekten bıkacağı ve onu çok arzuladığı ilim merkezlerini dolaşmaya bırakacağı ümidiyle gizlenmişti. Ancak amcası ondan daha sabırlıydı. Ebû Sa’d gizlenmekten sıkılıncaya kadar Nisâbü’râ’da kalmaya devam etti. Sonunda ortaya çıktı ve geri dönme konusunda amcasına boyun eğdi.

Amcasıyla tartışmaya, ilim için yolculuk yapmaya mecbur olduğuna ve yalnız başına ilim için gurbete çıkmasını engelleyecek bir sebebin olmadığını açıklamaya koyulmuştu. Diğer amcası ve vâsisi ile yazışması da mümkün olmuş ve gelen cevapta amcası yolculuk yapması için izin vermişti. Onlar Tûs’ta iken amcasından gelen bu izin çok iyi olmuştu.

Ebû Sa’d Nisâbü’râ’ya döndü ve burada bir sene kaldıktan sonra birkaç sene içinde dünyadaki ilim merkezlerini dolaşmak için buradan ayrıldı. Yolculukları çok geniş bir alana yayıldı. Daha sonra o rihledeyken amcası ve vâsisi Merv’de vefat etti. Şimdi buraya kitabı “Ensâb”ta babası, dedeleri ve amcalarından bahsederek ifade ettiklerine yer vereceğim:

“...Amcalarımdan küçük olanı; Ebû’l-Kasım Ahmed b. Mansur es-Sem’ânî, kendisinden fıkhi, mezhepler arası farklar ve bazı mezheplere dair not aldığım hocamdır. İmam, fâzıl, münazaracı, müftî, va’zı tatlı, şiiri güzel bir şairdi. Pek çok fazileti ve menakıbı vardır. Hayâlî, ağır başlı, sağlam, tahammüllü ve sabırlıydı.

Ondan bazı varaklar seçip aldım ve kendisiyle hocalarını mütâalâ ettim. Beraber Serahs’a gittik ve Merv’e döndükten sonra 529 yılında Şevval ayında Nisâbü’râ’ya yolculuk yaptık. Bu yolculuğu benim sebebimle olmuştur. Çünkü Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî’nin hadisini dinlemeyi çok istedim. O da benimle beraber “Sahîh”i dinledi.

Sonra o geri vatana dönmeye niyetlenince Nisâbü’râ’da kalmak için gizlenerek kendisinden geri kaldım. Ben ortaya çıkıncaya kadar o da sabretti. Bunun üzerine kendisiyle Tûs’a döndüm. İzin vermesiyle de Nisâbü’râ’ya gitmek için ayrıldım ve kendisi de Merv’e devam etti. Nisâbü’râ’da bir sene kalıp oradan İsfahan’a çıktım ve bundan sonra da kendisini görmedim. 534 yılında vefat etti. Ben Bağdat’ta iken vefat haberini aldım ve onun için bir merasim tertip ettik.”

İkinci yolculuğu 540’dan 546 senesine kadar altı yıl sürmüştür. Bu yolculuğundaki ziyareti daha çok Nisâbü’râ, Serahs, Mervirûz, Herât, Belh ve Nesâ gibi Horasan şehirlerine mahsus oldu. Bu

yolculuğunda da oğlu 537'de Nîsâbûr'da doğan Ebû'l-Muzaffer Abdu'r-Rahîm kendisiyle beraber olmuştur. Yaklaşık üç yaşındayken onunla Horasan ve Mâverâünnehr şehirlerini dolaştı. O'nu buralarda hadis meclislerine götürdü. Bu meclislerdeki cüz ve kitaplardan bir nüsha da ona tahsil etti. Yine hocalarına ait on sekiz cüzü havi "Mûcem"i ve iki hacimli cild içindeki hadislerden "Avâlî"yi onun için cemetti.

Üçüncü yolculuğu 549'dan 552 senesine kadar Mâverâünnehr şehirlerine sürmüştür. Bunların içinde Semerkand'ı, Buhârâ'yı, Nesef'i ve diğer şehirleri ayrıca Merv'e dönüş yolunda da Harzem'i ziyaret etti. 562 senesinde hayatının sonuna kadar da vatanında kaldı (rahimehullah). İlim için yaptığı yolculukların müddeti yaklaşık yirmi üç sene sürdü.¹²³

O'nun ulûm-u hadis, ricâl, tarîh, ensâb, fıkıh, usûl, hilâf, tefsîr, ahlâk ve daha başka konulardaki nefîs ve kıymetli eserlerine gelince; Bunlar, Münîre Nâcî'nin de eserinin mukaddimesinde¹²⁴ belirttiği üzere altmış sekiz musannefe ulaşmıştır.¹²⁵

Bu eserlerinin hepsini son yolculuğundan döndükten ve beldesi Merv'e yerleştikten sonra 552 yılı ile vefat ettiği 562 yılları arasında on seneyi geçmeyen bir süre içinde yazdı. Allah ona rahmet etsin, kendisinden razı olsun ve onu en yüce makamına koysun.

Gerek yürüyerek ve gerekse binek üstünde dolaştığı ve yolculuklarda bulunduğu bu beldeler dokuz yüz sene öncesindedir. O sırada ne araba ne uçak ne vapur ve ne de tren vardı. Yoksul olanlar için vasıta yalnızca ayakları, varlıklı olanlar içinse güçten düşmüş binekti. Bunların da ilim ehli içindeki sayısı çok azdır.

Burada onun görüştüğü ve ilim aldığı şeyhlerinin isimlerine değinmedim. Bu isimler bile başlı başına müstakil bir kitabı kapsar. Nitekim daha önce de geçtiği gibi bunların sayısının yedi bine ulaştığını zikredenler olmuştur. O da onlara mahsus ciltlerce büyük kitaplar te'lif etmiştir.

Rabbin için bana söyle; bir beşer olan bu âlimin kalbinde onu ilme yönlendiren hangi sâik vardır? Öyle ki, birçok beldeyi dolaşmış ve şayet mümkün olmuşsa zayıf ve güçsüz binek üzerinde oraların insanlarıyla görüşmüş, isimlerini duymanın ve cüzlerini saymanın bile seni ürküttüğü bu kitapları te'lif etmiş, bunları tek başına kendi kalemle yazmış, malzelemelerini kendisi toplamış ve tahkik etmiştir. İlim tahsili için, yorgunluk ve bitkinliğe tahammülüne, üstün gayretine ve insanı hayrete düşüren sabrına maşaallah. İslâma ve ilme olan hizmetinden dolayı Allah en iyi şekilde ona karşılığını versin.

Bu hâl tercümesini uzattığım için beni mazur görün. Bu şekilde, ilim talebelerinden onun hayatını okuyanlara ve duyanlara teşvik edici ve itici bir güç olmasını, onları tembellikten ve geri kalmaktan ilmî dinamizme kavuşturmasını istedim. Ebû Sa'd es-Sem'ânî'nin konumuna nazaran veciz olmasına rağmen benzeri hâl tercümelerini okumak kalplerdeki azmi hareketlendirir, ilim sevgisiyle yanmaya ve insanların yöneldiği hoş bir sadâ bırakmaya teşvik eder. Allah beni de muvaffak etsin.

* * *

İLİM AŞIĞI BİR ÂLİM; SİLEFÎ

Şâni, asrında bütün dünyaya yayılmış, kendinden sonra gelen ulemâ târihine dâhil olmuş, ömrü uzun, öğrendiklerini toplayan, seyyâh bir âlim daha. Bu âlim, şöhreti doğuyu ve batıyı kaplamış, kendi başına bir tarih olmuş İmam Hâfız es-Silefî'dir.¹²⁶ Biraz tasarrufta bulunmakla beraber yolculuk yaptığı yerleri sınırlamadan Zehebî¹²⁷ ve Sübkî'den¹²⁸ karışık halde bazı cümleler nakledeceğim. Bu, onun hâl tercümesinde yer alan noktaların bu kitabın diğer bölümleriyle büyük ilgisinin olmasındandır.

Kendisi muhaddis, kâri, edip, tarihçi, dilci, münakkid ve zabtı sağlam bir âlim olup 472 yahut bu tarihten sonra Isfahân'da doğmuştur.

Dedesi Ahmed'in lâkabına nispetle "Silefî" ismiyle şöhret olmuştur. Dedesine "silefe" diye lâkap verilmişti. Bu, 'üç dudak' anlamında Arapça olmayan bir lâfızdır. Çünkü onun dudağı bölünmüştü ve sanki üç dudağı var gibiydi. Bazı insanlar hata ederek onu selefe mensup zannedip "selefî" şeklinde telâffuz ediyorlar. Şimdi doğru nispetini bildiğinden böyle telâffuz etmek yanlıştır.

Bu âlim küçüklüğünden itibaren zekâ, kavrayış, hıfz ve ilim tahsilinde sonra da öğretimde ve ilmi yaymada benzersiz bir şekilde yetişti. Kendisinden şöyle bahsetmektedir:

"392 yılının başlarında on yedi yaşlarında ve henüz yüzümde tüy bitmemişken benden hadis yazıyorlardı."

Beldesindeki hocalardan ilim aldıktan sonra Isfahan'dan ayrıldı. 393'te Bağdat'a sonra da diğer İslâm beldelerine rihlede bulunarak hadis aldı, cüzler yazdı, Kur'ân'ı rivayetlere göre kıraat etti.¹²⁹ Asrındaki ilim otoritelerinden fıkıh, lügat ve edep öğrendi. Akranları henüz ilim öğrenirken o erken yaşta imam oldu.

Bağdat'ta Hâfız Ebû el-Hattâb Nasr b. Ahmed el-Batır'dan hadis aldı. O'na yetişmeden önce ölmesinden korkuyordu. Kendisine ulaşip hadis alınca buna çok sevindi. Hammâd b. Hibetullah şöyle der:

Silefî'yi şöyle söylerken işittim:

"393 senesinin Şevval ayında Bağdat'a geldim. Şehre girdiğim anda İ. Batır'la görüşmekten başka bir isteğim yoktu ve doğruca ona gittim. Sert ve ters mizacı bir hocaydı.

Kendisine:

"-Isfahan'dan sizin için geldim" deyince:

"-Oku" dedi. Ben de yaramdan ötürü yaslanarak ona hadis okudum. Bunun üzerine bana:

"-Bak şu köpeğe" dedi. Kendisine yaram dolayısıyla mazeretimi ifade ettim ve bu sözü sebebiyle ağladım. Kendisine on yedi hadis okudum ve çıktım. Daha sonra da ona yirmi beş cüz kadar hadis okudum.

Aynı şekilde Bağdat'ta Ebû Bekir et-Tûsî, Hüseyin b. Ali b. el-Büsrî ve tabakalarından hadis almıştır. Fıkıhta İlkiyâ Ebû'l-Hasen el-Herrâsî, lügatta Hatîb et-Tebrîzî ile çalıştı. İ. Nasr şöyle der:

"Silefî Bağdat'tayken ilim tahsili için yanan bir şule gibiydi.

Kûfe, Mekke, Medine, Basra, Bezencan, Hemedân, Rey, Kazvîn, Dimeşk Nihâvend, Ebher gibi yerlerin saygın hocalarından hadis almıştır.¹³⁰

On küsür sene yolculuk yapmış ve semaen¹³¹ çok denilemeyecek kadar hadis almıştır. Seri ve düzgün hattıyla hadis istinsah etti. Sağlam, dindar, hayırhah, hafız, münakkid ve tüm faziletleri üstünde toplamış biriydi. Sened âli isnad'la kendisine ulaşmış ve ayrıca hayattayken büyük hafızlar kendisinden rivayette bulunmuştu.

Beldesinde ve yolculukları esnasında kendilerinden hadis aldığı hocalarının hâl tercümelerine yer verdiği üç tane mûcemi vardır. Bir cildi altı yüzden fazla Isfahan şeyhlerini, biri Bağdat şeyhlerini ve diğeri de diğer beldelerdeki şeyhlerini ihtiva etmektedir.¹³² O'nun pek çok da tasnifleri vardır.

511 yılında deniz yoluyla bugünkü Lübnan'da yer alan Sûr şehrinde İskenderiye'ye gitti. 565'te ölünceye kadar da buraya yerleşti. 518 yılında Ebû Sadık Mürşid b. Yahya el-Medîni ve onun neslinden hadis almak için Kahire'ye gitmesinin dışında buradan başka dışarı çıkmadı.

Evkî der ki:

Kendisini şöyle derken işittim:

"Altmış yaşındayım, İskenderiye Fenerini -Dünyanın yedi harikasından biridir- ancak şu medresinin penceresinden görebildim."

Hâfız Abdu'l-Kâdir er-Ruhâvî der ki:

"İskenderiye'de kaldığı müddetçe birkaç kere dışında ne bahçeye ne de ara vermeye çıktığını duydum. Bilakis medreseye bağlılığı onun bütün zamanını alıyordu. Ne zaman yanına girsek onu bir şeyleri mütâlâ ederken görüyorduk. Hâfız Abdu'l-Azîm el-Münzirî onun hakkında der ki:

"Silefî, kitap toplamaya düşküncü. Eline para geçse, onu kitap için kullanıyordu. Tetkike ara vermediği kütüphanesi vardı. Ancak kitaplar şehrin rutubetinden çürümüş ve iç içe geçmişti. Onları nacakla birbirinden ayırıyorlardı! Bu yüzden çoğu telef oldu!"

Uzun ömrü, âli isnad, ilimdeki yüksek payesi ve sağlamlığı, geniş malûmatı, hocalarının çokluğu, beldeleri dolaşması ve değişik ilimlerle ilgilenmesi itibarıyla kendisinden imamlar, ulema, üdeba ve daha başka sayılamayacak kimseler hadis, fıkıh, tefsir, kıraat, tarih, edep, lügat, şiir konusunda ondan

ilim aldılar.

İmâd el-İsfahânî “Cezîde” de ve daha başkaları şöyle demiştir:

“Silefî’nin hem kendisi beldeleri dolaştı ve hem de kendisi için seyyahlar geldi, melikler ve oğulları ondan istifade ettiler. İyiliği emredip kötülükten nehyediyordu. Civarındaki pek çok kötülüğü kaldırdı.”

Ubeydî, Mısır melikleri nezdinde, onlardan farklı mezhebe sahip olsa da, önemli bir yeri vardı ve sözü geçiyordu. Mısır emiri, sünî Âdil Ali b. İshak b. es-Selâr İskenderiye körfezinde onun için medrese yaptı ve pek çok vakıfta bulundu. Rühâvî şöyle der:

“Bana ulaştı ki; Mısır sultanı hadis almak için yanına geldiği sırada kardeşiyle konuşmaya başlayınca Şeyh Silefî ikisini bundan men edip:

“-Nedir bu? Biz hadis rivayet ediyoruz. Siz ise konuşuyorsunuz!” demiş.”

Asrında, ömrünün sonundayken bile onun gibisi yoktu. Hâfız ez-Zehebî şöyle der:

“Silefî”den başka dünyada seksen küsür sene hadis rivayet eden bilmiyorum. Ağır başlı, tahammüllü, garipleri gözeten biriydi. İskenderiyye’de variyetli bir hanımla evlendi ve fakirlikten sonra servete ulaştı. Hiçbir kimseye bir kabalığı görünmezdi. Hadis için oturduğunda su içmez, tükürmez, bağdaş kurmaz ve ayakları görünmezdi. Yüz yaşını aşmıştı.”

İmam Sehâvî şöyle der:

“Bir gün Ebû Tahir es-Silefî’yi kendisi için şu şiiri söylerken duydum:

Ben ehli hadisten onlar hayırlı toplum,

Doksanı aştı yaşım, niyazım yüz olsun.

Bunun üzerine kendisine “Allah murâdını versin” denildi. Bildiğim kadarıyla yüz yaşını aşmıştır. Bu 572 yılı içindeydi. Hayatının son gününde vefat edeceği akşamın güneşi batıncaya kadar huzurunda hadis okunmuştur. Bunca yaşına rağmen, hadis okuyanlara hafî (gizli) hatalarını gösteriyordu. 576 yılının -veya daha önce- Rabîü’l-evvel ayının Cuma günü fecir doğduğunda sabah namazını kıldı akabinde aniden vefat etti. İskenderiye körfezi’ne defnedildi ve oranın tarihinin bir parçası oldu. Allah rahmet etsin ve mekânı cennet olsun.

İLİM YOLUNDA BİR GENÇ; İBN CEVZÎ

Allah (c.c.) İmam Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî'ye (d. 508/ö. 597) rahmet etsin. Kendisini ilme vermesini ve gençliğini ilim tahsili için harcamasını anlatır ve orta ve ileriki yaşlarda bunlardan duyduğu hazzı da zikreder. Eseri "Saydu'l-Hâtır" da şöyle der:¹³³

"Gençlik çağını ilim için harcayan kimse yaşlılığında da ektiğini biçer. Yaptığı tasnif ve eserlerden zevk duyar. Kişi, kendisini hedefe götüren öğrenme hazzının ve ulaştığı ilmi lezzetlerin yanında bedenî lezzetlerden kaybettiği hiçbir şeyi görmez. Kim bilir belki de ilim uğruna yapılanlar, işin sonunda elde edilenlerden daha hoştur. Şairin dediği gibi:

Niyetidir insanın ruhuna veren heyecan,

Muradı olsun kılmasa da zafer Hazreti Yezdan.

Ömürlerini dünyalık kazanmak için harcayan dostlarıma nazaran kendimi düşündüm de çocukluğumu ve gençliğimi ilim için harcadım. Elde ettiğimde pişman olacaklarım hariç onların ulaştıkları bazı şeyleri de kaçırmadığımı gördüm. Sonra bir de hâlimi düşündüm ki, benim hayatım onlarınkinden daha güzel, insanlar arasındaki konumum onlarınkinden daha yüksek ve ulaştığım ilim de paha biçilmez.

Böyle düşünürken İblis bana şöyle seslendi:

"-Yorgun ve uykusuz kaldığın günleri unuttun mu?" Ben de ona:

"-Ey cahil, Yusuf'u görmenin yanında elleri kesmenin önemi yoktur. Arkadaşa götüren yol uzun değildir." dedim.

Yürümene bak bıraksa da seni yolda vasıta,

Allah verir ecrini bil ki sen gidersen yolunda.

* * *

Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Rüseyd el-Endelûsî eserinde Hâfız Ebû Mervân el-Bâcî (d. 564/ö. 635) ile ilgili olarak şunları söylemektedir:¹³⁴

"734 yılında Muharrem ayının yedisinde Çarşamba günü Sebte'den deniz yoluyla çıktı. Aynı yılın Şa'bân ayının on ikisinde, Cuma gününün akşamı Mersâ Akkâ'ya ulaştı. Şarka yaptığı bu yolculukta yedi aydan daha fazla deniz üstünde kaldı. Oradan Dimeşk'e yönelerek aynı yılın Ramazan ayının yedisinde yolculuğunu tamamladı. Burada Ebû Amr b. Salâh'tan ve başkasından Hadis İlimleri aldı. Aynı şekilde burada ve buranın dışında şark beldelerinde kendisinden hadis alındı. Bu beldelerin halkı onu sevip saydılar ve kendisine ziyadesiyle iyilik ve ikramda bulundular.

* * *

Yirmi yedi sene gibi senelerce ilim uğruna yaptığı yolculuklarda arzı dolaşıp arşınlayanlardan biri de hafız, muhaddis, kıraat alimi, tarihçi, seyyâh, imam İ. en-Neccâr el-Bağdadi (Muhammed b. Mahmûd) (d. 578/ö. 643) dir. Zehebî eserinde şöyle demektedir¹³⁵:

"Hâfız, mahir imam, asrının tarihçisi, Irak'ın gururu, tasnif sahibidir. Yahya b. Bûş, Abdu'l- Mun'im b. Küleyb gibi şahsiyetlerden ve onların nesillerinden hadis almıştır."

İlk olarak on yaşındayken hadis aldı. Ve yine ilk olarak ilme alaka göstermesi on beş yaşındadır. Ahmed b. Ebî Sükeyne ve başkalarından pek çok kıraat rivayetini tilâvet etti.

İsfahan, Nisâbûr, Zeynep, Herât, Dimeşk, Mısır'da pek çok kişiden hadis aldı. Bildiklerini cem etti. Âlî ve nâzil isnadları yazdı, biri hariç hepsine tahricte bulundu, Medine tarihini cem edip eklemelerde de bulundu, Hatîb'e istidrâk¹³⁶ yaptı ki bu üç yüz cüzdür. Dinine ve vecibelere bağlılığı, anlayışı ve geniş rivayet bilgisiyle sika hafızların gözdelelerinden.

Kendisinden önemli isimler hadis almışlardır.¹³⁷ Öğrencisi şunu demektedir:

"İbn-i Neccâr'ın ilim yolculuğu 27 sene sürmüştür. O'nun hocaları üç bin şeyhi içine alır. Ayrıca pek çok eser te'lif etmiştir.¹³⁸ Bana vasiyyette bulundu ve kitaplarını Nizâmiyye'ye vakfetti. 643 yılının Şa'ban ayının beşinde vefat etti. Ardından bir cemaat mersiyyede bulundu. Kendisi dünya güzelliklerinden biriydi." Buna benzer bir durumda şöyle denilmiştir:

Canımla, kanımla sana kurban olayım,

Sözün, ahlâk ve cesedinle ne kadar hoşsun.

* * *

İbn-i Abdü'd-Dâim el-Makdisî ile ilgili olarak da şöyle denilmektedir¹³⁹:

"575 yılında Trablus topraklarında hocaların kaldığı handa dünyaya geldi. 668'de Dimeşk'te vefat etti. 93 yıl yaşadı."

Bağdat'a gitti ve asrının şeyhlerinden hadis aldı. Huzurunda da hadis okundu. Pek çok şeyhi içinde

rivayet ve isnadda emsalsiz oldu. Erken yaşta zamanının isnadda önde gelen kişisi oldu. Sened âlî isnâdla kendisine ulaşmıştı. Her bir taraftan kendisine ilim öğrenmek için talebeler geliyordu.

Mütekaddiminden ve müteaahirinden Nevevî gibi pek çok büyük imam ve hafızlar kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Sağlam bir muhaddis, hayrete düşüren bir kâtipti. Seri ve açık hattıyla hem kendi için ve hem de ücret mukabilinde sınırsız derecede yazı yazıyor, bu yüzden de yazdıklarında çokça galat bulunuyordu. Öyle ki, günde dokuz defter ya da iyice yoğunlaştığında bundan daha fazlasını yazıyordu. Bir gün ve gecede meşgûliyyetleriyle beraber iki üç defter yazıyordu. Büyük bir cilt halindeki “Muhtasaru’l-Hırakî”yi bir gecede yazdı. Hattı güzel ve güçlüdür fakat noktalama ve zabt yoktur.

İbn-i Asâkir’in seksen hacimli cilt hâlindeki “Târîh-i Dimeşk”ini iki defâ yazmıştır. Zehebî der ki:

“Bu nüshalardan biri Ebû’l-Mevâhib b. Sasrâ vakfında olup diğerini de kendisi için ayırdı.”

Elli sene istinsahla uğraştı. Kendi eliyle iki bin cilt kitap yazdı. Ömrünün sonlarında dört yıl darlığa düştü. Şeyhi Müveffak b. Kudâme’el-Makdisî’nin on büyük cilt halindeki “el-Muğnî”sini defalarca yazdı. Altmış sene hadis rivayet etti. Şu şiiri, yaşlılığın onu zaafa düşürdüğü, işinden ve yazıdan alıkoyduğu hâli anlatmaktadır:

Ne elim ne ayağım tutmaz oldu bak şimdi,

Kâğıt kalem dostumdu bırakıp gitti beni.

Elif elif dokurdum insanoğluna ilmi,

Elemim yoktu yazardım ciltlerce eseri,

Bil ki, ilim ancak âmil olanın sevinci,

Amelsiz ilim olmaz kemeselilhımâri.

Bir de ilim, sahibinin hüsnü ve şerefi,

Âmil olsa talebe ilim olur alemi.

Daima istedim ve yazıp durdum ben ilmi,

Bir kemikle bir deri olana dek pîri fânî.

* * *

Kitabın sonunda Hâfız Muhammed b. Tahir el-Makdesî (ö. 507) ile ilgili geniş bir bilgi gelecektir. O’nun, hadis öğrenme yolunda iki defa bevlinden kan gelmiştir. Nitekim birinde yazın öğle sıcağında uzun mesafeler katederken başına gelen gelmiştir! Şüphesiz ki, onların bu ağır meşakatlere sabırlarının ardından Allah da onlara en güzel ecir ve sözün en güzelini nasip etmiştir.

* * *

HALİFE MANSUR'UN ÖZLEMİ

Daha önce kendilerinden bahsettiğim bu âlimleri bilmen senin için yeterli. Abbasî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansur (ö. 158), o zaman İslâm dünyasının meliki iken, onlar gibi biri olmayı arzulamıştır. O ulema ki, ilim yolunda yürümekten yalınayak kalmış, sefer meşakkatlerine sabretmekten vücutları zayıflamıştır. Hâfız es-Suyûtî, Ebû Ca'fer el-Mansur hakkında şöyle demektedir¹⁴⁰:

"İ. Asâkir, Muhammed b. Sellâm el-Cumehî'den tahrir ederek şöyle demiştir:

"Mansur'a soruldu ki:

"-Dünya lezzetlerinden ulaşmadığın her hangi bir şey kaldı mı?" Dedi ki:

"-Bir husus kaldı; etrafımda ashab-ı hadis varken bir sekiye oturmak." Müstemli:

"-Allah sana rahmet etsin, neyi kastettin? deyince o da:

"-Haddesenâ fülânun, kâle haddesenâ fülânun..." diyerek, "Resûlullahtan hadis rivâyet etmeyi kastettim"¹⁴¹ dedi.

Bunun üzerine dostları, vezir çocukları hokka ve defterleriyle sabahın erken vaktinde yanına varınca onlara şöyle dedi:

"-Benim kastettiğim ashab-ı hadis gibi değilsiniz. Şüphesiz onlar elbiseleri tozlu¹⁴², ayakları yarılmış, saçları uzun ve uzun mesafeler katedip hadis için yolculuk yapan kişilerdir."

* * *

O'ndan sonra aynı şekilde bu yüce vasfı Abbasî Halifelerinin yedincisi, sîreti, ilmi ve mülkünün genişliğiyle dünya meliklerinin büyüklerinden Hafîd Ebû Ca'fer el-Mansur (ö. 218) da arzu etmiştir¹⁴³. İbrahim b. Saîd el-Cevheri der ki:

"Me'mûn Mısır'ı fethettiğinde Ferec en-Nûbî el-Esved Ebû Harmele ona kalkıp dedi ki:

"-Ey mü'minlerin emîri, düşmanına karşı sana yardım eden, Irakeyn¹⁴⁴ ve Haremeyni, Şâmât'ı, Cezîre'yi, körfezleri ve diğer şehirleri senin emrine veren Allah'a hamdolsun. Sen Allah'ı bilensin ve Resûlullah'ın amcasının oğlusun."

Bunun üzerine o da:

"-Yazık sana ey Ferec, benim yapacağım bir şey daha var." deyince:

"-Nedir o ey mü'minlerin emîri" dedi. Dedi ki:

"-Ashâb-ı hadisin bir araya geldiği yüksek bir yerde oturmam ve etrafımdaki hadis yazanların da "Allah senden razı olsun kimi zikredeceksin? dediklerinde benim de:

"-Haddesenâ fülânun... şeklinde Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet etmem:

"Kim iki ya da üç kız çocuğu yetiştirir yahut iki ya da üç kız kardeş yetiştirir de bunlar ya da kendisi onlardan önce ölürse şu iki parmağım gibi yanyana oluruz."¹⁴⁵

* * *

HADİS TALEBELERİNİN FAZİLETLERİ

Onlar hayatlarını pâk sünnetin hizmetine harcayan ve cimrilik yapmayan imrenilecek insanlar. Yine onlar yeryüzünün büyük meliklerinin sıfatlarıyla vasıflanmayı, özelliklerine bürünmeyi, makamlarına ve eşiklerine oturmayı arzuladığı kişiler. Ebû Abdullah el-Hâkim en-Neysâbü'rî, ashâb-ı hadis ve talebelerin faziletini zikrederken onlar hakkında şunları söyler:

“Onlar sâlihlerin yoluna sülûk etmiş, geçmiş selefın izine tabi olmuş, ehl-i bid’atı ve muhalifleri Resûlullah’ın (s.a.v) sünnetleriyle mâlûb etmiş bir topluluktur.”

Çölleri ve susuz yolları katetmeyi zevk safa içinde yaşamaya tercih ettiler. İlim ehline ve hadis ilmine yakın olduklarında yolculuklardaki sıkıntıları nimet bildiler. Hadis ve rivayetlerin cem’ edildiği yerde eski elbiseye ve biraz ekmek kııntısına kani oldular. Mescitleri ev, sütunlarını dayanak, hasırlarını yatak yaptılar. Dünyayı bütünyle arkalarına atarak yazılarını aş, semâ ve rivayeti sohbet, müzakereyi istirâhat, mürekkeplerini misk¹⁴⁶, gecelerini gündüz, közlerini zıyâ, taşları yastık bildiler.

Âlî isnâdın olduğu yerde karşılaşılan tüm zorluklar onlar için rahatlıktı. İstediklerine ulaşamamalarının yanında rahatlık da onlar için sıkıntıydı! Akılları sünnetin hazzıyla dolup taşmıştı. Gönülleri de herhallerine tam bir rıza içindeydi. Sünneti öğrenmek onların mutluluğu, ilim meclisleri neşeleri, ehl-i sünnet bütünyle kardeşleri, inkârcılar ve ehli bid’at da tamamıyla düşmanlarıydı.¹⁴⁷

* * *

Hasen Abdurrahmân Râmehurmizî, günümüzdeki ulema ve ilim talipleri için ciddî ibretler bulunduğundan muhaddislerin hallerini kapsamlı kelimelerle vasfederek hadis tahsili için karşılaştıkları meşakkatleri, yorgunlukları, korku dolu ve tehlikeli seyahatlerini nakletmektedir.¹⁴⁸ Ayrıca o eserinde hicri ikinci asrın sonlarında vefat eden muhaddis, meşhur vaiz, vaazı akli ve gönü alıp götüren Mansur b. Ammâr el-Horasânî’ye ulaşan senediyle ve yine oğlu Süleym b. Mansûr b. Ammâr tarîkıyla rivayete yer vererek şunu demiştir:

Babam, bir mecliste Kur’an ehlini ve hadis ashabını vasfediyor ve şöyle diyordu:

“Nimeti bol bol veren, İslâmı bütün dinlere üstün kılan, ziyade ve noksandan onu koruyan, şeytanın hilesinden ve ehl-i küfrün ve sapmışların tahrifinden koruyan Allah’a hamdolsun.” Kur’an hakkında uzunca kelâm ettikten sonra şöyle devam etti:

“Hadisi, Kur’an’ın müfessiri, kavî sünneti seçerek başımızın tacı yapan ve onu öğrenip yazanları muvaffak kılan, onu koruyanlara ve bekçilerine güç veren, kendilerine kıraati ve tedrisi sevdiren, durumlarını ve yorgunluklarını, yolculuğu ve maksatlarını, malı ve nefsi fedâ etmeyi ve yolculuğun korkutucu tehlikelerini onlara kolaylaştıran Allah’a hamdolsun.

Onlar, saçları dağınık, elbiseleri eski, karınları aç, dudakları kuru, benizleri soluk, bedenleri bitkin halde, vadiden vadiye, beldeden beldeye ilim için yol alıyorlardı. Kendilerine bir gaye edinmişler, ilmi delil ve rehber kabul etmişlerdi. Yollarını ne açlık ve ne de susuzluk kesiyor ve yine ne yaz ne kış bu yolda onlara bıkkınlık veriyordu.

Basiretli akılları, keskin görüşleri ve hakkın şuurunda kalpleriyle rivayetlerin sahihini sakiminden, kuvvetlisini zayıfından ayırıyorlardı. Bu yüzdendir ki sen tahrifçilerin çarpıtmasından, mülhidlerin uydurmasından, yalancıların iftirasından güvende oldun.

Sen onları, yumuşak halılardan ve cezbeden yataklardan uzak kalarak, duyduklarını yazmak ve cemettiklerini tashih için kaim oldukları gecelerinde bir görseydin. Onları ancak uyku bastırıp uyutuyor, kalemler ellerinden düşüyor da korkuyla kendilerine geliyorlardı! Yorgunlukları bellerini büküyor, uykusuzluk akıllarını karıştırıyor, bedenlerini rahatlatmak için uzanıyorlardı. Uykularını kaçırmak için yattıkları yeri değiştiriyorlar, elleriyle gözlerini oğuşturuyorlar sonra da büyük bir arzu ve istekle yeniden yazmaya koyuluyorlardı. İşte o zaman sen, onların İslâm’ın ve her şeyi bilen ve malik olan Allah’ın (c.c.) bekçileri olduğunu iyi anlardın.

Arzu ettikleri hedeflerin bir kısmına ulaştıklarında, diyarlarına niyet ediyorlar, mescitlerin müdavimi oluyorlardı. Halim selim bir şekilde itaat elbisesini giyerek meclislerini imar ediyorlardı. Yeryüzünde alçak gönüllülükle yürüyorlar, hiçbir komşuya eziyet etmiyorlar, bir ayıp iş yapmıyorlar ancak biri dinde saptığında veya yoldan çıktığında İslâm’ın temellerini savunmak için aslan kesiliyorlar ve dinin şiarlarını müdafa ediyorlardı. Bu konuda bundan başka kelâm etmek sözü uzatır.”

Hâfız Râmehurmizî, aynı eserinde rihle yapmayı kerih görüp ayıplayan kimseyi reddederek, ilim için yolculuk yapmanın faydalarını ve bu yolculuklarda hâsıl olan istifadeleri açıklarken şunları söylemektedir:

“Rihle¹⁴⁹ ehline dil uzatan kişi, onun bu yolculuğunda ne kadar haz duyduğunu, vatanından ayrılırken duyduğu heyecânı ve yine konakladığı yerlerde vakitlerini geçirdiğinde, ormanlık ve düz arâzilere, bağ ve bahçelere baktığında, değişik yüzleri tetkik ettiğinde, farklı nâmeleri dinlediğinde, ülkelerin daha önce görmediği şaşırtıcı özelliklerini, dil ve renklerin farklılığını müşâhede ettiğinde, duvarların ve tarlaların gölgelerinde istirâhat ettiğinde, mescitte yemek yediğinde, ilâç içtiğinde, gecenin çöktüğü yerde daldığı uykuda, çekingenliği ve yapmacıklığı bırakıp Allah için sevenlerle arkadaş olduğunda, kalbine sevinç veren şeyin künhüne varıp maksadına ulaştığında, canla başla ve zorlukları aşarak akın ettiği meclislerde bütün benliğiyle hissetmiş olduğu lezzeti bir anlasaydı...

Elbette ona dil uzatanların ve emsallerinin mahrum olduğu ama ehli için bahar çiçeklerinden daha güzel, sazın tınısından daha hoş ve hazinelerden daha nefis bu tatlı manzara ve güzel müşahedelerde dünya lezzetlerinin cem edildiğini bilmiş olurdu.”

* * *

İLİM İÇİN SEYAHAT EDENLER HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ

İlim için yolculuğa çıkanlar ve seyyahlarla ilgili olarak bu bölümde pek çok haber geçti. Sonraki bölümlerde de onlarla ilgi aynı şekilde pek çok haber gelecektir. Rihlenin önceki âlimlerin gönlünde ilmi birikimi artırmak, bilgiye giden yolu açmak, genişletmek ve ilimde derinleşmek için temel bir amaç olduğunu bilmen güzel olacaktır. Ya bedenlen zayıf olanlar ya çok çocuğu olanlar yahut meteliği bile olmayanlar veya da ana babasının hakkına riayet edenler ancak rihleden geri kalmışlardır.

İşte onlar rihleyi âlimin güvenilirliğinin bir delili saydıkları için şu meşhur sözü söylediler:

“Rihle yapmayanın ilmine güvenilmez.” Geçmişte Yahya b. Maîn şöyle demiştir:

“Dört kimse var ki, onlardan bir hayır ve fayda göremezsin, üçünü saydı ve dördüncü olarak şunu dedi: Hadis öğrenmek için rihle yapmayıp da beldesinde kalarak okuyup yazan kimse.”¹⁵⁰

Bu yüzden Hâfız b. Salâh der ki:

“Talebe, beldesindeki en üst düzeydeki bilgileri ve mühim şeyleri aldıktan sonra başka bir yere yolculuk etsin.” Evet; ifadenin emir sığasıyla “yolculuk etsin” şeklinde gelmesi şahsi kabiliyetlerin oluşmasında, ilmî idrakin gelişmesinde, düşünce ufkunun genişlemesinde ve akıl ve bilgi düzeyi farklı farklı kişilerden yararlanmada rihlenin faydalı tesirleri olmasındandır. İşte onlar bundan dolayıdır ki, ilim ve tahsil yoluna giren için rihleyi zarurî bir ihtiyaç konumunda görmüşler ve onu âlimi güvenilir saymak ve ilmine de güven duymak için bir şart olarak kabul etmişlerdir.

Böylece ilim öğrenmek, âlimlerle görüşmek, onların ilimlerini yakından tetkik etmek ve bizzat kendilerine müracaat ederek birikimlerinden istifade etmek için, aileden, çocuktan, eşten ve vatandan ayrı kalan bu ilim yolcularının yıllarını alan ve çok geniş sahalara uzanan uzun yolculuklar ortaya çıktı.

Şüphesiz bu rihleler geçmiş ulema nezdinde ilmî hayatın temel bir parçası oldu. Bütün ilim dallarından âlimler hep rihlede bulundu. Müfessir, muhaddis, fakih, usulcû, lügatçı, nahivci, edip, tarihçi, zâhid, âbid, genç, yaşlı, büyük, küçük ve bebek! Hepsi bu yolculuğa çıktı. Pek çok büyük âlimin hayatında gördüğün üzere, hem kendileri rihlede bulundular ve hem de yanlarında dört yaştan altında ya da daha üstündeki küçük çocukları da yolculuklarında götürdüler. Zikri geçen Ebû Sa’d es-Sem’ânî onlardan biridir.

İlim yolcuları seferlerinde zorluk ve güçlüklerle, sayılamayacak büyük sıkıntı ve belâlarla karşılaşmışlardır. Bunlardan bazıları kayda geçirildi ve bazıları da yazıya geçirilemeden gitti. Onların rihleleriyle ilgili biyografi kitaplarında yer alan haberler yaşananların sadece bir kısmıdır, hepsi değil.

Rihle, kimilerinin ömründen iki, dört, beş, on yılını alıyordu. Çoğunun da ömrünün yirmi, otuz, ya da kırk yılını aldı. Daha önce geçtiği gibi İmam Ebû Abdullah b. Mende gibi bazısının ömrünün kırk beş senesini almıştı.

Onların çıktığı bu rihleler hakkında iyice düşünen kimse -ki bildiğimiz gibi onlar fakir, geçim sıkıntısı çeken ve sefer vasıtası bulmakta zorlanan kimselerdi- sabır ve tahammülde gayretlerini idrak eder. İlim onların yanındaki ve kalplerindeki kıymetini bilir. Zira ilim tahsilinde onların bineklere zorluk ve tevâzu idi. Çölleri ve susuz arazileri kat ettiler. İlim için tehlikeli yollarda ve denizlerde gittiler. Çetin zorluklar ve ürkütücü şeylerle karşılaştılar. Şüphesiz Allah bunu çok iyi bilmektedir. İleride geleceği üzere Ebû Hatim er-Râzî’nin kıssası sana bu konuda yeter.

Şüphesiz bu rihleler gerçekte onlar için ders içinde ders oldu. Onları halden hale çevirdi, gönüllerini pırıl pırıl etti, ilmin kıymetini ve değerini öğretti ve ilim tahsil etmenin haz ve lezzetini hissettirdi. Bu yüzden iyice ilim tahsiline daldılar, gece gündüz ilimle meşgul oldular ve ilim aşkıyla yanıp tutuştular. Onun dışındakilerden, aileden, zevceden, çocuktan ve vatandan alâkalarını kestiler. Böylece insanların saygı ve sevgiyle kendilerine hürmet gösterdiği, itibarları, iyilikleri, ilim ve faziletlerinin çokluğu, basiretleri ve büyük faydaları sebebiyle etraflarını sardığı birer otorite, imam ve lider durumuna geldiler.

Sahibinin ömrünün on yılını, yirmi yılını, otuz yılını veya bundan daha çok ya da daha azını alan bu rihlelerin hepsi, ilim tahsili, ulema ile görüşmek, meclislerine gelip derslerini dinlemek ve onlardan istifade etmek, münakaşa ve muhakemelerinden aydınlanmak içindi. Bunların başında bir de genel olarak rihleye çıkacak kişinin beldesinde on seneden az olmayacak bir süre tahsil yapması söz konusuydu. Şer’i ilimlerde, Arapça ve diğer İslâmî ilimlerin her birinde mahir imamları ortaya çıkaran gerçek işte budur.

-Allah yardımcın olsun-, seyyah talebeleri uzun yıllar içinde olgunlaştıran bu rihlelerin ortaya çıkardığı eğitim ile bugünkü üniversite öğrencilerimizin eğitimini sen kıyasla! Üniversitelerde dört yıl, çoğunluğu da hocanın huzuruna gelip de ilmi bizzat duymadan, münakaşa etmeden ve kanaate varmadan ferdî ve hatalı okuyorlar. Ne bir ahlâki etkileşim, ne bir hatanın düzeltilmesi ve ne de mesleklerine göre ayırım yapma söz konusu. Ellerindeki muhtasar notlardan soru çıkması muhtemel bahisleri topluyor sonra bu notları özetlemeye ve ardından da bazı öğretmenlere yaptıkları yağcılık ve iltifatlarla, okunanlardan önemsiz buldukları bahisleri çıkarmaya çalışıyorlar. Kendilerine ancak zarar verdiği halde bazı öğretmenlerin yanında onları mutlu eden şeyi buluyorlar. Buna da çok seviniyorlar!

Bundan sonra, boş dağarcıklarına rağmen büyük ünvanlarla yükseliyorlar, geniş propaganda yapıyorlar. Kuru ve kısır görüşleriyle asil ulemayı bilgisiz buluyorlar. İlim ve fehimleriyle uygunluk arzeden şaz görüşleri destekliyorlar. Yerleşik kaideleri ve ilmî gelenekten gelen sağlam usulleri münakaşa ediyorlar. Ne ilmin ve ulemanın makamına oturuyorlar ve ne de geçmiş ulema nezdindeki

tahsil idrakinin tadına varıyorlar! Fakat kendilerine bakılırsa, öncekilerden daha bilgililer!!

Bugünkü ilmi duruma bakan; üniversitelerin çoğalarak arttığına, ancak ilimde ve ilim ehlinin artışında azalmaya, anlayış ve kavramada sığlaşmaya, ilimle âmil olmada büyük bir noksanlığa şahit olur. Bu musibetlerin en kötüsüdür! Allah'tan, İslâm beldelerinde ta'lim işleriyle ilgilenen kişilere basiretli davranmaları, kök salıp müzminleşmeden ve telâfisi imkânsız hâle gelmeden önce bu tehlikeyi engellemeleri için kendilerine mesuliyetlerini ilham etmesini niyaz ediyorum.

Bugün İslâm ve müslüman düşmanı, doğu ve batıdaki küffar ülkelerine gönderilen ve buralara rihle yapan gençlerimizden uzunca bahsetmiyorum. Akidede, ahlakta, düşüncede ve davranışta onların gizli ve açık hilelerinin pençelerinden kurtulan azdır. Çocuklarımız ve gençlerimizden niceleri onların tuzaklarına düşmüş, yollarından gitmiş, onları efendi kabul etmiş, İslâm diyarından çıkıp onların yanına göçmüş, onların ülkelerini ev yurt edinmiş ve onları kendi yakınlarının üzerine dost ve komşu seçmiştir. Kendilerince çok iyi bir şey yaptığını zannetmektedirler! Bolluktan sonra yokluğa, imandan sonra da küfre düşmekten Allah'a sığınırız!

Bu öğrenci gençlerimiz ve çocuklarımız içinde az ya da çok onların etkisinde kalan bazıları da bulunmaktadır ki bunlar batılıların düşünce ve âdetlerinde kendilerine önder olmaları, ayrıca çocuklarına ve ülkesine rehber olmaları isteğiyle ülkelerine dönmektedirler! Bunlar içinde ideal manada ilim tahsil edenlerin sayısı oralara gönderilenlere kıyasla ne kadar da azdır! Şarklılar ve garplılar müslüman talebeleri nasıl da tuzağa düşürüyorlar! Büyük ünvanlarla beraber onlara bölük börçük ilim veriyorlar ve sonra bu talebeler sığ bilgilerle yurtlarına dönüyorlar! Öncesi ve sonrasıyla işler Allah'ındır. Elbette Allah mü'minlerin velisidir.

Bu ifadeler, dinini, çocuklarını ve ülkesini kayıran sevgi dolu bir kalpten sâdır olan sözlerdir. Şüphesiz Allah müslümanları gerek ilimde ve gerekse başka konulardaki şereflerine, konumlarına, liderlik ve önderliklerine tekrar kavuşturacaktır. O, her şeye kadirdir.

Şimdi aşağıdaki bölüme geçiyorum.

İKİNCİ BÖLÜM:

***DÜNYA ZEVKLERİNDEN
UZAK KALMALARI***

Basiretli olanların malumudur ki, arzu edilen ve sevilen her şeye nâil olabilmek için diğer hoşlandığımız, sevdiğimiz şeylerden ferâgât etmemiz gerekir. İlim de yüksek bir gâye, kıymetli bir sevgili, yüce bir şeref ve yolları zor ve çetin bir hedeftir. Ona ancak maldan, vakitten, rahatlıktan, eş dostla ünsiyetten ve benzeri meşru faydalardan çokca tâvizle ve büyük fedâkârlıklarla ulaşılabilir. Bu yüzden eskiden “Sen her şeyini ilme vermedikçe o sana bir kısmını bile vermez.” denilmiştir. İmam Yahyâ b. Ebû Kesîr de şöyle der:

“İlme rahatlık içinde ulaşılmaz” Müslim de sahihinde bunu rivâyet eder.¹⁵¹

İLİM NASIL ELDE EDİLİR?

Hatîp Bağdâdî fakih Semerkandî'den şunu nakleder:

"Bu ilme ancak dükkânını kapatan, bahçesini bozan, kardeşlerinden ayrılan ve ehlinden en yakını ölüp de cenâzesine katılamayan kimse nâil olur."¹⁵²

* * *

İbn Cemâ'a, Hatîp'in anlattığını naklettikten sonra şöyle der:

"Bütün bunlarda bir mübâlâğa olsa da kastedilen husus kalp ve fikrin ilme odaklanması gerektir. Denilmiştir ki, meşâyıhtan biri talebesine Hatîb'in yukarıdaki rivayetine yakın bir şeyi emretmiş ona yapmasını emrettiği şeylerin sonuncusu da;

"Yıkama düşüncesinin seni meşgûl etmemesi için elbiseni boya."¹⁵³ olmuştur.

* * *

Öğrencisi Ebû Katan, geniş ilme sahip İmam Şu'be b. El-Haccâc el-Vâsîtî el-Basrî hakkında şöyle demiştir:

"Şu'be'nin elbisesinin rengi toprak gibiydi."¹⁵⁴ Bu, ilimle meşgûl olup elbisesini yıkamaya vakit bulamamasındandı!"

Kıymetli ve değerli hedefe ulaşmak için refah ve rahatı terketme, kendini ilme verme, hocaların kapısına koşuşma, onlara sıkıca bağlanma, mizaçlarındaki farklılığa sabretme, yanlarında terbiye olma ve istirahatlarını kollama hususlarında haberler sayılamayacak kadar çoktur.

Bu ümmetin otoritesi, imamların imamı kıymetli sahâbî Abdullah b. Abbâs'la (v. 67) ilgili gelen haberlerle bu bölüme başlıyorum.

* * *

ABDULLAH İBN ABBAS'IN (R.A.) İLME DÜŞKÜNLÜĞÜ

İkrime'nin naklettiğine göre Abdullah b. Abbas şöyle demiştir¹⁵⁵:

"Ben gençken Resûlullah vefât ettiğinde, Ensâr gençlerine dedim ki:

"-Gelin, Resûlullah'ın ashâbına ilme dair sorular soralım ve onlardan ilim öğrenelim. Zîrâ onlar bugün için sayıca çoklar." Bunu duyunca bana dediler ki:

"Ne hayret bir şey ey İbn Abbâs! İnsanların içinde Resûlullah'ın ashâbı varken, sana mı ihtiyaç duyacaklarını zannediyorsun?"¹⁵⁶

Abdullah b. Abbas (r.a.) devamla şunu anlatır:

"Bundan sonra söz konusu meseleye ve Resûlullah'ın (s.a.v) ashâbından araştırmaya yöneldim. Resûlullah'ın sözünü duymuş olduğu bana ulaşan bir kişiye hadis için gitmiş ve kendisini kaylûle yaparken bulmuştum. Bunun üzerine kapısında ridâmın üzerine yattım. O çıkıncaya kadar rûzgâr yüzümü toza bulamıştı. Nihâyet çıkınca:

"-Ey Resûlullâh'ın amcasının oğlu seni buraya ne getirdi? Yanına gelmem için niye bana bir haber göndermedin?" diye söyleyince ben de:

"-Hayır, benim senin yanına gelmem îcab eder. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet ettiğin bir hadis bana ulaştı ve ben de onu senden duymaya geldim" dedim.

Bu kişi sonraları Resûlullah'ın (s.a.v) ashâbı kalmamış ve insanlar da sormak için etrafıma toplanmış vaziyetteyken beni gördüğünde bana şöyle diyordu:

"-Bu genç benden daha akıllıdır."¹⁵⁷

Hâkim bu haberin ardından:

"Bu söz hadis öğrenme ve muhaddise saygı konusunda bir esastır." demektedir.

* * *

Yine İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmektedir:

"Resûlullah (s.a.v)'in ilminin hepsini Ensâr'dan yaşayan şu kişide buldum. Öğle vakti onlardan birinin kapısında uyuyordum. Şayet içeri girmem için izin istesem elbette bana izin verilirdi. Fakat böyle yapmakla onun gönlünü hoş tutmak istiyordum."¹⁵⁸

* * *

Urve b. Zübeyr (22/93) şöyle der:

"Muhâcirden bir kimseden bana bir hadis ulaşıyor, bunun üzerine ona gidiyor ve kendisini istirahat ederken buluyordum. Ardından kapısına oturuyor, dışarı çıktığında ona o hadisi soruyordum."¹⁵⁹

* * *

Dârimî, kıymetli tâbiîn Saîd b. Cübeyr'den (45/95) rivâyet etmiştir:

"İbn Abbas'la beraber geceleyin Mekke yolundaydık. Bana hadis rivâyet ediyor ben de binek üzerinde bunu yazmaya başlıyorum taki sabahlayıncaya kadar yazıyordum."¹⁶⁰

* * *

Yine kıymetli tâbiîn ve fakih, fıkıh, ilim, takvâ, fazilet ve sağlamlık bakımından tâbiînin önde gelenlerinden Atâ b. Ebî Rebâh'la (27/115) ilgili şöyle gelmiştir¹⁶¹: "İbn Cüreyc der ki:

"Mescid yirmi sene boyunca Atâ'ya yatak oldu!" İsmâîl b. Ümeyye de şöyle der:

"Atâ uzunca suskun kalırdı. Ardından konuşmaya başlayınca bize sanki söylediklerinde melekler onu destekliyor gibi geliyordu. Kendisi esmer, tek gözü gören, basık burunlu, felçli ve topaldı. Sonra diğer gözü de görmez oldu. Bedeninde altı kusur vardı ama ilimde, dinde, davranış ve örneklikte esastı. Sikâ ve fakîhti. Yetmişden fazla haccetmiştir."

* * *

GECELERİNİ İLİMLE AYDINLATANLAR

Mervân b. Muhammed şöyle der¹⁶²:

Leys b. Sa'd'ın şöyle dediğini işittim:

“Muhammed b. Zührî, bir gece yatsıdan sonra abdestli bir şekilde oturarak hadis müzakere etti. Ben sabahlayıncaya kadar onun bu meclisi sürdü.” Mervân der ki:

“Sonra yeni bir hadis müzakeresine başladı.”

* * *

Fakîh, hâfız, önde gelen âlimlerden, âmâ Muğîyre b. Miksem ed-Dabbî'nin¹⁶³ (ö. 133) hâl tercümesinde şöyle denilmektedir -Kendisi ayrıca İbrâhîm en-Nehaî ve Şâ'bî'den fıkıh almış ayrıca bu ikisinden ve başkalarından rivâyette bulunmuştur.-“Fudayl b. Gazvân der ki:

“Ben ve Muğîyre oturup fıkıh müzâkere ediyorduk. Zannederim sabah ezanını duyuncaya kadar yerimizden hiç kalkmadık.”

* * *

Tâbiünden fakîh, kadı, Abdullah b. Şübrüme (d. 72/ö. 144) ile ilgili olarak da şöyle denilmektedir:¹⁶⁴

“Fudayl b. Gazvân, Abdullah b. Şübrüme, Hâris b. Yezîd el-Uklî, Muğîyre b. Miksem ed-Dabbî ve Ka'ka'a b. Yezîd ile beraber geceleyin oturuyor, fıkıh müzâkere ediyorduk. Belki de sabah ezanını duyuncaya kadar yerimizden hiç kalkmadık.” Bir başka rivayette “Aralarını ancak sabah ezanı ayırıyordu” şeklinde gelmiştir.

* * *

İsmâîl b. Ayyâş el-Hamsî (d. 106/ö. 181) ile ilgili olarak şöyle denilmektedir¹⁶⁵:

Ebû'l-Yemân der ki:

“İsmâîl, komşumuz olup evimizin yanındaydı. Geceyi ihyâ ediyordu. Belki de kırâat ediyor, sonra bırakıyor sonra da tekrar dönüyordu. Bir gün kendisine bunu sordum. O da “Ben namaz kılıyor ve Kur'an kırâat ediyorum. Sonra da çıkardığım herhangi bir baptaki hadisleri hatırlıyor ve namazı bırakarak hadis yazıyorum. Sonra da tekrar namaza dönüyorum.”

* * *

Abdullah b. Mübârek'le ilgili olarak da şu gelmiştir¹⁶⁶:

Ali b. Hasen b. Şakîk der ki:

“Abdullah b. Mübârek'le beraber soğuk bir gecede mescidden çıkması için kalktım. Kapının yanında bana bir hadis rivayet etti. Ben de ona rivayette bulundum. Müezzin gelip de sabah ezanını okuyuncaya kadar o hala bana hadis rivayet etmekteydi.

* * *

HOCANIN KAPISININ EŞİĞİNDE

Malik ve Leys'in ashâbından Abdurrahmân b. Kâsım el-Utekî el-Mısırî (*d. 132/ö. 191*) ile ilgili şöyle gelmiştir¹⁶⁷:

Kendisi der ki:

"Fecir vaktinde Mâlik'e geldim ve ona birkaç mesele sordum. Onu bu vakitte gönlü ferah bir şekilde buluyordum. Her seherde yanına geliyordum. Bir sefer eşîğinde uzanmıştım. Uyku bastırınca uyudum. Mâlik mescide çıkmış ve ben bunu hissetmemiştim. Siyâhî câriyesi ayağıyla beni dürttü ve:

"-Efendin çıktı. O senin gibi gâfil değil, şu an kendisi kırk dokuz yaşında, sabah namazını çoğunlukla yatsı namazının abdestiyle kılar."-Bu kadar sık yanına uğramasından ötürü siyâhî câriye Mâlik'in onun efendisi olduğunu zannetmişti.-

Ebü'l-Kâsım der ki:

"Mâlik'in kapısında on yedi sene kaldım. Bu sürede ne bir şey sattım ve ne de satın aldım." Yine devamla der ki:

"Ben yanımdayken bir Mısır hacısı bize doğru yaklaştı ve bir de gördük ki, yüzü sarılı bir gençmiş, yanıma girdi ve Mâlik'e selâm vererek şöyle dedi:

"-İbn Kâsım içinizde mi? Ben işâret edilince gözlerimden öperek bana yöneldi. Ondan güzel bir koku hissettim ki, meğer bu çocuğumun kokusuymuş. O gelen benim oğlummuş."

İbn Kâsım, çocuğun annesini ona hâmileyken bırakmıştı. Hanımı amcasının kızıydı. Uzun süre seferde kalacağından onu kendi tercihiyle bırakmış, o da evinde kalmayı tercih etmişti.

* * *

Kuteybe b. Saîd, Ahmed b. Hanbel ile ilgili olarak şöyle der¹⁶⁸:

"Vekî' b. Cerrâh, (129/197) yatsıyı kıldığında Ahmed b. Hanbel onunla beraber ayrılıyor, kapıda duruyor ve Vekî' de onunla müzâkerede bulunuyordu. -Vekî' Ahmed'in hocalarındandı.-

Vekî' bir gece kolumdan tuttu ve:

"-Ey Ebû Abdullah, sana Süfyân'ın hadisini okumak istiyorum" dedi. O da:

"-Haydi getir, Süfyân'dan, Seleme b. Küheyl'den gelen şu şu rivâyet ezberinde mi?" dedi. O da:

"-Evet, Yahyâ bize tahdîs etti ki,..." diyerek rivâyeti söyledi. Böyle böyle devam etti ve Vekî':

"-Sen bize Seleme'den gelenler bitinceye kadar rivâyet ettin." dedi Sonra Ahmed:

"-Seleme'den şu şu ezberinde mi?" diye soruyor, Vekî' de:

"-Hayır," deyince Ahmed ona okumaya devam ediyor ve ardından Vekî' yine hayır diyor sonra sözü diğeri alıyordu.

Kuteybe devamla der ki:

"-Câriye gelip de "Yıldız, -ya da Zühre dedi- gözüktü" deyinceye kadar ayakta durdular.

* * *

İLİM VE CİHAD

Büyük İmam, Harran'da doğmuş (*d. 142*), İtalya'nın Sicilya adasında cihad etmiş ve şehîd olarak ölmüş, (*ö. 213*), şarkı ve garbı dolaşmış, âlim, fakih Esed b. Fûrât en-Neysâbü'rî ile (*d. 142*) ilgili olarak da şöyle denilmektedir¹⁶⁹:

"İki yaşındayken, babası kendisiyle İbn Eş'as'ın komutasındaki Arap ordusuyla yolculuğa çıktı. 142'de Kayravân'a sonra Tûnus'a geldiler ve babası tüm ilgisini Kur'ân kırâatine ve Kur'an ilimlerine verdi. İbn-i Ziyâd'dan "Muvatta"ı rivâyet etti. On sekiz yaşındayken doğuya yolculuk etti ve bir müddet Medîne'de ikâmet ettikten sonra Mâlik'e Muvatta'ı tekraren rivâyet etti.

Ardından Irak'a gitti ve Ebû Hanîfe ashâbının İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasen gibi ileri gelenleriyle görüştü. Her ikisinden de çokca ilim aldı ve Mısır'a gitti. Burada da ulemâdan önde gelen bir grupla görüştü. İmam Abdurrahmân b. Kâsım da bunlardan biridir. Bir müddet kendisinin yanında bulundu ve orada "Esedîyye"yi te'lif etti.

Daha sonra Kayravân'a geri döndü ve burada şânı yayıldı, ilmi görüldü, kadri yüceldi. Ziyâdetullah el-Ağlebî'nin Sicilya gazvesi için ordusunu ve donanmasını hazırladığı 212 senesinde ordu komutanı Es'ed b. Fûrât'tı. Ehli ilimden ve ileri gelenlerden kendisine bağlı çok büyük ve muazzam bir orduyla gazveye çıktı.

Esed, önünde ve arkasında her kesimden gelen insanları görünce Allah'a hamd ettikten sonra kendilerine şöyle hitâp etti:

"Ey insanlar! Ne baba ne de dede bana hiç böyle dost olmadı. Seleflerimden hiç biri bunu görmedi. Ben şu gördüğünüz büyük ilgiyi ancak ilim ve ilme hizmet sayesinde gördüm. Elinizden geleni yapın, varlığınıza ilim öğrenme ve tedvîn etmenin peşinde olun, ilmin zorluklarına sabredin ki böylece hem dünyâ ve hem de âhiretin iyiliğine nâil olursunuz."

Bu topluluk Sûse'ye vardı. Buradan da donanma Sicilya yönüne doğru harekete geçti. Birçok meşakkatlere katlandıktan sonra oraya girildi ve ona büyük bir fetih nasip oldu. Değişik yerlerinden yaralanmasının akebinde Serkûse kalesinde öldü ve buraya defnedildi.

Ben asıl, yüce ve gayretli bütün ilim taliplerine sesleniyor ve bu âlimin hâl tercümesini okumalarını istiyorum.¹⁷⁰ Ki böylece ilim, asâlet, zekâ, edep, cihâd, şecâat, cesâret, şehîd olma arzusu, takvâ, tevâzû, ilim ve ahlâk tahsîli için meşakkatlere tahammül konusunda hem onun ve hem de hocalarının çeşitli kahramanlıklarına vâkıf olunsun. O'nun hâl tercümesi, okuyan için doyumsuz bir coşku ve motivasyon sağlamaktadır.

* * *

Üstâdımız Kevserî eserinde der ki:¹⁷¹

"Esed b. Fûrât, Kayravân Kadısı, İmam Mâlik'in öğrencisi ve mezhebinin müdevvini, fetihle bulunmuş kumandanlardan birisidir. Sicilyâ'yı fethetmiş ve 213 yılında burada şehîd düşmüştür. 172 senesinde Kayravân'dan Şark'a çıkmış, Medîne'de Mâlik'den "Muvatta"ı almıştır. Sonra Irak'a gitmiş ve Ebû Hanîfe'nin ashâbından da ilim almış ve onlardan da fıkıh okumuştur. Çoğu zaman Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'ye uğramıştır.

Huzuruna geldiğinde ona şöyle dedi:

"-Ben, parası pulu olmayan gurbetçi bir kişiyim. Senden ancak üç beş hadis alabiliyorum. Huzurunda çok talebe var. Ne yapmam lâzım?" Bunun üzerine Muhammed b. Hasen kendisine:

"-Iraklılar'la beraber gündüz hadis al. Geceyi de yalnız sana ayırdım, yanımda gecelersin ve sana hadis rivayet ederim." dedi. Esed der ki:

"Ben yanında geceliyordum o da yanıma iniyor ve önüne içinde su olan bir bardak koyuyordu. Ardından kırâata başlıyor, gece uzuyor, uykum geliyor eline aldığı suyu yüzüme serpiyor ve ben de kendime geliyordum. Kendisinden istediğim seviyeye gelinceye kadar âdetimiz böyleydi."

Yine Muhammed b. Hasan nafakasının bittiğini öğrendiğinde nafakasını temin ediyordu. Sebîl suyundan içtiğini gördüğünde bir keresinde ona seksen dînâr verdi. Irak'tan ayrılmayı isteyinceye kadar da nafakasını devam ettirdi.

* * *

Kadı İyâz, Abdülmelik b. Habîb el-Endelûsî el-Kurtubî (*d. 174/ö. 238*) ile ilgili olarak şuna yer vermektedir:¹⁷²

Öğrencisi Ebû Ömer Yûsuf b. Yahyâ el-Meğâmî şöyle der:

"Bir gün seher vakti kendisinden ilim alma ihtiyâkıyla Abdülmelik b. Habîb'in kapısını çaldım. Kendisinden izin istedim ve izin verince içeri girdim. O esnâda meclisinde oturmuş ve kitaplara yoğunlaşmış durumdaydı. Başlığı başında ve mûmu önünde yanarken etrafını sarmış kitapları incelemekteydi.

Selâm verdim, selamımı aldı ve bana şöyle dedi:

"-Yûsuf! Acaba gece çıkmış mı?" Ben de:

“-Evet, namazı kılmıştık” deyince kalkarak sabah namazını kıldı. Ardından da yerine dönerek:
“-Yûsuf, bu sabah namazını hep yatsı namazının abdestiyle kıldım.”dedi.

* * *

Buhâri ve Müslim’in hocası ve aynı zamanda her ikisinin hocalarının da hocası Kuteybe b. Saîd es-Sekafî el-Bağlânî (*d. 148/ö. 230*) ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir¹⁷³: Abdurrahmân b. Ebî Hâtim babasını şöyle derken işittiğini söylemiştir:

“Bağdad’da Kuteybe b. Saîd’in yanına geldim. Ahmed b. Hanbel de onun için gelmişti. Ona bazı hadisler sordu o da ona bunları rivâyet etti. Ardından ona bir gece Kûfe’de Ebû bekir b. Ebî Şeybe ve İbn Nümeyr geldi ben de beraberlerinde geldim. Devamlı kendisinden hadis tercihinde bulunuyorlardı. Ben de beraberlerinde sabaha kadar hadis tercihinde bulundum.”

* * *

İbn Cevzî eserinde şuna yer verir¹⁷⁴:

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının şöyle dediğini işittiğini söylemektedir:

“Bazen erkenden hadis almayı istiyordum ve annem de elbisemi tutarak şöyle diyordu:

«-İnsanlar ezan okuyuncaya kadar ya da sabah oluncaya kadar bekle!» Bazen de Ebû Bekir b. Ayyâş ve diğerlerinin meclisine de erken vakitte gidiyordum.”

* * *

KABRE KADAR İLİM

Sâlih b. Ahmed b. Hanbel de şöyle demektedir¹⁷⁵:

Bir adam babamı hokkayla beraber gördü ve şöyle dedi:

“-Ey Ebû Abdullah, Sen bu yüksek ilmî pâyeye ulaşmış birisin. Sen müslümanların imamısın! ve beraberinde hokka taşıyorsun?!” O da:

“-Hokkayla kabre kadar.” cevabını verdi. Abdullah b. Mahmûd el-Bağavî de der ki: “Ahmed b. Hanbel’i “Ben ilmi kabre girinceye kadar öğreneceğim” derken işittim.

* * *

Muhammed b. İsmâîl es-Sâîğ dedi ki¹⁷⁶:

“Bağdat’a yaptığım iki seferimden birindeydim. Ahmed b. Hanbel elinde nalinleriyle koşarak geçince babam elbisesinden tutarak:

“-Ey Ebû Abdullah hayâ etmiyor musun? Ne zamana kadar bu çocuklarla beraber koşacaksın?!” dedi. O’da:

“-Ölene kadar” şeklinde cevap verdi.

* * *

Ahmed b. Muhammed b. Yâsîn der ki, Ahmed b. Meni’i şöyle derken işittim: “Dedem diyordu ki:

“Ahmed b. Hanbel, Kûfe’den gelirken içinde kitap bulunan bir torba ile uğradı. Elinden tutarak

“-Bir sefer Kûfe’ye ve bir sefer de Basra’ya! Bir kişi otuz bin hadis yazdığında bu ona yetmez mi?” dedim ve sükût etti. Sonra:

“-Altmış bin yazsa?” dedim, yine sükût etti.

“-Ya yüz bin?” dediğimde:

“-O zaman bir şey bilmiş olur”¹⁷⁷ diye cevap verdi. Ahmed b. Meni’ yine der ki:

“Baktık ki, Ahmed b. Hanbel Behz b. Esed ve Affân b. Müslim’den üç yüz bin hadis yazmış.” Zannediyorum o Ravh b. Ubâdeyi de söyledi.

* * *

İMAM BUHARÎ

Hadiste Emîrû'l-mü'minîn (mü'minlerin emîri)¹⁷⁸, insanların en üstünü Buhârî (d. 194/ö. 256) ile ilgili olarak da şu anlatılır¹⁷⁹:

"Rihlenin ulaşma imkânı verdiği ülkelerdeki diğer hadis şeyhlerine yolculuk yaptı. Binden fazla şeyhten hadis yazdı. Firebrî der ki:

"Buhârî'den sahihi yaklaşık yetmiş bin kişi aldı, onların içinden benden başkası kalmadı."

Hâfız İ. Kesir devamla der ki:

"Buhârî bir gecede uykusundan kalkıyor kandili yakıyor ve hatırına gelen ifâdeyi yazıyor, sonra lâmbasını söndürüyordu. Sonra da bu yirmi defaya yakın tekrarlanıncaya kadar bir kez daha bir kez daha kalkıyordu."

* * *

Muhammed b. Yûsuf der ki:

"Bir gece evinde Buhârî'nin yanındaydım, geceleyin not aldığı şeyleri iyice bellemek için onun on sekiz defa kalkıp lâmbayı yaktığını saydım."¹⁸⁰

Muhammed b. Ebî Hatim Varrâk der ki:

"Kendisiyle beraber seferdeyken arasına bir evde bir araya geliyorduk. O'nun bir gecede on beşten yirmiye kadar kalktığını görüyordum. Her seferde çakmak taşıyla ateş yakıyor ve ortalığı aydınlatıyor¹⁸¹ sonra da hadisleri çıkarıyor ve işaretliyordu. Ardından başını koyuyor ve seher vaktinde on üç rekat namaz kılıyor ve kalktığı her gecede beni de uyandırmıyordu. O'na dedim ki:

"-Sen bütün bunlara kendini zorluyorsun ama beni uyandırmıyorsun" Dedi ki:

"-Sen gençsin uykunu bozmak istemiyorum."

Bir gün biz Firebr'de 'Kitabü't-Tefsîr'in tasnîfini yaparken onu sırt üstü uzanmış gördüm. Çok hadis yazdığı bugünde kendini yormuştu. Dedim ki:

"-Ey Ebû Abdullah, seni "Ben aklım başıma geldiğinden beri ilimden başka hiçbir şeyle uğraşmadım" derken duydum. Böyle uzanmışken hangi ilimden bahsediyorsun? Dedi ki:

"-Bugün kendimizi çok yorduk, bu bir zaaf noktasıdır. Düşmandan başımıza bir iş gelmesinden korktum,istirâhat etmek ve bunun için bir tedbir almak istedim. Şâyet düşman gaflet halimizde üzerimize gelirse bizim hareket edecek gücümüz olsun."

Atış için bineğine biniyordu. O'nunla uzun süre arkadaşlığımız içinde okunun iki sefer hariç hedefi kaçırdığını görmedim. Bu konuda üstüne yoktu."

* * *

İLME DALINCA

Mâlikî Fakîh, muhaddis, İmam Muhammed b. Sahnûn el-Kayravânî (*d. 202/ö. 256*) ile ilgili olarak da şöyle gelmiştir¹⁸²: Mâlikî der ki:

“Muhammed b. Sahnûn’un Ümmü Müdâme denilen bir câriyesi vardı. Bir gün onun yanındayken geceye kadar bir kitabın te’lîfiyle meşgul olmuştu. Câriyesi yemeğini getirmesi için müsâade istedi. Bunun üzerine ona:

“–Ben şu an meşgûlüm.” dedi.

Beklemesi uzayınca câriye bitinceye kadar yemeği ona yedirmeye başladı. Sabah ezanı okununcaya kadar buna devam etti ve:

“–Ey Ümmü Müdâme, geceleyin senle ilgilenemedim, yemeği getir” dedi. Bunun üzerine câriye:

“– Efendim, vallahi onu sana yedirmiştım.” deyince:

“–Bunun farkında olmadım.”¹⁸³ dedi.

Hadiste müminlerin emîri, Buhârî’nin, Müslim’in, Ebû Dâvud’un, Tirmîzî’nin, Nesâî’nin, İbn-i Mâce’nin ve diğerlerinin şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî en-Neysâbûrî (*d. 172/ö. 258*) ile ilgili olarak şöyle gelmiştir¹⁸⁴:

Oğlu der ki:

“Yazın öğle vaktinde babamın yanına girdim. Gün ortasında oda karanlık olduğu için önünde lâmbasıyla kütüphanesindeydi! Dedim ki:

“–Baba, yaz günü bu lâmbanın dumanı sana zarar verir! Kendini biraz rahatlatırsan olmaz mı?” Dedi ki:

“–Ey yavrucuğum, ben Resûlullah (s.a.v) ile, ashabla ve de tâbiinle beraberken sen bana bunu mu söylüyorsun?”

Meclisleri zevklidir bağ bahçe misâli,

Kokusu, tadı ve hem ne hoştur renkleri.

* * *

Fakîh, Mâlikî İmam Muhammed b. İbrâhîm b. Abdûs el-Kayravânî (*d. 202/ö. 260*) ile ilgili de şöyle bir haber gelmiştir¹⁸⁵:

“Ebû Bekir Muhammed b. Ebbâd’ın zikrettiğine göre Muhammed b. Abdûs onbeş senesi ilmi çalışmadan, on beş senesi de ibâdetten olmak üzere otuz sene yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kılmıştır.”

HADİS ÂLİMİ MÜSLİM'İN VEFATI

Hâfız b. Ebû Amr b. Salâh eserinde Müslim'le (204/261) ilgili olarak şöyle demektedir¹⁸⁶:

"Ölümünün ilmi ve fikri yoğunlaşmadan ileri gelen garip bir sebebi vardır. Onunla ilgili Nîsâbûr tarihinden aldığım bir habere göre:

Müslim'in yol arkadaşı Ahmed b. Seleme der ki:

"Müzâkere için Müslim'e bir meclis kuruldu. O'na bilmediği bir hadis zikredilince hemen oradan evine ayrıldı, lâmbasını yaktı ve evdekilere:

"-İçinizden hiç biri bu odaya girmesin" dedi. Bu arada kendisine:

"-Bize bir sepet hurma hediye edildi" denildi. O da:

"-Bana getirin" deyince getirdiler. Bir yandan hadisi arıyor ve bir yandan da birer birer ağzına hurma atıyordu. Hurmalar tükenmişken o da sabahladı! ve hadisi buldu. Hâkim der ki, buna ilâveten ashâbımızdan sika birisi onun bu yüzden hastalanıp öldüğünü! bana ifade etmiştir.

İbn-i Salâh der ki:

"O'nun kabrini Nîsâbûr'da ziyâret etmiştim. Yanındayken "Sahih"in sonunu ve başka şeyleri dinlemiştik. Allah ondan ve bizden râzı kalsın. Bize kitabıyla ve diğer ilimlerle fayda versin. Âmîn, âmîn."

* * *

İLİMDE YARIŞANLAR

Muhaddislerin büyüklerinden, Ali b. El-Medîni'nin (ö. 234) öğrencisi Cafer b. Dürüstüye'den (ö. 285'ten sonra), ilim tahsili için ortaya koyduğu rekâbet ve çekişme ile ilgili haberlerin en şaşırtıcısı gelmiştir.¹⁸⁷ Ancak o bu konuda yalnız ve tek değildir. Bilâkis onun gibiler çok sayıdadır. Fakat burası bütün bunları zikretmenin yeri değildir.

Ca'fer b. Dürüstüye şöyle der:

"Biz ikinci vakti Ali b. El-Medîni'nin meclisinde bir sonraki günün meclisi için yerimizi alıyor ve ertesi gün için hadisi duyacağımız bir yere yetişemeyeceğimiz korkusuyla gece boyunca oturuyorduk. O sırada kalktığında yeri kapılır korkusuyla bir şeyhin taylasânına bevlettiğini! ve içine soktuğunu gördüm."¹⁸⁸

"Cerh ve Ta'dîl" ve "Tefsîrû İbn Ebî Hâtim" ismiyle ma'rûf eserlerin sâhibi Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî (d. 240/ö. 328) ile ilgili şu anlatılır¹⁸⁹:

İbn Hâtim der ki:

"Babam benimle 255 senesinde Rey'den yolculuğa çıktı. Henüz akıl bâliğ olmamıştım. Zü'l-Huleyfe'ye -Medîne ehlinin mîkâtı- vardığımızda akıl bâliğ oldum ve babam Haccın farzıyyetini idrâk ettiğim için sevindi."

Zehebî devamla şunu aktarır:

İbn Ebî Hâtim şöyle der:

"Mısır'da yedi ay kaldık orada bir kez olsun çorba içmedik. Gündüzleri hocaların arasında mekik dokuyor, geceleri de nüsha çıkarıyor ve karşılaştırıyorduk. Bir gün ben ve arkadaşım bir şeyhin yanına gelince onun rahatsız olduğunu söylediler. Daha sonra çarşıda satılan balıklar hoşumuza gidince birini satın aldık. Eve geldiğimizde diğer hocalardan birinin ders vakti geldi ve oraya gittik. Balık da üç gün bekledi ve neredeyse bozulmuştu! Bunun üzerine onu çiğ olarak yedik ve kokusundan kusmadık! Sonra o şöyle dedi:

"İlme rahatlık içinde ulaşılmaz."

* * *

Şâfi mezhebinin şeyhi, İmam, Hâfız, Şeyhü'l-İslâm Muhammed b. Ebü'n-Nazr Muhammed et-Tûsî (ö. 344) ile ilgili şu anlatılır¹⁹⁰:

Ahmed b. Mansûr der ki:

"Ebû Nazr yetmiş senedir ya da buna yakın bir zamandır insanlara fetvâ veriyordu. Fetvâ konusunda asla onun üstüne fetvâ alınmadı. Hâkim der ki:

"O'na iki defa yolculuk yaptım ve sordum:

"-Bu fetvâlarla beraber tasnife ne zaman sıra geliyor? Dedi ki:

"-Geceyi üçe böldüm; Bir kısmında tasnif yapıyorum, bir kısmında Kur'ân okuyorum, bir kısmını da uykuya ayırıyorum."

Hâkim der ki:

"O, imam, âbid ve edep âbidesi biriydi. Üstatlarımız içinde ondan daha güzel namaz kılanını görmemişim. Gündüzleri oruç tutuyor, gece kıyâmda oluyor, maîşetinin fazlasını tasadduk ediyor, iyiliği emredip kötülüğü yasaklıyordu."

* * *

Hâfız, imam, allâme Taberânî ile ilgili olarak da şöyle gelmiştir¹⁹¹:

260'da doğmuş ve 360'da vefât etmiştir. Yüz yaşını tamamlamış ve üzerine on ay daha yaşamıştır. Rivâyet ettiği hadisler ülkelere yayılmıştır. Te'lif ettiği eserler yetmiş beşi geçmiştir. Zevkânî der ki:

"Tabarânî'ye çok hadis rivâyet etmesi ile ilgili sorulunca:

"-Otuz sene boyunca hasır üzerinde uyumuştum." dedi.

* * *

İLİM YOLUNDA ÖLMEK DE VAR

Ebû Ali el-Fârisî'nin arkadaşı, Endülüs'e avdet ederken yolda boğularak ölen Abdullah b. Hammûd ez-Zübeydî el-Endelûsî (ö. 372) ile ilgili şu ifade edilir¹⁹²:

Abdullah, Endüdülüs'te Ebû Ali el-Kâlî ile beraber olmuş ve kendisinden ilim almıştır. Sonra doğuya rihlede bulunarak ölünceye kadar Ebû Said es-Sîrâfî ile ve Ebû Ali el-Fârisî'yle hem evinde ve hem de İran seferinde beraber olmuştur. Ondan da ilim almış, çok hadis rivâyet etmiş ve bu konuda mütehassıs olmuştur.

Ebû Ali ile arasındaki bir olay şöyledir:

Ebû Ali, bir gün sabah erkenden mescide gitti. Abdullah b. Hammûd hayvan yemliğinden -ki bu yemlik evinin dışında Ebû Ali'nin hayvanına âitti- ona doğru kalktı. Abdullah, akşamdan gelip diğer talebelerden daha önce ilim almak için geceyi orada geçirmişti. Ebû Ali kendisinden bir an ürktü ve:

“-Vay sana, kim oluyorsun? deyince o da:

“-Ben Abdullah el-Endelûsî” dedi. Bunun üzerine:

“-Ne zamana kadar beni takip edeceksin?! diye sordu. O da: “Vallahi yeryüzünde senden daha bilgili kimse yoktur.” dedi.

Ahmed b. Mektûm şunu ilâve eder:

“Abdullah Endülüs'e dönerken beldesiyle arasında bir ya da iki günlük bir mesâfe kalmışken gemi battı ve içinde bulunan her kes boğuldu. Abdullah da onların içindeydi! Beraberinde Irak'tan aldığı pek çok ilim de gitti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun”

* * *

Edip ve nahiv âlimi İbn Cendel el-Kurtubî (ö. 401) ile ilgili de şu ifade edilir¹⁹³:

Ebû Nasr Harun b. Mûsâ der ki:

“Biz bahar mevsimindeyken Kurtuba'da Zehrâ Câmisinde “Nevâdir” adlı eseri imlâ ettiği vakit Ebû Alî el-Bağdâdî'ye sık sık giderdik. Bir gün yoldayken yağmura yakalandım. Bütün elbiselerim ıslanmış bir vaziyette meclisine varabildim! Ebû Alî'nin etrafında da Kurtuba'nın önde gelenleri vardı. Kendisine yaklaşmamı buyurdu ve:

“-Acele etme ey Ebû Nasr ve de başına gelene üzülmeye, bu değiştireceğin başka bir elbiseyle çabucak geçecek bir durum” dedi.

Bu arada Ebû Alî dedi ki:

“Başıma, bedenimde benimle kabre kadar girecek bir yara izi bırakan bir olay geldi! Devamla şöyle der:

“Ben sık sık Mücâhid'e giderdim. Kendisine yakın olmak için fecirden önce yanına gitmek istedim. Meclisine çıktığım yola ulaştığımda, yolu kapalı buldum ve açmakta zorlanınca:

“-Sübhânallah! Bu kadar erken geliyorum ve onun yakınında olamayacağım!! dedim.”

Evin yanındaki yeraltı geçidine baktım ve zorla içeri daldım. Geçidin ortasına geldiğimde daraldım ancak ne geri çıkmayı ve de ayağa kalkmayı başaramadım. Geçmek için iyice zorladım ve nihâyet elbisem yırtıldıktan sonra içinden geçebildim.! Ancak bu zor geçiş etimde bir yara açtı hatta kemik gözüküyordu! Ama Allah bana oradan çıkmayı nasip etmişti. Bu halde şeyhin meclisine varınca -Benim başıma gelenlerin yanında seninki nerede?! dedi ve şöyle bir şiir söyledi.

Yüce pâyeye varmak için ilerledim hep yavaşça,

Ancak canını dişine takanlar ulaştılar ona,

Çoğu bırakarak gitti dayananlar kaldı bu yolda,

Kucakladı onu kim sabırlı ve de kararlıysa,

Sanma sakın ha yüce pâye çiğnenir kolay lokma,

Acı ilâcı içmedikçe bulmazsın şifâyı asla.

Ebû Nasr devamla der ki:

“Bu şiiri konusu gelmeden önce “Nevâdir”de yazmıştık.” Anlattıklarıyla beni tesellî etti ve elbisemin ıslanmasının da benim için önemi kalmadı. Sık sık ona gitmeye devam ettim ve ölünceye kadar da ondan ayrılmadım.”

* * *

İLİMDEN TAT ALMAK

Zamanının Endülüs fukahâsının şeyhi Ebû Amr Ahmed b. Abdulmelik el-İşbilî (324/401) ile ilgili olarak da şu ifade edilir¹⁹⁴:

“Ömrü boyunca ders ona sevdirmişti. Ne gecesini ve ne de gündüzünü ihmâl ediyordu. Çalışmak ona zevkli geliyordu.”

Anlatılır ki, bir arkadaşı bayram ziyâreti için ona gider. Kapısı açıkken evinin içinde ona rastlar. Yavaşça oturarak onu bekler. Ona vasiyette bulunur ve o bir kitabı incelerken çıkar. Gidişini farkedinceye kadar zihni kitapla meşgul olduğundan arkadaşını hissetmez. Birden kendine gelir ve ona selâm verir. Zor bir meseleyle meşguliyetinden ötürü kendisinden özür diler. Zîra Allah bu konuda ona bir çözüm bahşedinceye kadar işin başından kalkmak mükün olmamıştır.

Adam kendisine:

“–Bayram günü istirahat vaktinde de mi?” deyince:

“–Nefis yüceldiğinde bu ilme yönelir. Vallahi tetkik ve kırâattan başka benim için rahatlık ve lezzet yoktur.” dedi.

İbn Afif der ki:

“Endülüs’te ilmin reisliği ona geçti. Hatta zamanının Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî mesâbesinde oldu. Bütün fukahânın üzerine çıktı, onun reyîyle ahkâm uygulandı. Hâkimler üzerinde otorite sahibiydi. Şöhreti Endülüs’e yayıldı ve çok konuşulan bir riyâseti hâiz oldu.

* * *

İBNÎ SÎNA

Âlim, mütefennin, filozof, meşhûr tabip İbn Sînâ (d. 370/ö. 428) ile ilgili şu anlatılır¹⁹⁵:

On yaşına geldiğinde Kur'ân'da ve edebiyatta çok iyi bir duruma gelmişti. Usûl-ü dinden, hesâp, cebir ve mukâbeleden pek çok şey ezberledi. Sonra sağlam bir mantık ilmi, oklit ve astronomi öğrendi ve şeyhi Hakîm Ebû Abdullah en-Nâtîlînin kat kat üstüne çıktı. Bununla beraber fıkıhla ilgili sık sık İsmâîl ez-Zâhid'in yanına gidiyordu. Ayrıca tabî ve ilâhî ilimlerle meşgûl oldu. Allah da ona ilimlerin kapılarını açtı.

Ardından tıp ilmine yöneldi ve bu konudaki eserler üzerinde tetkikte bulundu. Öğrenmek ve öğretmek için insanları muâyene etti kazanç için değil. Tıbbı öğrendi. Öyle ki kısa süre içinde önceki ve sonraki seviyenin üstüne çıktı. Bu konuda benzersiz ve eşsiz biri oldu. Bu fennin büyükleri ve önde gelenleri onun yanına gelip gittiler. Bu sırada yaşı yaklaşık on altıyken ondan tıbbın dallarını ve tecrübî tedâvî yollarını okuyorlardı!

Çalışmaları boyunca hiç bir gece tamamıyla uyumadı. Gündüzleri de mutâladan başka bir şeyle meşgûl olmadı. O'na bir mesele kapalı geldiğinde abdest alıp mescide giderdi. Namaz kılar, işini kolaylaştırması ve kapalılığı gidermesi için Allah'a duâ ederdi. İlmiyle, zekâsıyla ve eserleriyle asrının nâdir kişilerindendi. Çeşitli ilimlerde uzun, muhtasar ya da bir risâle hacminde yüze yakın eser ortaya koydu.

* * *

SON NEFESTE BÎRUNÎ

Allâme, eşsiz felekci ve matematikçi, tarihçi, lügatçı, usta edip Ebû Reyhân el-Bîrûnî (*d. 362/ö. 440*) ile ilgili olarak da şu anlatılır¹⁹⁶:

Ebû Reyhân uzun ömrü ve pek çok şeydeki üstün becerisiyle ilim tahsiline eğilmekte ve eser te'lifine yoğunlaşmaktaydı. İlmin kapılarını açıyor, illimlerin bütün dallarına derinlemesine ulaşıyor, maîşetine kâfî ihtiyaçlarının dışında kalemi elinden, tetkiki gözünden, düşünmeyi de kalbinden neredeyse hiç ayırmıyordu.

Diğer günlerdeki devam edegelen alışkanlığı; kapalı meseleyi açığa çıkaran ve çözüme kavuşturan ilimle meşgul olmaktı.

Fakih Ebû'l-Hasen Alî b. İsâ el-Velvâliciyyü anlatır:

"Ebû'r-Reyhân'ın yanına girdiğimde rûhunu teslim etmek üzereydi ve nefesi hırıltılıydı, canı boğazındaydı! Bu halde bana dedi ki:

"-Anne tarafından kalan mîras hakkında bana bugün ne söylersin?"

Acıyarak ona:

"-Bu halde de mi?" deyince:

"-Bu nasıl söz, bu meselenin âlimi olarak dünyaya veda ediyorum. Bunu bilmeyen biri olarak çözüme kavuştursam daha iyi olmaz mı!?" dedi. Bunu ona hazırladım. O da ezberledi ve bana söz verdiği şeyi öğretti. Yanından çıktığımda yoldayken evden çığlık sesi duydum."¹⁹⁷

* * *

İMAM CÜVEYNÎ

Şâfi'î fakih, keâmcı, İmam Gazâlî'nin şeyhi, Ebû'l-Meâlî Abdü'l-Melik b. Abdullah el-Cüveynî (d. 419/ö. 479) ile ilgili şu ifade edilir¹⁹⁸:

Öğrencisi hafız, muhaddis, edip Ebû'l-Hasen Abdu'l-Gâfir b. İsmâîl el-Fârisî kitabı "Siyâk" ta Nisâbûr tarihi bölümünde onun hakkında şunu der:

"İstisnasız imâmların imâmı, dinin otoritesi, doğulu batılı her kesin imamlığında birleştiği, acem olsun Arab olsun faziletini kabul ettiği, kendisinden önce ve sonra gözlerin benzerini görmediği biridir."

Kendisine ondan başkasında görülmemiş geniş ve yüksek bir ifâde gücü bahşedilmişti. Öyle ki, Sahbân'ın nâmını unutturdu ve bu konuda akranlarının üstüne çıktı. Kur'an'ı ezberledi. Usta belağatçileri âciz bıraktı. Tüm vasıfları ve sınırları aştı. O'nun haberini duyan ya da eserini gören her kimse kendisini gördüğünde onun bilgisinin, söylenenin ve eserinin çok üstünde olduğunu doğruluyordu.

Her biri sayfalarca tutan dersler veriyordu. Bir kelime bile duraklamıyor, düzeltmeye ihtiyaç duymuyor, şimşek hızıyla geçiyor, gök gürültüsüne benzer sesinden karşısındakiler kaçıyor, övünenler ve kelâmda mâhir olanlar onun zirvesine erişemiyorlardı. O'nun kitaplarında ise belîğ ve çok derin fesâhati hâiz ifadeler yer almıyor, lisanında bolca bulunan söz konusu ifade gücünde bir azalma görülüyor ve açıklamalarında âşinâ olunan engin ifadelerden az miktarda bulunuyordu.

Babası İmam Ebû Muhammed el-Cüveynî vefât ettiğinde yaşı yirminin altında ya da ona yakındı. Ders vermesi için kendisine yer hazırlandı. Dersinde çok muntazam yazı yazıyordu. Oradan kalkıyor ve Beyhakî'nin medresesine çıkıyordu. Hatta Üstat, imâm Ebû'l-Kâsım el-İskâf el-İsfirâyînî'den usûl ve usûlü fıkıh tahsîl etti. Mütemâdiyen onun meclisine gidiyordu. Bir sözünde şöyle dediğini duymuştum:

"Usulde ondan birkaç cüz not tutmuştum, kendi kendime de yüz cild tetkikte bulundum."

Çalışmasını bitirinceye kadar gecesini gündüzüne katıyordu. Her gün erkenden kendi dersi ile meşgul omadan önce Üstât Ebû Abdulah el-Hâbbâzî'nin meclisine giderek kendisine Kur'ân okuyor ve ders vermeye devam etmekle beraber ilmin her nev'ini öğreniyordu.

Dört yıl ders okuttuğu ve fetvâ verdiği Mekke'deki ikâmetinden sonra geri döndüğünde, onun için Nisâbûr'da Nizâmiyye Medresesi yapıldı ve orada kendisine ders verildi. Bu şekilde rakipsiz ve müdâfasız otuz seneye yakın kaldı. Cuma günü mihrâb, minber, hutbe ve vaaz ve ayrıca münâzara kendisine tevdi edilmişti. Bütün meclisler ona bırakılmıştı. Dersine ileri gelenlerden ve talebelere muazzam bir topluluk katılıyordu. Huzûrunda imâm ve talebelere üç yüz kişi oturuyordu.

O'nu şöyle derken işittim:

"Genellikle uyumam ve de yemem. Gece ya da gündüz olsun ancak beni uyku bastırırsa uyurum ve yemeği de her hangi bir vakitte canım çektiğinde yerim." O'nun hazzı, eğlencesi, istirahatı ilmi çalışmalarında ve hangi tür olursa olsun faydalı bir şey öğrenmesindeydi.

Nahivci Şeyh Ebû'l-Hasen Ali b. Faddâl b. Ali el-Mücâşî'î 469 senesinde Nisâbûr'a geldi. İmâmü'l-Haremeyn kendisini hürmet ve ikrâmla karşıladı. Kendisinden ve öğrencilerinden nahiv okudu. -Bu sırada İmâmü'l-Haremeyn'in yaşı elliye ulaşmış ve kendi vaktinin ve asrının imâmı olmuştu- Her gün onu evine götürüyor ve kendi tasnîfi olan "İksîrû'z-Zeheb Fî Sınâ'ati'l-Edeb" adlı eseri huzurunda okuyordu. Ebû'l-Hasen el-Mücâşî'î anlatır ve şöyle der:

"İlme bu İmam gibi tutkun birini görmedim. O ilmi ilim için öğreniyor. İşte böyle biriydi."

* * *

SICAĞIN VE SOĞUĞUN ENGELLEDİĞİ KİMSEDE HAYIR YOKTUR

İbn Hazm'ın ve Hatip Bağdâdî'nin öğrencisi Muhammed b. Fettûh el-Endelûsî (420/488) ile ilgili de şunlar anlatılır¹⁹⁹:

Emîr İbn Mâkûlâ der ki:

“Dürüstlüğü, iffeti, takvası ve ilimle meşgûliyetiyle arkadaşımız Hûmeydî'nin bir benzerini görmedim. “Târîhü'l-Endelüs”ü tasnif etti. İbrahim es-Selemânî der ki:

“Faziletinde ve asâletinde, geniş ilminde ve ilmi yaymaya düşkünlüğünde gözlerim Humeydî gibisini görmedi.” Yahyâ b. el-Bennâ da şunu der:

“Humeydî'nin çalışması şöyleydi; Geceleyin sıcakta yazıyor, serinlemek için içi su dolu bir leğende oturuyordu! Allah, **“Sıcağın ve soğğun kendisine mânî olduğı kimsede hayır yoktur.”** diyen kimseye rahmet etsin.

* * *

GECE YARISI DERS

Şâfi usulcü İmam Ebû'l-Feth İbn Berhân el-Bağdâdî (d. 479/ö. 518) ile ilgili de şu ifade edilir²⁰⁰:

Önce Hanbelî mezhebinden idi sonra Şâfi mezhebine geçti. eş-Şâfi'den, Gazâlî'den, İlkiyâ'dan fıkıh tahsil etti. Parlak bir zekâyâ ve şaşırtıcı bir mîzâca sahipti. Neredeyse ne duyarsa ezberliyor ve zihninde kalıyordu. İlim için sürekli bir gayret içindeydi ve hatta onun ismiyle darbı mesel bile söylediler.

İlim taliplileri uzak yollardan ona geliyordu ve talebeler kapısında birbirleriyle yarışıyorlardı. Sonunda meşgûliyeti gününün tümünü ve gecesinin de bir kısmını kapsar oldu. Seher vaktinden yatsıya kadar oturuyor ve aynı şekilde yatsıdan sonraya da kalıyordu.

Anlatılır ki bir grup kendisinden Gazâlî'nin "İhyâ"sından kendilerine ders vermesini istemiş, o da şöyle demiştir:

"-Sizin için vakit bulamıyorum." Bunun üzerine onlar vakit belirlediler o da bu vakitte falan kimseye dersim var." demişti. Nihayet "İhyâ"dans ders vermesi için gece yarısını kararlaştırdılar.

* * *

Allah seni her türlü musibetten muhafaza eylesin. İbn Berhân'ın ilmi yaymak ve başkalarına ulaştırmak ve taşımak için şu şaşırtıcı sabrına bir bak. Yine hocadan ders okumak için gece yarısından başka vakit bulamayan ve ilimle yanıp tutuşan o talebelerin şu içlerini dürten şevklerine ve ateşli tutkularına bir bak. O vakitte sevinç ve mutlulukla hocalarına geldiler ve kendilerini şanslı ve nasipli saydılar.

Talebesiyle ve hocasıyla bu ecdada mâşaallah! O talebelerin ilme olan sevgisi ne kadar güçlü öyle! Sağlam bir ilme sahip olmak ve anlamak için hocadan tahsil yapmaya ne kadar arzulular! Yine emaneti tevdi eden, ahde vefa gösteren o hocalar ilmi yaymak ve talabeye ulaştırmak için ne kadar da sabırlılar!

En rahat, en dinç ve zihinlerinin en açık vakitlerinde, yazın serin, kışın sıcak sınıflarında elli dakikalık dersten çıkmak için bir an önce zili bekleyen ve sınıftan birbiriyle yarışarak çıkan bu asrın talebelerinden Allah'a sığınırız. Sanki yangından kaçıyorlar ya da zâlim bir kâtilin esâretinden kurtuluyorlar!

İmam Ebû Sa'd es-Sem'ânî'nin kitabı "Ensâb"ta yer verdiği şu beyitler bu bağlamda söylenmiş lâtif şiirlerdendir:²⁰¹

Görürsen bir gün yetişmiş talebeleri,
Ne kalemi var yanında ne de defteri,
Olmuşsa dersten kaçış âdetleri,

Bir de doğru söze sırt çevirmeleri,
Sen de çıkar gözden o aç gözlüleri,
Ahmaklıkla değişmişler yüce gâyeyi,

* * *

ZEMAHŞERİ

Dilcilerin reisi Zemahşerî'nin ulemânın geceleri uyanık kalmada bulduğu lezzeti anlattığı şu sözleri ne güzeldir.

Yeğdir bana ilim için uykusuz geceler,
Şu dünyânın zineti, yanında kaç pahâ eder,
Neşe ve sevinç bulduğum zor bir mesele,
Dünyâ şerâbından daha tatlı ve daha güzelce,
Kâğıdımın üzerindeki kalem cızırtısı,
Daha hoştur, ehli aşkın nâmesinden sesi,
Ve defe parmakların vurması,
Ondan da hoştur elimin kâğıda temâsı.
Arzuları için çalışana eylerim nidâ,
İlimde aldığım rütbeden kalır daha aşağıda,
Sen uyurken gece, ben seferiyim dâima,
Yapamam senle teşrîki mesâî aslâ.

* * *

ÖNCEKİ ULEMANIN BÜYÜK İDEALLERİ

Geçen haberlerde ortaya konan hârikulâde çabaları ve büyük hedefleri gördün. Aşağıda gelen haberlerde ve bu kitapta zikredilen diğer olaylarda da bunları göreceksin. Fazilet ve asâletin zirvesine çıkma, ilimde yüksek bir pâyeye varma, kalıcı nâm ve şân ile tükenmez bir ecre nâil olma gibi benzeri erdemlere gerçekten bazı insanların hayalleri bile erişemez.

Böyle bir azme sahip olanlar insani tabiatları ve yaratılıştan gelen kâbiliyetleri açısından bizden farklı değiller. Bizden ancak büyük hedef ve düşünceleri, sabır ve sebâtları, zorluklara tahammülleri ve göğüs germeleri itibarıyla farklılar. Elde ettikleri başarılar bizim ulaşamayacağımız veya sahip olamayacağımız bir nedenden kaynaklanmıyor. Yâhut da bunlar onlara mûcizevî veya hârikulâde tarzda bahşedilmiş, bizlerinse mahrum bırakıldığı herhangi bir sebepten ileri gelmiyor. Bilâkis onların hedeflerine varmaları ve nâil olmaları sadece ve sadece büyük düşünmelerine, kararlılıklarına ve arzu ve isteklerine ulaşınca kadar daha da gayret ve sebat göstermelerine dayanıyor.

İmam Ebû'l-Ferrec'in (ö. 597) faydalı ve ilgi çekici eseri "Saydu'l-Hâtır" da kendinden bahsederek 'büyük düşünme' konusunda söylediği bazı sözleri vardır. İlim talebesinin gayretlerini en üst noktaya çıkarması ve bununla beraber onu hedeflerine ulaştırması amacıyla bu kitapta kendisinden bazı cümlelere yer vermenin güzel olacağını düşündüm. Çünkü gayret gayreti harekete geçirir. Kendisi şunları ifade etmektedir²⁰²:

Büyük ideallere sahip olma olgun bir aklın göstergesidir. Küçük beklentilere küçük insanlar razı olur! Şâir der ki;

Yükseldikçe kişi daha da yükselir isteği,

Küçük insanlarsa küçük şeylere olur kânî.

İnsan büyük hedeflerinden daha muazzamıyla hiç denenmemiştir. Hedefini yüksek tutan kişi onurlu şeylerden yana tercih kullanır. Bunun için de zaman müsâit olmayabilir; bazen araçlar yetersiz kalabilir ve bu yüzden acılar içinde kalabilir. Benim de bazı büyük hedeflerim olmuş ve ben bu yüzden acı çekmişim! Keşke bunlar olmasaydı demiyorum. Hayat ancak aklın yokluğu ölçüsünde zevkli olur! Akıllı kişi ise hayattan daha fazla haz duymayı akılsızlığa değişmez!

Kime büyük düşünmek nasip olmuşsa hedefinin büyüklüğü kadar acı duymuştur. Nitekim şâir şöyle der:

Gönül büyükse eğer kişide,

Beden yorulur onun peşinde.

Bunun izahı şudur:

Hedefi yüksek olan bütün ilimleri talep eder, kendini bir kısmıyla sınırlamaz. Ayrıca her bir ilmi de sonuna kadar ister ki bu bedeninin kapasitesini aşan bir durumdur.

Sonra kişi görür ki, ilimden murâd ameldir. Bu sebeple ilimle bir arada tutmak zor olduğu halde gece kıyam ederek gündüz de oruç tutarak çalışır. Sonra dünyâdan uzaklaşmayı düşünür ve bunun için gerekli şeylere ihtiyaç duyar; îsârda bulunur, cimrilik yapamaz. Cömertlik onu bolca harcamaya yönlendirirken izzeti nefsi ise bunun için kazanmasına mâni olur.

Cömert hâliyle devam ettiği takdirde muhtâç olur ve fakirleşir. Hem kendi bedeni ve hem de âilesi bundan etkilenir. Şâyet elini kısarsa karakteri bunu reddeder. Kısacası, yardıma ve kendisine ters gelen şeylere sahip olmaya ihtiyaç duyar. Bu durumda o asla sonu gelmeyecek ve tükenmeyecek yorgunluklarla iç içedir. Sonra amellerinde ihlâs gerçekleştirirse yorgunluğu fazlalaşır ve müzminleşen acısı daha da kuvvetlenir!

Hedefi küçük olan şimdi bunun neresindedir? Bu kişi fakihse kendisine bir hadis sorulur "Bilmiyorum" der. Muhaddisse kendisine fikhî bir mesele sorulur yine "Bilmiyorum" der. Kendisine "yetersiz" denildiğinde de aldırış etmez.

Yüce hedefi olan ilimde geri kalmayı, aybı ifşâ olmuş ve insanlara ayıbını göstermiş gibi rezilce görür. Hedefi küçük olansa insanların ihsanlarını önemsemmez! Onlardan istemeyi de çirkin bulmaz! Geri vermeye yanaşamaz! Büyük düşünceler bunu kaldırmaz! Fakat yüksek hedefin verdiği yorgunluk hakîkatte rahatlıktır. Eğer iyi anlaşılırsa küçük hedefin rahatlığı gerçekte yorgunluk ve kusurdur! Dünyâ ise yücelerin en yücesi için yarışma yeridir. Büyük hedeflere sahip olanın hedefi için elinden geleni yapması gerekir. Şâyet en başa geçerse ki asıl maksât budur. Çalıştığı halde şâyet yarışta tökezlerse asla bıkip usanmaz.

Bana türlü gâyelere yönelik büyük bir hedef bahşedildi. Altmışıma vardım ancak emellerime ulaşamadım. Bunun üzerine Allah'tan ömrümü uzatmasını, bedenime kuvvet vermesini ve isteklerime ulaşmayı dilemeye başladım. Hayatın kuralları beni yadırgadı ve "Hayatın akışı senin istediğin gibi yürümüyor" dedi. Ben de "Ancak hayatın kanunlarını aşmaya kâdir Allah'tan istiyorum" dedim.

Kendi ideallerime baktım ve hayret verici buldum! Hal bu ki, ilme dâir kesin olarak ulaşamayacağım şeyleri istiyorum. Çünkü ben değişik dallarıyla bütün ilimleri istiyorum. Ayrıca ilimlerin her dalını incelikleriyle araştırmayı istiyorum. Oysa bu bir ömrün onun bir kısmına bile yetişemeyeceği bir iştir. Sadece bir dalı bitirmiş ve onun dışındakilerde eksik kalmış gayretkeş birini görsem fikhî olmayan muhaddis ve hadis ilminden habersiz fakih gibi onun azmini tamam addetmem. Daha az ilimle yetinmenin ancak azim eksikliğinden kaynaklandığını düşünürüm.!

Sonra ben ilimle amel etmenin son haddini istiyorum. Bişri Hafî'nin takvâsını, Ma'rûf el-Kerhî'nin zühdünü arzuluyorum. Tabî bu, eserleri tetkik etmek, insanlarla konuşmak ve onlarla hemhâl olmakla

beraber ulaşılması zor bir iş!

Sonra bir de insanlara muhtâç olmamak ve onlara ihsanda bulunma şerefine ermek istiyorum. İlimle meşgûl olmak ise kazanç elde etmeye engeldir. İkrâm ve ihsân kabul etmek ise büyük düşüncenin kabûl etmeyeceği şeylerdendir.

Ben öldükten sonra bana halef olsun diye eser tahkîkine yöneldiğim gibi evlâtların da taleplerine yöneliyorum. Bunu istemek ise yalnızlığı seven bir kişinin aklını meşgul eder.

Ayrıca ben güzel şeylerden istifade etmeyi de istiyorum. Bunda da maddî yetersizlik itibarıyla bir engel söz konusudur. Sonra gerçekleşse de bu ideallerimdeki bütünlüğü bozar!

Bunun gibi bedenimin iyiliği için yemeyi ve içmeyi arzuluyorum. Zîra maddi imkânsızlık buna engel olduğu halde, beden rahata ve lûtûfa alışkındır. İstediklerimin hepsi zıtlarıyla bir arada!

İdeallerini anlatan insanlar gördüm. Şöyle bir inceleyince bir de baktım ki, tek bir dalda hedef güdüyorlar ve en önemli konulardaki eksikliklerine aldırıyorlar. Razî der ki:

Bitap olmak her cisim için bir âfettir.

Benim âfetim hedefin dağılmasıdır.

Ebû Müslim el-Horasânî gençliğinde neredeyse hiç uyumuyordu. Bununla ilgili olarak ona sorulduğunda **“Berrak bir zihin, uzun soluklu hedefler ve işlerin en üstünü arzulayan bir ruhla, bayağı insanlarınkine benzer bir hayat beraber olabilir mi!”** demiştir.

Denildi ki:

“-Doyumsuzluğunu giderecek şey nedir?”

“-Hükümrân olmak” dedi.

“-Öyleyse onu talep et.” denilince de:

“-O ancak yanında korkularla istenir” dedi.

“-Öyleyse korkuların ardından git” denildi.

“-Akıl buna mânidir” dedi.

“-Öyleyse ne yapacaksın?” denildi:

“-Aklımı biraz bilgiden yoksun bırakacağım ve tehlikeye atılacağım. Hedefe ancak cahillikle ulaşılır! Ancak muhafaza edeceği şeylerde aklı devreye sokarım. Yorgunluk, yokluğun kardeşidir.”

Şu miskinin haline baktım da birden en mühim hususu, işin âhiret boyutunu zâyî edip hükümrânlık peşine takıldığını fark ettim. Bu yolda niceleri ölüp gittiler! Hatta bazı isteklerine ulaştı ama sekiz seneden başka o nimetlerden istifade edemedi! Ardından da akıl tedbirini unutunca kendisine bir sûikast düzenlendi. Sonuçta öldürüldü ve en kötü hal üzere âhirete gitti!

Benim durumum nerede ve nihâi hedefi dünyâ olan kişinin vaziyeti ilgili anlattıklarım nerede? Ben dünyevî olarak elde edilen bir şeyin herhangi bir sebeple dinîmin saygınlığına hâlel getirmesini, ilmime ve amelime tesir etmesini istemem.

Geceleyin kıyâm, ilmin yanında takvâ, akli eserlerle meşgûl etme ve beden için uygun yiyeceği temin etme arzusu benim için nasıl da derttir! İnsanlarla görüşmek ve onlara ilim öğretirken yalnız kalıp da sessizce yalvaramamak benim için ne hazin bir durumdur! Aile için gerekli şeyleri düşünmekle beraber âh bir de Allah’tan korkmanın tasası!

Şu var ki, ben acılarıma teslim olmuşum. Belki de acılarımla terbiye olacağım. Çünkü yüce hedefler ancak Hakka yaklaştıracak onurlu işleri talepten ileri gelir. Belki de isteklerdeki şaşkınlık hedeflenen şeyin bir delilidir. İşte ben nefeslerimden birinin bile boş yere zâyî olmaması için dikkat ediyorum. Gayretim hedefine ulaşırsa ne âlâ. Aksi olursa da mü’minin niyeti amelinden üstündür.

Hazların tümü hissi ve aklî niteliktedir. Hissî hazların son noktası ve en üst seviyesi evliliştir. Aklî olanların nihâi noktası da ilimdir. Dünyada kimin için bu iki hedef hâsıl olursa o nihâi hedefe nâil olmuş demektir.

Ben talebeyi iki amaca da yönlendiriyorum. Şu kadarı var ki, nasıbdâr talebenin bir belirtisi vardır ki o da ona yüce hedefler bahşedilmiş olmasıdır. Bu, daha çocukla beraber doğar ve nitekim kişiyi çocukluğundan itibaren işlerin en şereflişine talip olduğunu görürsün. Hadiste rivayet edilmiştir ki:

“Abdûlmuttalib’in Kâbe-i Muazzama yanında bir yeri vardı. Nebî (s.a.v) çocukken gelir, onun kucağına otururdu. Abdûlmuttalip de benim bu oğlum için ilerde büyük bir mevki vardır.” derdi.

Şimdi biri “Benim gayretim var ancak istediğim kısmet olmadı. Çıkış yolu nedir?” derse bunun cevabı şudur: “Nasip bir kapıdan kapanırsa bir başka kapıdan açılır. Sonra Allah’ın sana gayret nasip edip de yardımcı olmaması muhal bir durumdur. Bak hâline, belki de sana şükürünü yapmadığın bir ihsanda bulunmuştur! Ya da sabır gösteremediğin bir arzunla seni imtihan etmiştir!

Şunu bil ki, Allah sana ilmin lezzetini tahsis ettiği için belki birçok dünyevî zevkten uzaklaştıracaktır.

Sana açıklamayı murad ettiğim şey şu: İlme yeni başlayan bir gencin her ilmin bir yönünü öğrenmesi, fıkıh ilmini en mühimi olarak görmesi ve hadis, siyer, ahhâr gibi nakil bilgisini de ihmâl etmemesi gerekir. Kâmil insanların sîreti böyle ortaya çıkar. Kişiyi dil ve hitâbette bir fesâhât verilmiş ve bir de buna lûgat ve nahiv bilgisi eklenmişse çok keskin bir dile sahip olmuş demektir.

İlim ne zaman Hakkı bilmeye ve Allah’ın hizmetine vesîle olursa sahibi için başkasına açılmayan kapılar açılır. Bu zamanda -6.asır- ulemanın ilimde ihmâlkâr davranarak sıradan insanlar gibi olmaları bana üzüntü veriyor. Kendilerine mevzû bir hadis rastladığında bunun için mervîdir diyebiliyorlar!

Bayağı hedefler yüzünden göz yaşı dökmek lâzım!!! Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhilaliyyilazîm.”

Şimdi üçüncü bölüme geçiyorum.

* * *

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

FAKİRLİĞE KARŞI TAHAMMÜLLERİ

Bu bölüm elinizdeki kitabın en geniş bölümü olarak hazırlanmıştır. Çünkü fakirlik çoğunlukla önceki ulemanın bir şîârı ve düstûru olmuştur ve bundan sonra da öyle olacaktır.²⁰³

İLİM VE VARİYET

Filozof, tarihçi, kadı, fakih, âlim, sosyolog, edip, üstat İbn Haldun, daha önce zikri geçen “Mukaddime” adlı eserinde kendisinin öyle muazzam bir gelir kaynağı ve büyük bir serveti olmadığı halde geçim sağlama yollarından, kazanç ve iş türlerinden bahseden geniş bir bahis açmıştır.²⁰⁴ Sonra da bu konu içinde ayrıca özel bir fasıl açarak âlimlerin az vâriyete mâlik oluşunun sebeplerini açıklamıştır.

İbn Haldûn bu konuda şunları demektedir:

“Yedinci fasıl: Kazâ, fetvâ, tedris, imâmet, hitâbet, ezân ve benzeri din işleriyle uğraşanların çoğunlukla büyük serveti olmaz. Çünkü maddi kazanç, beşerî işler için konulmuş bir kıymettir ve ihtiyaca göre bu kıymet farklılık gösterir. Yapılan işler ülkede zarûrî ve genel ihtiyaçlardan olursa onların kıymeti daha büyük olur ve bunlara daha fazla ihtiyâc duyulur.

Halkın çoğunluğu söz konusu dîni işlerle uğraşanlara mecbur olmaz. Onların bilgisine ancak dînine alaka duyan seçkinler (havâs) ihtiyaç duyar. Fetvâya ve davalarda kazâyâ ihtiyâc duyulsa da bu umûmi ve zorunlu bir durum değildir. Bu yüzden çoğunlukla bu kimselere ihtiyâc duyulmaz.

Devlet başkanı ancak maslahat icâbı onların merâsimlerinin icrasına önem verir ve onlara ihtiyaç duyduğu ölçüde belli bir maaş verir. Daha önce belirttiğimiz üzere, onları din ve şer’î merâsimler yönüyle servet sahibi ve diğer meslek erbabıyla bir tutmaz. Ancak genelin ve ülke halkının zarûrî ihtiyaçlarına göre paylaştırma yapar. Böyle olunca da onların payına bu taksimatın az bir kısmı düşer.

Yine onlar sahip oldukları şerefli vasıflarla, hem halkın üzerinde ve hem de kendi aralarında itibara sahiptirler. Makam sahiplerine boyun eğmediklerinden onlardan maddi bir imkânâ nâil olmazlar. Bilakis tüm düşünce ve bedeni fiillerine şâmil olan bu onurlu vasıflarıyla uğraş verdiklerinden buna vakitleri de olmaz. Hatta onurlu vasıfları sebebiyle ehli dünya için kendilerini alçaltmaları mümkün olmaz. İşte bu sebeple çoğunlukla onların büyük servetleri olmaz.

Bu bağlamda önde gelen kişilerden biriyle tartıştım ve bu kanaatimi reddetti. Daha sonraları devlet hesaplarıyla ilgili birçok gelir ve gideri havi bazı yırtılmış sayfalar elime geçti. Tetkik ve tahkikte bulunduğum kısımda kadıların, imamların ve müezzinlerin mâişetleri yazılıydı. Onu bundan haberdar edince dediğim şeyin doğruluğunu anladım ve benim dediğime geldi. Böylece Allah’ın yarattıkları ve kâinat içindeki sırlarına hayret ettik. Şüphesiz Allah her şeyi yaratan ve her şeye gücü yetendir. Ondan başka Rab yoktur.”

* * *

İmam Nevevî “Mecmu’” adlı muazzam eserinin geniş mukaddimesinde İmam-ı Şafi’den naklen der ki²⁰⁵:

“-Bu ilmi mal mülk ve gurur arzusuyla isteyen iflâh olmaz. Ancak alçak gönüllülükle, fakirlikle ve ulemâyâ hizmetle onu talep eden felâh bulur. Yine der ki:

“-İlme ancak itaate sabretmekle ulaşılır.” Yine o:

“-İlim öğrenmek ancak müflis için uygun olur.” deyince kendisine:

“- Zengine ve maddiyatı yerinde olana mümkün değil mi? diye sorulunca:

“-Hayır, olmaz” şeklinde cevap verdi.²⁰⁶

Mâlik b. Enes de şöyle demiştir:

“-Fakirlik kişiyi zorlamadıkça ve kişi onu her şeye tercih etmedikçe hiçbir kimse bu ilimden muradına nâil olamaz.” Ebû Hanîfe der ki:

“-Fıkıh, hedefe yoğunlaşarak elde edilir. Başka şeylerden alakaları kesmekse ihtiyaç anında basit olanı tercih etmekle mümkün olur. Daha fazlasına gerek yok.” İbrahim el-Âcürî de derki:

“-Kim ilmi muhtâc durumdayken isterse, anlayış sahibi olur.”

Merv halkının âlimi, birazdan değineceğimiz Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî’nin en başta gelen öğrencisi, dilci, İmam Nazr b. Şümeyl’le ilgili de şöyle denir²⁰⁷:

Dâvûd b. Mihrâk der ki: Nazr b. Şümeyl’i şöyle derken işittim:

“-Aç kalıp da açlığını unutmamak kişi ilmin lezzetini bulamaz!”

* * *

İbn Hazm’la (d. 384/ö. 456) ilgili olarak da şöyle anlatılır²⁰⁸:

“Zikredilir ki, İbn Hazm, birçok te’life sahip Fakih Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî ile bir araya gelmiş ve aralarında bir münâzara cereyan etmiştir. Bittiğinde Fakih Ebû’l-Velîd el-Bâcî İbn Hazm’a “Beni mâzûr gör, çalışmalarımın çoğunu bekçi ışığı altında yapmaktayım.” der. İbn-i Hazm da “Sen de aynı şekilde beni mâzur gör. Çünkü benim çalışmalarımın çoğu da altından ve gümüşten mamûl lambalar altında olmaktadır.”

Yâkût el-Hamevî der ki: “İbn-i Hazm, bu sözü ile zenginlik ilim öğrenmeye fakirlikten daha çok engel olur demek istemiştir.”

* * *

Ebü'l-Velîd'le (d. 403/ö. 474) ilgili olarak da şöyle ifade edilmektedir²⁰⁹:

"Aslen Batalyevs'tendir. Sonra Endülüs'te Bâce'ye geçmiştir. Endülüs'e ilk geldiğinde az bir dünyalığa sahipti. Hatta yolculuğunda içinde bulunduğu o zor şartları anlatan bir şiir yazmıştır. Çoğu kimseden duyduğuma göre Bağdat'ta kaldığı sürece yol bekçiliğinde ücretli olarak çalıştı. Aldığı ücretle nafakasını ve çalışmaları için aydınlatmasını karşılıyordu.

Sonra zor bir durumda Endülüs'e vardı. Burada dokumacılık işi yapıyordu. Arkadaşlarından güvenilir biri bana anlattı ki- bu haber meşhurdur- "O sırada henüz salladığı çekicin ve yaptığı işin izi elinde dururken kendisinden ders okumamız için bizim yanımıza çıkıyordu."

Sonunda ilmi etrafa yayıldı, tanındı ve insanların övgüsüne mazhar oldu. Te'lifleri de meşhur oldu ve kadri bilindi. Dünya ayağına geldi, makamı iyice büyüdü, nâmı her tarafa yayıldı, hâli iyileşti, kazancı bollastı öyle ki bolca bir variyet içinde vefât etti.

Onun için meclisler ve İbn-i Hazm'ın Mayorka'dan çıkışına ve küçük düşmesine sebep olan münâzaralar tertip edildi. İbn-i Hazm Mayorka halkının reisiydi. Sonradan çok geçmedi işleri alt üst oldu."²¹⁰

* * *

Allâme, celîl, eş-Şeyh Muhammed Ebû Zehre, Bâcî ve İbn-i Hazm arasında geçenleri zikrettikten sonra "İbn Hazm"²¹¹ adlı kitabında insanı sefil eden fakirlik ve menfi zenginlikle ilgili olarak şöyle der:

"İbn Hazm zenginliğin ve müreffeh bir hayatın ilmin gönüllerde yol bulmasına engel olduğu ve böylece nefsin ilme yönelmeyeceği görüşündedir. Çünkü vâriyet eğlenceyi kolaylaştırır ve ona kapı aralar. Eğlencenin önü açıldığında da nur ve marifet kapısı kapanır. Hayatın lezzetleri ve çokluğu kalbin nurunu söndürür, basireti köreltir ve keskin zekâyı yok eder.

Fakire gelince, azık arzusu onu meşgul etse de eğlencenin yolları ona kapalıdır. Böylece kalbi aydınlanır ve hidayet nuruyla dolup taşar. Bu, İbn Hazm'ın bakış açısıdır.

Bâcî ise, zenginlikle çoğu zaman ilimden eğlenceye doğru kayıldığı yolundaki manevî etkenlerden sarfı nazar ederek, hayatı şeklen kolaylaştırması hasebiyle maddî sebepleri dikkate almaktadır. Müellif bu konuda daha başka sebepler de ileri sürmüştür."

* * *

Benim görüşüme göre Bâcî'nin öne sürdüğü görüş doğruya daha yakındır. Nitekim bu konudaki son söz İmam Şâfi'nin şu ifadesidir:

"-Evinde zarif bir şeyi olmayan kimseye danışma. Çünkü o, aklın bir göstergesidir."²¹²

Gerçekte fakirlik için iki durum söz konusudur:

Birincisi; insanın yakasına yapışan ve nefesini kesen fakirlik illetinden, keder ve üzüntü, evlâdı ıyâl çokluğu ve karamsarlık gibi zihnin alt üst olduğu durumdur ki bunu denildiği üzere "menfi fakirlik" olarak ifade edelim. Bu fakirlik zihni dağıtır, zekâyı öldürür ve yemyeşil ağaçların susuz kalması gibi bu halin bulunduğu kişi de solgunlaşır. İmam-ı Şâfi'nin ifade ettiği fakirlik bu türdendir. İlerde geleceği üzere İbrahim en-Nazzâm'ın başına gelen fakirlik de aynı şekilde bu türdendir.

İkincisi ise insanın fakir fakat meşakkatinin hafif olduğu ve Allah'a gönülden bağlandığı, fakirliğin ancak dış görünüş ve giyim itibarıyla kişide etkisini gösterdiği durumdur. Bu kişinin düşünceleri ise yerli yerinde, parlak, sabit ve topludur. Bunu da yine denildiği üzere "müspet fakirlik" olarak isimlendirelim. Bu henüz hayatın başında olan ilim talebesi açısından bir nimettir. Öyle ki, dünya onu oyalayıp kendine cezbedemez. Şüphesiz ki, dünyadan az istifade etmek bilgiyi hafızada tutmayı ve öğrenmeyi pekiştirir.

* * *

Belki de Ahmed b. Hanbel'in zenginliğe yeğ tuttuğu ve muteber saydığı fakirlik bu türdendir. Allah ondan râzı olsun kendisi fakirliği başka şeylere tercih ediyor, ondan hoşnut oluyor ve memnun kalıyordu. Hâfız İbn Kesir onun şöyle dediğini nakleder²¹³:

"-Fakirliğe sabretmek ancak büyük insanların nâil olacağı bir makamdır. Fakirlik zenginlikten daha saygındır. Çünkü fakirliğe sabretmek azmin göstergesidir. Verdiği meşakkat ise nimete şükürden daha muazzam bir haldir. Fakirliğin faziletine hiçbir şeyi denk tutmam." Ahmed âhirette hesâbın kolay olması için dünyaya değer vermiyordu.

* * *

Yine Ahmed b. Hanbel'le ilgili şu anlatılır:

Ebû Bekir el-Merrûzî der ki: "Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işittim:

"-Fakirliğe hiçbir şeyi denk tutmam, hiçbir şeyi denk tutmam. Ben bir şeyim olmadığında seviniyorum." Kendisi fukarâyı seviyordu. Fakiri hiçbir kimsenin meclisinde onun meclisinde olduğundan daha itibarlı görmedim.

O'na eskiler içinde fakirliğe sabreden bir kişiden bahsetmiştim. Bana onu soruyor ve diyordu ki:

"-Git de bana ondan haber getir. Sübhânallah! Gerçek sabır fakirliğedir, fakirliğedir. Ben hiçbir şeyi fakirliğe denk tutmam. Fakirliğe sabretmek ne demektir, bilir misin?! "Akli başından gitmesi için dünyâdan pek çok şey verilenin bu dünyalığa yüzünü çevirmesidir.!"

Bilir misin, ehlin senden yapamayacağın bir şey istediğinde sana ne ecir vardır?! Benim en sevinçli günlerim; hiçbir şeyim olmadığı halde sabahladığım günlerdir. Dünyâlığı az olanın hesabı da daha az olur. O da daha az yemek ve daha az giyinmektir. Bu günlerim dahi azdır.

İbrahim b. Ethem şu beyti inşâd etmiştir:

Her ne zaman acıktımsa set çektim önüne,

Çeşit ne bilmedim, kânî oldum tek öğüne.

Ahmed şöyle diyordu:

"Hastalanmamak, refah hayat sürenlere yaklaşmak fitnedir! Onlarla oturup kalkmak fitnedir! Her güzel şeyin bir kıymeti vardır. Kalbin kıymeti de Allah'tan râzî olmaktır."

Arkadaşlarından birine diyordu ki:

"İçimizden biri ne kadar yaşıyor? Elli sene ya da altmış sene mi? Sanki ölmüş gibiyiz. Gençliği sadece ve sadece cebimdeyken yere düşen herhangi bir şeye benzetirim.!"

* * *

Bu da belki fakirliğin İmam Şâfi'nin övdüğü, hoşnut olduğu ve ulemânın zîneti olarak gördüğü türüdür. Beyhakî'nin kendisinden rivâyetine göre o şöyle demektedir²¹⁴:

Yûnus b. Abdi'l-Âlâ Şâfi'nin kendisine şöyle dediğini belirtir:

"-Ey Mûsâ fakirliğe alıştım. Öyle ki ondan ayrı kalamıyorum." Devamla şunu da dedi:

"-Ey Mûsâ, ulemânın en güzel zîneti, kanâatla beraber fakirlik ve bu ikisine rızâ göstermektir." O'nu şöyle derken işittim:

"-Ulemânın fakirliği tercihen câhillerinki ise mecbûren fakirliktir." İbn Abdülhakim der ki:

Şâfi'yi Muhammed b. El-Hasen'den²¹⁵ şöyle naklederken işittim:

"-'Bünn' yemeğinin içini yaralamadığı kimse ilimde makbul olmaz."²¹⁶

Yine İmam-ı Şâfi şunları der:

"-İlim talep etmek ancak müflise mümkün olur"²¹⁷

"Bu ilme gönülsüz, istikrarsız ve gururla talip olan felah bulmaz. Ancak onu alçak gönüllükle, fakirlik içinde, ilme hizmet arzusuyla isteyen felâha erer."²¹⁸

* * *

Dördüncü bölümde gelecek olan Ebû Hüreyre'nin fakirliği ile ilgili haber de bu tür bir fakirliğe delil teşkil etmektedir. Onun fakir oluşu kendisinin büyük bir içtenlikle Resûlullah'ın yanında bulunmasına ve mesûliyetlerinin daha az oluşuna sebep olmuştu. Gerçekte onun fakirliği hem kendisinin ve hem de insanların iyiliğine olmuştu. Zîra karın tokluğuna sürekli Resûlullah'ın (s.a.v) meclisinde bulunuyordu. Bunun içinde Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetini müslümanlar için muhafaza etmesi söz konusuydu. Eğer o, aşağıda gelecek olan sözünde kastettiği üzere muhâcir ve ensârdan bazı kimseler gibi ticâret erbâbı ya da hurmacılıkla uğraşan biri olsaydı elbetteki o kimseleri Resûlullah'ın (s.a.v) meclislerinden alıkoyan bu durum onu da alıkoyacaktı.

* * *

Bu yüzden "Kıtır", "Muğnî" ve daha başka eserlerin sahibi İmam İbn Hişam en-Nahvî el-Mısırî (708/761) ilim talebelerine ilmin ve tahsîlin zorluklarına karşı sabretmesini öğütlemektedir²¹⁹. Fakirlik de bu zorluklardan biridir. Zîra sabır her kıymetli ve şerefli hedefe nâil olmak için bir şarttır. Kendisi şöyle der:

İlim için sabreden nâil olur maksada,
Güzele tâlip olan kıyar pek çok masrafa.
Yüce olanı iste, tevâzuyu bırakma,
Yoksa zillet yapışır ömür boyu yakana.

* * *

FAKİRLİKLE İLGİLİ BEYİTLER

Şüphesiz edebiyat, tarih, terâcim ve ahlâk kitapları sabra sarılarak ve mükâfâtını düşünerek fakirliğe, açlığa, gurbete, nefesleri kesen güçlüklerle sabretmeleri ve bunlara hiç aldırmamaları, sonunda da kazançlı çıkmalarına dair ulemânın pek çok sözüne yer vermektedir.

Aynı şekilde bu eserler ulemâdan çoğunun fakirlikten duyduğu rahatsızlıkları, bıkkınlıkları ve onu hicvetmelerini de bolca içermektedir. Bu konuda da ulemanın etkileyici şiirleri çok fazladır.

Fakirliğe ve yokluğa tahammül edip açlığa hükmeden birinin yazma bir kitabın yüzünde kayıtlı gördüğüm sözleri şöyle²²⁰:

Bir kuru ekmek yetmez mi açlığa?
Ne gerek var, iç çekmeye tasaya,
Varacaktır ölüm âdil karara,
Kul mu sultan mı bakmadan makama.

* * *

İmam Şâfi (r.a.) yoksulluğun tesirine aldırılmaz ve onu alt edip galebe çaldığı sabrıyla yoksulluğun gücünü kırar. Kendisine nispet edilen bir sözde şöyle demektedir:

Ne semâ inciyle yağsa boşalsa,
Ne de arz taşsa altınla umrumda.

Nasılsa kalmam hayatta azıksız,
Düşsem de bir gün toprağa kalmam mezarsız.

Gönlüm geniştir sultanlar misali,
Nefsim hürdür, ağır görür zilleti.

Ömrümce bir lokmaya etsem kanaat,
Ne umayım kuldan hayır hasenât?

* * *

Bu da ilerde kendisine değinilecek olan kadı, edip, Şâfiî fakîh, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdu'l-Azîz el-Cürcânî.²²¹ İmam-ı Şâfi'yê uyararak o da şöyle diyor²²²:

Dediler zenginliğe var tevâzuyla,
Tevâzûnun aslı fakirliktir oysa,

İki şey engeldir mülkle aramızda,
Biri zaman, diğeri dokunması gurura.

Denilse ki, bu kolaydır ne var bunda?
Lâkin ne erler var benden daha zorda,

Yaşadıklarım tâkâti aşmadıkça,
Sesim çıkmaz vursunlar sabır taşıma.

* * *

Yüksek makam sahiplerinden bir dilekte bulunma ve yardım isteme söz konusu olduğunda mağrur olan ulemadan bir başkası. Ezilerek talepte bulunmayı nehyetmekte ve yüksek mevkiye vasıl olmak için de olsa alçalarak yardım istemeyi âlim için bir seviyesizlik ve zillet olarak görmektedir. Zîra insanlardan herhangi birine el açması âlime yakışmaz.

Çünkü kendisi hakka davet noktasında en yüksek mevkidedir. Onlara el açmasında kendini küçük düşürme söz konusudur. İşte bu onurlu zat, üstadımız allâme, fakih, Şeyh Ahmed Zerkâ'nın bir dilenciden duyduğu şu sözü söylemektedir:

Gelmedikçe ekâbirden bir teklif sana
Sen sen ol da sakın ha birine el açma.

* * *

Şartlara ve başından geçen hadiselerle iyi bir sabır gösteren, geçen günler kendisine güç gelen fakat bunların üstesinden gelen bir başka âlim. Şâir Ebû'l-Muzaffer el-Ebîverdi onun lisânında şöyle demektedir²²³:

Hep zorlayıp durmuştur beni şu hayatım
Fakat, üstünde olan bendim hep zamanın

Gösterince bana zaman düşmanlığını
O da gördü nasıldır sabrımın cevabı

Yine onlardan biri fakirliği, verdiği elemeleri ve baskıları alt ediyor, sabır ve azmiyle güçlüklerle baş ediyor. Bilâkis sabrın kendisiyle mücâdele ediyor ve ona mukavemet gösteriyor. Böylece sabra üstün geliyor ve onu alt ediyor. Bununla ilgili mânevî gücünü ve metânetini haber vererek şöyle diyor:

Sabra öyle sabretti ki, sabır imdât diledi,
Sabredenler imrenip 'sabırdan sabırlı' dedi.

* * *

Bir başkası da fakirlikle baş etmekten bıkıyor, zaafa düşüyor ve sabrı yok gibi düşünüyor. Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî bu haldeki birinin lisânında 'sabır'ın²²⁴ varlığına ve bildiğimiz sabrın da yokluğuna işâret ederek şöyle diyor:

Eğer bâsı esreliyse sab(ı)r bulunur,
Lâkin bânın sükûnuyla 'sabr' bizde yoktur.

* * *

Bir başkası zorluklara karşı methü senâda bulunuyor. Ancak övgüsü bunlara sevgiden ve devamından ötürü değil, böyle zamanların dostu düşmandan, vefâlıyı vefasızdan ayırdığı için. Şöyle diyor:

İyi ki var başımda bunca zorluklar,
Yaşasam da ben bin bir türde acılar,
Şükür değil elbet bu medhu senâlar,
Bilirim nerededir dost ve düşmanlar.

* * *

Bu da allâme, usta edip, Kadı Ahmed b. Ömer el-Müzecced ez-Zebîdî el-Yümnî (ö. 930).²²⁵ Fakirliği anlamak ve ondan kaçınmak için ona yerini yurdunu soruyor fakirlik de kendisine onun hemhâli, yakını ve dostu olduğunu ondan ayrılıp gitmeyeceğini haber veriyor: Fakirlik onun arkadaşı ve dostu ha! Ona göre bu kardeşlik ne kadar da kötü!

Yokluğa sordum ki, sen nerede mukîmsin?
Dedi, fakih nerdeyse ordayım bilesin,
Fukahaya karşı daima vardır sevgim,
Küsmek zor bana bunu da iyi bilesin!

* * *

Ulemâdan biri de fakîhi fakirle özdeş tutar. Fakirin 're'si dönüşerek 'he' olmuştur. Fakirle fakîh arasındaki bağımlılığa işâret ederek şöyle der:

Fakih fakirdir desem eğer yeridir.
Fakirin 're'si etrafını camidir.

* * *

Yine ulemâdan bir başkası, ona en yakın olanların varlık ve yokluk zamanlarındaki davranış farlılıklarını ortaya koymaktadır. Varlıklı hali, amcaoğullarının ve en sevdiği ve değer verdiği kişilerin kendisine güler yüz, sevgi ve saygı göstermelerine, fakirliği ise onu terketmelerine ve tanımazlıktan gelmelerine neden olmuştur. Şöyle der:

İltifâtlar çoktu hısmımdan bir zamanlar,
Şimdi dardayım hepsi beni unuttular.

* * *

Bir başkası fakirliğin ayıpları ortaya çıkardığını ve arkadaşları azalttığını zikreder ve şunu der:

Vâriyetin yoksa az olur eşin dostun,
Bir de ayıplar seni tüm konu komşun.

Aynı mânâda İmam İbn-i Cevzî'nin şeyhi, allâme, fakîh, usta edip, vezir Yahyâ b. Hüreyre el-Hanbelî

daha güzel bir ifadeyle şöyle der²²⁶:

Dostların azalır azaldıkça paran pulun.
Dün iyiiken onlara, şimdi kötü olursun.

Bir diğeri de yüce faziletlerin ve nâdir güzelliğlerin bir kişi de toplandığında ve o kişi fakir olduğunda söz konusu hasletlerin ve sahibinin hakkının verilmediğini beyan eder:

Sahbân'ın fasâhati, İbn Mukle'nin hattı,
Lokman'ın hikmeti ve Meryem'in iffeti,
Kimde olsa biri yokluk çeker o kişi,
Bir de derler ona beş para etmez kişi.!

* * *

Muhammed b. Ebî Şahhâz ed-Dabî²²⁷ de fakirliğin kâbiliyetli kişinin yüce hedeflere ulaşmasına engel olduğuna işâret etmekte ve onu düşük hedeflere razı olmaya indirgemektedir:

Yoksulluk tutar genci hedefinden alır,
Ah bir olmasa o, gör genç nasıl canlanır.

* * *

Bu da lügât ve Arapça'da asrının imâmı Ebû bekir Muhammed b. El-Hasen b. Abdullah ez-Zübeydî el-İşbîlî el-Kurtubî (*d. 316/ö. 379*). Kendisi dünyâda büyük bir bolluk, zenginlik ve nimet içindeydi. Ondan sonra uzun müddet oğulları da bu zenginliği yaşadılar. O da fakirliği gurbet ve yalnızlık olarak, zenginliği ise vatan ve rahatlık olarak ifade eder ²²⁸:

Fakirlik vatanda olsa vatan sana gurbettir,
Zenginlik gurbetteyse gurbet sanki evindir,
Neresi olursa fark etmez arzın yüzü birdir,
Kim varsa etrafta her kes sana dost ve kardeşir.

* * *

Dilci, fakih İbn Fâris (*d. 329/ö. 395*) de Hemedân'da ikâmet ettiği sırada fakirlikten, yoksulluktan ve borçlardan şikâyet etmektedir. Şöyle der²²⁹:

Yağmurlar bolca yağarken Hemedâna,
Ateşler yanar tutuşur şu karnımda,
Niye yâd etmem ki bu şehri hayırla?

Tüm bildiğimi unuttum dedim ona,
Ve ne yaptım kula ihsan namına,
Ama beş parasız ve borçluyum şu anda.

Yine o, kendisine danışan ve rehber olmasını isteyen kimseye sahibini fakir ve yoksulluğa götürdüğünden ilim ve edebiyattan uzak olmasını tavsiye eder ve şöyle der:

Bir dost geldi yanıma ve danıştı bana,
Meğer muradı varmış arzda zorda kalmaya,
Dedim iste ne olursa ilim ve edepten başka!

* * *

Allâme, usta edip, tarihçi, coğrafyacı, Yâkût el-Hamevî, mektubunda (*d. 574/ö. 626*) arkadaşı vezir Cemâleddîn Alî b. Yûsuf el-Kıftî el-Halebî'ye der ki²³⁰:

Karar veremedim bir türlü en başta,
Ölüm daha hayırlı şu halime kıyasla,
Kalbim kaldı geride vedâ ettim sılaya
Ne yerler katettim zengin olma uğruna,

Ağlayıp sızlanıp da şu ayrılığa,
Ölüm daha yeğ yoksulluğa kıyasla,
Ya zengin olacağım ya düşüp bir toprağa,
Gözyaşı daha az akacak mezarıma.

* * *

Çoğunlukla fakir ulemâ yoksulluktan bezince edip, vezir, el-Mühellebî (*d. 291/ö. 352*)'nin şu şiirini

söylüyorlar. Kendisine fakirlik gelip çatmış ve uzun müddet ondan ayrılmamıştı.

Ölüm satılmıyor mu, onu satın alsam,
Yaşanan hayat mı hiçbir hayır bulamam,
Ölüm değil mi bana en lezzetli taam,
Gelip alsın beni bu kerîh hayattan,

Bir kabir gördüğümde ta uzaklardan
İsterim ki, ben de ona yakın olsam,
Rahmet etmez mi Hüda bir kula lütfundan,
O ki kardeşine ölümü tasaddukta bulunan.
Şu söz de Allah rahmet eylesin ona âit. Kendisi iyice fakirlik çekmiştir:
Bendeki musîbetler olaydı seninle,
Ziyadeyle muhtaç olurdun elbette,
Böyle hayat sunulsa dahi ölülere,
Derdi asla, ölüm daha yeğdir bize.

* * *

Daha önce zikri geçen şâir Ebû İshâk el-Gazzî'nin bu üstün, saygın ve sabırlı şahsiyetlerin lisânı üzerine söylediği sözle bu bâbın sonuna doğru geelim. Şüphesiz onların lisânı hâliyle son derece güzel söylemiştir:

Yüklendik takatı aşan o zor günleri,
Eti tutan tıpkı bir kırık kemik misali
Yine menfi fakirliğin kendisini sardığı, yanından hiç ayrılmadığı, nefeslerini kestiği, kendisine dost olduğu ama onun buna alışmadığı, seferde ve sahrada fakirliğin hep beraberinde olduğu kişinin şu sözüne yer verelim. Fakirliğini ve imtihanını beyan ederek bu halinden şöyle şekvacı olmaktadır:
Ay ışığıyla şarktan garba arz aydınlık,
Benimse gittiğim yol zifiri karanlık.²³¹

* * *

Eserleri şarka ve garba ulaşan Zemahşerî de fakirlikten şikâyet ederek kendisine ait uzun bir kasîdede şöyle der:

Ne faydası var dostum, faziletin bana,
Ehli cehlden yukarda olamadığımda,
Örnek olduğum o insanlara bakıp da,
Mülk içinde görüp de rezilet yanında.

Nice çirkin, süsler içinde bu devranda,
Nice güzeller var boynu bomboş durmakta.
Şöhretimin gezmesi dağlarda ve taşlarda,
Beyitlerimin gitmesi en uzak diyara,
Ve de yazdıklarımın varması Nîrât'a,
Tasa vermekte bunların her biri bana.
Onca fikirlerim ve eserlerim var ya,

Hepsi zihnimin başarısı sayılır ha,
Hem de zenginim bilgice 'edep'ten yana,
Lakin bomboş ellerim bakınca avcuma.
Keşke ben de öyle zengin olsaydım da,
Ne Harezm'in gururu denilseydi bana,
Ne de geleydim fudala içinde en başta.
Yine şu mısralar da ona âittir:
Şu yaşanan hayattan müştekiyim ben,
Yok bir müşteki perişân halimden,
Ne yazık alışveriş yapana benden,
Çünkü sermaye ibaret fazîletten,
Vah ki ehli ilme gelmekte geriden,
En başta gidenler hep cahillerden,
Zimmetimde borçlar var geçen günlerden
Çıkar önüme bir engel vermek istesem,

Arzu halim Allah'a, değil beşere katiyen,
Ümidim bağlıdır sun'una gönülden.

* * *

Sözlerinden bir kısmını işittiğin söz konusu ulemanın fakirlikten bu derece bezmelerine karşın fukahâdan ve muhaddislerden bazıları da fakirliği zenginliğe üstün tutma yoluna gitmiştir. Bunlardan biri İbn Süreyc'ten önce Irak'taki Şâfi şeyhi fakih ve muhaddis Ebû Ca'fer'dir. (d. 201/ö. 295)

Tâcü's-Sübki onunla ilgili olarak "Zenginliği fakirlikten üstün gören kimseleri red konusunda aşırıya gitmiştir" demektedir.²³²

Yine muhaddis, Şâfi fakih Mısır kadısı Abdullah b. Ahmed b. Zebr (d. 256/ö. 329) yoksulluğun vâriyetten daha üstün olduğu görüşündedir ve kendisi bununla ilgili bir eser telif etmiştir.²³³ Hal tercümesinden de bilindiği gibi İbn Zebr fakir biri değildi.²³⁴

* * *

Yine benzeri şekilde İmam, Hâfız Ebû Saîd b. el'Arâbî (d. 246/ö. 340) "Teşrifü'l-Fakîr Ale'l-Ğanî"(Fakirin zengine üstünlüğü) ismini verdiği bir kitap telif etmiş ve bununla Ebû Bekir el-Münzir'in "Teşrifü'l-Ğanî Ale'l-Fakîr"²³⁵ (Zenginin fakire üstünlüğü) adlı eserine reddiyede bulunmuştur.

Mezhep imamı Şâfi, Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin fakirliği zenginliğe üstün tutan sözleri de daha önce geçmişti.²³⁶

Muhakkik İmam İbn-i Kayyım'ın da şükreden zengin ve sabreden fakirden hangisinin daha üstün olduğuna dair kısa ve özlü ifadeleri vardır.²³⁷

* * *

Fakirliğin zenginlikten üstün olduğuna dair pek çok şiir söylenmiştir. Edip Seâlibî eserinde şöyle der²³⁸:

"Fakirliği makbul görme konusunda söylenen sözlerin en güzellerinden biri de Ebû'l-Atâhiyye'ye'nin şu beytidir:

Fakirlikte zenginliktir beklenen
Zenginlikte fakirliktir korkulan.
Şunlar da Mahmut el-Verrak'ın beytleri:
Engel olmaz mı sana fakirliği kınayan,
Zenginliğin aybı daha büyüktür ders alsan,
Fakirliğin şerefinden ve variyete karşı fazlından,

Tabi bakarsan eğer buna doğru açıdan,
Bil ki, varlık dilerken edersin Allah'a isyan,
Fakirliği isterken olmazsın ona başkaldıran.

Yine bir başkası zenginlikle fakirliği kıyaslarken fakirliğin zenginliğe üstünlüğü konusunda şunları söylüyor:

Zenginlikten olduk ilim ilim derken,
Kimi de ilimden oldu varlık peşindeyken.

Kimi nasipdâr olurken cehl ve maldan yana,
İlimle yokluk düştü bizim de payımıza.

* * *

Kanaatimizce bu konuda en ideal ve en itidalli olan durum vâriyetin yeteri kadar olanıdır. O da insanların eline muhtaç etmeyecek kadardır. Bu durum ne küfrün eşiğine kadar getiren bir fairlik ne de nankörlüğe yol açan şımartıcı bir zenginliktir.

Yemen'deki bir üstadı ziyaretim sırasında San'a ulemasından birinden duyduğum beyitler bu konudaki lâtif sözlerdendir. Bu beyitleri İmam Muhammed b. İbrahim b. Vezir (770/840) söylemiştir²³⁹:

Fakru zarûret vermedi hamdolsun Allah'a,
Ne de çok verip şaşırttı kalbim daim onunla,
Beni ilme hasretti onadır hamdü senâ,
Hem kalbimi düzeltti rehber oldu daima,

Gönlümü zengin etti kanaat ve rızayla,
Mal mülk de verdi yeteri kadarıyla,
Ne tasahhüm şimdi ne de el açan bir kapıya,
Ne de meşgûlüm artık mâ lâ yâni ardında.

Hâfız ed-Delîcî Ahmed b. Ali el-Mısırî (d. 770/ö. 837) "el-Felâketü ve'l-Meflûkûn" adlı kitabında

yoksulluk ve fakirlik sebebiyle meydana gelen âfetleri zikrettiği hususi bir bölüm açmıştır²⁴⁰: Bunlar sana lâzım olup ihtiyaç duyacağın hususlardır. Kendisi bu konuda sebeplerini de ortaya koyarak yirmi sayfayı geçen uzunca açıklamalarda bulunmuştur. Uzunluğundan ötürü ana başlıklar halinde ondan bazı cümleleri seçmeyi ve ibarede tassarufa giderek zikrettiklerinden en mühimini özetlemeyi uygun gördüm. O şöyle demektedir:

Fakirliğin âfetleri sayılanlardan ya da yazılıp çizilenlerden daha fazladır.

- Can sıkıntısı, düşünememe ve insanlardan kaçma bunlardandır. Çünkü sevinç ve mutluluktan tahammül ve sabır doğar. Üzüntü ve kederden ise rûhen daralma ve insanlardan uzaklaşma meydana gelir.

- Bir diğeri sefalet içindeki fakire eşlik eden ve onda yalan, yağcılık, nifak ve benzeri kötü ahlâka yol açan kahr halidir.

- Nimet sahibi kimselere haset etmek; onların yoksullaşmasını, zamanın kendilerinden intikam almasını ve nimetlerin ellerinden yok olmasını istemek.

- Fakirliğin bir âfeti de fakirin kendisini söz konusu nimetlere o nimet sahiplerinden daha layık görmesidir.

- Bir başkası; insanların kusurlarına takılıp kalmak, onları küçük görmek ve gıybetlerini yapmaktır. Zîra başkasını kendinden yukarda gören ve onun yakınında olamayan kimse inandığı veya vehmettiği menfi hususlardan ya da yakıştırdığı kusurlardan kendisinin beri olduğu iddiasıyla üste çıkararak onun ayıp ve kusurlarını araştırır.

- Yine fakirlik insanda mecal bırakmaz, dili bağlar ve ifade gücünü zayıflatır. Çünkü zenginlik nutku açar, yoksulluğa dili susturur. Çoğu zaman aynı kelime ya da aynı davranış üzerindeki hüküm veya bakış açısı farklılaşır. Nefislerin zengine meyledip fakirden uzaklaşması hasebiyle fakirin sözü hemen reddedilirken zenginin söylediği derhal kabul görür.

- Fakirin haline ve istikbaline iç huzursuzluk hâkim olur. Onu daima kendi içinde gamlı ve yaşlı görürsün. Özellikle de evlâdı iyâli ya da müzmin hastalıkları olduğunda.

- Yorgunlukların ve meşakketlerin sırtlanılması, yaşanan yerde geçim darlığı olduğunda geçim için yapılan yolculuklarla hayatın tehlikeye atılması da söz konusu âfetlerdendir. Nitekim seferde karşılaşılan zorluklardan ötürü Nebî (s.a.v) “Yolculuk eziyetten bir parçadır” buyurmuştur.

Şiirde de şöyle söylenmiştir:

Zenginler yerlerinde mukimdir

Fakirlerin hedefi ırak yerlerdedir.

* * *

Şimdi bu bölümle ilgili ulemâdan gelen bir grup haberlere geçiyorum ve ilk olarak fıkıh ve hadis imamı, din ilimlerinde ve takvada zamanının başta geleni Süfyân es-Sevrî (97/161) ile başlıyorum. Hâfız Ebû Naîm el-İsfahânî onun geniş hal tercümesinde şunları söylemektedir²⁴¹:

“Süfyân b. Uyeyne’nin dediğine göre Süfyân-ı Sevrî iyice acıktı. Hiçbir şey yemeden üç gün boyunca kalır ve bir düşün evinin yanından geçer. Nefsi onu eve girmeğe iter ama Allah onu bundan muhafaza eder. Devamla kızının evine gider ve kızının getirdiği ekmeği yer ve suyu içer. Ardından şu beyitleri söyler;

Yeter sana bir kapı gerisi kapansa da

İnsanlar vermese de birkaç lokma

Fıratın suyundan içip doyarsın korkma,

Göbeği olanlarla yaparsın muâraza ²⁴²

* * *

Arap Dilinin otoritesi ve bu konuda birçok eser vermiş olan Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (d. 100/ö. 170) hakkında Süfyân es-Sevrî “Altın ve miskten yaratılmış bir adama bakmak isteyen Halil b. Ahmed’e baksın” demektedir. Onunla ilgili şunlar anlatılmaktadır²⁴³:

“Arap Dilinin otoritesi, aruz ilminin kurucusu, zirve şahsiyetlerden biridir ve üstün zekâyâ sahiptir. Büyük muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Sîbeveyh ve daha pek çok nahivci ondan nahiv dersi almıştır.

Kendisi Arap Dilinde en başta gelen, dindar, takvalı, kanaatkâr, mütevâzı ve itibarlı bir şahsiyetti. “Kitâbü’l-Ayn” ona aittir. Bu kitabı tamamlayamadan ve düzenleyemeden vefat etmiştir. Fakat ulemâ onun engin ilminden avuç kadar da olsa istifade etmektedir.

Nazr b. Şümeyl der ki:

“Halil Basra’daki ahşap bir evde ikamet etti. Öğrencileri onun ilmiyle mal mülk kazanırken o meteliğe dahi muktedir değildi! Diyordu ki:

«Elbette ben kapımı üzerine kaparım. Kaygılarım ondan içeri giremez.»

Eyyub b. Mütevekkil de:

“Halil birine bir faydası dokunursa yaptığı iyiliği ona belli etmezdi. Birinden de bir şey istifade ederse kendisinden istifade ettiğini o kişiye gösterirdi” demiştir.

Hâfız ez-Zehebî bu sözün akabinde:

“Artık devir değişti. Günümüzde insanlar, bunun aksine döndü” der.

Onun, İran valisi Süleyman b. Habib Ebû Safran’dan bir maaşı vardı. Vali Halil’i yanına çağıran bir mektup yazınca ona cevaben şu beyitleri yazdı;

Süleyman’a de ki, ben ondan zenginim,
Bir farkla ki yoktur benim servetim,
Nefsime karşı cimriyim,
Zafiyetten öleni hiç görmedim

Rızkım kaderden, eksilmez eminim,
Seninkini de artırmaz gücün kudretin,
Fakirlik gönülde, değil mülkte bilirim,
Yine serveti de gönlündedir kişinin.

Bunun üzerine Süleyman maaşını kesti ve Halil bu defa şu beyitleri yazdı:

Rızık için bana bir ağız veren
Kefildir elbet ölene kadar ben.

Mahrum ettin beni pek az bir maaştan,
Servetini artırmaz benim mahrum olmam.

Bu cevap Süleyman’a ulaşınca onu çok üzdü. Bunun üzerine Halil’den özür dileyen bir mektup yazdı ve maaşını iki katına çıkardı.

Onun ölüm sebebi şöyledir:

Alış verişe giden bir cariye’nin çıkardığı hesaba açıklık getireceğini söyler. Cariye’nin ona haksızlık yapması mümkün değildir. Bunu düşünmeye koyulmuş bir halde mescide girer. Düşünürken farkında olmadan kendisini ceryan çarpar ve sırt üstü yıkılır. Böylece vefat eder.

* * *

Kadı Ebû Abdillâh Şerîk b. Abdullah (d. 95/ö. 177) hakkında şunlar anlatılır²⁴⁴: Şerîk, Müstenîr b. Amr en-Neha’î’ye uğradı ve yanına oturdu. Müstenîr kendisine:

“-Ey Ebû Abdullah, seni kim terbiye etti?” diye sordu. O da:

“-Vallahi beni nefsim terbiye etti. Buhara’da doğdum. Amcaoğlum beni aldı ve Sarsar Nehri üzerindeki amcaoğullarımın yanına bıraktı.”²⁴⁵

Ben onların hocasının meclisine katılıyordum. Kalbime Kur’an aşkı düştü ve üstatlarına gelip:

«-Ey amca! Sen ki, beni buraya sen getirdin. Beni Kûfe’ye gönder ki orada sünneti öğreneyim ve kavmimi tanıyayım.» deyince söylediğimi yaptı.

Kûfe’ye geldiğimde kerpiç döküp satıyordum. Karşılığında aldığım defter ve kâğıtlara ilim ve hadis yazıyordum. Sonra fıkıh ilmi aldım ve gördüğün duruma geldim.”

Bunun üzerine Müstenîr b. Amr çocuklarına şöyle dedi:

“Amcaoğlunuzun sözünü duydunuz mu? Size fazlasıyla terbiye verdim. Bu konuda muvaffak olacağınızı zannetmiyorum. İçinizden her biriniz nefsini terbiye etsin. Kim güzel iş yaparsa lehinedir. Kim de kötü iş yaparsa aleyhinedir.”

* * *

Hicret yurdu Medîne’nin imamı İmam Malik’in başına fakirlik geldi. Sonunda evinin çatısındaki keresteleri bile sattı. Mâlikî Şeyhi Kadı İyâz şunu nakleder²⁴⁶:

“İlim öğrenmek Malik’i evinin çatısını bozmaya kadar götürdü ve sonunda çatısındaki keresteleri sattı! Sonra dünya onun önünde eğildi.”

Yine Kadı İyâz ondan şunu nakleder:

“Fakirliğin tadına varılmadıkça ilme ulaşılmaz.”²⁴⁷

* * *

EBU HANİFENİN TALEBESİNE HİMMETİ

Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Yûsuf'la (*d. 113/ö. 182*) ilgili olarak da şunlar anlatılır²⁴⁸:

Ebû Yûsuf demiştir ki:

"Parasız pulsuz, bitik bir vaziyette hadis ve fıkıh öğreniyordum. Ben Ebû Hanîfe yanındayken bir gün babam geldi ve beraberinde oradan ayrıldım. Bana dedi ki:

«-Ey oğlum! Sen Ebû Hanîfe ile boy ölçüşme. Çünkü Ebû Hanîfe'nin tuzu kurudur. Sense geçime muhtaçsın.» Bu yüzden ilmin çoğundan geri kaldım ve babama itaati tercih ettim. Bunun üzerine Ebû Hanîfe beni araştırıp sordu. Yine meclisine devam etmeye başladım. Ara verdikten sonra ona gelişimin ilk gününde bana dedi ki:

«-Seni bizden alıkoyan nedir?»

«-Geçim derdi ve babama itaat» dedim ve huzuruna oturdum.

İnsanlar gidince bana bir kese verdi ve:

«-Bunu ihtiyaçların için kullan» dedi. Baktım ki kese de yüz dirhem var. Ardından da şu sözü ekledi:

«-Halkaya devam et. Bu bittiğinde de bana bildir.»

Halkaya devam ettim. Az bir müddet geçince bana yüz dirhem daha verdi. Sonra yine benden söz alıyordu. Katiyen ona bir ihtiyacımı bildirmediğim ve herhangi bir şeyin bittiğini haber vermediğim halde sanki o bundan haberdar oluyordu. Öyle ki, mala mülke sahip oldum. Yirmi dokuz -veya on yedi sene- meclisine devam ettim ve nihayet ihtiyacım olan şeye ulaştım; Allah bana onun bereketiyle ve hüsnü niyetiyle ilim ve mal nasib etti. Benim vesilemle Allah ona en iyi şekilde mükâfâtını versin ve onu bağışlasın."

* * *

İmam Ebû Yûsuf'un yetişmesiyle ilgili olarak Hatib el-Bağdâdî'nin bu rivayetten sonra zayıflığına işaret ederek anlattığı ikinci bir rivâyet daha vardır. Kendisi şunları der:

"Anlatılır ki, Ebû Yûsuf'un babası ölür ve geride Ebû Yûsuf'u küçük bir çocuk olarak bırakır. Annesi de onun Ebû Hanîfe'nin halkasına katılmasını uygun bulmamaktadır.

Kendisinden nakledildiğine göre o şöyle demiştir:

"Babam İbrahim b. Habîb vefat etti ve beni ana kucağında küçük bir çocuk olduğum halde bıraktı. Bundan sonra annem de beni hizmetinde bulduğum bir çamaşırcıya teslim etti. Ben onu bırakıyor ve Ebû Hanîfe'nin halkasına katılıyor, oturuyor ve dinliyordum. Annem de peşimden halkaya geliyor elimden tutuyor ve beni çamaşırcıya götürüyordu. Ebû Hanîfe ise benim meclise gelişimi ve öğrenmeye olan tutkumu gördüğünden bana itina gösteriyordu.

Bu işten kaçmalarına çok kızan annem Ebû Hanîfe'ye şöyle dedi:

«-Bu çocuğu senden başka bozan yok. Bu hiçbir şeyi olmayan yetim bir sabîdir. Onu ancak örgücülükle doyuruyorum! Kendisine getirisi olacak üç beş kuruş kazanmasını istiyorum.» Bunun üzerine Ebû Hanîfe:

«-Geç git, ey düşüncesiz kadın. O da zaten fıstık yağıyla yapılmış tatlı yemeği öğreniyor» dedi. Annem de oradan ayrılarak Ebû Hanîfe'ye:

«-Sen bunamış ve aklını yitirmiş bir şeyhsin» dedi."

Ebû Yûsuf devamla der ki:

"Ebû Hanîfe'nin yanına devam ettim. Bana para yardımı taahhüdünde bulunuyordu. Benim hiçbir ihtiyacımı bırakmadı. Böylece Allah bana ilim nasib etti ve mevkimi yükseltti öyle ki kadılık vazifesi üstlendim. Artık Harun Reşid ile beraber oluyor ve onun sofrasından yiyordum.

Günlerden bir gün Harun'a tatlı sunulunca Harun bana:

«-Ey Yakup, yesene. Bize her gün bunun gibisi yapılmaz» dedi. Bunun üzerine:

«-Bu nedir ey müminlerin emîri?» diye sordum.

«-Fıstık yağından mamul bir tatlıdır» dediğinde güldüm.

«-Niye güldün?» diye bana sordu. Ben de:

«-Bu, Allah'ın müminlerin emîrine bıraktığı bir ihsandır» dedim. O ısrarla:

«-Bana bunu anlatacaksın» deyince başından sonuna kadar hadiseyi anlattım. Anlattıklarımın hayrete düştü ve dedi ki:

«-Ömrüme yemin olsun ki, ilim insanı yükseltir. Onun hem dinine ve hem de dünyasına fayda sağlar.» Ardından Ebû Hanîfe'ye rahmet okuyarak şöyle dedi:

«-Akıl gözüyle bakıyor ve baş gözüyle göremediğini görüyordu.»

* * *

Nahiv, lügat, şiir, edep ve hadis imamı Nazr b. Şümeyl el-Mâzinî (*d. 122/ö. 203*). Onunla ilgili olarak da şu anlatılır²⁴⁹:

"Nazr b. Şümeyl Basra'da geçim darlığına düştü. Horasan'a niyet ederek yola çıktı. Aralarında muhaddis, nahivci, lügatçı, aruzcu ve hadisçilerden oluşan üç bin kadar kişi kendisini Basra'dan uğurladı.

Ayrılacakları yere geldiğinde oturdu ve dedi ki:

«Ey Basra ehli! Sizden ayrılmak bana zor geliyor. Vallahi hergün biraz olsun yiyecek bir şey bulsaydım sizden ayrılmazdım.»

İçlerinden hiç biri bunu üstlenmedi. O da yürüdü ve nihayet Horasan'a vardı. Orada muazzam bir mal elde etti."

Merv'de ikamet etmekteydi. Orada mukimken Halife Me'mun'la arasında bazı ilginç hadiseler cereyan etmiştir. Kendisi der ki:

"Me'mun'un gece sohbetine alınıyordum. Bir gece yamalı elbiselerle huzuruna giridim. Bana dedi ki:

«-Ey Nazr! Bu nasıl zühddür ki emirü'l-mü'mininin yanına bile böyle eskilerle giriyorsun?»

«-Ey müminlerin emiri! Ben zayıf bir yaşlıyım. Merv'in sıcağı kavurucudur. Bu eskilerle serinliyorum.» dedim. Me'mun:

«-Hayır, Sen her şeyden elini eteğini çekmiş zahid bir kişisin» dedi.

Sonra hadis rivayetine başladık. Kendisi İbn Abbas'tan Resûlullah'ın "Kişi, kadınla dini ve güzelliği için evlenirse bir ihtiyacı ortadan kalkar."²⁵⁰ buyurduğunu rivayet etti ve hadisteki 'sidâd' kelimesini 'sedâd' şeklinde telaffuz etti. Bunun üzerine:

«-Ali b. Ebî Talip'ten de kelime 'sidâd' şeklinde rivayet edilmiştir» dedim.

Me'mun yaslanmış vaziyetteyken oturarak doğruldu ve:

«-Ey Nazr! Kelimeyi nasıl 'sidâd' şeklinde dersin?» dedi. Ben de 'sedâd' ifadesinin hata olduğunu söyledim.²⁵¹

«- Benim hata yaptığımı mı söylüyorsun?» dedi.

«- Hatayı yapan ravi Hüseyin'dir. Kendisi bunu çokca yapar. Müminlerin emiri de onun lafzına uymuştur.» dedim.

«-Peki, her iki kelime arasında ne fark var?» dedi.

«-'Sedâd' kelimesi dinde ve gidişatta orta yol demektir. 'Sidâd' ise yeterlilik ve önüne sed çektiğin her şeydir.» dedim.

«-Peki, Arap bunu biliyor mu?» dedi.

Bunun üzerine şair Arc'nin beyitlerinden delil getirince Me'mûn:

«-Allah edepsiz kimseyi utandırın! Ve başını hep öne eğsin.» dedi ve sordu:

«-Neyin var neyin yok?»

«-Merv'de az bir getirisi olan küçük bir yerim var» dedim.

«-Ondan başka sana mal vermeyelim mi?» dedi.

«-Buna ihtiyacım var» dedim. Eline kâğıt kalemi aldı. Ne yazdığını bilmiyordum. Hizmetçisine dedi ki:

«-Onunla Fazl b. Sehl'e var.» Fazl kâğıtta yazılanı okuduğunda dedi ki:

«-Ey Nazr! Müminlerin emiri sana elli bin dirhem buyurmuş. Bunun sebebi nedir?»

Ona yalan söylemeden olan biteni anlattım. O da bana otuz bin dirhem daha emretti. Böylece benden istifade edilen bir kelime için seksen bin dirhem aldım."²⁵²

* * *

İmam-ı Şâfi'den de şöyle nakledilir²⁵³:

"Gençlik çağımda ilim öğrenirken -Yaşı on üçten daha azdı- malım mülküm yoktu. Divana gidip arkası boş kâğıt talep ediyor ve bunlara yazıyordum."

* * *

İMAM ŞAFİ (R.A.)

Yine İmam-ı Şâfi'nin ilk talebeliği ile ilgili kendisinden şu nakledilir²⁵⁴:

"İlkokulda iken çocuklara ilim öğretene hocayı dinliyordum ve söylediklerini ezberliyordum. Annemin hocaya verecek bir şeyi yoktu. Ayrıca yetimdim. Bunun üzerine hoca, yerine geçmem koşuluyla beni kabul etti. Öğrenciler söyleneni yazıyorlardı. Hoca imlâyı bitirmeden önce yazdıklarımın hepsini ezberlemiş oluyordum. Hoca bir gün bana dedi ki:

«-Senden bir karşılık almam bana helâl olmaz.»

Okuldan çıkınca, kiremit, hurma yaprağı ve kürek kemikleri topluyor ve bunlara hadis yazıyordum. Ardından dîvana geliyor, boş kâğıtlar istiyor ve bunlara yazıyordum. Öyle ki, bu şekilde annemin büyükçe sepetlerini doldurdum."

Hâfız İbn Abdilber İmam-ı Şâfi'den şunu nakleder²⁵⁵:

"Anamın kucağında yetimdim. Beni ilkokula yerleştirdi. Hoca için verecek herhangi bir şeyi de yoktu. Hoca da yerine geçmem şartıyla beni yanına kabul etti.

Kur'an'ı hatmedince mescide girdim. Ulemâ ile beraber oturuyor, hadis veya bir meseleyi dinliyor ve ezberliyordum. Annemin kâğıt almam için bana verecek bir şeyi yoktu. Beyazı görünen bir kemik bulduğumda onu alıyor ve üzerine yazıyordum. Dolduğunda ise eskiden kalma bir sepetin içine atıyordum.

Sonra Yemen'e bir vali geldi. Kureys'ten bazıları ona eşlik etmem için kendisiyle konuştu. Annemin üzerime güzel bir şeyler giydirecek hiçbir şeyi yoktu. Bunun üzerine onaltı dinara hırkasını rehin olarak verdi.²⁵⁶ Sonra o parayı bana verdi ve valinin yanındayken onunla kendime çeki düzen verdim."

* * *

BİR İSAR ÖRNEĞİ

Siyer ve Meğâzi âlimi Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî ile ilgili şu anlatılır:

Muhammed b. Sa'd der ki:

"Vâkıdî beni üzüntülü gördü ve şunları anlattı:

«Endişelenme, rızık hiç hesap etmediğin yerden gelir. Bir defasında bineğimi satacak kadar yoksul kaldım. Yahyâ b. Hâlid beni beklemek zorunda kaldı.²⁵⁷ Kendisinden özür diledim. Halimi anlayınca bana beş yüz dinar emretti. Bu parayla eve vardım. Onu borç ödemek ve evladı iyâl için harcayacaktım ki, Medine ehlinden Ebû Bekir oğullarından yolu kesilmiş biri kapımı çaldı. Bana halinden şikâyetçi olunca binek satın almadan paranın fazlasını ona verdim. Yahyâ b. Halid'i bekletince ona olanı anlattım. Bunun üzerine o adamın yanına gitti ve durumu sordu. Adam "Evet, ondan dinarları aldım. Ancak evime vardığımda Ensar'dan biri bana gelip halinden şikâyet edince onları ona verdim." dedi.

Bunun üzerine Yahya parayı ona verip vermediğini sormak için Ensar'dan olan o kişiye gitti. Adam ona durumu anlatınca Yahyâ b. Hâlid bu cömertlikten ötürü hayrete düştü. Sonra bana, Medîneli'ye ve Ensar'dan olana biner dinar, dinarları Medîneli'ye verdiğimde üzüldüğünden ötürü karıma da beşyüz dinar verdi.»

Vâkıdî der ki:

"Benim biri Hâşimî olan iki dostum vardı. Biz tek bir vücut gibiydik. Bayram gelmişken ciddi anlamda bir geçim darlığına düşmüştük. Karım dedi ki:

«-Biz darlığa ve zorluğa sabrederiz. Ama merhametinden çocuklarımız için içim parçalanıyor. Çünkü onlar, bayramda, bu eskimiş elbiselerle komşu çocuklarını güzel ve süslü elbiseler içinde görüyorlar. Keşke onlara elbise almak için bir çözüm yolu bulsan!»

Bunun üzerine Hâşimî dostuma bana bolca para tedarik etmesini isteyen bir mektup yazdım. Bana içinde bin dirhem olduğunu söylediği ağzı bağlı bir kese gönderdi. Henüz ne yapacağıma karar vermeden diğer arkadaşım bana aynı benim gibi halinden şikâyet ettiği bir mektup yazdı. Bunun üzerine keseyi olduğu gibi ona gönderdim. Mescide çıktım. Karımdan hayâ ederek geceyi orada geçirdim. Sonra geri karımın yanına döndüm. Olanlar karşısında beni çok güzel karşıladı ve o yüzden bana kabalık etmedi.

Bu haldeyken, Hâşimî arkadaşım yanında olduğu gibi kesesiyle beraber bana yetiştirdi ve dedi ki:

«-Sana gönderdiğim keseyle ne yaptığına dair bana doğru söyle.» Ben de olayı olduğu gibi ona anlattım.

Ardından bana dedi ki:

«-Sen bana yardımımı istediğin bir mektup yolladın. Ben de sana gönderdiğimden başka bir şeye malik değildim. Bunun üzerine ben de aynı şekilde arkadaşına yardımımı istediğim bir mektup yazdım. O da bana, benim kesemi hiç ağzı açılmaksızın, benim bağlamış olduğum şekilde bana gönderdi.»

Vâkıdî der ki:

«Kadına yüz dirhem çıkardıktan sonra bin dirhemi üçümüz aramızda bölüştük. Haber Me'mun'a ulaşınca beni çağırttı ve ona bunu açıkladım. Bunun üzerine o da bin dinarı kadına olmak üzere her birimiz için biner dinar emretti.»²⁵⁸

* * *

GÖZÜ TOK ÂLİMLER

Salih zat ve muhaddis, İmam Ahmed ve Buhârî'nin şeyhi Ebû Âmir Kabîsa b. Ukbe (ö. 215) ile ilgili olarak da şu nakledilir²⁵⁹:

"Anlatılır ki, Dülef bin Ebû Dülef el İclî (ileride de açıklama yapılacağı gibi bu kişi bir hükümdar çocuğudur.) beraberinde hadis yazmakla görevli kişilerce Kabîsa b. Ukbe'nin kapısına gelir. Kapıyı çalar ama Kabîsa çıkmakta gecikir. Görevliler tekrar kapıyı çalar. Kendisine denir ki:

«- Hükümdarın oğlu²⁶⁰ kapıda, sense çıkmıyorsun.» Bunun üzerine izarının bir tarafında ekmek kırıntısıyla çıkar ve onlara şöyle der:

«-Dünyadan şu kırıntıya razı olmuş bir adam hükümdarın oğlunu ne yapsın?! Vallahi ona hadis rivayet etmeyeceğim.» Nitekim öyle de yapmıştır.

* * *

Emir es-San'ânî şöyle der²⁶¹:

"Ulemeden hadis rivayeti karşılığında ücret almaya ruhsat veren kimseler vardır. Onlardan biri de Buhârî, Ahmet, İshak b. Râheveyh ve İbn-i Mübârek'in şeyhi Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn (d. 130/ö. 219)'dir. Kendisi rivayet ettiği hadis için bir bedel alıyordu. Hatta talebelerin tam ayar dirhemi olmadığında farkını alıyordu. Şöyle diyordu:

«Evimde on üç insan varken ve üstelik yiyecek bir ekmeğim yokken ücret aldığım için beni kınıyorlar.»

* * *

Hâfız b. Cevzî eserinde 'Halkul Kur'an meselesine²⁶² icabet etmeyen ulemeden bir grup için bir konu açmış ve Buhârî'nin şeyhi Ebû Osman Affan b. Müslim el-Basrî'yi onlar arasında zikretmiştir. Affân b. Müslim insanlardan ilk imtihana çekilen kişidir.

Sonra İbn-i Cevzî şu rivayeti nakleder²⁶³:

"Affan bin Müslim mihne için çağırıldığında bineğinin geminden tutuyordum. Meclise geldiğinde kendisine soru yöneltildi ama cevap vermekten imtina etti. Bunun üzerine kendisine «aylığın kesilecek» denildi. -Her ay bin dirhem veriliyordu- Ardından "Semada da rızkınız ve size vaat edilen başka şeyler var"²⁶⁴ âyetini okudu. Evine döndüğünde hanımları ve evde bulunan diğer kişiler onu kınadılar. Evinde kırk kadar kişi vardı!

Daha sonra kapısı çaldı. İçeri içinde bin dirhem bulunan keseyle bir adam girdi ve dedi ki:

«-Ey Ebû Osman! Allah dini daim kıldığı gibi seni de sabit kılsın. Bu, her ay sana verilecektir.»

Afvan b. Ebî Müslim'in ayet-i kerimeye dayanarak, sultanın verdiği maaşa yüz çevirmesi ve Rahman'ın ihsanına yönelmesi, bana üstadım İsmâ el-Beyânûnî'den ezberlediğim iki harika beyti hatırlattı. Daha sonra bu beyitlere Endülüs'lü şair Muhammed b. İdris el-Belensî'de (ö. 634) rastladım.²⁶⁵ Şair bu beyitlerde şöyle diyor:

Talip olduğun rızkın misali,
Ardından yürüyen gölge gibi,
Olamazsın asla gölgene tabi,
Dönüp gidersen eğer bırakmaz peşini.

* * *

Buhârî, Müslim ve daha başka hadis imamlarının şeyhi, cerh ve tadil ilminde otorite Yahya b. Maîn (d. 158/ö. 233) ile ilgili olarak da şunlar anlatılır²⁶⁶:

"Mansur'un hilâfetinde doğdu. Babası, Abdullah b. Malik'in kâtibiydi. Sonra Rey'in vergi tahsildarı oldu. Öldüğünde oğlu Yahya'ya binlerce dirhem bıraktı. Yahya bunun hepsini ayağına giyecek bir pabucu kalmayınca kadar ilim için harcadı. Yahya da geride yüz on dört binek yükü ve dört geniş depoyu dolduracak kitap bıraktı."

* * *

Dindar âlim, fakih Ebû Muhammed Cafer b. Mübeşşir es-Sekaffî (ö. 234) ile ilgili şöyle ifade edilir:

"İlim ve takvasıyla meşhurdu. Kardeşlerinden zekât kabul edecek kadar zor duruma düştüğü rivayet edilir.

Bir gün huzuruna tüccarın biri geldi. Onun yanında nikâh hakkında konuştu. Bu konuşma tacirin çok hoşuna gitti ve tasvip etti. Bunun üzerine onun durumunu sordu. Yoksul olduğu söylenince kendisine beş yüz dinar gönderdi ama o bunu kabul etmedi.

Kendisine:

«-Sultanın verdiği parayı şüphe yüzünden reddetmeni mazur görüyoruz. Fakat bu tacirdir ve malı da kendi kazancındandır. Sana verdiği şey onun gönlünden kopmuştur. Kabul etmemen için hiçbir sebep yoktur» denilince Cafer de dedi ki:

«-Benim konuşmam ve vaaz-ı nasihatim onun hoşuna gitmemiş miydi? Allah'a davet etmeme ve vaazıma karşılık bir bedel alacağımı mı zannediyorsunuz?! Şayet ben bunu yapmadan daha başta o parayı verseydi elbet kabul ederdim.»

* * *

Yine Buhâri, Müslim ve onların neslinin şeyhi, hâfız ve örnek şahsiyet Muhammed b. Rafi en-Nîsâbûrî (ö. 245) hakkında da şunlar nakledilir²⁶⁷:

"Emir Tahir, Muhammed b. Rafi'ye bir elçisiyle beş bin dirhem gönderdi. Elçi ikinci namazından sonra yanına girdi. O da o sırada ekmekle turp yiyordu. Keseyi önüne koydu ve dedi ki:

«-Emir Tahir bu parayı ailene harcaman için gönderdi.» Muhammed b. Rafi:

«-Al al, ona ihtiyacım yok. 'Güneş duvarın üstüne ulaştı. Bir saat sonra da batacak.' Seksen yaşımı aştım. Daha ne zamana kadar yaşayacağım?» dedi ve parayı geri verdi, kabul etmedi. Elçi de parayı aldı ve gitti. Ardından Muhammed Rafi'nin yanına oğlu girdi ve:

«-Baba! Bu gece yiyecek ekmeğimiz yok!» dedi.

Kendisi kışın en soğuşunda gece giydiği elbiseyle derse çıkıyordu.

Sîbeveyh'ten sonra nahvi kendisinden daha iyi bilen birinin gelmediği, Arap dilinde otorite, Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249).²⁶⁸ O sarf ilmini ilk tedvin eden kişidir. Bundan önce de nahiv ilmini tasnif etmişti.

Mâzinî son derece takvalıydı. Bir Yahudi 'Kitabı Sîbeveyh'i kendisine okutması için ondan istekte bulundu ve bunun için ona yüz dinar verdi. Ama o kabul etmedi. Bunun üzerine öğrencisi Müberrid:

"-Kurbanın olayım! Şiddetle ihtiyacın varken bu meblağı geri mi çeviriyorsun?" deyince, Mâzinî:

"-Bu kitap Allah'ın kitabından üç yüzden fazla âyeti içine almaktadır. Allah'ın kitabına olan iştiyakım ve gayretim sebebiyle o parayı almayı doğru bulmuyorum" dedi.

Müberrid der ki:

"Bir cariyenin Şair Arcî'nin bir beytini teğanni etmesi Halife Vâsık'ın huzuruna rastladı. Huzurda olanlar beytte geçen 'racülen' kelimesinin irabında ihtilaf ettiler. Kimi bu kelimeyi 'racülün' kimi de 'racülen' şeklinde okudu. Cariye ise şeyhi Ebû Osman el-Mâzinî'nin kendisine 'racülen' şeklinde öğrettiğinde ısrarcı oldu. Bunun üzerine Vâsık onun Basra'dan Bağdat'a getirilmesini emretti.

Ebû Osman der ki:

"Vâsık'ın huzuruna geldiğimde:

"-Kimlerdensin?" diye sordu.

"-Benî Mâzindenim" dedim

"-Benî Mâzin'in hangi kolundan; Temim'den mi, Kays'tan mı, Rabîa'dan mı, yoksa Yemenden mi?" dedi.

"-Rabîadan" dedim.

Bunun üzerine benimle kavmimin şivesiyle konuştu ve:

"Besbüke? -İsmin ne?" dedi. (Kavmim mim harfini 'be'ye, be harfini de 'mim'e çevirerek konuşuyordu.)

Ona kavmimin şivesiyle cevap vermeyi hoş görmedim. "Mekr" (hile) diye karşılık vermemek için:

"-İsmim Bekir'dir ey müminlerin emiri" dedim. Kastımı hemen anladı, şaşırdı ve güldü. Daha sonra:

"-Şairin söz konusu beyti hakkında ne dersin? Beytteki kelime 'racülün' mü yoksa 'racülen' şeklinde mi?" dedi.

"-racülen' şeklindedir ey müminlerin emiri dedim.

"-Niye böyle okuyorsun" dedi.

"-Öncesindeki kelime mastar manasınadır" deyince bir Yezîdî buna karşı çıktı. Delil getirerek 'racülen' kelimesinin mef'ul olduğunu açıkladım. Vâsık yaptığım açıklamayı tasvip etti ve:

"-Hiç çocuğun var mı?" dedi.

"-Evet ey müminlerin emiri, sadece bir kızım var, başka yok" dedim.

"-Ona veda ettiğinde sana ne dedi?" diye sordu.

"-Şâir Âşâ'nın şu beyitlerini söyledi dedim:

Yolcu yoluna giderken, kızım dedi ki,

Yetim olmak ne demek bize gösterdi,

Gitme ey babacığım yanımızdan,

Daha iyiyiz, ayrılmadığın zaman aramızdan

Kaybolunca sen kalır gözümüz dağlar ardında

Kopar sevgi bağları ta derûnumuzda

Bunun üzerine Vâsık:

"Zannederim sen de ona yine Âşâ'nın şu beyitlerini söylemişsindir:

Kızım der ki, kurban adadım bu sefere,

Uzak olsun babam kazadan diye.

Allah korusun derim kızım seni de,
Haydi dön şimdi yatağına sükûnetle.
Dedim ki:

“Müminlerin emiri doğru söylemiştir. Kızıma bu beyitleri söyledim ve bir de Cerir’in kendi kızına söylediği şu beyitleri ekledim:

Önce güven şeriki olmayan Allah’a,
Sonra da başarına Halifenin yanında.
Bunun üzerine:

“Nezdimde başarına güven inşallah” dedi ve benim için bin dinar emretti ve ikramla gönderdi.

Yine Müberrid der ki:

“Basra’ya döndüğünde Ebû Osman bana:

«Nasıl, Allah için yüz verdik. Karşılığında bin aldık» dedi.”

* * *

BİR HİRİSTİYANIN ÂLİME HÜRMETİ

Arap dilinin üstadı, şair, edip, zeki hatip Ebü'l-Velid Abdülmelik b. Katan el-Mehrî (ö. 256).²⁶⁹ Eli dar ve fakir uleamadandı. Yemeyi seven, yemek konusunda itidalli olmayan biriydi. Kendisine çok yardım yapılmasına rağmen elinde bir dirhem ya da bir dinar dahi tutmazdı. Ölünceye kadar da bu haliyle devam etti.

Ebü Abdullah Dârûnî der ki:

"Bir gün Ebü'l-Velid el-Mehrî ile beraber kasapların yanından geçinceye kadar yürüdüm. İçlerinden bir adam ona doğru geldi ve:

«-Ey Ebü Velid! Beni zarara soktun. Çünkü paramın hepsi sende. Paramı vermen gerekiyor.» dedi. Bunun üzerine adamdan özür diledi, kendisinden sabretmesini istedi ve geri çevirdi. Bu arada bir adam yanımıza geldi ve:

«-Şeyhte ne kadar alacağın var?» dedi. O da:

«-On dinar» dedi. Adam:

«-Borcü bana aittir. Haydi, yürü ki onu sana ödeyeyim» dedi ve onunla beraber gitti.

Bu adamı Mehrî'nin kardeşlerinden biri sandım. Mehrî de onu benden dolayı yaptığını sandı.

Evine vardığımızda:

«-Benim için dinarları ödeyen adam kimdi?» diye sordu.

«-Tanımıyorum, ben de senin onu tanıdığını sanıyordum» dedim.

«-Onu soruştur.» dedi.

O'nu sordum, bir de ne göreyim! Bir Hıristiyan çıkmasını mı? İnsanlar ilim ve edebe tazim konusunda o gün dinlerine muhalif bir konumdaydılar."

* * *

Haccac b. Şâir (ö. 250) ile ilgili olarak da şu anlatılır²⁷⁰:

Ondan Ebü Dâvud, Müslim, Bakî b. Mahled, Ebü Ya'lâ, İbn Ebî Hâtim ve başkaları rivayette bulunmuştur.

Yine ondan şu nakledilir:

"Annem benim için yüz ekmek derledi ve onları torbaya koydu. Medâinde bulunan Şebâbe'ye vardım. Kapısında yüz gün kaldım. Ekmekleri alıp Dicle'nin suyuna batırıyor ve yiyordum. Bittiğinde çıkıp geldim."

* * *

Allame Ya'kub b. Şeybe (d. 182/ö. 262)'den şu nakledilir²⁷¹:

"Yüz dinardan başka bir şeyi olmayan bir adam -kendisi- bayrama kavuştu. Dostlarından biri ona yazdığı mektupta «Bayram geldi, ama çocuklara harcayacak hiçbir şeyimiz yok» diyor ve ondan çocukları için sarfedeceği bir şeyler istiyordu.

Bunun üzerine yüz dinarı bir keseye koydu ve ağzını bağlayıp ona gönderdi. Kese adamın elinde çok durmamıştı ki bu sefer de ona bir dostundan bayramda elinin daraldığını bildiren ve aynı şekilde yardım isteyen bir not ulaştı. Adam keseyi olduğu gibi ona gönderdi. Eli boş kalıp, tekrardan başa döndü.

Ardından bir arkadaşına durumu anlatan bir mektup yazdı. Bu da dinarların ulaştığı üçüncü kişiydi. O da elindeki keseyi bağıyla ona gönderdi. Daha önce gönderdiği kese aynıyla kendine geri dönünce keseyi de yanına alarak dostuna yola çıktı. Ona:

«-Bana gönderdiğin bu kesenin durumu nedir?» diye sordu. O da:

«-Bayram geldi fakat çocuklarımıza harcayacağımız bir şey yoktu! Filan kardeşimize yardım talebiyle bir mektup yazdım. O da bu keseyi gönderdi. Senin notunu alınca da ben de onu sana gönderdim» dedi. Bunun üzerine:

«-Haydi, oraya gidiyoruz» dedi. Keseyi de alıp beraberce ona gittiler, aralarında konuştular ve keseyi açarak üç kişi aralarında paylaştılar."

* * *

Zahiriye İmamı Dâvud b. Ali el-İsfahânî (d. 201/ö. 270) ile ilgili şunlar anlatılır: Bağdat'ta ilimde riyasete ulaşmıştı. Ebü Abdullah el-Mahâmîlî der ki:

"Bayram (Ramazan) namazını Medine Camisinde kıldım. İçimden, Dâvud b. Ali'nin yanına gideyim ve onu tebrik edeyim, dedim. Yanına vardığımda önünde bir tabak Hindebâ yaprağı ve artık şeyler yediğini görmeyeyim mi! Bayramımı tebrik ettim ve haline hayret ettim. Dünya içindeki her şeyin aslında hiçbir şey olmadığını anladım!

Yanından çıkıp Cürçânî denen hayırsever birinin yanına vardım. Başı çıplak ve yalınayak bir vaziyette yanıma çıktı ve bana:

«-Derdin ne?» dedi.

«-Mühim bir mesele» dedim.

«-Nedir o peki» dedi.

«-Yanı başında Dâvud b. Ali var. İlmi konumunu biliyorsun. Sen hayra rağbeti ve bağışı çok olan birisin ama ondan habersizsin!» dedim ve ona gördüklerimi anlattım.

Cürcânî dedi ki:

«-Dâvud ters bir mizaca sahip! Dün ona değerlendirmesi için bin dirhem gönderdim, bana geri iade etti. Hizmetçiye de benim için: 'O'na beni hangi gözle gördün? Sana hangi ihtiyacım ulaştı ki, bana bunları gönderiyorsun, de' demiş.»

Mahâmîlî der ki:

Şaşırdım ve Cürcânî'ye:

«-Dirhemleri getir. Onları ona ben götüreceğim» dedim.

Onları bana verdi ve hizmetçiye de:

«-Buna bir kese daha getir» dedi ve bin dirhem daha tarttı. Ardından da:

«-Bu bizim için, bu da senin inayetin için» dedi. Ondan ikibin dirhemi aldım ve yanına gittim. Kapıyı çalıp içeri girdim ve bir saat oturdum. Sonra dirhemleri çıkarıp önüne koydum. Bunun üzerine dedi ki:

«-Bunlar, sırrı için sana itimad edenin cezası mı? Ben ilme sadakaten seni yanıma aldım. Geri dön. Yanındakilere ihtiyacım yok!»

Mahâmîlî der ki:

"Dünya gözümde küçülmüş bir halde geri döndüm ve durumu Cürcânî'ye anlattım. Bana dedi ki:

«-Ben bu dirhemleri Allah için elden çıkardım. Tekrar malımın içine katılamaz. İyi ve namuslu birine verilmesini sen üstlen» dedi."

İmam Dâvud ez-Zahirî'nin duruşu bana şu sözleri hatırlattı:

Gözü toksa dünyaya insanın,

Altınla taş birdir yanında ânın.

* * *

Yokluk içinde ama kalbi Allah'a mutmain Dâvud b. Ali ez-Zahirî'nin başından geçen garip olaylardan birini burada ayrıca zikredeyim. Kendisi fakirliğinden ötürü ulemadan büyük bir âlimi küçümser. Bu fakir âlim de onu ilmiyle mağlup eder ve böylece bu onun için şaşırtan bir ders olur.

Kâdî İbn Hallikân der ki:

"Denildiğine göre Dâvud b. Ali ez-Zâhirî'nin meclisine her gün yeşil taylasanlı dört yüz âlim hazır bulunuyormuş."²⁷²

Dâvud der ki:

"Meclisime bir gün Ebû Yakub eş-Şuraytî geldi. Kendisi Basra ehliindendi. Üzerinde de iki bez parçası vardı! Biri onu kaldırmadan o kendisini en başa geçirdi ve yanıma oturdu. Ardından bana:

«-Aklına geleni sor ey genç» dedi. Sanki bu haline kızmıştım ve alaylı bir şekilde:

«-Sana hacâmatı soruyorum» dedim. Bunun üzerine Ebû Yakub diz üstü çöktü ve konuyla ilgili hadisin tarikını, mürsel rivayet edeni,²⁷³ senedinindeki ravileri, mevkuf rivayet edeni²⁷⁴ ve fukahadan görüş bildireni sıraladı. Yine Nebî (s.a.v)'in hacâmat yaptırdığı, hacâmat yapana ücretini verdiği, haram olsaydı vermeyeceğine dair hadisin tarikındaki ihtilafı rivayet etti. Sonra da Nebî (s.a.v)'in boynuzla hacâmat yaptırdığı hadisin tariklerini rivayet etti ve konuyla ilgili sahih hadisleri zikretti. Ardından da mütevassıt hadisleri²⁷⁵ belirtti. Ardından yine konuyla ilgili mevzû hadisleri zikretti. Sonra da hacâmat konusunda her dönemdeki tıp ehlinin görüşlerini ifade etti ve sözünü 'Hacâmat ilk olarak Isfahan'dan -Dâvud b. Ali ez-Zâhirî'nin şehri- çıkmıştır!' diyerek bitirdi.

Bunun üzerine dedim ki:

«-Vallahi senden sonra hiçbir kimseyi asla hakir görmem.»"²⁷⁶

* * *

Daha önce zikri geçen Bakî b. Mahled ile ilgili olarak şunlar ifade edilir²⁷⁷:

"Yürüyerek dünyanın dört bir yanını dolaşmıştır." Zehebî şunu nakleder:

"Bakî şöyle diyordu:

«Ben bir kimse biliyorum ki, talebeliğindeyken günler geçiyordu da marul artığından başka yiyeceği olmuyordu.»

* * *

Yine onunla ilgili şu söylenir²⁷⁸:

"O bir gün talebelerine şöyle dedi:

«Sizler mi ilim tâlibisiniz?! İlim böyle mi istenir?! Sizden her biriniz bir uğraşınız olmadığı zaman 'İlim (hadis) dinliyorum!' diyorsunuz. Ben bir kişi biliyorum ki -kendisini kastediyor- ilim öğrenirken

günler geçiyordu da insanların attığı marul yaprağından başka yiyeceği olmuyordu. Yine ben kâğıt almak için birkaç defa şalvarını satan bir adam bilirim. Sonunda Allah kendisini o geride bıraktığı durumdan ilmi mertebeye ulaştırmıştır.»

* * *

Yine daha önce değindiğimiz Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî'den şöyle dediği nakledilir²⁷⁹:
"214 senesinde Basra'da sekiz ay kaldım. İçimden orada bir sene kalmak geçiyordu fakat param tükendi. Bunun üzerine peyder pey elbiselerimi satmaya başladım. Sonunda yine parasız kaldım. Ardından bir arkadaşım ile şeyhleri dolaştım ve akşama kadar onlardan hadis dinledim. Arkadaşım ayrılınca bom boş eve geldim ve açlıktan su içmeye başladım!"

* * *

Muhammed b. Nasr el-Mervezî (d. 202/ö. 294)'nin şöyle dediği ifade edilir²⁸⁰:
"Mısır'da şu kadar sene kaldım. Azığım, elbisem, kâğıdım ve mürekkeğim olmak üzere hepsi için bir senede harcadığımı para yirmi dirhemdi."

* * *

Yine Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ve Muhammed b. Nasr el-Mervezî ile ilgili olarak Mısır'da aralarında geçen şu hikâyeye nakledilir²⁸¹:

"256 senelerinde bir yolculuk, Muhammed b. Cerir et-Taberî, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî'yi bir araya getirdi. Muhtaç duruma düştüler; yiyecek hiçbir şeyleri kalmadı ve açlık canlarına tak etti!"

Bir gece hadisi şerif yazdıkları bir evde bir araya geldiler. Aralarında kur'a çekme konusunda hemfikir oldular. Buna göre kur'a kime çıkarsa diğerleri için insanlardan yiyecek isteyecekti. Kur'a da Muhammed b. İshak b. Huzeyme'ye çıktı.

Bunu üzerine arkadaşlarına:

«Abdest alıp istihâre namazı kılincaya kadar bana süre verin.» dedi ve hemen namaza durdu. Onlar mumla aydınlanırken Mısır valisi Ahmed b. Tulun tarafından bir hizmetli çıkageldi ve kapılarını çaldı. Kapıyı açtıklarında adam bineğinden indi ve:

«-Hanginiz Muhammed b. Nasr?» diye sordu.

«-İşte bu» denilip işaret edilince, içinde elli dinar olan bir kese çıkardı ve ona verdi. Sonra:

«-Hanginiz Muhammed b. Cerîr?» dedi.

«-O da bu» dediklerinde elli dinar daha çıkarıp ona verdi. Ardından:

«-Hanginiz Muhammed b. İshâk Huzeyme?» dedi.

«-O da şu namaz kılan» dediler. O da namazını bitirince, ona da elli dinarlık bir kese verdi. Sonra da:

«-Hanginiz Muhammed b. Harun» deyince,

«-O da budur» dediler ve ona da aynısını verdi. Sonra da onlara şöyle dedi:

«-Emir dün öğle uykusunda rüyasında hayâl meyal bir sesin kendisine:

'Muhammedler açıklıklarını gizliyorlar' dediğini görmüş. Bu keseleri bu yüzden size gönderdi. Bittiğinde ona birini gönderirseniz size fazlasını verceğine yemin ediyor.»

* * *

İmam Ebû Ca'fer et-Tirmizî (d. 201/ö. 295) ile ilgili olarak şunlar ifade edilir²⁸²:

"Yirmi dokuz sene hadis yazdı. Şâfiî ehlinden fıkıh okudu. Bağdat'a yerleşti ve burada hadis rivayet etti. Kendisinden de Ahmed b. Kâmil, İbn Kâni, Râmeurmüzi, Ebü'l-Kâsım et-Taberânî ve daha başkaları rivayette bulundu."

Dârakutnî der ki:

"O, sika, güvenilir ve âbid biridir." Ahmed b. Kâmil de:

"Şâfi mezhebinde Irak'ta ondan daha önde gelen, daha takvalı ve daha az erzağı olan bir kimse yoktu. O muazzam derecede hem fakirlik ve hem de sabır halindeydi."

İbrahim es-Seriyyü'z-Zeccâc der ki:

"Ebû Cafer'e ayda dört dirhem veriliyordu ve o bununla yaşamını sürdürüyordu. Hiç kimseden herhangi bir şey istemiyordu." Muhammed b. Mûsa b. Hammâd el-Berberî anlatır:

"Bana yirmi yedi gün içinde beş daneyle (meyve tohumu) geçindiğini haber verdi. Ben de kendisine:

«-Bunu nasıl yaptın» diye sordum. Dedi ki:

«-O beş daneden başka bir şeyim yoktu. Onları satıp şalgam aldım. Her gün bir tanesini yiyordum» dedi. 94 senesinde de vefat etti."

* * *

Ebû Cafer Ahmed b. Abdurrahmân el-Kasrî (ö. 321) ile ilgili şunlar ifade edilir²⁸³:

“Fakih, sâlih ve takvalı, gözü yaşlı bir zattı. Hadis, rivayet, kitap tashîhi ve cem’i konusuna ehemmiyet veriyordu. Şöyle diyordu:

(Gece gündüz çokça istinsahta bulunduğunu kastederek) «Kırk senedir kalemim kurumamıştır.» Ara sıra bazı elbiselerini satıyor ve karşılığında kitap ve istinsah için deri alıyordu!”

Ebû Bekir el-Mâlikî der ki:

“Yahyâ b. Ömer’i ziyaret niyetiyle Sûse şehrine ulaştı. O’nu kitap telif ederken buldu. Yazacağı deriyi satın alacak bir şey bulamayınca üzerindeki gömleği sattı! ve deri satın aldı. Ardından kitabı yazdı ve onunla karşılaştırdı. O kitabı da beraberinde Kayravan’a getirdi.”

* * *

KIRK SENE YATSI ABDESTİYLE SABAH NAMAZI

Nîsâbü'rî ile görüşmüş, şâfi fakih, tasnif sahibi İbn Ziyâd eş-Şafî (*d. 238/ö. 324*)²⁸⁴. İlim için Irak, Şam ve Mısır'a rihle yapmıştır. Bağdat'a yerleşmiş ve burada hadis rivayet etmiştir. Fıkıh ve hadis ilmine sahip olmuştur. Sika ve salih bir zattır.

Hâkim der ki:

"Asrında Irak'ta Şafi mezhebinin imamıydı. Yine Fikhî konuları ve sahâbenin farklı görüşlerini en çok hıfzında tutan kişiydi." Dârakutnî der ki:

"Şeyhlerimiz içinde isnâd ve metinleri ondan daha iyi ezbere bilen görmedik. Yine metinlerdeki ziyade lafızları biliyordu. Hadis rivayeti için oturduğunda oradakiler dediler ki:

«-Rivayet et» O da:

«-Bilakis, siz sorun» dedi. Bunun üzerine ona bazı hadisler soruldu o hem onlara cevap verdi ve hem de hadisleri imlâ ettirdi."

Ebû Abdullah b. Batta der ki:

"Biz ziyade lafızları dinlemek için Ebû Bekir en-Nîsâbü'rî'nin meclisine geliyorduk. Mecliste otuz bin hokkanın olduğu tahmin ediliyordu. Bu bir müddet devam etti. Daha sonra Ebû Bekir en-Neccâd'ın meclisine geldik. Onun meclisinde de on bin hokkanın olduğu tahmin ediliyordu. İnsanlar buna şaşırdılar ve şöyle dediler:

«Bu müddet içinde insanların üçte biri gitti.»²⁸⁵

Yûsuf b. Ömer el-Kavvâs da Nîsâbü'rî'nin şöyle dediğini²⁸⁶ nakleder:

"Kırk senedir geceleri uyumadan diz üstü duran, her günü beş dâneyle geçiren, sabah namazını yatsının abdestiyle kılan bir kimseyi tanıyor musun?" Ardından ilave etti:

"O kişi benim. Bütün bunlar Abdurrahman'ın annesini tanımadan önceydi! Beni evlendirene ben ne diyeyim!? Peşinden de "Ancak hayır murad etmiştir" dedi.

* * *

İslam filozofu Fârâbî (*d. 260/ö. 339*) hakkında da şöyle nakledilir²⁸⁷:

"İnsanların en zâhidiydi. Seyfûddeve onun için her gün dört dirhem ihsanda bulunuyordu.²⁸⁸ Dimeşk'ten Mısır'a gitti ve sonra geri oraya döndü." Denilir ki:

"Harrân'dan döndüğünde Bağdat'ta ikâmet etti ve Aristo'nun eserleri üzerine yoğunlaştı ve nihayet felsefede derinleşti."

Yine denilir ki:

"Aristo'nun 'Kitâbü'n-Nefs'inin bir nüshası bulunur ve üzerinde Fârâbî'nin «Bu kitabı iki yüz defa okudum» dediği yazılıdır." Kendisi diyordu ki:

"Ariston'un 'es-Semâ'at-Tabî'i'sini kırk defa okudum Yine de ona tekrar okumaya ihtiyaç duyuyorum."

Yunanca'ya ve daha pek çok dile hâkimdi. Kendisinden şöyle bahseder:

"Yetmişden fazla dili çok iyi biliyorum."

Ona:

"-Bu dili sen mi daha iyi biliyorsun yoksa Aristo mu?" diye sorulunca

"-O'na yetişseydim, şüphesiz onun en büyük öğrencisi olurum!" dedi.

İbn-i Sînâ der ki:

"Fârâbî'den ilim öğrenmek için yolculuğa çıktım ama onu bulamadım! Keşke onu bulsaydım da ondan istifade etseydim."

Yine İ. Sînâ şunu der:

"Aristo'nun "Mâ ba'de't-Tabî'a"sını okudum. Fakat içindekileri anlamıyordum. Ondaki maksad bana müşkil geldi. Öyle ki, onu kırk defa okudum ve zihnimde ezberlenmiş hale geldi. Artık anlamaktan ümidi kestim ve «Onu anlamaya imkân yok» dedim.

Bir gün ikindi namazından sonra kâğıt imal edenlerin yanındayken satıcının biri cildli bir kitabı seslenmesin mi! Kitabı bana uzatınca içeriğinin faydasız olduğunu düşünerek gayri memnun bir şekilde onu geri çevirdim. Bunun üzerine satıcı:

«Onu al, sana üç dirheme satayım» deyince kitabı satın aldım. Bir de ne göreyim; kitap Fârâbî'nin söz konusu kitabı açıklayan bir eseri olmasın mı! Hemen eve döndüm ve çabucak onu okudum. İşte o zaman o kitabın maksadı bana açık hale geldi. Bu durumdan çok büyük bir sevinç duydum ve ertesi gün fukarâya birçok şey tasadduk ettim.»²⁸⁹

* * *

Cömert, eli açık Vezir Hasen b. Muhammed el-Ezdî el-Mühellebî (*d. 291/ö. 352*)²⁹⁰. Kendisi Muizzüddeve'nin veziriydi. Kadri yüce, müsâmahalı, himmeti âlî, meşhur olduğu üzere eli bol biriydi. Son derece edepli ve ehline karşı muhabbeti boldu. Muizziddeve ile alâka kurmadan önce büyük bir

zaruret ve darlık içindeydi. Bir defasında sefere çıktı ve bu seferinde meşakkat ve zorluklarla karşılaştı! Canı et çekti ama almaya gücü yetmedi. Bunun üzerine irticâlen şu beyitleri söyledi:

Ölüm olsa da satılsa bana,
Ne hayır gördüm hayat boyunca,
Ölüm lezzetli bir taamdır bana,
Nâhoş hayattan çıkarır felaha,

Kalınca gözüm uzakta bir mezarda,
Derim keşke olsam ben de yanında,
Rahmet etsin Rabbim bir kuluna da,
Ölümü versin benim için sadaka.

Bu sırada yanında Abdullah es-Sûfî -veya Ebû'l-Hasen el-Askalânî- vardı. Söylediği beyitleri duyunca bir dirheme onun için bir et alıp, pişirdi ve ona yedirdi. Sonra da ayrıldılar.

Zamanla Mühellebî'nin şartları değişti ve Bağdat'ta Muizziddevle'nin veziri oldu. Bu defa yolculuğunda onu doyuran arkadaşının eli daraldı. Mühellebînin de vezir olduğunu duyunca ona şu beyitleri yazdı:

Git canım fedâ olsun söyle vezire,
Unuttuğunu hatırlat kendi sözüyle,
Hani daralınca demişti ki geçmişte,
Ölüm yok mu satın alsam ben keşke.

Vezir notunu alınca kendisini hatırladı ve cömertliği kendisini sarstı. Derhal onun için yedi yüz dirhem emretti ve mesajına da "Mallarını Allah yolunda infak edenlerin misali yedi başak çıkaran bir dâne gibidir; her bir başakta yüz dâne vardır. Allah dilediğine kat kat verir."²⁹¹ âyetini not düştü ve ona dua etti.

Mühellebî söz konusu geçim darlığının ardından vezir olduğunda aşağıdaki beyitleri yazmıştır:

Zaman acıdı benim yoksulluğuma,
Yas tuttu çektiğim onca ıstıraba,
Gün geldi ulaştım arzularıma,

Çekip gitti korkular yok yanımda,
Affım olmaz geçen günahlarına asla,
Beyazlar işlemişken zaman şu an başıma.

* * *

İran asıllı pek çok ilim ve fenne sahip, Kadı Hasen b. Abdullah (d. 284/ö. 368)²⁹²

İran şehirlerinden Sîraf'ta doğdu ve ilme orada başladı. Sonra Bağdat'a geldi ve oranın önde gelen şeyhlerinden ilim aldı. Ardından da Irak'ta iki bölgeye kadı oldu. Kur'an, kıraat, ulûmu'l-Kur'an, nahiv, lügat, fıkıh, ferâiz, kelâm, şiir, arûz, kâfiye, hesap ve daha başka ilimleri okutuyordu.

Basra ehlinin nahvini insanların en iyi bileniydi. Fıkıhta Ebû Hanîfe mezhebini benimsiyordu. Bağdat'ta asrının kurrâ şeyhi Ebû Bekir b. Mücâhid'den Kur'an'ı, yine asrının dilde otoritesi Ebû Bekir b. Düreyd'den lügat okudu. Onlar da kendisinden nahiv gördüler. Ayrıca Ebû Bekir b. Serrâc ve Ebû Bekir Mebremân'dan nahiv okudu. Onlardan biri kendisinden kıraat ve diğeri de hesap dersi gördü.

Pek çok eser tasnif etti. Bunların en büyüğü "Şerhü Kitâb-ı Sîbeveyh"tir. Hiç kimse 'Kitâbu Sîbeveyh'i ondan daha güzel şerhetmemiştir. O kitabın ondan başka şerhi olmasaydı o fazlasıyla yeterdi. Yine "el-Maksûratü'd-Düraydiyye" yi şerhetti. Üç yüz varaklık "Kitâbu Elifâtî'l-Vasl ve'l-Kat", "Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ", "Kitâbüs-Sînâ'atî's-Şi'ri ve'l-Belâğa", "Kitâbü Cezîratî'l-Arap" onun eserleridir.

Elinin emeğinden başkasını yemeyen bir zahitti. Her gün on varak istinsakta bulunmadıkça ne mahkemeye ne de ilim meclisine çıkmıyordu. Yaptığı işe mukabil kendine yetecek kadar on dirhem ücret alıyordu. Yazısı güzeldi. Dürüst ve iffetli, ameli ve ahlaki çok güzeldi.

Kıftî der ki:

"Onunla ilgili haberleri burada muhtasar olarak zikrettim ve onun için müstakil bir eser tahsis ettim."²⁹³ O faydalanılacak bir eserdir.

* * *

Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî. Enfes ve sahasında yegâne kitap olan "Makâyisü'l-Lüğa" nın sahibi. Kazvin'de yetişti. Sonra Hemadan'a gitti ve orada yerleşti. Burada fakirlik ve yoksulluk içine düştü. Borç harç yakasına yapıştı. Hemedân'dan şikâyet ettiği beyitler söyledi.²⁹⁴ Basra'dan Re'ye gitti. Vefat edinceye kadar da orada ikâmet etti.

* * *

PAYLAŞILAMAYAN ÂLİM

Dimeşk Câmîi'nin imamı, kârisi ve muhaddisi Ebü'l-Hasen ed-Dârânî (ö. 402).²⁹⁵ Kurrânın önde gelenlerinden rivâyetlere göre kıraât okudu. İnsanlar da ondan kıraat dersi aldılar. Öğrencisi Raşe b. Nazîf el-Ma'arrî ed-Dimeşkî der ki:

"İbn Âmir rivâyetinde onun gibi yetkin ve derin birisiyle karşılaşmadım."

Abdu'l-Mun'im en-Nahvî der ki:

"Kâdî Ebû Muhammed el-Alevî ve hocalardan bir grup 388 senesinde onun Dimeşk Câmiine imam olması için Dârâyâ'ya yola çıktılar. Dârâyâ halkının kendilerini engellemelerinden ve onlarla çekişmelerinden sonra onu getirdiler."

Hâfız İbn Asâkir der ki:

"İbn El-Ekfânî'nin hocaların bazısından anlattığına göre Ebûlhasen, Dârâyâ'nın imamıydı. Dimeşk Câmîi'nin imamı ölünce belde halkı onu getirmek için Dârâyâ'ya yola koyuldular. Bunun üzerine Dârâyâ halkı silahlarını kuşanarak:

«İmamımızı almanıza fırsat vermeyeceğiz» dediler. Ardından Ebû Muhammed Abdurrahman b. Nasr dedi ki:

«Ey Dârâyâ halkı! Dimeşk Halkının imam konusunda size ihtiyaç duyduğunun diğer beldelerde bilinmesini istemez misiniz?»

Ardından ona kadının bineğini takdim ettiler. Ama o reddetti ve kendi bineğine binerek onlarla beraber Dimeşk'e geldi. Câminin doğu minâresine yerleşti. Yine caminin bir bölümünde Kur'an okutuyordu. İmamlıktan bir ücret almıyordu ve kendisinden Kur'an okuyan kimselerden de bir iyilik kabul etmiyordu. Dârâyâ'daki ona ait bir toprağın mahsulünden geçiniyordu. Ona yetecek buğdayını taşıyor, kendi başına değirmene çıkıyor, buğdayı öğütüyor sonra da hamur yapıp ekmek pişiriyordu.

Şam'da reîsülkurrâlık ona geçmişti. Bu hal üzere devam etti.

* * *

FIKHA BAŞLADIĞIMIZDA ÖLMÜŞTÜK

Ebû Hâmid el-İsferâyînî (d. 344/ö. 406)²⁹⁶:

Mezhep hâfızı ve imamıdır. İlimde zirvedir ve ümmetin otoritesidir. İsferâyîn'de doğdu ve gençken Bağdat'a geldi. Burada önde gelen kişilerden fıkıh dersi aldı ve nihayet zamanının imamlarından oldu. Yine önde gelen kişilerden hadis rivayet etti. Kendisinden de Mâverdî gibi önemli kişiler rivayette bulundular.

Ebû İshak eş-Şîrâzî der ki:

"Din ve dünya işlerinde riyâset Bağdat'ta ona ulaştı. Ders verdiği kişiler arza yayıldı. Meclisi üç yüz fakihî bir araya getirdi. Hem tasvip edenler ve hem de muhalif olanlar anlayışının mükemmelliğinde, isabetli görüşünde ve ilmî nezâfetindeki üstünlüğünde önde gelişinde ittifak etmişlerdir."

Hatip der ki:

"Meclisine yedi yüz fakihî geldiğini söyleyen bir kimseyi duydum. İnsanlar diyordu ki: «Şâfiî onu görseydi ondan mutlu olurdu.»"

Dindarlığı, takvası, zühdü, vaktini ders verme ve münazaralarla doldurması, ince sözlerle gönle dokundurması, bir iyilik anında olsa da sürçü lisan edip hesap sorması ile beraber melikler nezdinde çok büyük bir konumu vardı. Halife tarafından ona şu şekilde bir mektup yazmasını gerektirecek bir olay oldu:

"Bil ki, Allah'ın bana verdiği görevimden beni azletmeye senin gücün yetmez. Bense senin hilâfetten azlin için Horasan'a iki üç kelimelik bir not yazmaya muktedirim."

Öğrencisi Süleym er-Râzî'den:

"Şeyh Ebû Hâmid ilk başta dar sokakların birinde bekçilik yapıyordu. Bekçi kandilinde ilim mütâlâ ediyordu ve bekçilikten ücret alıyordu. On yedi yaşındayken fetvâ veriyordu. Ölünceye kadar kırk beş sene fetvâ verdi. Vefatı yaklaşınca şöyle dedi:

«Biz fıkha başladığımızda ölmüştük.»"

* * *

TALEBEYE YARDIM

Huseyn b. Muhammed et-Taberî el-Keşfûlî (ö. 414)²⁹⁷ Anlatıldığına göre üstat Keşfûlî'nin talebelerinden biri ona yokluktan şikâyet eder; babasından gelen parası gecikmiştir. Bunun üzerine Keşfûlî, öğrencisinin elinden tutar ve bir tüccarının yanına gider. Tüccardan talebe için elli dinarlık borç ister. Tâcir de:

“Bir şeyler yemeden olmaz” der ve sofraya bezi açılır. Sonra tâcir:

“-Câriye! Parayı getir” der. Câriye biraz para getirir ve tâcir ondan elli dinar tartıp üstada verir.

Hocayla talebesi kalktığına birden bire talebenin yüzü değişir! Keşfûlî ona:

“-Neyin var?” diye sorunca talebe:

“-Kalbime câriyenin sevgisi düştü!” der. Bunun üzerine üstat hemen onunla geri tâcire döner ve der ki:

“-Bir başka fitneye düştük”, tâcir:

“-O nedir?” der. Hoca:

“-Câriye talebenin hoşuna gitmiş” deyince tâcir câriyenin çıkmasını emreder ve onu ona vererek,

“-Kim bilir belki de, talebenin kalbine düşen şeyin aynısı câriyenin de kalbine düşmüştür.” der.

Günler gecelerden sonra talebeye babasından altı yüz dinâr para gelir. Bunun üzerine tüccara câriyenin ve borcunun karşılığını tamı tamına öder.”²⁹⁸

* * *

Ebû Mansur Muhammed b. el-Huseyn el-Eyyûbî en-Nisâbûrî (ö. 421).²⁹⁹

Eş'arî Mezhebinde asrının, öncesi ve sonrasının en yetkin kelâmcısıdır. Kendisinin usûl imamları nezdinde “Telhîsu'd-Delâil” gibi meşhûr ve makbûl tasnifleri vardır.

Çocukluğunda üstat Ebû Bekir b. Fûrak'ın öğrencisi oldu. Ondan mezun olup onun yolunda devam etti. Azim ve ciddiyetle fakru zarûret içinde çalıştı. Öyle ki, kandil yağı almaya imkânı olmadığından derslerini ay ışığında yazıyor ve mütâla ediyordu. O bununla beraber fakirliğe dayanıyor ve takvaya sarılıyordu. Şüpheli maldan hiçbir şey almıyordu.

* * *

YAŞARKEN ÖLMÜŞTÜK

Kâdı Abdü'l-Vehhâb b. Ali b. Nasr el-Mâlikî (d. 362/ö. 422).³⁰⁰ Hakkında şöyle anlatılır:

“İnsanların en hayırlısı, kıyâs ehlinin lisaniydi. O’na ait olan ve manası sabahtan daha aydınlık, lafızları kazanılmış zaferden daha hoş bir şiir buldum. Diğer beldelerin faziletli kişilere hep yaptığı gibi o da günün şartlarında Bağdat’ta duramadı. Halkından ayrıldı, suyuna ve gölgeliğine vedâ etti. Rivâyet edildiğine göre oradan ayrıldığı gün ileri gelenlerden ve eli kalem tutanlardan çok sayıda grup kendisini uğurlar. O da onlara:

«Aranızdayken sabah akşam yiyecek iki ekmek bulsaydım maksada ulaşmak için aranızdan ayrılmazdım» der ve şu beyitleri söyler:

Selam olsun Bağdât’a her beldeden,
Fazlasıyla hakkıdır selam ona benden,
Vallahi terk etmedim onu nefretten,
Bilirim çıktım artık içinden,

Ancak çekilmez oldu her yerden,
Kesildi rızkım yemeden içmeden,
Yakın olduğum bir dost gibiymen,
Tavırlarından uzaklaştım bu şehrin ben.

Yine aynı bağlamda şu beyitleri söylüyor:
Zengine Bağdat güzel şehir,
Fakire ise adeta bir hapistir,

Kaybettim sokaklarında kendimi,
Bir zındık evindeki mushaf gibi.

Bağdat’tan Mısır’da Ma’arra’ya yol katetti. Ma’arra’da o günlerde Ebü'l-Alâ el-Ma’arrî vardı. Ona konuk olduğunda Ma’arrî ilmine, fıkına, edebine ve şiirine hayret etti. Ebü'l-Alâ bununla ilgili olarak şunları söyler:

İbn Nasr ziyaret etti seferinde,
İyi ki çıkmış dedik sefere,

Fıkıhta can veriyor Maliki’ye,
Yere seriyor İmriü'l-Kaysı şiiriyle.

Sonra Mısır’a yöneldi ve orada da ilmi ile ön plana çıktı. Mısır’ın yerini göğünü ilimle doldurdu. Oranın ileri gelenlerini peşinden götürdü. Son derece şaşırtıcı özellikleri vardı ve bir dediği iki edilmiyordu. Henüz ulaştıklarının başındayken canının çektiği bir yemekten yemesi sebebiyle vefat etti. İleri sürüldüğüne göre marazı mevtte son nefeslerini alıp verirken:

“Lâilâhe illallah, yaşarken ölmüştük!” şeklinde söylemiş. O şiirde şöyle der:

Susuzlar ne zaman suya ulaşır ki
Denizler kovadan su isterse eğer

Küçüklerin isteğine kim engel olur ki
Ekâbirler köşeleri tutmuşken

Sıradan kimselerin bir gün üstünlerin üstüne çıkması
Felaketlerden biridir

Aşağıdakilerle yukardakiler eşit olursa
Kaderin arkadaşlığı güzel olur

* * *

AHMED B. HANBEL'İN FAKİRLİĞİ

Kadı Ebû Ali el-Hâşimî Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî (d. 345/ö. 428).³⁰¹

Ebû Ali b. Şevke şöyle anlatır:

“Fukahadan bir cemaatle toplandık ve Kadı Ebû Ali el-Hâşimî'nin yanına geldik. Kendisine fakirliğimizden ve şiddetli geçim darlığımızdan bahsedince bize dedi ki:

«Sabredin, Muhakkak Allah sizi rızıklandırarak ve genişlik verecek. Size hoşunuza gidecek bir hadiseyi anlatayım;

Muazzam bir darlığa düştüğüm bir seneyi hatırlıyorum. Sonunda evimin hizmetindeki bineğimi sattım! Evdeki her şey tükendi. Sonra evimin orta katını bozdum ve kerestelerini sattım ve parasıyla geçindim! Bundan sonra hiç çıkmadan evde oturdum. Bir sene kadar böyle durdum! O bir seneden sonra bir gün hanım dedi ki:

“-Kapı çalıyor” Açmasını söyleyince bir adam içeri girdi ve bana selam verdi. Halimi görünce oturmadı ve ayakta şu beyti söyledi:

Başına gelenler zor belâ değil,
Elbette bu böyle gidecek değil,

Sabret genişlik bir gün geri döner,
Yokluk ateş gibi parlar ve söner,

Bir kimse bilirim olur her derde deva,
Koştuğunda imdada bulur helâk olan şifâ.

Sonra oturmadan yanımda çıktı. Söylediklerini hayra yordum. Gün geçmeden Kâdir Billâh'ın bir elçisi yanında elbise, dinarlar ve bir binekle bana geldi ve:

“-Müminlerin emirine icâbet et!” diyerek yanındakileri bana verdi. Bundan sonra halimi düzelttim. Hamama gittim. Sonra da Kâdir Billâh'ın yanına varınca bana Kûfe kadılığını ve oranın işlerini tevdi etti ve zenginleştim.»”

* * *

Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 489)³⁰² Muhammed b. Tâhir el-Makdesî der ki:

“İsfahan'da bazı Hâşimîlerin, Ebû'l-Huseyn b. Mühtedî Billâh'ın i'tizâlî görüşte olduğunu söylediklerini ifade ettiğim sırada bana:

«Bilmiyorum, Ancak sana bir hikâyeye anlatayım» dedi.

466 senesinde sel olduğu yıl, sel suları elbise ve kitaplarıma kadar ulaştı! Hiçbir malım mülküm de yoktu. Ama annem, eşim ve kız çocuklarından oluşan bir ailem vardı.³⁰³ İstinsahta bulunarak onların nafakalarını temin ediyordum. Ben o sene içinde “Sahîhi Müslim”i yedi defa yazdığımı biliyorum. Bir gece uykumda sanki kıyâmetin koptuğunu ve bir münâdînin bana şöyle seslendiğini gördüm:

«Ebû Bekir nerede?» Bunun üzerine getirildim ve bana denildi ki:

«Cennete gir.» Kapıdan içeri girdiğimde sırt üstü uzandım ve ayak ayaküstüne attım ve şöyle dedim:

«Vallahi istinsah sayesinde rahata kavuştum.»³⁰⁴

Başımı kaldırdım bir hizmetçinin elinde bir binek görmeyeyim mi!

«-Bu kimin için?» dedim. Dediler ki:

«-Boğulan Şerif Ebû'l-Hasen için.»

Sabahladığımı Şerif'in vefatını haber verdiler.”

* * *

Edip İbn Sâra el-Endelûsî (ö. 517)³⁰⁵ Usta bir şâir, nazım ve nesir yazar bir zattı. Ancak yokluktan başka her şeyden kısmetsizdi! Fakirlik ve yoksulluğundan ötürü küçük şeyler satıyordu! Bu yokluğun ardından vâlilerden birinin kâtipliğine yükseldi. Endülüs'te melikler hal' olunca olan oldu. Gecedden daha ıssız ve 'Sühey' den daha yalnız kaldığı İşbiliyye'ye sığındı.

Ücretle kitap yazarak idare etti. Bu yüzden gözü keskindi. Bu işi işler kesâda uğrayınca ve piyasası öldüğünde kabüllemişti! Bu durumla ilgili şöyle diyor:

Yazı işi tıpkı ormancı mesleği,
Ancak yasak yaprağı ve meyvesi,
Sanki dikiş iğnesi bu işin sahibi,
Giydirirken eli, çıplak kalır kendisi.

* * *

İbn Zafer es-Sıkkî el-Mekkî el-Hamevî (d. 497/ö. 565)³⁰⁶ Huccetüddîn lakaplı, müfessir, nahivci, seyyah, edip bir şahsiyettir. Sıkkîye’de doğmuş ve Mekke-i Mükerrreme’de yetişmiştir. İlim beldelerini dolaşmış ve Mağrib’e gelmiştir. Afrika ve Endülüs’ü gezmiş bir müddet Mehdiyye’de ikâmet etmiştir. Orada Frenklerle yapılan harplere tanık olmuş ve kendisi oradayken burası müslümanların elinden alınmıştır.

Daha sonra Sıkkîya ardından Mısır’a ve oradan da Halep’e geçmiştir. İbn Ebî Asrûn medresesinde³⁰⁷ ikâmet etmiş ve orada büyük bir tefsir tasnif etmiştir. Sonra şîa ve sünniler arasında fitne zuhur edince bir gasp sırasında kitapları çalınmıştır! Bunun üzerine Hamât şehrine gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Onun lisanı haliyle şair şöyle der:

Korkular beni yerden yere iteler,

Sanki yazılmış alnıma her yerde sefer.

İhtiyaç ve zarureten kızını dengi olmayan biriyle evlendirdi. Ardından adam kızıyla Hamât’tan çıktı ve onu beldelerin birinde sattı! Kendisi Hamât’ta kabul görünce orada kalmaya devam etti ve talebelere ilim öğretti. Kendisine yetersiz bir maaş bağlandı. Allah rahmet etsin ölünceye kadar fakirlikle mücadele etti.

Salih, takvalı, zâhid, kendi işiyle meşgul, içinde bulunduğu duruma sabırlı bir zattı. Edebî konularda çok güzel tasniflerde bulundu. “Yenbû” adını verdiği bir tasnifle Kur’an’ı Kerîm’i çok güzel bir şekilde tefsir etti. İçinde eşsiz ve hayrete şayan olanların bulunduğu otuz kadar telif eser yazdı. Onun yaşadığı talihsizliklerin çokluğundan sanki kendisini kastettiği şöyle güzel bir şiiri vardır:

Bahtsızdır faziletine nisbetle kişi,

Baş gelene sabredince bilinir kıymeti,

Kim olursa zorlukta sabırsız,

Umduğundan kalır nasipsiz.

Kemâl el-Enbârî (d. 513/ö. 577).³⁰⁸ Bağdat Nizâmiyyesi’nde Ebû Mansûr er-Razzâz ve diğerlerinden fıkıh okudu. Şâfi mezhebinde derinleşti. Mukâyeseli fıkıh okudu. Bağdat’ta önde gelen kişilerden hadis dinledi. Nizâmiye’ye öğretim görevlisi oldu ve vaazlar verdi.

İbn Cevâlik ve İbn eş-Şecerî’den edebiyat dersi aldı. Birkaç tane divân şerhetti. Ön plana çıktı ve tartışmasız olarak Edebiyat’ta Irak şeyhi oldu. Kendisinden imamlar ders aldı. Nahivde büyük bir imam, sika, iffetli, münazaracı, ilmi geniş, takvalı, zahid, âbid, kimseden bir şey kabul etmeyen, geçimi zor, yiyeceği giyeceği az bir zattı. Dünyalık hiçbir şeye bürünmedi. Sağlam bir hayat yaşadı. İbn Neccâr onun bol miktarda tasnifini zikreder. Dünyanın dört bir yanından ilim öğrenmek için ona geliyorlardı.

Öğrencisi Muvafık b. Abdüllatif el-Bağdâdî der ki:

“Üstadımız Kemâl gibi abid ve zahidler içinde yolu kendisinden daha sağlam, üslubunda ondan doğru birini görmedim. Gayet ciddi, yapmacığa bürünmeyen, kötülük ve elalemin halini tecessüs nedir bilmeyen biriydi. Babasından kalma oturduğu bir evi ve ücreti ayda yarım dinar olan bir dükkânı vardı ve buna kanaat ediyordu. Ayrıca aldığı bu ücretten kâğıt satın alıyordu. Halife Müstezî beşyüz dinar gönderdi fakat reddetti. Kendisine:

«-Onu çocuğun için al» dediklerinde:

«-Eğer münasip görseydim onu ben de alırdım» dedi.

İşığı yanmıyordu. Altında kamıştan bir hasır, üstünde Cuma günleri giydiği bir elbisesi ve pamuktan mamûl bir sarığı vardı. Cuma günü hariç, dışarı çıkmıyordu. Evinde de eski bir elbise giyiyordu. Yüz otuz tane tasnifi vardır. “Nüzhetü’l-Elibbâ Fî Tabakâti’l-Üdebâ” bunlar içinde meşhur kitabıdır.”

* * *

İbn Dihân el-Mevsîlî (d. 522/ö. 581)³⁰⁹:

Fakih, fâzıl, edip, şiiri latif ve ifadesi güzel bir şairdi. Musul ehliendendir. Şartları kötüleştikçe Mısır veziri Sâlih b. Rûzzîk’e gitmeye niyet etti. Zevcesiyle beraber olması mümkün olmayınca Musul’un ulu kişisi Şerif Zıyâüddin b. Ubeydullah el-Huseynî’ye şu beyitleri yazdı:

Firkatten gözyaşı sel oldu aktı,

Onu durdurmamı bekledi,

Ses çıkarmadım haklıdır ısrarı,

Gözyaşları ta içimi dağladı,

Yüklenmiş görünce kervanı,

Dedi ayrılık birleştirdi ikimizi,

Çölde kaybolunca kim gözetir şimdi beni,

Önce Allah’a sonra Ubeyd’e emânet ettim seni,

Yağmurlar yağmıyorsa üzme sen kendini,

Bolca rahmet dilendim uzatacak elini.

Bunun üzerine Şerif, zevcesinin bütün ihyiyaçlarını ondan uzak kaldığı müddetce üstlendi. Sonra kendisi Mısır'a gitti ve Sâlih b. Ruzzîk'a methiyede bulundu. Daha sonra şartlar değişince Hıms şehrinde ikamet etti ve vatanından ve ehlinden gurbette vefat etti.

Ölmek mukadder gurbette,
Kerhen gittiğim yerlerde,
Sırlarım saklı şu kalbimde,
Hicâp âyeti indi üstüne.

* * *

Asrının kurrâ şeyhi İmam Şâtıbî.³¹⁰ (d. 537/ö. 595) Kırâat ve yazı konusunda "Şâtıbiyye" ve "Râiyye"yi nazmeden kişi. İki eseri de sayılamayacak kadar kişi tarafından ezberlenmiştir. Usta şâirler, büyük belağatçılar, yetkin kurrâlar bu iki eser önünde eğilmişlerdir. Onları mükemmel, veciz şekilde sehli mümteni ile yazmıştır.

Yedi yıl beldesinde Kur'an tilâvet etti ve Belensiye'ye gitti. Burada da önde gelen kişilerden kıraat dersi aldı. Hacca gidip Ebû Tâhir es-Silefî ve başkalarından hadis aldı.

Kendisinden adeta zekâ fışkırıyordu. Kırâat, yazı, nahiv, fıkıh ve hadis dallarında muktediri. Takva, tevâzu ve vakarla beraber parlak bir nazmı vardı. Mısır'a yerleşti. Ön plana çıktı, namı yayıldı, şöhreti büyüdü, kurrâ reisliği ona geçti, her yerden talebeler ona yöneldi.

Ebû Şâme Sehâvî'den şunu nakleder:

"Şâtıbî'nin beldesinden ayrılmasının sebebi, hatipliğe getirilmek istenmesiydi. Bundan sonra hacca gitti. Hatiplerin idarecileri câiz bulmadığı vasıflarla övmeleri sebebiyle beldesini terk etti ve geri dönmedi. Şiddetli fakirliğe sabır gösterdi.

* * *

İmam el-Cüzûlî (ö. 607).³¹¹ Nahiv ilminde imamdı ve nahvin inceliklerine, garip ve şâz görüşlerine çok vukûfiyeti vardı.

Mısır'da, Mağrip'te, Câye, Meriyye'de ve daha başka yerlerde bulundu. Ondan imamlar ve çok sayıda kişi yetiştirdi. Mükemmel anlayışı ve güzel konuşmasıyla lider ve nahivde önüne geçilemeyen bir şahsiyetti.

Zehebî der ki:

"Mısır'da kaldığı müddetçe Cüzûlî'nin fakirliğe çok sabrettiğini okudum. Bir medreseye girmedi. Taşraya çıkıyor, insanlara imamlık yapıyor ve bu şekilde nafakasını temin ediyordu. Son derece sabırlıydı."

Fakir ve yoksul bir şekilde Mağrib'e döndü. Meriyye'ye vardığında İbn Beriyye'nin huzurunda okuduğu ve üzerinde onun hattı olan kitabı rehin verdi! Kitabı rehin alan durumunu Mağrip zahidlerinden şeyh Ebûl-Abbâs el-Mağribî'ye ulaştırdı. Kendisi Abdülmü'min oğullarına refâkat ediyordu. Ebû'l-Abbâs da durumu sultana iletince sultan onu huzura çağırttı. Kendisine ikram ve ihsan da bulundu.

* * *

Ebû Muhammed Abdülaziz b. Muhammed el-Karavî el-Fâsî (ö. 750).³¹² İbn Hatip el-Konstantînî der ki:

"Fukahâdan biri bana şöyle dedi:

«Abdülaziz'in yanına girdiğimde elbisesine sarılmıştı ve fıkıh kitapları önünde açılmıştı ve teri üzerine damlıyordu. Elbisesi de olabildiğince kirliydi! Bunun üzerine ona:

"-Kendine bak, elbiseni yıka" dedim. O da bana:

"-Altı aydır yıkamayı istiyoruz fakat ilmi meselelere dalmaktan buna fırsat bulamadım" deyince şaşırdım ve oradan ayrıldım.»"

* * *

Üstadımız Muhammed el-Hadr Huseyn et-Tûnusî (d. 1291/ö. 1377) Ezher şeyhiydi. Kâhire'ye ilk geldiğinde Bâtıniyye mahallesinde konakladı. Orası gayet mütevazı bir mahalledir. Daha sonra Kâhire'yi terk etmeye mecbur kaldı ve Dimeşk'e dönmek için İskenderiyye'ye yolculuk yaptı. Onun bu yolculuğu ve kararı allâme Ahmed Timur Paşa'ya ulaşınca yol almadan önce şeyhe yetiştirdi ve onu Kâhire'ye geri çevirdi. Ardından da Mısır Kütüphanesi'ne atandı.

Daha sonra sıkıntılar yavaş yavaş üzerinden kalktı ve Usûluddîn Fakültesine hoca olarak atandı. Sonra biraz daha ferah buldu ve daha sonra makamında yükselerek Ezher'e şeyh olarak atandı. O, Mısır kökenli olmayanlardan Ezher şeyhliğine atanan ilk şeyhtir.

Kendisi zamanla Ezher şeyhi olmadan önce zorlukların ardından kolaylıklara kavuştuğunda Dimeşkteki kardeşi Zeynülâbidîn et-Tûnisî'ye şunları yazdı:

“Mısırda halimiz «Mısır» hattı gibi garip; Önce ‘mim’ gibi daralıyor sonra ‘sâd’ gibi genişliyor ve sonra da ‘râ’ gibi açılıyor.” Bunu, kardeşim ve arkadaşım üstat Hussâmüddîn el-Kudsî bana yazdığı bir mektupta ifade etmişti.

Bu bölümde bu kadarıyla yetiniyor ve dördüncü bölüme geçiyorum.

* * *

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

GÜNLERCE AÇ VE SUSUZ KALMALARI

AÇLIĞA TAHAMMÜLLERİ

Açlık ve susuzluk, kişinin düşüncesini toplamasına, gönül huzuruna ve rahatına mani olan bedeni bir sıkıntıdır. Genellikle insanda tercih hakkı bırakmayan zor bir durumdur.

Bu tür sıkıntılar, ilim ehlinin başına diğer insanlardan daha çok gelir. Çünkü onlar, üstün meziyetlerini gizleyen, vakar sahibi, el açmayı mihnet bilen kimseler olduklarından, açlığa sabretmişler ve durumlarını, insanlara ifşa etmemişlerdir. Sürekli ilim tahsiliyle uğraştıklarından, karınlarını doyuracak kadar bir mal edinmeleri de mümkün olmamıştır.

Bu bölüme, sahabinin büyüklerinden olan Ebû Hureyre (r.a.)'ın, (v. 59) bu mevzuda karşılaştığı sıkıntılardan bahsederek başlıyoruz. Kendisinden üçüncü bölümün başlarında da bahsedilmişti

Buhâri, Sahih'inin³¹³ Kitabül İlim ve Kitabül Buyu³¹⁴ bölümünün başında, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayette bulunmuş, kendisinin şöyle dediğini nakletmiştir:

"İnsanlar, Ebû Hureyre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den ne kadar çok hadis rivayet ediyor demekte ve şunu eklemekteler:

"Muhacir ve ensara ne oluyor ki O'nun kadar hadis rivayetinde bulunmuyorlar?"

"Şayet Allah'ın kitabında şu iki ayet olmasaydı bir tek hadis bile rivayet etmezdim:"

"İndirdiğimiz apaçık delilleri, bildirdiğimiz dosdoğru yolu, insanlara Kur'an'da tamamıyla anlattıktan sonra bunu gizleyenlere gelince: Allah da onlara lanet eder, lanet edenler de. Ancak tevbe edip uslananlar ve (gerçeği) açıklayanlar başka. Onları bağışlarım. Çünkü ben tevbeyle çok kabul ederim, çok esirgeyenim"³¹⁵

Ebû Hureyre (r.a.) sonra şöyle diyor:

"Muhacir kardeşlerimizden bazısını pazarlarda alış veriş, ensar kardeşlerimizin bir kısmını da mal mülk meşgalesi oyaladı. Bense karın tokluğuna Rasûlullah Efendimizden hiç ayrılmadım. Onların bulunmadıkları yerlerde bulundum ve ezberlemedikleri hadisleri ezberledim."

İbn-i Hacer, "Fethul Bari"³¹⁶ adlı eserinde bu hadise şu şerhi düşmüştür:

"Dünya nimetlerinin azlığı ilim öğrenme imkânı sağlar."

Bundan sonra, diğer âlimlerin hayat hikâyelerinden seçtiğimiz örneklerin anlatımına geçiyoruz.

* * *

İmam Süfyan-ı Sevri'nin,³¹⁷ Abbasi Halifesi Mehdi'yi haklı bir şekilde eleştirmesi, Halifeyi öfkelen-dirmişti. Halife, İmamı cezalandırmaya karar verince İmam, Mekke'de, Halifeden ve diğer insanlardan saklandı. Bu günlerde kendisi, aşırı fakirlik ve geçim sıkıntısı ile karşılaştı. Bu ihtiyaç ve sıkıntı esnasında, kızkardeşi, Küfe'den, Ebû Şihab el-Hannat ile bir çıkın içerisinde kek ve çörek gönderdi.

İbn-i Sad, Süfyan hakkında şöyle demektedir:³¹⁸

"Ebû Şihab el-Hannat dedi ki:

Süfyanın kız kardeşi, benimle bir çıkın içerisinde, Mekke'deki Süfyan'a, kek ve çörek gönderdi. Mekke'ye geldim ve Süfyan'ı sordum. Bana:

«Belki çoğu zaman yaptığı gibi Kâbe'nin arka tarafında oturuyordur» dediler. Oraya gittim -kendisi benim eski arkadaşım idi-. O'nu uzanmış istirahat ederken buldum. Selam verdim, ne benimle muhatap oldu ne de selamıma karşılık verdi.

Dedim ki:

«-Kız kardeşin sana, Kufe'den kek ve çörek gönderdi.»

«-Çabuk onları bana ver» dedi ve doğrulup oturdu.

Bunun üzerine:

«-Ebû Abdullah! Sana selam verdim, senin arkadaşın olmama rağmen selamıma karşılık vermedin. Fakat bir çıkın keki haber verince oturdun ve benimle konuştun. Bu ne hal?!» deyince şöyle cevap verdi:

«-Ebû Şihab beni ayıplama. Üç gündür boğazımdan bir lokma geçmedi.» Ebû şihab bunun üzerine özür diledi."

* * *

İbn-i Nubate el-Mısri, İbrahim bin Seyyar en-Nazzam el- Mu'tezili'nin (d. 185/ö. 221) tercüme-i halini verirken, ulemanın zekilerinden olduğunu söylemiş ve çağdaşı Cahız'ın, O'nun hakkında şöyle dediğini nakletmiştir:³¹⁹

"Eskiler:

«Her yüz senede eşsiz bir adam gelir derler. Şayet bu doğru ise İbrahim bin Nazzam da onlardandır.»

İbn-i Nubate, Cahız'ın şöyle dediğini nakleder:

"Bir gün İbrahim bin Nazzam ile uğursuzluk hadisi³²⁰ hakkında tartışıyorduk. Bana dedi ki:

«-Sana bir şey anlatayım»:

«Öyle acıkmıştım ki toprak yiyordum. Bu haldeyken kendisinde öğle veya akşam yemeği bulabileceğim birisi var mı diye zihnimi yokladım. Hiç kimse bulamadım. Üzerimde bir cübbe ve gömlek vardı. Gömleği sattım.

Sonra Ehvaz'a³²¹ yöneldim. Orada hiç kimseyi tanımam. Bunu şaşkınlıktan ve sıkıntıdan yapıyorum. Furce Nehrine vardım, binecek gemi yok. Bunda bir uğursuzluk sezdim. Sonra göğsünde delik olan bir gemi gördüm. Bunu da uğursuzluk saydım.» Gemiciye:

«-Beni de alın dedim,» kabul etti. İsmini sordum, Devadez imiş. Bu da Farsça'da, Şeytan'ın ismidir. Bunda da bir uğursuzluk gördüm. Gemiye bindim. Kıyıya yaklaştığımızda:

«-Hamal!» diye bağırdım. Yanımda eski püskü bir örtü, bir battaniye ve lazım olan birkaç eşya var. Bana cevap veren ilk hamalın tek gözü kördü! İleride duran bir sığır çobanına:

«-Şu öküzü, hana kadar kaç kiralarsın?» dedim. Yaklaştığımda bir de baktım ki öküzün boynuzu kırık. Uğursuzluk üstüne uğursuzluk. Kendi kendime:

«-Dönmek en hayırlısı dedim.» Karım aşırı derecede aç olduğundan ve yiyecek birşeyler de bulamadığımdan yine toprak yemeye niyetlendim.

«Ah neredesin ölüm» diye iç geçirdim.

Yaptığım şeylerden dolayı, hayretler içerisinde hana vardığımda odamın kapısı çalındı.

«-Kim o?» dedim.

Kapıdaki:

«-Seni arayan biri!» dedi.

«-Ben kimim?» dedim.

Kapıdaki:

«-İbrahim bin Seyyar en-Nazzam,» dedi.

Kendi kendime:

«-Bu ya canı ya düşman ya da sultanın bir habercisi» dedim. Toparlandım ve kapıyı açtım. Kapıdaki:

«-Beni sana İbrahim bin Abdülaziz³²² gönderdi. Kendisi sana şöyle diyor:

"Her ne kadar görüş ve mezhep bakımından ayrı düşsek de (yukarıda geçtiği gibi İbrahim bin Nazzam, Mu'tezile mezhebine mensub idi) bize yakışan insanlık şerefine ve ahlakına yakışan şekilde davranmaktır. Durumun pek kötü, memleketinden seni çıkaran da bu kötü durumun olsa gerek. Eğer dilerse, burada, bir iki ay kal. Bu müddet zarfında, ihtiyacın olan şeyleri sana göndereyim. Yok, memleketine dönmek istersen şu otuz dinarı al ve dön. Sen özür sahibisin."»

«Aklımı karıştıran şeyler gelmişti başıma. Birincisi bundan önceki yaşantımda hiç otuz dinara sahip olmamıştım. İkincisi hiç bu kadar ailemden uzak kalmamıştım. Üçüncüsü bir şeyi uğursuz saymanın anlamsız olduğunu anladım.»»

Kitabın müellifi, Abdülfettah Ebü Gudde, buna bir dördüncüyü ekliyor ve şöyle diyor:

"Bu dördüncüsü diğer üçüne bedeldir hatta daha üstündür. Soylulukta zirve, insanlık ve ahlak anlayışının özüdür. Görüş ve mezhep ayrılıklarının olması İbrahim bin Abdülazizi, zor zamanlarında, İbrahim bin Nazzam'a yardım etmekten, ona yardım ve insanlık elini uzatmaktan alıkoymamıştır. İbrahim bin Abdülazizin, ondan uzaklaşması, Allah rızası içindi. Söz ve düşüncelerindeki ayrılıktandı.³²³ Ona yakınlaşması, insanlık haysiyeti ve şerefi içindir ki bu da aynı şekilde Allah rızası içindir. Bunların hepsi, İslam'ın güzelliğindendir. Nazzam'ın görüşlerindeki ayrılık, onun insan olmasından dolayı kazandığı hakların yerine getirilmesine engel değildir. Şeriatı ve ahkâmını, ne kadar güzel bir kavrayış. Rıza veya öfke anında yakınlığı ve uzaklığı, sevgiyi ve nefreti, dostluğu ve düşmanlığı, ne daha az ne daha çok, yerli yerine oturtmak ne büyük erdem. Allah'ın rahmeti ve bereketi, bu minval üzere olan şerefli insanların üzerine olsun. Ne derin bir İslam anlayışı. Alim ve fakih geçinenler öfkesinden ve tasasından gebersinler.

* * *

İmam Ahmed'in öğrencilerinden, Ebû İshak İbrahim bin Yakub'un (v. 259) tercüme-i halinde, şöyle denilmektedir:³²⁴

"Ahmed bin Hanbel bir gün Abdürrezzak ile namaz kılıyordu. Namazda bir ara şaşırdı. Abdürrezzak bu hatanın sebebini sorunca Ahmed ibn-i Hanbel üç gündür bir şey yemediğini söyledi."³²⁵

* * *

Hâfız Zehebi, İbnül Mukri Muhammed bin İbrahim (d. 285- v. 381)'den bahsederken şöyle demiştir:³²⁶

Ebû Bekir bin Ali'den, İbn-i Mukri'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Ben, Taberani ve ibn-i Hayyan Medine'de idik. Bu sırada maddi bakımdan darlığa düştük. Bu darlıktan dolayı, savm-i visal tutuyorduk. Akşam yemeği vakti geldiğinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kabri başına geldim ve:

"-Ya Rasulallah açlık canımıza tak etti" dedim. Taberani:

"-Otur. Ya bi rızık gelir ya da ölürüz sesini çıkartma" dedi. Ben ve İbn-i Hayan, namaz kılmak için kalktık. Bu esnada kapıya Hz. Ali soyundan birisi geldi ona kapıyı açtık. Bir de ne görelim yanında içi

yiyeceklerle dolu iki sepet taşıyan iki çocuk var. Bize dedi ki:

“Beni Peygamberimiz (s.a.v.)’e şikâyet etmişsiniz. Rüyamda gördüm, size yiyecek bir şeyler getirmemi emretti.”

* * *

Hâfız ibn-i Receb el Hanbelî, Zeylû Tabakati’l Hanabile adlı kitabında, Maristanlı Kadı, Uzun ömürlü Hâfız diye bilinen, Kadı Ebû Bekir Muhammed bin Abdülbaki (d. 442- v. 535) hakkında şöyle demiştir:

“Allah korusun ve gözet sin Mekkeye yakın bir yerde konakladım. Bir gün çok şiddetli bir şekilde acıktım. Açlığımı giderecek hiçbir şey de bulamadım. O esnada ağzı bağlı ibrişim bir kese buldum. Aldım evime götürdüm. Kesenin ağzını çözdüğümde, içinden eşini benzerini görmediğim inci bir gerdanlık çıktı. Dışarı çıktığımda yanında beş yüz dinar para kesesi olan birisi şöyle nida ediyordu:

«-Kim inci gerdanlığı bize getirirse bu para kesesi onun!» Kendi kendime:

«-Ben açım, muhtacım keseyi veririm bu paralarla da ihtiyacımı gideririm» dedim.

Adama:

«-Buraya gel» dedim ve onu evime götürdüm. Ona kesenin ve inci gerdanlığın özelliklerini sordum. Adam şöyle, şöyle deyince keseyi ona teslim ettim. Bana beş yüz dinarı verdi fakat almadım.

«-Bu benim görevim. Bunu sana iade etmek zorundaydım. Bundan bir karşılık alamam» dedim. O, bunu alman gerek diye çokça üstelediyse de kabul etmedim. Adam da çekti gitti.

Bana gelince, ben evden çıktım ve bir gemiye bindim. Gemi parçalandı ve battı. İnsanlar mallarıyla birlikte denizde boğuldular. Ben bir parça tahtaya tutunarak kurtuldum. Bir müddet nereye gittiğimi bilmeden denizde kaldım. Bir süre sonra, içinde insanların yaşadığı bir adaya ulaştım. Mescide gidip Kur’an okumaya başladım. Benim okumamı duyanlar, gelip:

«-Bize Kuran okumayı öğret» dediler. Adada bunu demeyen bir kimse bile kalmadı. Bana, bu adadaki insanlardan birçok mal geldi. Sonra bu mescidde, Mushaf yaprakları buldum ve alıp okumaya başladım. Bu defa bana, iyi yazı yazıp yazamadığımı sordular. Ben:

«-Evet, yazarım» deyince, küçüklü büyüklü, çocuklarını bana getirip yazma öğretmemi istediler. Bu işten de birçok kazancım oldu. Bundan sonra:

«-Burada, zengin fakat yetim bir kız çocuğu var. Seni onunla evlendirmek istiyoruz» dediler. İlk önce bundan kaçındım ama bunu yapman gerekiyor diyerek beni ikna ettiler ve kabul ettim.

Zıfâf gecesi kızcağıza şöyle bir baktım. Bir de ne göreyim o gerdanlığın ta kendisi kızın boynunda. Gözlerimi gerdanlıktan bir türlü alamıyordum. Sabahleyin bana dediler ki:

«-Efendi bu yetim kızcağzın kalbini kırdın. Sürekli gerdanlığa bakmışsın kızın yüzüne hiç bakmamışsın.»

Onlara, gerdanlık hikâyesini anlattım. Bunu duyunca tekbirlerle, tehlillerle naralar attılar.

«-Ne oluyor size?» diye sorunca dediler ki:

«-Senden, o gerdanlığı alan adam, bu kızın babası idi.»

Bize:

«-Bana bu gerdanlığı iade eden kişi gibi bir müslümanı dünyada görmedim. Rabbim bizi tekrar buluştursa da onu kızım ile evlendirsem.» derdi.

«-İşte şimdi bu dua gerçek oldu.»

Bir müddet onunla evli kaldık. Ondan iki evladım oldu. Sonra hanımım öldü. O kolye, bana ve çocuklarıma kaldı. Bundan sonra o iki çocuğum da öldü. Kolye bana kaldı. Kolyeyi bin dinara sattım. Bu yanımda gördüğünüz mallar da o mirastan kalanlar.”

* * *

Hâfız Receb el Hanbelî, Kadiri Tarikatının kurucusu, Şeyh Abdülkadir Geylani (d. 471 - v. 561) hakkında şöyle demiştir:³²⁷

Şeyh Abdülkadir demiştir ki:

“Ben nehir kıyısında bulduğum keçi boynuzu, bakla kırıntısı ve marul yaprakları ile gıdalanıyordum. Pahalılık ve geçim sıkıntısı Bağdat’ı kasıp kavuruyordu. Günlerce hiçbir şey yemedim. Yiyecek şöyle dursun, yiyecek kırıntısı peşine düşmüştüm.

Bir gün açlığın şiddetinden, belki marul yaprağı, bakla yahut yiyecek başka bir şey bulurum da yerim diye nehir kıyısına gittim. Nereye gitsem diğerleri benden önce davranıyor, ne bulsam fakirler ona hücum ediyor, ben de şefkatimden dolayı onlara bırakıyordum. Şehrin ortasından yürüyerek Yasin Camiindeki koku satılan çarşıya ulaştım. Zayıflıktan bir yere tutunacak takatim kalmadı ve oradaki dükkânların birinin kenarına oturdum kaldım. Neredeyse ölümle burun buruna gelmişim. Derken kapıdan elinde ekmek ve kızarmış et bulunan yabancı bir genç kapıdan girdi. Oturarak yemeye başladı. Açlığımın şiddetinden, o her lokmayı ağzına götürmek için elini kaldırdığında ben de ağzımı açıyordum. Bu yaptığımdan dolayı kendimi kınadım ve:

«-Sana ne oluyor? Allahtan başka yardımcı yok, hayat da memat da onun takdiri» diye teselli buldum.

O sırada yabancı genç bana döndü ve beni gördü. Bana:

«-Allah’ın adıyla buyur kardeşim» dedi. Ben geri durdum. Yeminler ederek yememi istedi. Nefsim de

bunu istiyordu ama nefsimi muhalefet ettim. Fakat yine yemem için Allah'a yemin edip ısrar edince bir parça yedim. Bana soru sormaya başladı.

«-Ne iş yaparsın? Nerelisin? Ne diye tanınırsın?»

Dedim ki:

«-Ben Ciylan'dan, ilim öğrenmek isteyen biriyim.» O:

«-Ben de Ciylan'lıyım. Abdülkadir adında, Zahit Abdullah es-Savmaı soyundan olan bir genci tanıyor musun?» dedi.

«-Ben Abdülkâdir'im» deyince gencin beti benzi attı:

«-Vallahi elimdeki son azığımla Bağdat'a ulaştım. Seni sordum kimse bana senin yerini tarif edemedi. Harçlığım da bitti. Üç gündür bir yiyecek parası bulamadım. Sadece sana ait olan para yanımda kalmıştı. Ölü eti bile bana helal olmuştu. Ben de senin emanetinle bu ekmeği ve kızartmayı satın aldım. Buyur afiyetle ye. Şimdi sen benim değil ben senin misafirininim» dedi.

O'na dedim ki:

«- Bu nasıl oldu?» Genç:

«-Annen, benimle, sana sekiz dinar gönderdi. Darda kaldığım için bir kısmıyla bunları aldım. Sana özür borçluyum.» dedi.

O'nu teskin ettim, yemeğin kalan kısmını ve biraz da yol harçlığı verdim. Kabul etti ve döndü.”

* * *

İmam ibnû'l Cevzi, ilim öğrenmeye başlarken kendisini etkileyen sıkıntılardan ve bu sıkıntılara sabredişinden bahsederken şöyle demektedir:³²⁸

“Ben ilim öğrenmenin zevki içinde idim. Aradığım ve dilediğim şeylerin güzelliğinden, bu uğurda karşılaştığım sıkıntılar bana baldan daha tatlı idi.

«Kişinin himmeti âlî (yüce) olursa karşılaştığı zorluklar sevimli hâle gelir.»

Çocukluk çağlarımda elime kuru bir ekmek parçası alır ve hadis öğrenmeye çıkardım. Bu ekmeği ancak su ile yiyebildiğimden, İsa Nehri kenarına oturdum. Her lokmayı ısırdıkça üzerine su içerdim. Gayretimin gözü, ilim tahsilinden başka lezzet görmedi. Bu gayretim meyve verdi ve ben Rasulullah (s.a.v.)'in hadislerini, halini, edebini ve ashabının ahvalini en çok dinleyenlerden olarak tanındım.”

Aynı şekilde şunları da eklemiştir:

“Sadece bir tek ilim dahıyla yetinmedim, bilakis fıkıhı da hadisi de dinleyerek öğrendim. Dünyaya meyletmeyenlere tabi oldum. Hadis rivayet eden ve öğüt veren hiç kimseyi terk etmedim. Önceliklerim her zaman faziletler olmuştur.

Hadis dinlemek için meşayihın etrafında pervane gibi dönüyordum. Geçilmemek için koştuktan nefesim kesiliyordu. Yiyecek, içecek ve barınacak bir yerim olmaksızın sabahlıyor ve yine aynı şekilde geceliyordum. Rabbim beni asla mahlûkata karşı küçük düşürmedi. O durumlarımı anlatsam iş uzar gider.”

* * *

Zehebi, Ali bin Mesud bin Nefis el- Mevsîlî'nin (d. 634/ö. 704) tercüme-i halini naklederken şöyle demiştir:³²⁹

“O, muhaddis imam, topluma faydalı, Ebû'l-Hasen Ali bin Mesud bin Nefis el- Mevsîlî'dir. Kendisine bende oldum ve ilim öğrendim. Mütedeyyin, hayırhah, mutasavvıf ve iffetli birisiydi. Okuduğu kitap sayıya gelmez. Birçok usul tahsil etmişti. İlme olan açlığı hiç bitmedi ve onu nerede bulsa satın aldı. Allah rahmet eylesin.”

* * *

Mevsîlî, zahiri mezhebine göre hareket eden bir zattı. Gerçek ilim ehline, ilmin her şeyden daha değerli olması gerektiğini şu şiiriyle anlatır:

Kim, bütün her şeyden daha değerli görmezse ilmi

Onu iflah etmez başka şey ölümden gayri³³⁰

Bu bölümü hüsn-i hatime olarak Osmanlı'nın son devir ulemasından Şeyhu'l İslam, Mustafa Sabri Efendi'nin (d. 1286/ö. 1373) karşılaştığı sıkıntıyı anlatarak sona erdiriyoruz.

Osmanlı devleti yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve rejim değişikliği olmuştu. Bu sebeple Şeyhü'l-İslamlık müessesesi lağvedilmiş olduğundan, kendisi, Mısır'a gitmek zorunda kalmıştır.

Burada, zahiren hali vakti yerinde görünmesine rağmen aşırı fakirlik ve geçim sıkıntısı içerisine düştü. Bu sıkıntılara, vakarlı bir şekilde göğüs gerdi. Bu sırada gazeteler, Hindistan Başkanı Gandi'nin, İngilizlerin, Hindistan'daki uygulamalarına karşı koymak için, ölüm orucu başlattığını haber verdiler. Haber, büyük yankı uyandırırken Mustafa Sabri Efendi'nin de hislerini galeyana getirdi.

Bunun üzerine, kendi zorunlu açlığı ile Gandi'nin feryadını ifade eden açlığını karşılaştıran bir şiir inşad etti. Gazeteler bunu şöyle neşrettiler:

Ölüm orucu tutmakta Gandi, Hindistanın direnişçi lideri
Bense, ölümün eşiğindeyim namım sarmışken şeyhul İslam diye Hindi ve Sind'i.
İki oruç arasında acayip bir fark var bunu hiç tereddütsüz belirtmeli
O varlıklı iken yemiyor, benim açlığım yokluktan, Mısır'a misafir olduğumdan beri
Benim orucum tek bana ait, O'nun orucu bütün insanlık adına
Her ne kadar layık olmasam da benim orucum İslam adına
Ben ölsem de O hep var olsun benden sonra
Asrımızın Müslümanları yaşasınlar her devirde
Ahde vefasızlık ve dini zayi etseler de
Hind Sultanı olsa bile ölüp gidiyor açlıktan
Tıpkı benim gibi, hiç tanınmadan

* * *

SUSUZLUĞA TAHAMMÜLLERİ

Susuzlukla ilgili haberler de pek çoktur fakat aşağıdakilerle yetinmeyi uygun buluyoruz.

İmam Ebû Hatim, ilim tahsili için yolculuk yaptığı esnada karşılaştığı meşakkat ve sıkıntıları şu şekilde anlatıyor:

“Gemiye bindik ve hareket ettik. Rüzgâr yüzümüze çarpıyordu. Bu vaziyette üç ay yolculuk yaptık. Ruhumuza darlık geldi. Yiyeceğimiz tükendi. Artık kırıntılarla idare ediyorduk. Karaya çıktık. Günlerce yürüdük. Artık ne bir ekmek kırıntısı ne de bir damla suyumuz vardı.

Günlerce ve gecelerce hiç birimiz bir lokma yemeden yürüdük. Gündüzleri yürüyor, geceleri namaz kılıyor ve olduğumuz yere yığılıp kalıyorduk. Bedenlerimiz açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan yorgun düşmüştü. Yolculuğun üçüncü günü sabahı, takatımız nisbetinde yürümeye başladık. Bir müddet sonra Şeyh Merveruvzi, ölüm baygınlığı ile yere yığıldı. Şöyle sarstık, silkeledik aklı başında değildi. Onu orada bırakmak zorunda kaldık.

Ben ve arkadaşım Neysaburi, bir veya iki fersah yürüdük. Ben de bitkin düştüm ve bayıldım. Arkadaşım da beni bıraktı gitti.

O yürümeye devam ederken, birden, gemilerini karaya yanaştıran bir topluluk görmüş. Mûsa (a.s.) kuyusunun yanına konaklamışlar. Onlara, elbisesini sallayarak yerini haber vermiş. Koşup yetişmişler. Ona bir kap içinde su getirmişler ve elinden tutmuşlar. Onlara:

«Yetişin! İki arkadaşım, susuzluktan baygın düştüler» demiş. Bir adamın yüzüme su serptiğini hissettim. Gözümü açtım.

«Bana su verin» dedim. Bir bardağa az bir şey su döküp bana verdi. Kendime geldim. Birazdan yine su istedim, yine suyu verdi ve elimden tuttu.

Dedim ki:

«-Arkamda yaşlı biri var o da susuzluktan bayıldı.» Adam:

«-Müsterih ol. Ona da birileri gitti» dedi. Elimden tuttu. Ayaklarımı sürüyerek yürüdüm. Bu arada su yudumlamaktaydım. Gemiye ulaştık. Birazdan üçüncü yaşlı arkadaşı da getirdiler. Gemidekiler bize çok iyi muamelede bulundular. Birkaç gün yanlarında kaldık ve kendimize geldik.

Sonra gemidekiler, Raye denilen şehrin valisine yazılmış bir mektupla, bize yiyecek, içecek ve buğday kavurması da vererek bizi yolcu ettiler. Yola düştük. Aynı şekilde elimizde ne su ne yiyecek kalmayınca kadar yürüdük.

Deniz kıyısında aç, susuz yürüyorduk. Karşımıza bir deniz kaplumbağası çıktı. Bir taşı kullanarak kabuğunu kırdık. İçinden yumurta sarısı gibi bir şey çıktı. Sahilden, kaşık niyetine midye kabukları topladık. Bu sarı şeyi yudum yudum içtik. Açlığımız ve susuzluğumuz geçti.”

* * *

Hâfız Zehebi, demiştir ki:³³¹

“İlmi konularda pek titiz olan Ebû Muhammed Abdurrahman bin Yusuf, 283 senesinde vefat etmiştir. Zamanının hadis hafızıdır. Mısır’dan Horasan’a kadar, uzun ilim yolculukları yapmıştır. Ebû Bekir bin Hamdan, İbni Hıraş’ı şöyle derken işittim demiştir:

«Bu ilim uğruna beş kere idrarımı içmek zorunda kaldım.»³³²

Kendisi ilim tahsili için ailesinden uzak, çöllere düşünce bu hale geliyordu.”

* * *

Hatip el-Bağdadi, Muhammed bin Nasr el Mervezi’nin şöyle anlattığını naklederler:³³³

“Yanımda cariyemle birlikte Mısırdan Mekke’ye gitmek için yola çıktık ve gemiye bindik. Gemi battı. Ben ve cariyem, bir adaya çıktık. Adada kimsecikler yoktu. Bütün çabalarımın rağmen su bulamadım. Susuzluktan, öyle bir hale geldim ki cariyemin dizlerine başımı koyup ölümü beklemeye başladım. Bu arada bir de ne göreyim adamın biri elinde su dolu maşrapayla çıka geldi. Bana:

«-Al iç» dedi. Ben ve cariyem bu sudan içtik. Adam gitti. Bu adamın nereden geldiğini, nereye gittiğini anlayamadım.”

BEŞİNCİ BÖLÜM:

***MALLARINI VE GEÇİM
KAYNAKLARINI KAYBETMELERİ***

İLMİN TADI, HER ZORLUĞU UNUTTURUR

Bu rivayetleri okuyanlar veya dinleyenler, bu değerli ilim adamlarının, bu sıkıntılara nasıl tahammül ettiklerine şaşırırlar herhalde. Kalpleri, bu afet ve felaketlere nasıl dayanmış? İşittiğinde bile insanın huzuru kaçıyor. **Fakat imanla çarpan, Allahın rızasını ve mükâfatını uman bir kalbe sahip olan kişiye, bütün zorluklar kolay gelir.** Şair ne güzel söylemiş:

Her şey kolaylaşır senin sevgin eksiksiz olduktan sonra

Yeryüzünde gezinen her şey elbet dönecektir toprağa.

Ahmet b. Hanbel, Ebû Bistam Şube bin el-Haccac hakkında şöyle der:³³⁴

“O, hadis ilminde başlı başına bir ekoldür.” İmam Şafii de:

“Şayet Şube olmasaydı Irak’ta hadis ilmi olmazdı” demiştir.

Esmâî:

“Şube’den daha iyi şiir bilen birini görmedim” demiş ve şunu nakletmiştir:

“Süfyan bin Uyeyne, Şube’nin şöyle dediğini işitmiş:

«Kim hadis ilmine gönül verirse iflas eder. Annemin tasını bile yedi dinara sattım.»”

Ahmed bin Hanbel, demiştir ki:³³⁵

“Şube, Hakem bin Uteybe’nin yanında ilim öğrenmek için on sekiz ay kaldı. Bu sırada evinin direklerini bile sattı.”

* * *

Ebû Hatim er-Razi, babası Muhammed b. İdris er-Razi’nin hayatını anlatırken (Babamın ilim tahsilinde karşılaştığı zorluklar babı) şunları söylemiştir:³³⁶

Babam bana şöyle anlattı:

“214 senesinde, 8 ay Basra’da kaldım. Gönlümden bir sene kalmak geçiyordu fakat harçlığım bitti. Parça parça elbiselerimi satmaya başladım. En sonunda hiçbir şeyim kalmadı. Bir arkadaşımınla akşama kadar hocaları dolaşıp onlardan hadis dinledim. Akşam olunca arkadaşım döndü ben de evime döndüm. Açlığımı bastırın diye su içiyordum.

Sabah olunca kalktım ve arkadaşım bana geldi. Çok aç olmama rağmen hadis dinlemek için hocalarımı dolaşmaya başladım. Ders bitince, tekrar aç olarak eve döndüm. Ertesi günü sabahı, arkadaşım eve gelip:

«-Hadi derse gidelim» deyince:

«-Takatim kalmadı gelemem» dedim.

«-Neyin var?» diye sordu. Ben de:

«-Durumumu senden gizleyemem. İki gün geçti ve ben bir lokma ekmek yemedim» dedim. Arkadaşım:

«-Bende bir dinar var. Yarısını paylaşalım, yarısını da ev kirasına ayırayım» dedi ve ondan parayı aldım.”

Babamı yine şöyle derken işittim:

“Medine’deki, Dâvud el Caferi’nin yanından ayrıldıktan sonra Car ³³⁷ kasabasına vardık. Gemiye bindik. Üç arkadaşlık. Ebû Zübeyr el- Merveruzi diğeri de Neysaburi idi.

Gemideyken ihtilam oldum. Bunu arkadaşlarıma haber verdim. Bana:

«-Denize iniver» dediler.

«-Yüzmeyi iyi bilmiyorum» deyince:

«-Biz seni iple sarkıtırız» dediler. Belime bir ip bağlayıp sarkıttılar. Abdest aldım. Şimdi biraz daha indirin dedim indirdiler. Suya dalıp çıktım. Beni yukarı çekin dedim ve çektiler.

Denizde giderken rüzgâr yüzümüze çarpıyordu. Bu halde, gemide üç ay kaldık. Gönlümüze darlık geldi. Yanımızda da çok az bir yiyecek kaldı. Karaya çıktık. Günlerce yürüdük. Bu arada, o kalanlar da bitti. Bir gece ve bir gündüz süreyle hiç birimiz, bir şey yemeden ve içmeden yürüdük. İkinci gün aynı şekilde devam ettik. Üçüncü gün, gündüzleri yürüdük, gece olunca namaz kıldık ve olduğumuz yere uzandık kaldık. Açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan vücudumuz zayıf düşmüştü. Ertesi günü sabahı, gücümüz yettiği kadar yürüdük. Yaşlı Merveruzi, bitap düşüp bayıldı. Şöyle bir sarstık, fakat kendine gelmiyordu. Onu orada bırakmak zorunda kaldık.

Ben ve Neysaburi, yolumuza devam ettik. Bir veya iki fersah yürüdük. Ben de bayılıp düştüm. Arkadaşım beni bırakıp gitti. İleride, gemilerini karaya yanaştıran birilerini görmüş. Hz. Mûsa Kuyusu’na konaklıyorlarmış. Onlara, yerini, elbisesini sallayarak belli etmiş. Su dolu bir kapla yanına gelmişler. Ona su vermişler ve elinden tutmuşlar.

«-Arkada susuzluktan baygın düşmüş iki arkadaşım daha var onlara yetişin» demiş. O sırada yüzüme su serpen bir adam hissettim. Gözümü açtım

«-Suuu!» diye inledim. Az bir şey maşrapanın içine su koydu. İçtim ve biraz kendime geldim. Biraz daha su içtikten sonra adam elimden tuttu.

«-Arkamda yaşlı bir arkadaşım daha var» dediğimde:

«-Merak etme ona da birileri gitti» dedi. Bana destek oluyordu ve ben ayaklarımı sürüyerek yürüyordum. Gemiye vardığımda üçüncü arkadaşımı da getirdiler. Gemidekiler bize çok iyi davrandı. Kendimize gelinceye kadar orada kaldık.

Bize kek, sevik ve su vererek Raye³³⁸ denilen bir şehrin valisine bir mektup yazarak bizi, yolcu ettiler. Yanımızdaki yiyecek ve içecekler bitinceye kadar yolumuza devam ettik. Deniz kıyısında aç susuz yürüyorduk.

O sırada, karaya vurmuş bir deniz kaplumbağası bulduk. Bir taşla sırtına vurduk ve kabuğu parçalandı. İçinden, yumurta sarısı gibi bir şey çıktı. Kaşık olarak deniz kabuğu topladık. Bu yumurta sarısı gibi şeyi yudum, yudum içtik. Susuzluğumuz ve açlığımız geçti.

Sonra yola devam ettik. Raye şehrine vardık. Yöneticisine mektubu ulaştırdık. Bizi evinde konuk etti. Bize ikramlarda bulundu. Her gün bize kabak ikram ediyordu. Hizmetçisine:

«-Getir bakalım şu mübarek kabak yemeğini» diyor ve her gün bize kabak yemeği ve ekmek yediriyordu. Arkadaşlardan birisi:

«-Şu mendebur etten de ikram etmez mi bu ya hu»dedi. Meğer evsahibinin ninesi, Heratlı imiş ve ev sahibi Farsça'yı anlarmış. Bundan böyle bize et getirdi. Oradan ayrıldık, bize, Mısır'a kadar yetecek yol azığı verdi.”

* * *

BİR TEK ELBİSE İLE YETİNEENLER

Kadı Abdullah Eş-Şerik bin Abdullah'ın tercüme-i hali şöyle anlatılmaktadır:³³⁹

Ömer bin Heyyac bin Said el-Hamdani şöyle anlatmıştır:

“Ben Şerik'in arkadaşıydım. Bir sabah erkenden ona gittim. Üzerinde bir kürkle kapıya geldi. Altına ne elbise ne de gömlek giymemişti.

«-Hakem'in meclisine gelmedin» dedim. Bana dedi ki:

«-Dün elbisemi yıkadım. Henüz kurumadı. Kurumasını bekliyorum. Buyur otur» dedi. Ben de oturdum.

Kölenin, efendisinin izni olmadan evlenmesi konusunu müzakere ediyorduk.

«-Bu konu da ne dersin?» diye sordu. Halife Harun Reşid'in Annesi, özel bir kıyafet için bir nasraniyi, Kufe Emiri'ne gönderdi. O na emirlerine karşı gelmemesini, emreden bir mektup yazmıştı.

O gün bu Nasranî, üzerinde ipek bir cübbe ve taylasanla, güzel bir katır üzerinde, bir arkadaş grubuyla dar bir sokaktan karşımıza çıktı. Önünde de, elleri arkadan bağlanmış bir adam:

«-Ah başıma gelenlere! Aman ya Rabbi! Aman kadı efendi medet!» diye yakınan bir adam vardı. Sırtında kırbaç izleri görünüyordu. Kadı Şerik'e selam verdi ve yanına oturdu.

Dayak yemiş olan adam ona dedi ki:

«-Önce Allah'a sonra sana güveniyorum. Allah işlerini rast getirsin. Ben süsleme işiyle uğraşan bir adamım. Benim emsalim birisinin aylık ücreti yüz dirhem. Bu, beni dört aydır bir kaftanı süslemem için alıyordu. Bana günlük yiyeceğimi veriyor. Fakat benim çocuk çocuğum var. Onlar sefil oldular. Bu gün ondan kaçtım. Beni yakaladı ve sırtımı bu hale getirdi.»

Şerik dedi ki:

«-Nasranî! Kalk ve hasmınla yüzleş.» Nasranî:

«-Allah hayrını versin ebû Abdullah. Bu bir hizmetçi parçası; at bunu hapse» diye karşılık verince Şerik:

«-Yazıklar olsun; sana söylenileni yap ve otur şunun yanına!» dedi. Adam kalktı ve yanına oturdu.

«-Bunun sırtındaki kırbaç izleri ne? Kim yaptı bunları?» dedi Şerik.

Nasranî:

«-Allah işini rast getirsin, ben kırbaçla onu dövdüm. O bundan daha fazlasını hak ediyor. Gönder bunu hapse.» dedi.

Şerik, elbisesini bir kenara fırlattı, evine girdi ve elinde bir kırbaçla çıktı. Sonra nasraniye o kırbaçla vurdu. Adama:

«-Sen ailene dön» dedi. Tekrar dönüp nasraniye vurmaya başladı. Bu arada:

«-Seni gidi ahmak, deve kafalı, bundan sonra hiçbir müslümana vurmazsın herhalde» diyordu.

Nasraninin avanesi, onu, Şerik'in elinden kurtarmaya kalkıştı. Şerik:

«-Nerde bu mahallenin deli kanlıları? Yakalayın, atın bunların hepsini hapse!» deyince hepsi çil yavrusu gibi dağıldılar. Nasraniyi yalnız bıraktılar. Nasranî, gözlerini yumup ağlamaya başladı. Biryandan da:

«-Görürsün sen» diyordu.

Şerik, elindeki kırbacı bir tarafa fırlattı ve:

«-Ey Ebû Hafs, sahibinden izinsiz evlenen köle hakkında ne diyorsun?» diye sordu. Sanki demin bir şey olmamış gibi konuya geri döndü.

Nasranî, Şerike saldırmak için beygirine yöneldi. Fakat üzengisini tutacak biri yoktu. Öfkeden hayvanı dövmeye başladı. Şerik ona:

«-Beygire iyi davran. Vallahi o, Allah'a senden daha itaatkârdır» dedi. Nasranî gitti.

Şerik bana:

«-Hadi, buradan başka bir yere götür bizi» dedi.

«-Neden? Vallahi sonu kötü olacak şeyler yaptın» dedim. O da:

«-Sus, sen Allah'ın emirlerine tazim göster. O da seni yüceltsin. Hadi başka bir yere gidelim» diye karşılık verdi.

Nasranî kalkıp Kufe emiri Mûsa bin İsa'ya gitmiş ve huzuruna çıkmış. Emir:

«-Bu halin ne? Kim yaptı bunu sana?» demiş. Oradaki yardımcı ve emniyet sorumlusu da bu duruma öfkelenmiş. Nasranî:

«-Bana, bunu Şerik yaptı» deyince, Emir:

«-Yok, vallahi ben Şerik'e karşı gelemem» demiş.

Bunun ardından Nasranî, Bağdat'a gitti ve bir daha da dönmedi.”

* * *

Zehebi, Zeyd bin Hubab (d. 13/ö. 203) hakkında şöyle söylemektedir:³⁴⁰

“Hâfız, sika, abid ve zahid bir zattır. İlim tahsili için Merv'den (en doğuda) ta Mısıra gitmiş hatta Endlûs'e varmıştır.”

Ahmed b. Hanbel, ondan hadis rivayet etmiş ve şöyle demiştir:

“Zeki bir hadis âlimidir. Hadis öğrenmek için Mısır ve Horasan'a gitmiştir. Fakirliğe, ne kadar da çok

sabırlıydı. Kufe ve Bağdat'ta ondan hadis yazdım."

Ali b. Harb:

"Zeyd b. Hubaba geldik. Giyinip de bizim karşımıza çıkacak bir elbisesi bile yoktu. Kapıyı bizimle kendisi arasına perde yaptı da bize arkasından hadis rivayet etti." demiştir.

Ebû'l Atahiye (rahmetullahi aleyh) şöyle demiştir:

"Şayet dünya bir adama dini bırakırsa

O adam sayılmaz asla zararda, ziyanda"

* * *

Hâfız ibn-i Kesir, İmam Ahmed'in Yemene yolculuğu sırasında ve ilim tahsili esnasında karşılaştığı zorlukları, şöyle anlatır:

"Yemen'de iken elbisesi çalınmıştı. Evine kapanmış ve kapıyı da kapatmıştı. Arkadaşları, onu göremeyince kendisine geldiler ve durumunu sordular; o da durumu anlattı. Bir altın vermek istediler kabul etmedi. Onlardan sadece bir dinar kabul etti. Bunu da kitap yazma karşılığında ücret olarak aldı." Rahmetullahi aleyh.

* * *

Hatip el Bağdadi, Tarihi Bağdat adlı eserinde, Ömer b. Hafs el Aşkar'dan naklen İmam Buhâri hazretleri hakkında şöyle bir olay anlatmıştır:

"Bir gün Buhâri'yi, Basra'da, hadis dersinde göremedik. Aradık taradık evinde üryan bir vaziyette bulduk. Harçlığı bitmiş, hiçbir şeyi kalmamış. Onun için para topladık ve elbise satın alıp giydirdik. Sonra acele ile bizimle beraber hadis yazmaya koyuldu."

Muhammet b. Hatim, Buhâri'den şöyle işittiğini nakletmiştir:³⁴¹

"Askalan'daki Âdem b. Ebi İyası ziyaret için evden çıktım. Yolculuk esnasında harçlığım kalmadı. Bu sebeple yerdeki otları yemeye başladım. Bunu, kimseye belli etmedim. Üçüncü gün de bu haldeyken, hiç tanımadığım bir adam çıkageldi. Bana, içi dinar dolu bir kese verdi ve bunu kendin için harca dedi."

* * *

Şafii fukahasımdan Ebül Abbas Ahmet b. Muhammet'in (d. 357- v. 425) hayatı kaynaklarda³⁴² şöyle geçmektedir:

"Bağdat'ta oturuyordu. Mansur şehrinin ve bütün Bağdat'ın doğusunun kadılığını üstlendi.

Kendisinin, Mansur Külliyesi'nde bir fetva halkası vardı. Sağlam itikatlî, ilimde sabitkadem, lisanı fasih ve şiir söyleyebilen biriydi."

Ubeydullah b. Sayrafi, ondan hadis aldığını söylemiş ve şunları eklemiştir:

"Ebül Abbas, her zaman oruç tutar, iftarını da genellikle ekmek ve tuz ile yapardı. Fakir ama şerefli bir insan idi. Giyeceği bir paltosu olmaksızın kışı geçirirdi. Arkadaşlarına:

«-Benim palto giymeme mani olan bir problemim var» derdi. Onlar da, bir hastalığı var zannederlerdi. Hal bu ki fakirliğini kastederdi. Bunu, vakarından ve şerefinden açığa vurmazdı."³⁴³

* * *

Şafii fakihi, abid, zahid, muhaddis, Ebül Hasen Ali b. Ahmet b. El Hüseyin b. Mahmuye el Yezdi'nin (d. 473- v. 551) tercüme-i hali kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır:³⁴⁴

"Daima güler yüzlü idi. Cömert, kanaatkâr, mütevazî, ilmiyle âmil, ezberi çok kuvvetli, abid ve çok eser vermiş bir âlimdi. Hadis, fıkıh ve zühd konularında, ellinin üstünde eser yazmıştır".

Semani, onun hakkında şöyle demiştir:

"Kendisinin ve kardeşinin, ortak bir gömleği ve fesi vardı. Biri dışarı çıkınca öbürü evde oturmak zorundaydı. Bir gün, vaiz Ali b. Hüseyin ile birlikte selam vererek evine girdik. Onu, peştamala bürünmüş üryan bir vaziyette bulduk. Bu durumundan dolayı özür diledi ve:

«-Biz elbisemizi yıkadığımızda Ebû't Tayyib Taberi'³⁴⁵nin şu sözünde dediği gibi oluyoruz »dedi:

«Bazı insanlar vardır elbiseleri yıkadığında, yıkayanın işi bitene kadar evde mahsur kalırlar.»"

* * *

Ebül Abbas el Cürçani, Ebû İshak Eş-Şirazi (d. 393- v. 476) hakkında şöyle demiştir:³⁴⁶

"Ebül İshak Şirazi'nin, dünyalıktan yana bir nasibi yoktu. Fakirliği had safhaya ulaştı. Hatta giyecek ve yiyecek bulamıyordu."

"O, Bağdat'ın Katia Mahallesinde kalıyordu. Ziyaretine gittiğimizde bize şöyle hafifçe doğruldu. Tam

doğrulmadı. Çünkü elbisesinin kısalığından bir yerinin görünmesinden korkuyordu.”

Denildi ki:

“Gurbette yine böyle aç kalmışken kendisine, fasülye, bakla satan bir arkadaşı geldi. Ona, ekmek ufalayıp bakla suyu ile ıslatıyordu. Belki de bu arkadaşı, uzun zamandır kendisinden bakla satın almadığından dolayı ona gelmişti. Ebû İshak şöyle dedi:

«Öyleyse bu zararlı bir dönüş olur.» (*en-Naziat*, 12) ve memleketine döndü.”

Ebû İshak şu şiiri de inşad etmiştir:

Dedim ki bana vefalı bir dost gösterin yarenler

Bu öyle pek mümkün değil dediler

Eğer bulursan birini samimi cana yakın

Ne saadet bırakma peşini sakın

* * *

ALLAH'TAN BAŞKASINA EL AÇMAYANLAR

Ebü'l Yümn el Uleymi el Hanbelî, Ahmed b. Hanbel hakkında şöyle demiştir:³⁴⁷

"Ahmed b. Hanbel, 197 senesinde Abdürrezzak ile görüşmek için Yemen'in San'a şehrine gitti ve ona Yahya b. Maîn, bu yolculukta arkadaşlık etti."

Yahya dedi ki:

"Yemen'e Abdürrezzak'ı ziyarete giderken hac da yaptık. Ben tavaf ederken bir de ne göreyim Abdürrezzak da tavaf ediyor. Selam verdim ve ona dedim ki:

«-Bak bu kardeşin Ahmed b. Hanbel.»

Abdürrezzak:

«-Allah ona ömür versin, onu sâbit kadem kılsın. Hep bana onun güzel haberleri geliyor» dedi. Ben de Ahmed'e:

«-Allah adımlarımızı bereketlendirdi, nimetini bolca ihsan etti, bir aylık yolculuktan kurtardı» dedim. Ahmed b. Hanbel:

«-Ben, San'a'ya gidip Abdürrezzak'tan hadis dinlemeye niyet ettim. Vallahi bu niyetten dönmem» dedi.

Yahya devamla şöyle anlattı:

San'a'ya yola koyulduğumuzda Ahmed'in harçlığı bitti. Abdürrezzak, bize çok defa harçlık vermeyi teklif etti. Ahmet kabul etmedi. Borç olarak al diye ısrar ettiyse de yine kabul etmedi. Kendi ağızımızdan ikram ettik onu da almadı. Sonradan farkına vardık ki elbise kuşağı yapıyor ve parası ile iftar ediyordu."

Sonra Uleymi şöyle anlatmıştır:

"Ahmet b Hanbel, Yemen'de iken Süleyman b. Dâvud'un yakınındaki bir bakkala, kovasını rehin olarak bıraktı. Karşılık olarak biraz yiyecek almıştı. Bedelini getirdiğinde bakkal ona iki kova çıkarttı ve:

«-Hangisi senin?» dedi. Ahmet:

«-İkisi de benziyor ayıramadım. İster bedelini al istersen de kova sende kalsın» dedi. Süleyman bin Davut, bunun üzerine bakkala dedi ki:

«-Sen vera sahibi bir adama iki kova çıkarıyorsun ve kovalar birbirine benziyor.» Bakkal da:

«-İşte kovası bu, ben sadece onu imtihan etmek istedim» dedi."

* * *

Kadı İbn-i ebi Ya'la, Tabakatül Hanabile adlı eserinde ve İbnü'l Cevzi, Menakıbü'l İmam Ahmet, adlı eserinde İmam Ahmet'in hocası, Abdürrezzak b. Hemmam'dan bahsederken şöyle anlatmaktadır:

Ahmet b. Hanbel'den bahsederken, Abdürrezzak'ın gözleri doldu ve şöyle dedi:

"Sadece ilim için bizim kapımıza geldi ve burada iki sene kaldı. Bana onun yiyeceğinin tükendiğini haber verdiler. Elinden tutup kimsenin olmadığı bir yere götürdüm ve dedim ki:

«-Bizde para birikmez. Mahsulü sattığımda bir yerlere verdik. Kadınlardan on dinar bulabildim bunu al. Bir şeyler kazanıncaya kadar geri vermezsin.» Ahmet bana şöyle cevap verdi:

«-Şayet insanlardan bir şey kabul edecek olsaydım muhakkak senden kabul ederdim.»"

Sonra İbnü'l Cevzi İshak b. Rahuye'den şöyle rivayet etmiştir:

"Ahmet, Abdürrezzak' a gitmek için yola çıktığında yolda harçlığı bitmişti. Bu yüzden ücretli olarak, San'a'ya kadar deveçilerin yanında hizmet etti. Arkadaşları kendisine ikramda bulunduklarında hiçbirini kabul etmiyordu."

Ahmet b. Sinan el Vasitî:

"Bana haber verilene göre, Ahmet, Yemen'den giderken ayakkabısını bir ekmekçiye, ekmek karşılığı rehin bıramıştı" demiştir. Buna benzer bir haber, Ebû Naim'in, el-Hilye³⁴⁸ adlı eserinde de vardır.

* * *

Muhammet b. Cerir et Taberi'nin hayatı kaynaklarda³⁴⁹ şöyle anlatılmaktadır: Öğrencileri, Taberi'nin akıl baliğ olmasından ölümüne kadar olan günleri ve tasnif ettiği kitapların sayfa sayısını hesap etmişler, her güne on dört sayfa düşmüş.³⁵⁰

Taberi'nin öğrencilerinden Ebû Muhammet Fargani şöyle demiştir:

"Muhammet b. Cerir et-Taberi, Allah yolunda, kınayanların kınamasına, karşılaştığı eziyetlerin büyüklüğüne aldırmazdı. Kendisini seven, sevmeyen herkes, ilmini, zühdünü, dünyalığı terk edişini ve babasından kendisine kalana kanaat edişini bilmektedir."

Muhammed b. Cerir, 236 senesinde gözü açılıp on iki yaşına girdiğinde, babası ona, ilim yolculuğu için izin vermişti. Babası, hayatı boyunca onu bir memleketten diğerine gönderirdi. Kendisi de:

"Babamın bana gönderdiği harçlık gecikince elbisemin yenlerini söküp sattım" demiştir.³⁵¹

Hatip el Bağdatî'nin, Tarih-i Bağdat adlı eserinde, Taberinin şöyle bir şiiri nakledilmektedir:

Sıkıntıya düştüğümü arkadaşım bilmedi

Ben ondan müstağniyim, o benden müstağni
Haya duyugum izzet-i nefsimin koruyucusudur

Nezaketim ilim yolunda yoldaşımdır
Şayet kendimi düşürüp dökseydim yüzüsu
Zenginliğe ulaştıran en kolay yol elbet buydu.
Taberi, aynı şekilde şu şiiri inşad etmiştir:
Yollarına tevessül etmediğim iki tavır var
Biri zenginlik gururu diğeri zillet-i fakr
Şayet zengin olursan sakın olma mağrur
Fakir olursan da bununla ol fahur.
Bu yüce vakara, bu yüksek ahlaka, bu tertemiz, izzet sahibi ilme eren kişiye Allah merhamet etsin.

* * *

Ebû İshak b. Hamza, babası Yakup b. Süfyan el Farisi hakkında şöyle demiştir:³⁵²
"Yakup b. Süfyan, bana, otuz sene ilim yolculuğu yaptım demişti. Yolculuk esnasında, yol azığı azaldı. Geceleri yazıyor, gündüzleri okuyordum. Bir gece, mum ışığında oturmuş yazıyordum, kış idi. Birden gözümünden yaşlar boşandı ve bir şey göremez oldum. Memleketimden ayrı düştüğüme ve ilim hayatımın sona ermesine üzülen ağılamaya başladım. Uykum geldi ve göz kapaklarıma yenik düştüm. Rüyamda Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i gördüm. Bana:
«-Yakup niçin ağlıyorsun?» diye sordu.
«-Ya Rasulallah göremez oldum. İlim öğrenemeyeceğime üzuldüm» dedim.
«-Yaklaş» dedi. Yaklaştım. Sanki okuyormuş gibi ellerini gözlerimin üzerinde gezdirdi. Uyandığımda gözlerim görüyordu. Sayfaları elime aldım ve yazmaya devam ettim (v. 277). Allah, sekseni aşkın sene hizmetinden dolayı ona rahmet etsin."

* * *

Ebû Davut Sicistani (d. 230/v. 425) kendisi hakkında şöyle demektedir:³⁵³
"Kufeye, cebimde bir dirhem parayla girdim. Bununla, otuz müd bakla satın aldım. Bunu yiyor ve Abdullah b. Sait el Kindi'den hadis yazıyordum. Kendisinden otuz bin hadis yazdım. Baklalar tükenmemişti. En aşağı iki ay zarfında yazma işini tamamladım."

* * *

Şeyhul fukaha vel muhaddisin Ebû Bekir Ahmet b. Muhammet el Berkani (d. 336/v. 425) hatıralarını anlatırken şöyle der:³⁵⁴
"Yanımda üç dinar ve bir dirhemle, İsfereyîn'e geldim. Dinarlar bitti ve sadece bir dirhem kaldı. O dirhemi bir ekmekçiye verdim. Karşılığında her gün iki ekmek alıyordum. Bişr b. Ahmet'ten bir cüz hadis alıyor, camiye gidiyor ve yatışıya kadar yazıyordum. Bir ayda otuz cüz yazdım. Ekmekçiye param bitti ve İsfereyîn'den ayrıldım."

* * *

İbnül Mübarek es-Sekati, Muhammet b. Ali ed-Deccaci (v. 463) hakkında şöyle demiştir:³⁵⁵
"Kendisi itibar ve öncelik sahibi, hal ehli bir kimsedir. Zaman, akışıyla ona kötülük etmiştir. Zengin bir arkadaş grubuyla birlikte, kendisinden hadis dinlemek için, ed-Deccaci'ye gittim. Kendisi hastaydı ve bir hasır üzerinde yatmaktaydı. Üzerinde, çoğu yeri ateşten yanmış bir palto vardı. Yanında bir dirhem değerinde bir şey bile yoktu.
Kendisine bir miktar okuduktan sonra kalktık. Bize ikram hususunda da sıkıntıya girmişti. Yanımdakilere:
«-Efendiler! Aramızda ona yardımda bulunabilecek biri var mı?» diye sordum. Beş miskal kadar altın toplandı. Kızını çağırdım ve altınları ona verdim. Kendisine teslim edildiğini görmek için bekledim. Kızı içeri girip ona bu altınları verince, Deccaci dövünmeğe başladı ve şöyle deyip feryat etti:
«-Şu düştüğüm hale bak. Rasulallah (s.a.v.)'in hadisini öğretmekten karşılık alacağım öyle mi?»
Yalınayak doğruldu ve:
«-Aramızdaki arkadaşlık yüzü suyu hürmetine geri dön» diye bana seslendi. Geri döndüm ve ağlayarak bana dedi ki:
«-Beni ashab-ı hadis arasında rezil mi edeceksin? Ölüm bana bundan daha hayırlıdır.» Ben de altınları arkadaşlara tekrar geri dağıttım. Onlar da bunu kabul etmeyip bunları tasadduk ettiler.

* * *

Ebû Ali Hasan b. Ali el Belhi (v. 471) ilim öğrenmek için katlandığı meşakkatlerden bahsederken şöyle der:³⁵⁶

"Nice meşakkat ve zilletle yolculuklar yaptım, hadisler dinledim. Sonra Belh'teki köyüm Vahş'a döndüm. Hiç kimse kıymetimi bilmedi. İlmimin kıymetini kimseler anlamadı. Öleyim de adım sanım unutulsun dedim. Kimse bana merhamet etmedi. Allah, Nizamül Mülk'ün işlerini rast getirsin. Vahş'a bu medreseyi kurdu ve beni buraya hadis öğretiyim diye oturttu."

"Askalan'da, ibn-i Mûsahhîh ve diğerlerinden hadis dinliyordum. Harçlığım tükenme raddesine vardı. Günlerce yemek yemedim. Hadis yazmak istiyordum fakat açlıktan güç yetiremiyordum. Sonra, bir fırına gittim ve kenarına oturdum. Biraz kuvvet bulmak için, ekmek kokusu kokluyordum. Sonraları, Rabbim genişlik ihsan etti ve zengin oldum."

* * *

Zehebi, İmam Zebidi El Yemeni hakkında şöyle demektedir:³⁵⁷

"Örnek, abid, vaiz, bir imamdır. Bağdat'ın misafiri, meşayih ravilerin önderidir. 460 senesinde doğdu. 500 senesinden sonra Şama geldi. Emr-i bil maruf yapmaya başladı. Sultan Tuğtekin, kendisine tahammül edemedi. Çünkü acı da olsa hakkı söylerdi. Allah yolunda, kınayanların kınamasına aldırılmazdı. Kanaatkâr, fakir, mübarek, selefi ve Hanefi bir zat idi."

Vezir Yahya b. Hubeyre şöyle demiştir:

"Sabahtan öğleye kadar beraber oturduk. Bir şey çığniyordu.

«-Ne çığniyorsun?» Diye sordum:

«-Çekirdek çığniyorum. Yiyecek bir şey bulamadım da bununla oyalanıyorum» dedi."

İbn-i Şafii de şöyle der:

"Kendisinin, Arapça ve usul bilgisi çok fazla idi. Yaklaşık yüz eser vermiştir. Ömrünün hiçbir bölümünü zayi etmemiştir. 555'te vefat etti."

* * *

Bu sayfaları yazan, bendeniz fakirin de (Ebû Gudde) defalarca harçlıksız kalmışlığı oldu. Kahire Üniversitesi Şeriat Fakültesinde iken Halep'teki ailemden gelen harçlığım gecikti. Yanımda on üç Mısır kuruşundan başka bir şey kalmadı. Gün Perşembe ve henüz bir şey yememiştim. Aç bir vaziyette fakülteye gittim. Oradan çıktığımda kimse gelmeden, bir lokantaya uğradım. Garsonlar, ilimle uğraştığımı anladıklarından hizmet için koşuşturdular. Bir şey ikram ederlerken en güzel ihtimamı gösteriyorlardı.

Yemeğe oturduğumda, hastalanmışım da mercimek çorbasından başka bir şey içemiyormuşum gibi gösterdim kendimi. Çünkü en ucuz yemek buydu. Sonra lokantadan yarı aç bir vaziyette çıktım. Yanımda on kuruşum kalmıştı. Kaldığım bekâr odasına varıp oturduğumda, komşunun biri, çocuğunu gönderip beş kuruş istedi. Verdim. Beş kuruşum kaldı. Bir şey yemeden, yarın Cuma sabahı bakla yemeği yerim diye düşünerek uyudum. Sabah uyandığımda, beş metre kadar yakınımda oturan Suriye'li bir arkadaşımın benim kaldığım odaya doğru baktığını gördüm.

"-Sende para var mı?" diye işaret etti. Ben de

"-Beş kuruşum var" diye işaret ettim.

"-Bana o beş kuruşu yiyecek bir şeyler almam için versene" diye işaret etti. Ben de, aynı şekilde aç olduğumu belirttim. Her zamanki gibi, ona beş kuruşu attım. Suriyeli arkadaşım, bununla bakla ve ekmek alır gelir de beraberce yeriz diye düşünüyordum. Odamda bekledim, ne gelen var ne giden. Cuma saati yaklaştı, camiye gittim. Döndüm, yine kimse yok. Cumartesi sabahına da aç bir vaziyete çıktım. Fakülteye, yüzümde açlığın verdiği bitkinlik belirtisiyle varmışım. Anlayışlı bir arkadaşım:

"-Neyin var?" dedi.

"-Yok, bir şeyim" deyip geçiştirmek istedimse de:

"-Yok yok, yüzünü solgun gördüm söyle" dedi. Ben de iki gündür aç olduğumu söyledim. Beni evine götürüp misafir etti. Param gelinceye kadar borç verdi. Sonra Allah bolluk verdi ve bu yokluktan kurtulduk elhamdülillah.

Bu hadiseden sonra, Halepten harçlığım geldi. Olanları, hocam Zahit el Kevseri'ye anlattım. Gönlümü hoş tutmam için bana, kendi başından geçen, şu acayip hadiseyi anlattı. Yirmi sene sonra, aklımda kaldığı kadarıyla anlatıyorum:

"Şam'a geldiğimde, Zahiye Kütüphanesinde vakit geçiriyor, adeta oradan ayrılmıyordum. Yakın zamana ait kitapları mütalaa ediyordum. İlk zamanlar, bir otele yerleştim. Harçlığım azalınca, daha mütevazı, alt katta bir odaya yerleştim. Türkiye'den gelen, gariban bir adamla ortak tuttuk burayı. Bir müddet sonra ben, iyice fakirleştim. Oda arkadaşım, fakir olmasına rağmen elindeki az bir şeyi benimle paylaştı. Yememiz ve içmemiz ortaktı. Sonra onun da parası tükendi. Yiyecek parası kazanmak için çalışmaya çıktı. Bu sırada çok acıktım. Yanımda bir dirhem bile yok. Ertesi günü sabahı, yine aç bir şekilde, âdetim olduğu üzere kütüphaneye vardım. Fakat yemek yok. Sonra odama döndüm. Açlıktan sabaha kadar uyumuşum. Sabah yine kütüphaneye gittim. Yine aç olarak döndüm. Ertesi güne kadar odamda oturdum. Üçüncü günün sabahı, dayanılmaz bir açlıkla kütüphaneye gittim. Evde oturmak, açlığımı ve ızdırabımı artırıyordu. Belki meşguliyet açlığımı biraz unutturur diye

düşündüm. Öğleden sonra, odama döndüğümde, yazışma adresi olarak verdiğim mahallenin bakkalına uğradım. Bana, postacının elden teslim alınan bir mektup getirdiğini haber verdi. Açlık ve aşırı yorgunluğuma rağmen postaneye gittim. Mektubu, Şeyh Reşit Havaslı, İstanbul'dan dört ay önce göndermiş. Havalede üç altın cüneyh vardı. Şimdiye kadar bu mektup ve havale, beni bulamamaları ve adresimi bilmemeleri nedeniyle İstanbul ile Kahire arasında gidip geliyormuş. Tam en muhtaç olduğum gün bana ulaştı. Ben ve oda arkadaşım bununla bir müddet idare ettik.

Dostum Şeyh Havaslı'nın, İstanbul'dan bana bu havaleyi gönderme sebebi şu imiş: Bir gün evine, güzel bir balık alarak gitmiş ve pişirip yemiş. Sonra benim, işsiz güçsüz, ailemden ve memleketimden uzak olduğum ve memleketimden sadece bir elbise ile çıktığım hatırına gelmiş. Bana, bu havaleyi aylar önce göndermiş fakat lutfu çok bol olan Rabbim, en uygun olan bir vakitte elime geçmesini dilemiş. Elhamdülillah."

* * *

Yine Hocam Zahid el Kevseri anlatıyor:

"Aynı şekilde ikinci defa Şam'da geçim sıkıntısına düştüm iki veya üç gün yemek yemedim. Üçüncü gün yolda giderken, Filistin'li bir adamla karşılaştım. Şam âlimleri ile oturduğumuz ilim meclislerinde kendisiyle tanışmıştım. Çok ısrar ederek bana hatırı sayılır bir miktarda para verdi. Aşırı ısrarından ve çok aç olduğumdan bu parayı kabul ettim. Fakat bu adamın adını hatırlamıyorum. Şimdiye kadar ona bir iyilikte bulunma fırsatım olmadı."

Üstadımız Kevseri, herkes tarafından, zahit biri olarak tanınırdı. Bulduğunda isarda bulunan, bulamadığında sabır ve şükür eden birisiydi. Allah rahmet eylesin ve makamını ali etsin.

* * *

Bu sayfaların müellifi bendeniz fakirin başından şu olay geçmişti:

"Kahire'den memleketim Halep'e dönüyordum. 1947 ders yılının sonu idi. Hayfa şehrine vardığımda -bu sırada İngiliz işgali altında idi- ertesi günü Şam'a gitmek için geceyi orada geçirdim. Yolculuk için altmış Mısır kuruşu ödeyip bilet satın aldıktan sonra ertesi günü sabahı beklemek için bir otele gittim. Akşam yemeğini yiyip otel ücretini ödedikten sonra yanımda altmış beş kuruş kaldı.

Sabahleyin durağa vardığımda, şoför, yanımda fazladan iki kitap valizi olduğundan beni Şam'a götürmeyi reddetti ve altmış kuruşumu iade etti. Ona, bu iki valiz için fazladan ücret vermeyi teklif ettim. Kabul etmedi. Eşyayı arabadan indirip gitti. Orada kalakaldım. Bu bilet aldığım arabalar da Şam'a günde bir defa gidiyor. Beni bir hüznün kapladı ki bir tek Allah bilir. Otobüse binmek için şoförle münakaşa ederken, beni bir Hayfa'lı görmüş ve şoförün beni oracıkta bırakıp çekip gittiğini fark etmiş. Bana dedi ki:

«-Üzülme şeyh. Burada, Şam'a giden başka bir firma daha var. Küçük araçlardır, fakat her gün Şam'a giderler. Onunla gidersin.»

O seyahat şirketine gitmek için bir taksiye bindim. Şirkete vardığımda arabanın 4:00 te hareket edeceğini ve ücretinin de iki yüz elli kuruş olduğunu öğrendim. Onlara:

«-Benim yanımda yüz yirmi beş kuruş var, diğer yarısını

Şam'a gittiğimde ödeyeyim» dedim. Kabul ettiler. Yanımdaki yüz yirmi beş kuruşu verdim. Otobüsün kalkacağı vakte kadar şehri dolaşmaya çıktım.

Saat 14:00 te şirkete vardığımda görevlinin, benden saklandığını fark ettim. Vakit gelmişti ve bu şirket saatinde hareket etmesiyle meşhurdu. Geçikmeleri ve gizlenmeleri beni şüpheye düşürdü. Sonradan öğrendim ki benden başka Şama gidecek yolcu yokmuş. Bir yolcu için araç kaldırmayı uygun görmemişler. En az beş yolcu olmalıymış. Yarım saat geçti, ben adamlara vakti hatırlatıyorum ve bu vakitte gitmem gerektiğini bildiriyorum, hiç orali olmuyorlar. Bu sırada şirketin sahibi, Ebû Ahmet Fustuk çıkageldi. Onun baş sorumlu olduğunu anlayınca, durumu izah ettim. Derhal, benim için, Şam'a bir araç çıkarılmasını emretti. Arabayı çıkarttılar ve eşyalarımı yüklediler. Ebû Ahmet'e bu güvenilirliğinden dolayı teşekkür ettim.

Sonra, kendisi için Beyrut'a giden bir araba çağırttı. Bana da:

«-İstersen sen de gel. Benimle Beyrut'a gelersin, oradan da Şam'a geçersin»dedi.

«-Benim için bir mahsuru yok. Hem böylece sizi, ayrıca bir külfete sokmamış olurum» dedim. Eşyalarımı onun arabasına yüklediler. İngilizlerin işgal sınırı olan Nakura'ya vardığımızda, sınır sorumluları ve askerler tarafında sıkı bir denetleme vardı. Her şeyi didik, didik arıyorlar, her kitabı, her yolcuu inceliyorlardı. Benim yanımda da iki çanta dolusu kitap var. Bundan dolayı karşılaşacağımız sıkıntıyı düşündükçe, üzüntü ve keder sarıyordu beni.

Hudut sorumlusu ve asker, itibar sahibi arkadaşım Ebû Ahmet'i görünce eşya ve kitap denetlemesinde kolaylık gösterdiler. Çantaları açıp kapamakla yetindiler. Bu adam yanımda olmasaydı bu mümkün değildi. Ebû Ahmet'e teşekkür ettim. Beyrut'a vardığımızda güneşin batmasına yarım saat kadar vardı. Aynı şirketten Beyrut'tan Şam'a giden araç yoktu. Oradaki şirket sorumlusuna, anlaştığımız gibi beni Şam'a götürün dedim. Bana:

«-Maalesef senden başka yolcu yok. Bizi bağışla. Aldığımız ücretle de yetinelim» dediler. Başımın câresine bakmak zorundaydım.

Yanımda para kalmadı. Beyrutta borç alacağım bir tanıdık yok. Nasıl uyuyacaktım bu gece ve yarın nasıl gidecektim. Elimde bir kuruş bile yoktu. Ruhum daraldı. Beni bir sıkıntı kapladı. Rabbim'e, beni bu sıkıntılardan feraha çıkar diye dua ettim. Birazdan aklıma, Beyrut'ta oturan bir akrabamın olduğu geldi. Uzun zamandır görüşmüyorduk. Oturduğu adresi hatırlamıyordum. Şöyle bir zihnimi yokladım, sordum soruşturdum, sonunda, güneş battıktan epey sonra, buldum. Akrabam beni, büyük bir sevinçle karşıladı.

Konuşma arasında bana şöyle dedi:

«-Halep'e göndermem gereken iki yüz lira var. Hiç kimseyle gönderemedim. Şayet sen götürürsen müteşekkir olurum.»

«-Peki, memnuniyetle» dedim. Sabahleyin, bütün gam ve kederim gitmiş, yerini bir ferahlık almıştı. Kulunu hiçbir zaman unutmayan, her şeyi hikmetle idare eden, her şeyden haberdar olan Rabbime hamdolsun.”

* * *

ALTINCI BÖLÜM:

KİTAPLARINI KAYBETMELERİ VEYA ÇEŞİTLİ İHTİYAÇLARINDAN KİTAPLARINI SATMALARI

KİTAPLARIN ÂLİMLERİN HAYATINDAKİ YERİ

Bir cesette ruh, bir bedende sağlık, ne kadar mühim ise bir alimin hayatın da da kitap, o kadar önemi haizdir. Bu bölümde, âlimlerin, bir afet veya bir başka sebepten, kitaplarını yitirmelerinden bahsedeceğiz. Bu konuda söz pek çoktur fakat bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.

Kadı Cürcani, kitapların, hayatındaki yerinden şöyle bahsediyor:³⁵⁸

İlimden aziz bir şey yoktur bana,
İlimden gayrı aramam bir dost da
Zilletir kaynaşma sakın insanlarla
Bırak onları hep aziz olarak yaşa

* * *

Şimdiki hikâye de, âlimlerin canından ve kanından bir parça mesabesinde olan kitapları için yaptıkları fedakârlıklara güzel bir örnektir. Bir muhaddis için kitaplarının ne kadar önemli olduğu ve onları korumadaki gayretinin ziyadeliğinin bir göstergesidir.

Hâfız Sehavi şöyle anlatmaktadır:³⁵⁹

“Ebû Eyyüb Süleyman b. Davut Şazekuni, (v. 234) ölümünden sonra rüyada görülmüş ve kendisine şöyle sorulmuş:

«-Allah sana nasıl muamele etti?»

O da cevaben:

«-Beni affetti.» demiş.

«-Niçin?» diye sormuşlar:

O da demiş ki:

«-İsfahan yolunda idim. Şiddetli bir yağmura tutuldum. Altına sığınabileceğim bir yer yoktu. Yağmur dininceye kadar ıslanmasın diye kitaplarımın üstüne kapandım. Rabbim de beni bundan dolayı affetti.»”

* * *

Lugat âlimi, edip, şair, fakih Ahmet b. Faris b. Zekeriya er Razi, hayatın çeşitli zorluklarından şikâyet ediyor, gam ve kederlerinin tesellisi, enis-i ruhu ve beraber yaşayıp, kendilerine sığındığı kitaplarından şöyle bahsediyor:³⁶⁰

Sorduklarında bir gün halim
Derim ki iyiyim yok bir ihtiyacım
Elbet bir gün feraha çıkarım

Sarsa da gönlümü ğumum (gamlar, kederler)

Arkadaşım kedim ve şu mum

Kitaplarım ise enis-i ruhum

Bu ifadeler, ilme âşık bir âlimin, kitaba ne kadar değer verdiğinin bir göstergesidir. Böyle olunca kitaplarını kaybetmenin, bir âlim için ne büyük bir felaket olduğunu, sizler takdir edersiniz. Birçok âlimin zihni, kitaplarının başına bir felaket geldiğinde ciddi şekilde karışmıştır.

* * *

Şüca b. Elsem, Sened b. Ali'ye şöyle sormuş: ³⁶¹

“-Senin Halife Me'mun'la aran çok iyiydi. Onun emrinde çalıştın. Onun ilim meclisinde idin. Onunla tanışmana kim sebep olmuştu?” O da cevaben şöyle anlatmış:

“Babam yıldızlarla uğraşarak geçimini sağladı. Sultanın adamları kendisini sever ve sayardı. Öklid'in kitabını okuduktan sonra gönlümde Mıcasti³⁶² adlı kitabı okumak arzusu doğdu. Me'mun zamanında, varraklar çarşısında bu kitabı yazıp, harekeleyip ciltledikten sonra yirmi dinara satan bir sahaf vardı. Babamdan, bana bu kitabı satın almasını istedim. Babam:

«-Elim biraz bollaşınca alırım» diyerek beni başından savdı. Benim, ilme merak duymayan, babama yardım edip onun işleriyle meşgul olan bir kardeşim vardı. Babamın sözü üzerinden hayli zaman geçmişti. Bir gün, babam çarşıdayken bir yere girdiğinde katırını dışarıda tutuvermek için ben de onunla çarşıya gittim. O sırada on yedi yaşındaydım. Babam bir yere girdi. Bir müddet sonra bir genç çıkıp:

«-Sen dön, baban ustamın yanında uzun bir müddet kalacakmış.» dedi. Ben de atı götürdüm, eğeriyle, yularıyla birlikte otuz dinardan daha aşağı bir fiyata sattım.

Oradan doğruca o kitabı yazan sahafa gidip yirmi dinara kitabı satın aldım. Benim, içi boş bir evim

vardı. Anneme gittim ve:

«-Size karşı çok büyük bir suç işledim» deyip olanı biteni anlattım. Benim kitap okumamı engellemesin diye babamı oyalaması ve oradan uzaklaşmam için bana fırsat vermesi için annemden söz aldım. Paranın üstünü ona verdim ve:

«-Ben kendimi evime kilitleyeceğim. Siz de kitabı okuyup bitirinceye kadar, hapistekilere atıldığı gibi bana ekmek atın» dedim. Annem de babamın öfkesini yatıştıracağını söyledi.

Eve gittim ve kapıyı kapattım. Kardeşim gidip olayı babama haber vermiş. Haberi duyunca babamın yüzü değişmiş, öfkesinden kekelemeye başlamış. Yanındaki adam babama:

«-Halin beni tedirgin etti. Ne oldu? Bir söylesene» demiş. Babam olayı anlatmış. Adam:

«-Vallahi bu çocuğun için sevinilecek bir durum. Ona güzel muamele et» demiş ve ahırından babamın katırından daha iyi, daha güzel semeri olan bir katır çıkarmış;

«-Al buna bin ve çocuğuna bir kelime bile etme » demiş.

Üç sene sanki bir gün gibi geçti. Babam bana yüzünü hiç göstermedi. Ben işi sıkı tutup Micasti adlı kitabı iyice okuyup sindirdim. Sonra zor sayılacak geometrik şekiller yapıp evden çıktım. Bunları gömleğimin yenine sakladım. Burada, mühendislerin, matematikçilerin toplandığı bir meclis var mı? diye soruşturdum. Bana:

«-Me'mun'un akranı olan, Abbas b. Said el-Cevheri'nin evinde toplanıyorlar» dediler. Oraya gittim ve gelen bütün hocaları gördüm. İçlerinde hiç genç yoktu. Bir tek ben vardım. O sıralar yirmi yaşlarındaydım.

Abbas'la aramızda şu konuşma geçti:

«-Kimsin sen ve burada ne arıyorsun?»

«-Astronomi ve matematiği seven bir gencim.»

Şimdiye kadar ne okudun?»

«-Öklidis ve Micasti.»

«-Ciddi bir şekilde mi?»

«-Evet.»

Ben böyle cevap verince bana bazı geometrik şekilleri sordu. Bunların cevabı yenimin içindeki evrakta yazılı idi, cevapladım. Şaşırdı ve:

«-Bunları sana kim öğretti?» diye sordu. Ben de:

«-Kimseden duymadım, kendim buldum. Bunlar ve diğerleri yanımdaki kağıtlarda yazılı» dedim.

«-Getir bakalım, o kağıtları» dedi. Kağıtları görünce yüzünün rengi değişti. Oradakilere:

«-Sefat'ı getirin!» dedi. Getirdikleri kitabın sonuna baktı, aynı orada buldu. Sonra oradan bir not defteri açtı yanımdaki kağıtlarla karşılaştırmaya başladı. Bu defterdeki açıklamalar, ifade bakımından benimkinden daha güzeldi ama mana aynıydı.

Ardından şöyle dedi:

«-Bu şeyler benim, Micasti kitabından çıkarttığım sonuçlara benziyordu. Bunları sende görünce çalındı zannettim. Fakat ikisi arasındaki lafız farklılığı bu vehmimi ortadan kaldırdı.»

Benim için güzel bir elbise hazırlanmasını emretti. O akşam hemen hazırlandı. Beni Me'mun'un huzuruna çıkarttı. Me'mun, bu işle ilgilenmemi, emretti. Bana ihsanlarda bulundu.

* * *

Bütün mahir edebiyatçıların üstadı, ilk önce kadı sonra vezir olan Cemalettin ebil Hasen Ali b. Yusuf 568 de Kift'ta doğdu. 646 da Halep'te vefat etti.

Haleb'e varıp orayı vatan edindiğinde, kitap satın almak ve uzak memleketlerden kitaplar getirtmekle uğraştı. Bu husustaki şöhreti cihanı sardı.

Varraklar, yazarlar, kitap satıcıları peş peşe kendisine geliyorlardı. Böylece eşine az rastlanır bir kütüphane oluşturdu.

Bunun için çok uğraştı. Kitap satın almak için çok harcamalarda bulundu. Ömrünü, bunları korumaya, tanzim etmeye ve ictibas etmeye adadı. Evi, Halep'in edip ve ulemasıyla doldu taşı. Ev, adeta kendisine değerli el yazmalarını, meşhur âlimlerin kitaplarını getiren varakların, yazarların ve kitap komisyoncularının kiblesi haline geldi.

Kendisinin, İnbahu'r Ruvat ala Enbahi'n Nuhat adlı eseri bunca kitabı nasıl elde ettiğini anlatan haberlerle doludur. Kitaplar için yaptığı harcamalar hakkında, acayip haberler vardır. Dostu Allame Yakut el-Hamevi ondan şöyle bahseder:³⁶³

“Kitap toplama hususunda çok hırslıdır. O kadar kitabım olmasına ve satın almama rağmen, onun kadar kitap sahibi, kitap toplama meraklısı, kitap için para harcayan birini daha görmedim. Halepte ikamet etmekteydi.”

Tarihçi Şakir el Kütübi de şöyle demektedir:³⁶⁴

“Tarif edilemeyecek miktarda kitap biriktirmiştir. Dünyalık hiçbir şeyi, kitap kadar sevmemiştir. Evi ve eşi yoktu. Elli bin dinara tekabül eden kitabını, Halep Emiri Nasıra miras olarak bırakmıştır.” (Ebû Gudde: Benim hesabıma göre o günkü elli bin dinar bu günün on milyon Suud Riyaline eşittir. Buna göre, üç milyon altı yüz bin Yeni Türk Lirası ediyor.)

Üstat Et Tabbah, onun hayatından şöyle bahsediyor:³⁶⁵

“Onun kitap toplama aşkı hakkında ilgi çekici hikâyeler vardır. Es Semaniye ait, kendi el yazısından

el Ensap diye bir kitap vardı. Bu kitabın aslının var olabileceğini tahmin ettiği yerlere bakıyor fakat bir türlü bulamıyordu. Aslından sadece beş cilt vardı. Günler sonra tam ümidini kesmişken birkaç arkadaşı Halep'teki külah çarşısına gitmişler ve bu kitabın bir bölümüne rastlamışlar. Bu bölümü kendisine getirmişler. Vezir hemen külah ustasını çağırmış ve kendisine bu kitabı sormuş. Usta:

«Bu kitabın hepsini satın aldım ve külah kalıbı yaptım» deyince veziri bir hüzün, bir keder kapladı ki ifadesi mümkün değil. Hatta vezir, günlerce odasına çıkmadı. Yerine oturamaz oldu. Öyle üzüntülüydü ki sanki bir yakınını kaybetmiş gibiydi. Ekâbir takımı kendisini teselliye geldiler ve yakınını kaybeden bir insan nasıl teselli edilirse öyle teselliye çalıştılar. Kendisinin, kitap toplamaya olan düşkünlüğünü anlatan hikâyeler pek çoktur.”

* * *

KİTAPLARINI YİTİRMEK ONLAR İÇİN EN BÜYÜK KAYIPLARDAN BİRİYDİ

Mısır kadısı ve muhaddisi Abdullah b. Lehiy'a, (d. 97/ö. 174) 169 senesinde kitaplarının yanması gibi bir felakete düşer oldu. Kitapları yandıktan sonra hadislerde tereddüte kapıldı ve tedlisi (karıştırması) arttı. Önceden kendisinden hadis alanların hadisleri, şimdi ondan daha kuvvetli idi. Tezkiratül Huffaz³⁶⁶ ve Tehzibü't Tehzib³⁶⁷ de hayatı anlatılırken şöyle denilmektedir:

"Kitapları yandığında, İmam Leys b. Sa'd el Mısri, bin dinarlık zarara uğramıştır. Hacer el Askalani, Tehzibü't Tehzib'inde³⁶⁸ bu olayı ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır."

* * *

İmamül Muhaddisin, Buhârî'nin hocası, Ali b. Medini (161-234) hakkında Hatip el Bağdadi:

"Bu ilmin filozofu, tabibi, ehli hadisın sözcüsü" demiştir.

Önemli bir eseri olan Müsnedini yollarda yazdı. Bu iş için imkânlarını son raddesine kadar kullandı. Kitabını tamamladıktan sonra yolculuğa çıktı. Üç sene boyunca, gezebildiği İslam beldelerini dolaştı. Sonra Basra'ya geri döndü. Evine vardığında, Müsnedini, kitap kurtlarının yiyip bitirdiğini gördü. Eser, müellifi hayattayken ölmüştü.

Kendisi şöyle der:

"Müsnedi çok zor şartlarda tasnif etmişim. Kâğıtlara yazıp bir mahfazaya sarmışım. Yolculuğa çıkarken evde bıraktım. Eve döndüğümde, yazdıklarımı mütalaa etmek için mahfazayı aldım. Bir de ne göreyim eskisinden daha hafiflemişti. Mahfazayı açtım kitap birbirine karışmış un ufak olmuştu. Bir daha toparlamak nasip olmadı."³⁶⁹

* * *

Lugat âlimlerinden Ebû Amr Şimr b. Hamduye el Heravi'nin (v. 255) lugat ilmine ciddi katkıları olmuştur.

Gençliğinde, Irak'taki Unfuwan'a gitmiş ve hadis yazmıştır. İbn-i Arabî ve diğer lugat âlimlerinden yüz yüze şiirler dinlemiştir.

Ebû Amr Şeybani'nin, ebû Zeyd el Ensari'nin, ebû Ubeyde'nin ve Ferra'nın arkadaşlarından olan bir guruptan ders görmüştür. Bunlardan bazıları:

Riyaşi, Ebû Hatim, Ebû Nasr, Ebû Adnan, Seleme b. Asım ve Ebû Hassan'dır. Sonra Horasan'a dönerken, Nadr b. Şumeyl ve Leys b. Muzaffer'in dostlarıyla karşılaşmış ve onlardan şiirler dinlemiştir.

Herat'a vardığında, dil üzerine büyük bir kitap telif etmiştir. Bu kitabı, sözlük harflerini esas alarak düzenlemiş ve cim harfinden başlatmıştır. Ebû Bekir İyadî'nin bana anlattığına göre, kitabını geniş tutmuş fakat şu var ki kitabı, olaylar, şiirler, lugatçıların, hadisçilerin, tefsircilerin birçok rivayetleri ve garip hikâyelerle uzatmış. Kendinden öncekilerin böyle bir şey ortaya koymadıkları gibi sonrakiler de onu bu yarışta geçememişlerdir.

Kitabı tamamladı ve hayatı boyunca bununla iktifa etti. Öğrencileri için çoğaltmayıp cimrilik etti. Bu yaptığı elbette ki tasvip görmeyen bir davranıştır. Akrabaları bu kitaba, miras yoluyla el koydular. Sonra Yakup b. Leys es-Siczi'nin eline geçti. Kendisi önemli, kahraman ve zeki bir hükümdarın borazancısı idi. Bu kitabı bazı işlerinde kullanırdı. İran ve civarına giderken bu kitabı da yanında götürürdü. Hazerde ve seferde kitabı yanından hiç ayırmazdı. Beni Mevan nehri kıyısındaki verimli topraklarda konakladığında, erzakını devesine yükledi ve bir grup askerle sultanın ordusuna katılmak için gemiye bindi. Nehrevan'da, bütün askerler ve erzaklarla birlikte bu kitap da suyun dibini boyladı.

Ben bu kitabı, Muhammet b. Gasvera'nın hattından parça, parça bir halde gördüm. Bölümlerini düzene koydum. Gayet mükemmel bir kitap olarak buldum. Allah Ebû Amr'ın bu hatasını affetsin. İlimde cimrilik hiçbir zaman tasvip görmemiştir.³⁷⁰

* * *

Zamanının, Arap dilinde bir numarası, Ebû Ali Farisi (d. 288-v. 377)'nin hayatı anlatılırken Osman b. Cini şunları söylemiştir:³⁷¹

"Hocam Ebû Ali, bana, Bağdat'ta bir yangın olduğunu yangında Basra ekolüne ait bütün bilgilerin yok olduğunu anlattı ve şöyle ekledi:

«Bütün bilgileri kendi elimle yazdım. Arkadaşlarıma okudum. Sandıklar yanınca Muhammet b. Hassan'ın talak kitabının yarısı hariç hiçbir şey elimde kalmadı.»

Kendisine:

«-Nasıl teselli buldun?» diye sordum. Bana tuhaf bir şekilde baktı ve:

«-İki ay üzüntüden kimseyle görüşmedim. Basra'ya döndüm ve bir müddet ne yapacağımı bilmez bir

vaziyette öylece kalakaldım.» dedi.
Kitabımı kaybeden kaybetmiş gibidir şuurunu
Kitabımı kaybetmektir felaketlerin en korkuncu.

* * *

Şerif er Radî'nin (d. 359 - v. 406) hayatı anlatılırken şöyle denilir:³⁷²
"Radî, fazilet, edep, ilim, zekâ ve küçüklüğünden itibaren kuvvetli bir hafızaya sahip bir insandı."
Ebul Feth b. Cini, bir mecmuasında ondan bahsetmiştir. Bu mecmua İran'a giderken çalınmıştır. Bu mecmuanın arkasından çok figan etmiş fakat bu kitabına bir daha ulaşamadan ölüm onu yakalamıştır.
Sonra bu mecmua İsfahan şehrinin bazı vakıflarında ortaya çıkmış. Said b. Dehhan buraya gidince mezkûr mecmuayı bulmuş ve kaydetmiş. Said'in hattından başka, bu kitaba rastlamadım.

* * *

Kaynaklarda,³⁷³ Ebul Hasen el Fali'nin başına gelen dikkat çekici bir olaydan bahsedilir. Ebul Hasen el Fali muhaddis, edip, şair bir adamdır. (v. 448) Bu olayı nakleden Hatip Ebû Zekerîya Yahya b. Ali et Tebrizi şöyle demiştir:

"Ebul Hasen b. Ali el Fali³⁷⁴, İbni Düreyde ait olan el Cemhera adlı kitabın bir nüshasına sahipti. İhtiyaçlar onu, bu kitabı satmaya sevketti. Şerif Murteza 60 dinar karşılığında bu kitabı satın aldı. Kitabı düzene koyarken, satan şahıs Ebul Hasen El Fali'ye ait şu beyitlere rastladı.

Sattım yirmi yıldır dost olduğum kitabımı
Ona olan iştihakım ve muhabbetim daha da arttı
Onu hiç satmam diyordum zannımca
Borçlarım götürse de beni zindana
Fakat fakirlik, zayıflığım
Ve küçüklüğumdendir gözyaşlarım
Fakat sahip olmadı gözyaşlarım geçmişte
Hüzünle dağlanmış bir kalbin sözlerine
Ey cömert ana bu ihtiyaçlar
Cimri zenginler yüzünden ortaya çıkar.
Satın alan şahıs bu şiiri okuyunca kitabı ona iade etti. Parayı da geri almadı.

* * *

Ebul Hasen el Fali'nin bu şiiri, ilme ve ulemaya olan bağlılığından dolayı, İbnül Esir'in el Kamil'inde ve Yakutu'l Hamevi'nin Mucemul Udeba'sında geçen şu şiirini de zikretmek isterim:

Meclislerdeki alıştığım alimlerin yüzleri değişince
Anladım ki değişmişti gönüldeki dostuklar, hatta avlular bile
Öncekinden farklı bir beyit inşad ettim.
Komşularım için akan gözyaşlarım parladı gözümde
Çadırları onların çadırlarıydı amma
Mahallenin kadınları başka kadınlardı.
Bir başka güzel şiiri de şöyledir:
Zihni bulanık aptallar fakih ve müderris diye ilme gönderilir
İlim ehlinin her mecliste okunan şu eski beyte kulak vermesi gerekir
Öyle zayıfladı ki zayıflığından böbrekleri görünmeye başladı.
Fakirler o böbrekleri satılığa çıkarttı.

* * *

Hâfız ve cevval ilim adamı, Ebû Zekerîya el Buhârî'nin hayatı kaynaklarda³⁷⁵ şöyle anlatılır:
Ebû Zekerîya El Buhârî, (d. 382-v. 461) ilim tahsiline ilk önce Buhara'da başlamıştır. Kendisi subut ehli hafızlardan biridir. Buhara'da, Horasanda, Irak'ta, Şamda, Yemen'de, Mısır'da ve Afrika'da hadis dinlemiştir. Endülüs'e ve batı memleketlerine gitmiş oranın üstadlarından ilim almıştır. Kendisinin dışındaki herkesden ilim yazmıştır diyebiliriz. Vefatına kadar hadis yazmakla meşgul olmuştur.

Mısırda kaldı. Fakih, Ebul Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisi, onun şöyle dediğini nakleder:
"Benim Buhara'da on dört bin cüzüm var. Gidip onları getirmeyi murad ediyorum."

Fakat bu muradına nail olamadan Mısır'ın Havra kasabasında vefat etti. Kabirlerin içinde böyle ne kadar çok hüznler yatar.

* * *

Sırada Haddad el Mehdevi diye bilinen Şeyh ebul Hasen Ali b. Muhammet b. Sabit el Havlani var. Fakirliğin getirmiş olduğu sıkıntılardan dolayı kitaplarını satmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunun üzerine hanımı kendisine:

“Her şeyden üstün tuttuğun kitaplarını nasıl satabildin?” diye sordu. O da hanımına Mu’cemül Buldan ve Mu’cemü’s Seferde geçen şu şiiriyle cevap verdi:

Kanaat örtüsü altından
Belirdi parçaymış gibi güneşten
Dedi Hanımım: Kitaplarını nasıl sattın
En son çâre bile olsa satmayacaktın
Dedim ki ona: Bu duruma neden şaştın
Şu anda yokluğundayız zamanın

* * *

İlim uğruna çok büyük zorluklarla karşılaşan Gazali şöyle demiştir:

“Yollarımız eşkiyalar tarafından kesildi. Eşkiyalar neyim varsa hepsini alıp götürdü. Peşlerine takıldım. Reisleri beni görünce:

«-Geri dön şaşkın! Yoksa ölürsün» dedi.

«-Sadece size faydası olmayan şu heybemi, bana geri vermenizi istiyorum» dedim.

«-Ne varmış o heybede?» diye sordu.

«-Kitaplarım var. O kitapları dinleyip yazmak ve ilim öğrenebilmek için çok diyarlar dolaştım.» deyince güldü ve:

«-Nasıl ilim öğrendiğini iddia ediyorsun? Senden bunları aldığımızda ilmin kalmadı.» dedi. Sonra birkaç adamına emretti bana heybemi geri verdiler.

Gazali bundan sonra şunları ekliyor:

Bu olay bende, Allah’ın sevkiyle derin bir düşünce oluşturdu. Tus’a geldiğimde üç sene uğraştım ve yazdığım kitapları ezberledim. Şayet eşkiyalar yolumu kesip kitaplarımı alsa dahi bilgisiz kalmayacak bir vaziyete geldim.”³⁷⁶

* * *

İlim yolunda birçok musibetlere uğrayan âlimlerden birisi de şair ve edebiyatçı Lebîb’tir. (532- 567)

Şair Lebîb, Kızıl Denizin limanlarında birçok zorlukla karşılaşmıştır. 565 senesinde Aden’e vardı. Sonra oradan bir ticaret gemisiyle ayrıldı. Gemi, Dehlek yakınlarındaki Nuhra adası açıklarında bir kayaya çarptı. Gemi, Habeşistan ile Yemen arasındaki bir adaya demirledi. Lebîb’in yanındaki bakkam, (Orta Amerikada bir ağaç. Badem gibi meyveleri vardır. Boya elde etmek için de kullanılır.) biber vs. gibi erzakın üçte ikisi saçıldı gitti.

566 senesinin Recep ayının ilk günlerinde, Aden veziri Ebû Bekir el Idi’ye on iki sayfalık kısa bir yazı yazdı. Bunun bazı bölümleri şöyle idi:

“Nuhran’ın kayalıklarından yazıyorum bu mektubu. Aklım hala, etrafa saçılan bakkam ve biberlerde. Dalgalar hala bize çarpıyor. Mallarımıza ve umutlarımıza el koyuyor.

Doğrusu erzakımızın üçte biri kurtuldu. Ne diyelim bu da iyi bir miktar, bunu da kaybetmek vardı. Dehlek adasına ulaştık. Sultan Malik b. Ebû Seddad, bizi keten ve buğdayla memnun etti. Yanımda kitaplarım da vardı fakat deniz bunların üzerine yokluk yazdı. Ne şiir ne lügat ne nahiv, hiçbir şey yok. Bir tek Hebbariye’nin divanından bir şiir kurtuldu. O da baya bir ıslandı. Şiirlerimin hepsi zayi oldu. Bütün göz nurum, denizin dibini boyladı. Hasetçilerin ve bozguncuların kem gözlerinden kurtulamadım.”³⁷⁷

* * *

İbn-i Dehan el Bağdadi (d. 494-v. 563)’de, ilim yolunda birçok zorluğa göğüs germiş âlimlerdendir. Kendisi, Sibeveyh ile çağdaştır. Nahiv konusunda, faydalı eserler vermiştir. Sonra Bağdattan ayrılıp Mevsil’e yöneldi. Maksudı, cömertliğiyle tanınan vezir Cemalettin el Isfahani’ye ulaşmaktı. Bu maksadına nail oldu ve vezirin lutfuna mazhar oldu. Bir müddet, vezirin koruması altında yaşadı. Kitapları, Bağdat’ta kalmıştı. O sene Bağdat’ı sel bastı. Kendisine, selden kurtulan kitaplarını geri getirsinler diye birilerini Bağdat’a gönderdi. Fakat sel, kitaplarının çoğunu berbat etmişti. Evinin arkasındaki tabakhaneyi sel basmış oradan sular evine taşmış ve felaket daha da büyüyerek kitapları telef etmişti. Bu berbat haldeki kitapları, kendisine getirdiklerinde, ömrünü verdiği kitaplarının heba olduğunu gördü. Kendisine, buhurla bu kitapları düzeltileceğini söylediler. O da İrandan gelme bir buhurla bunları düzeltmeğe çalıştı. Bu iş için otuz rıtl buhur gerekti. Bu işi yaparken kendisi de gözlerini kaybetti.³⁷⁸

* * *

Şimdiki anlatacağımız olay da, bir âlimin başına gelebilecek en büyük facialardan birisi. Olay, Şeyzar memleketinin ve kalesinin kumandanı olan Üsâme b. Müngizin başına gelmiştir. Kendisi devrinin önde gelen kahramanlarından ve aynı zamanda âlim bir edebiyatçı idi. (d. 488- v. 584) Bu felaket onun başına 569 senesinden önce, adil hükümdar, Nureddin eş Şehid zamanında gelmiştir. Kendisi olaydan şöyle bahsetmektedir:³⁷⁹

“... Sonra adil hükümdar Nureddin’in hizmetinde bulundum. Kendisi Mısır melikine, Mısır’da kalan evladü iyalimin, benim yanıma getirilmesini isteyen bir mektup yazdı. Mısır Hükümdarı da aileme gayet iyi davranmaktaydı.

Mısır Hükümdarı, özür dileyerek ve aileme, Frenklerin kötülük yapmasından korktuğunu söyleyerek, elçiyi geri gönderdi. Bana da şöyle yazmıştı:

«Mısıra dön. Aramızdaki ilişkiyi biliyorsun. Şayet oradaki sarayda yalnızlık hissediyorsan Mekke’ye gidersin. Oradan Üsân şehrine geçersin. Üsân şehrinin senin hizmetine verilmesi için bir mektup yazarız ve seni Habeşistan’a karşı askeri kuvvetle destekleriz. Üsân, Müslümanların elinde bir körfezdur. Orada sana çocukluğunu gönderirim.»

Bunu adil sultan Nurettin’e ilettiğimde bana dedi ki:

«Eğer Mısır’a dönersen onların fitnelerinden kurtulabileceğini mi umuyorsun? Buna ömrün yetmez. Ben Frenk hükümdarından ailen hakkında bir emanname alma yolunu bulurum ve onları getirecek birilerini gönderirim.»

Allah razı olsun, dediği gibi yaptı. Karada ve denizde geçerli olan emannameyi getirtti. Bu emannamenin yanında benim ve sultanın bir mektubunu, hizmetçimle Mısır melikine gönderdim. Ailemi on has adamıyla birlikte Dimyat’a göndermiş. Kendilerine lazım olacak yiyecek ve yol harçlığını da vermiş. Dimyat’tan bir Frenk gemisiyle denize açılmışlar. Akka’ya geldiklerinde, Akka hükümdarı, küçük bir sandalla birkaç adamı, bizimkilerin gemisine göndermiş. Bu adamlar gemiyi baltalarla parçalamışlar. Kayıkta ne var ne yok gasbetmişler. Hizmetçim yüzerek ona varmış. Emannameyi hükümdara göstererek:

«-Bu senin emannamen değil mi?» diye sormuş. Hükümdar:

«Evet, ama bu, Müslümanlara karşı bir uygulamadır. Şayet gemileri bir yerde hasara uğrarsa o beldenin insanları bu gemiye el koyar» demiş. Hizmetçim:

«-Bizi esir mi alıyorsunuz?» deyince:

«-Hayır» diye cevap vermiş.

Lanet olasıca onları bir eve indirmiş. Kadınları teftiş etmiş. Yanlarındaki her şeyi almış. Kayıkta, kadınların değerli eşyaları, elbiseler, mücevherat, silahlar, altın ve gümüş varmış. Hepsine el koymuş. Kendilerine, beş yüz dinar verip:

«-Hadi memleketinize gidin» demiş. Onlar elli kadar erkek ve kadından oluşan bir grupmuş.

O sırada biz, Sultan ile Keysun Hükümdarı Melik Mesud’un memleketindeydik. Ailemin, yeğenlerimin kurtulduğu haberi geldi Giden mallara üzülmeydim ama kitaplarımın gidişi, beni derinden üzdü. Önemli dört bin cilt kitabım gitmişti. Ömrüm boyunca böyle bir hüznün tatmamıştım. Bu, dağları bile sarsacak bir felaketti. Allah bize merhamet ve lutfu ile muamele etsin.”

* * *

İmam Hâfız Ömer b. Ali b. Ahmet el Vadiâşî (d. 723 -v. 804)’nin tercüme-i hali şöyle anlatılmaktadır:³⁸⁰

“Kendisinin üç yüz kadar tasnifi vardır. Sahavi, Hacer el Askalani’dan naklen şöyle demiştir:

“Kendisinin, sayıya gelmeyecek kadar kitabı vardı. Hayatının son zamanlarında, çoğu karalamasıyla birlikte, bu kitapların çoğu yandı. Bundan sonra hali değişti. Oğlu, ölünceye kadar ona göz kulak oldu.” Hâfız ibn-i Hacer, yangından sonra hafızasının karıştığını söyleyerek bir şiir inşad etmiştir:

Kitaplarına üzülmeyesin Siraceddin

Dokundu onlara diye ateşten diller

Sen onları Allah’a kurban ettin

Ateş kabul olunmuş kurbanı yer.

* * *

İmam Firuzabadi’nin tercüme-i hali, özetle şöyle anlatılmıştır:³⁸¹

“O, âlicenap bir imam, kadıl kudat (kadıların reisi), dinin övüncü, Ebû Tahir Muhammet b. Yakup b. Muhammet eş-Şirazi el-Firuzabadi’dur. Dil âlimi, muhaddis, müfessir, tarihçi, edebiyatçı ve Yemen kadısıdır. 129 senesinde Kazerin’de doğdu ve orada büyüdü. Yedi yaşında Kuran hafızı oldu. Çok hızlı ezberlerdi. Hatta “yüz satır ezberlemeden uyumam” derdi. Sekiz yaşında iken Şiraz’a gitti. Babasından, Abdullah b. Mahmut’tan ve diğer Şiraz’lı âlimlerden ilim öğrendi. Oradan Irak’a geçti ve Bağdat’a geldi. Doğu illerini ve Şam’ı dolaştı. Anadolu, Hint ve Mısır memleketlerini gezdi ve âlimlerinden ilim tahsil etti. İleri gelen, fazilet sahibi âlimlerle buluştu. Fihriye adlı kitabında bunlardan bahseder.

İlim dallarında öncü, yazısı güzel, akranlarından üstün, hadise çok önem veren, hadis ve tefsir

konularında çok eserler vermiş, lugat ilminde ciddi bir şekilde çalışmış, bu alanda göz kamaştırıcı bir maharete ulaşmış, uzak yakın herkesin fevkinde bir âlimdi.

Her gittiği yere, bir miktar kitapla gider ve her konakta bunları açıp mütalaa ederdi. Yolculuğa çıkarken tekrar yerlerine koyardı. Birçok kitabı, bu şekilde tahsil etmiştir. Fakat kendisi çok savurgandı. Yanında hiç mal bırakmazdı. Darlık zamanında kitaplarını satardı. 817 senesinde Yemen'in Zebid kasabasında vefat etti."

* * *

Üstadım Zahid el Kevseri'nin başına da bir boğulma hadisesi gelmiş ki Allah'ın yardımıyla ölümün eşiğinden dönmüş. Bu esnada onun da birçok el yazması, nefis eseri gitmiş. Bu kitapları, öneminden dolayı seferde ve hazerde yanında gezdirmiş. Ömrü boyunca bunlara olan üzüntüsünü belirtmiştir.

1336 senesinde, Kastamonu'dan İstanbul'a dönmeye karar vermiş. Mevsim kış imiş. Kar yağışının çokluğundan, kara yoluyla dönmesi mümkün değilmiş. Gemiye binmiş. Ereğli Limanı'na vardığında, Düzce'ye gidip oradaki ailesini ziyaret etmek istemiş ve bir kayığa binmiş. Düzce limanına yaklaştıklarında denizin dalgası artmış ve kayık devrilmiş. Fakat onlar kayığa tutunabilmişler. Sahilden iki kişi, bunları kurtarmak için suya atlamış. Bu iki kişi yanlarındaki uzun iplerle yüzüp kayığa bu ipleri bağlamışlar. Karaya çıkıp kayığı çekmeye başlamışlar. Bu sırada dalgalar iyice şiddetlenmiş ve kayığı ellerinden kaçırmışlar. Kayık denizin ortasına sürüklenmiş. Üstad, dalgaların arasında kalmış ve boğulmuş. Sonra deniz sakinleşince, boğulanları karaya çıkarmışlar. Tabii hiç kimse hocayı tanııymıymış. Onu da öldü zannederek ölülerin arasına koymuşlar. Yaşlı bir adam:

"-Ayaklarını havaya kaldırım, baş aşağı edin ciğerlerindeki su dışarı çıksın. Eğer Allah hayat verdiyse yaşar" demiş. Bir müddet hoca bu vaziyette kalmış. Bir de ne görsünler yavaş, yavaş hayat belirtileri göstermeye, kıpırdamaya başlamış. Uzun bir zaman sonra eski haline dönmüş.

O sırada yanında, altıncı ve yedinci y.y.a ait önemli el yazması eserler varmış. Bunlar, gözü gibi baktığı eserlermiş. O kadar ki yolculukta bile yanından ayırmazmış. İbn-i Hacer el Heytemi'nin Menakıbü Ebi Hanife, İbnül Adim'in hattından Akıdetüt Tahavi adlı eserler ve diğer bazı önemli eserler suyun altında kalmış. Hoca bunlara hayatı boyunca üzülp durdu.

* * *

Devrinde, Halep'in allâmesi olarak bilinen, Şeyh Ahmet el Haccar (d. 1190- v. 1278)'in hayatı şöyle anlatılmaktadır:³⁸²

"Şeyh Ahmet b. Kasım El Haccar, Tahir Alevi'nin soyundandır. Hanefi fakihi, nahivci ve ezberi çok kuvvetli olan bir âlimdir. Cemul Cevami' adlı kitabı, çok kısa bir müddette ezberlemiştir. Tıp, astronomi, matematik ve diğer ilimlerdeki problemleri çabucak halletmesiyle ünlüydü. Allah'ü Teala'nın, ilimde, amelde, zekâ ve hafızada numune olarak yarattığı ender şahsiyetlerdendi."

Kendisinde aşırı derecede kitap toplama merakı vardı. Şeyh Bekri onun hayatını anlatırken şöyle der: "Öldükten sonra kırk bini aşkın kitap bıraktı. Fakat bunlar değerinin altında bir fiyata satıldı. Rahmetli, kitap biriktirmeyi çok severdi. Duyduğuma göre, yanında para olmasa üzerindeki elbiselerin bir kısmını çıkarıp satar ve gördüğü kitabı her halükarda satın almış."

* * *

Bu kitabın müellifi fakir, her ilim tahsil eden talebe gibi geçim sıkıntısı yaşadım. Azıcık harçlığımdan keserek, gerekirse uzun vadeli borçlar alarak kitaplar satın alıyordum.

Bir gün çok önem verdiğim nadir bulunan kitaplara rastladım. Satın almak istedim fakat aşırı maddi sıkıntı içindeydim. Satın almam mümkün değildi. Bu durumdan aşırı derecede canım sıkıldı ve rahmetlik babamdan miras kalan değerli, İran işi atkımı sattım. O kitapları satın aldım ve huzura kavuştum. O kadar sevindim ki bu sevinç bana atkıyı unutturdu. Elhamdülillah.

Bazı zamanlar, Rabbime, şayet şu kitapları elde etmemi nasip edersen şu kadar rekât namaz kılacağım diye adakta bulunuyordum. Calib-i dikkat oluşu nedeniyle, burada, bir kitabı elde edişimin hikâyesini anlatmak istiyorum:

"Kahire'de, Ezher Üniversitesi'nin Şeriat Fakültesinde okurken, hocamız Kevseri, çokça kitap edinmemizi tavsiye ederdi. Aliyyül Kari'nin, Fethu Babil İneye bi Şerhi Kitabın Nukaye adlı eserini almam için beni çok teşvik etti. O kitabın Hindistan'da basılmış olacağını tahmin ediyordum. Altı sene Kahire'de kaldım. Okulun bitimine kadar bu kitabı, kitapçılarda aradım, taradım bir türlü izine rastlayamadım.

Memleketime döndüğümde, Halep'te ve diğer gezdiğim memleketlerde araştırmaya devam ediyordum. Kitapçılara, Hindistan baskılarından Hanefi fıkına dair kitapların hepsini soruyordum. Maksadım bu kitaba böylece ulaşabilmektir. Fakat adını dahi bilmiyorlardı. Şam'da eski, nadir eserler satan kitapçılar vardır. Fakat pek pahalıya satarlar. Seyyid İzzet Guseybati ve babası, Şeyh Hamdi Sefercelani ve Şeyh Ahmet Ubeyd bunlardan bir kaçıdır.

Seyyid İzzet Guseybati'ye, bu Fethu Babil İneye'yi, Hint baskısı olmasına rağmen bir sorayım dedim.

O da evet bende var deyip altı ciltten oluşan nefis bir kitap çıkarttı. Bu kitap aradığım ender bulunan bir kitaptı. Pek de pahalı olmayan bir fiyata satın aldım. Fakat aradığım o, Aliyyül Kari'nin kitabı değildi.

Sonra Hamdi Es Seferceli'ye bu kitabı sordum. Bana, o kitabın Rusya'nın Kazan şehrinde basıldığını, kibriti ahmer misali nadir olduğunu, kendisinin bile bunca yıldır kitapçılıkla uğraşmasına rağmen sadece bir nüshasına rastladığını söyledi. Bunu da akıl almayacak bir fiyata, Allame Kevseri'ye satmıştı. Bunu duyunca, kitabın basıldığı Kazan şehrinin uzaklığını düşündüm ve kitabı elde etmek hayal gibi geldi.

Allah Teala, bana ilk defa haccetmeyi nasip ettiğinde sene 1372 idi. Mekke'ye vardım. Oradaki kitapçılara da bunu sormaya başladım. Belki oralardan gelen birisi bu kitabı buraya getirmiştir diye ümit ediyordum. Fakat bulamadım. Allah'ın da sevkmesiyle, Mekke'de, münzevi sokaklar arasında kalmış mütevazı kitapçı dükkânlarına yöneldim. Şeyh Mustafa b. Muhammet eş Şankiti'ye vardım. Birkaç kitap satın aldıktan sonra, ümidim olmamasına rağmen, malum kitabı sordum. Bana, bir hafta önce bu kitabı Buharalı bir âlimin mirasçılarından satın aldığını Sonra da Taşkentli bir âlime, iyi bir fiyata sattığını söyledi. İlk önce pek inanmadım ama sonra bana, kitabı etraflıca tarif edince söylediklerinin doğru olduğuna inandım. Uzun zamandır aradığım kitabın ta kendisiydi.

«-Kimmiş bu Taşkentli alim?» dedim. Düşündü, düşündü sonra adının Şeyh İnaletullah Taşkendi olduğunu hatırladı.

«-Nerede oturur, nerede çalışır, nerede bulabilirim kendisini?» diye sordum. Bir malumatı yoktu.

«-Kimden öğrenebilirim?» diye sordum. Bunu da bilmiyordu. Ümitsizliğim iyice artmıştı.

Bundan sonra Mekke sokaklarında, Mescid-i Haram'da gördüğüm bütün Buharalılara, Şeyh İnaletullah'ı soruyordum. Buharalı talebe çoktur, denilen okullara, otellere gidiyor ve bu şeyhi soruyordum. Mekke dışında, Buharalıların oturduğu söylenen bir mahalleye gittim fakat heyhat, izini bulmak ne mümkün. Mekke'de İnaletullah diye kaç Buhara'lı vardır ki?

Sonra defalarca, kulağıma, Abdülkadir et Taşkendi'nin ismi geldi. Kendisini Mekke'nin Cervel Mahallesinde buldum. Ona, Şeyh Taşkendi'yi sordum. Evet, biliyordu fakat oturduğu yer ve nerede bulabileceğim hakkında hiçbir fikri yoktu. Artık bu adama ve kitaba kavuşmam hayal olmuştu.

Kabeyi tavaflarım esnasında Rabbime tekrar, tekrar beni bu kitaba ulaştırması için dualar ediyordum. O kadar ki adeta dilime pelesenk olmuştu bu kitap. Bir hafta geçti, Allah biliyor ya zihnim hep bu kitapla ve kitabın sahibi ile meşguldü.

Bir gün, Mescid-i Haram genişletilmeden önce orada olan bir çarşının sokağında yürüyordum. Ebû Arap denilen Şam'lı, eski bir tacir beni gördü. Burada bir dükkânı vardı. Ona da bu Buharalı Şeyhi sordum.

«-Şu karşımdaki dükkân onun damadının, onu en iyi o bilir» demesin mi? O anki mutluluğumu tarif edemem. Hemen dükkâna koştum ve şeyhi sordum. Dükkân sahibi yüzüme garip bir şekilde bakarak:

«-Ne sebepten onunla görüşmek istiyorsun?» dedi. Dedim ki:

«-Bir haftadır kendisini arıyorum. Lütfen beni ona götür.» Bana evinin Mesfele Mahallesinde, Sakif Kahvehanesinin yakınında olduğunu söyledi. Gece gündüz defalarca gittim ve kendisiyle sonunda buluştum. Bana kitabı, kendi istediği bir fiyata sattı. Ömrümde hiç duymadığım bir ferahlığa kavuşmuştum. Rabbim beni, bu kitabın ilk cüzünü neşretme lutfuna nail etti. İnşallah geri kalan kısmını da neşredebiliriz.

* * *

YEDİNCİ BÖLÜM:

***İLME HİZMET YOLUNDA
İFFETLİ OLMALARI
EVLENMEMELERİ***

EVLİLİK HAKKINDA ÖNEMLİ BİR MÜLAHAZA

İslamda evlilik, çok önemli bir müessesedir. Evliliğe teşvik hat safhadadır. Evlilik insanın tabiatında temerküz etmiş fitri bir hadisedir. Hayatta, çok büyük önemi olan, fitri bir ihtiyaçtır. İnsan neslinin devamı ve insanın tam bir kemale erişmesi için olmazsa olmazdır. Dünya düzeni böyle kurulmuştur.

Şeriat, zinadan ve melanetten sakınmak isteyen herkese, evliliği kesinlikle emreder. Bazı ilim adamları, neslin devamını sağladığını, islamın babaya olan bakışını, çocuklara olan emirlerini, insan neslinin temiz ve iffetli bir şekilde çoğalması gerektiğini göz önünde bulundurarak evliliğin ibadet olduğu görüşüne varmışlardır. Evlilik dinin kemaline ve insanın olgunlaşmasına vesiledir. İnsanı kötü düşüncelerden korur. Şehvi düşünceler, bekâr insanlarda daha çok uyanır. Bekârlık, insanın düşüncesini ve görüşlerini bulandırır. Göz ve ruh tedirgin olur. İnsanı, istikametten ve ciddiyetten alıkoyar. İnsanı, ihanet ve helak uçurumuna sürükler.

Bu yönden evlilik, insan hayatında asli ihtiyaçlardandır. İnsanı, evlilikten ancak kalbi ve düşünceyi tamamen dolduran, bazı âlimlerde olduğu gibi, ilim talebi, cihat gibi şeyler alıkoyar. Veyahut ta çok tamahkâr bir insanın makam, mevki ve para hırsı gibi şeyler evliliğe mani olur.

Evlilikten uzak durmak, kolaylıkla idrak edilebileceği gibi kişinin tercihinine bağlıdır. Âlim bir insanın hayatındaki en büyük zorluk, iç huzurunu ve sükûnetini kaybetmektir. İlim ehli, bu sükûnet ve iç huzuru ile başına gelen açlık, susuzluk, ev işleri, temizlik gibi meşakkatlere tahammül edebilir.

Eşinin ihtiyaçlarını karşılamak, ona hastalıkta, sağlıkta şefkat göstermek, çocukların bakımıyla ilgilenmek, yaşlılık zamanı ve zorlukları vs. bunların hepsi üst üste binen zorluklardır. Bunlara, ancak sabırlı insanlar ve ilim öğrenmeyi fazla önemsemeyen, içinde bulunduğu durumdan hoşnut olan insanlar tahammül edebilir. İlim adamı ise ilim uğruna çektiği sıkıntılardan haz duymaktadır. Şimdi, ilmi evliliğe tercih eden ilmin ustaları, büyük âlimlerden bahsedeceğiz.

* * *

BAZI ALİMLER NİÇİN BEKARLIĞI TERCİH ETMİŞTİR?

Bu örneklere geçmeden önce âlimlerin, evlenmenin hükmünü ve faziletini, bekârlığın tehlike ve zorluklarını, özellikle bekârlığı özendirecek sahih bir nassın bulunmadığını bilmelerine rağmen, ilmi evliliğe tercih etmelerinin sebebi nedir acaba? Âlimlerin, bekârlığı tercih etmelerine ruhsat veren ince bir nükteyi buraya serdetmeyi pek uygun buluyorum.

Sorunun cevabı (en doğrusunu Allah bilir) şöyledir diyebiliriz:

Kendileri için tercih ettikleri bu yol şahsi ve ferdi seçimleridir. İlim ve evlilik arasındaki seçimde, kendi tercih haklarını kullanıp ilmi seçmişlerdir. Bir istek, diğer isteğin önüne geçmiştir. Hiç kimseyi bu yolda kendilerine uymaya çağırmamışlardır. Hiç kimseye, böyle bekâr kalmakla biz sizden daha üstünüz dememişlerdir.

Bekârlık konusunda, “çocuk edinmek cinayettir” diyen bazı filozofların yoluna gitmemişlerdir.³⁸³

İbn-i Hallikan, şair, lugatçı ve filozof olan Ebul Ala el Maarri’nin, mezar taşına şöyle yazılmasını vasiyet ettiğini söylemektedir.³⁸⁴

“Bu babamın bana karşı işlediği bir suçtur (doğumunu kastediyor) ben kimseye karşı bir suç işlemedim.”

Bu filozofların görüşüne bağlı bir sözdür. Onlar şöyle demektedirler:

“Çocuk yapıp dünyaya getirmek ona karşı işlenmiş bir suçtur. Çünkü dünyaya geldiklerinde türlü hadise ve felaketlerle karşılaşmaktadırlar.”

Âlimlerin bu düşünceyle hiçbir alakaları yoktur. Onlar bekârlığı kendi istekleriyle tercih etmişlerdir. Allah’ın, onları, takva ve imanla koruması sayesinde bekârlığın şer ve kötülüklerinden selamete çıkmışlardır.

Onları bu fitri duygudan alıkoyan, sadece ilimde ziyadeleşme, kitap yazıp neşretme arzusu ve sevdidir. Onlar için ilim, cesette ruh, yeşil dalda su ve insanın hayatındaki oksijen kadar vazgeçilmezdir. Onların gönlü, ilimden azıcık bir bölümü bile atlamaya razı olmaz. İlim, onlar için yemek, içmek ve ilaç mesabesindedir.

İlim ehli, bütün hayır ve faziletine rağmen, evliliği ilim tahsiline engel olan en büyük meşkale olarak görmüşlerdir. Evlilik, ilim aşkını ve hırsını kayıt altına alır. Âlimler de ümmetin hayrını kendi hazlarına tercih etmişlerdir. Kazanılması gereken en önemli nimet olarak ilmi görmüşler ve ilim tahsilini Allah Teala’nın rızasını kazanma konusunda en önemli yol olarak seçmişlerdir.

Şunu hiç kimse inkâr edemez ki meşguliyetin çokluğu ilim tahsiline bir engeldir. Çoğu insanda böyle olmasa da âlimler yanında eş ve çocukla alakalı meseleler en zor meşguliyetlerdir. Bîşr-i Hafi de bu konuda şöyle der:

“İlim kadınların kucağında yok olur” Bu söz “İlim kadınların koynunda kurban edilir.” Şeklinde de bilinmektedir. Bu sözden maksat şudur:

Çoğu âlim evliliğin getirdiği sorumluluklar ve meşguliyetlerin büyüklüğü nedeniyle ilim öğreniminden geri kalır. Böylece ilim zayıflar ve zayi olur.

Şüphe yok ki evlilik, maddi ve manevi ağır sorumluluklar getirir. Evlilikteki sevgi bağı, çoğu vakit kişiyi ilimden alıkoyar. Hatta bu hayatının sonuna kadar bile sürebilir. İlim sahibi, ilimle uğraşan herkesin malumudur ki evlilik, insanı ilimden alıkoyar ve ilimden mahrum eder.

Muhaddislerin büyüklerinden olan Ma’mer b. Raşit el Basri’nin hayatı anlatılırken, bu konuyla ilgili ilgi çekici bir olay anlatılır:³⁸⁵

“Kendisinde bulunmayan hadisleri elde etmek için diyar diyar gezmekteydi. Yemen’e vardığında Yemen halkı, ilminden faydalanmak için Mamer b. Raşidin Yemen’de kalmasını istediler. Oradan ayrılmasına engel olacak bir sebep bulmaya çalıştılar ve bulular da. Evet, onu, Yemen’li bir kızla evlendirdiler. Bundan sonra Mamer b. Raşit, ilim gezilerinden mahrum kaldı. Hatta hayatının sonuna kadar kendi memleketine bile dönemedi.”

İcli de Mamer b. Raşit’in hayatını anlatırken şöyle demektedir:

“Künyesi Ebû Urve’dir. Basralıdır. Yemen’in San’a kentinde evlenmiş ve orada ikamet etmiştir. Sika ve Salih bir adamdır. Zekâsının üstünlüğü ile diğer insnlardan ayrılrđı. İbnül Mübarek, ondan rivayet etmiş, Süfyan es-Sevri de kendisinden hadis alabilmek için San’a’ya gelmiştir.

Mamer b. Raşit San’a’ya geldiğinde San’alılar onu ellerinden kaçırmak istemediler. İçlerinden birisi:

Onu evlendirerek buraya bağlayalım teklifinde bulunca 153 senesinde vefat edinceye kadar San’ada kaldı.”

* * *

Şu ince nükte de evliliğin, ağır bir mesuliyet ve ilme mani olduğuna işaret etmektedir:

Bir grup insan bir kurdu yakalar. Sonra bu kurda ne ceza verelim diye düşünürler taşınırlar bir çâre bulamazlar. Yaşlı, göngörmüş bir adam onlara der ki:

“-Bu kurdu evlendirin; ceza olarak bu ona yeter.”

Evlilik ve beraberinde getirdiği mesuliyetler şüphe yok ki birer ilim engelidir. Maddi, manevi erkeğin hayatının büyük bir bölümünü baskı altına almaktadır. Evliliğin getirdiği mesuliyetler, ilim öğrenimi

için ayrılmış vakti de sınırlandırmakta hatta tamamen yok etmektedir. Bu, çoğu âlimin hayatında da bizzat görölmüştür. Bunun için âlimlerin bazısı, bekârlığı tercih etmişlerdir.

şimdi sözü, diğerlerine de örneklilik teşkil etsin diye değişik asırlardan, değişik mezheplerden, değişik ilim dallarından, bekârlığı tercih etmiş, ilim yolunda bekârlığın zorluklarına sabretmiş âlimlerin hayat hikâyelerine getiriyoruz. Allah kendilerinden razı olsun ve bu yoldaki sa'ylerini meşkûr etsin.

Aynı şekilde bu günün ilim taliplileri, bu imamların hayat hikâyelerinden, ilmin öyle hiç de ucuz olmadığını, bu âlimlere göre ilmin ne kadar aziz olduğunu göreceklerdir. O kadar aziz ki bu yüzden ilim tahsilini, kendinden sonrakilere bunu aktarabilmeyi, evliliğin hayat boyu güzelliğine, zürriyetlerini devam ettirmeye tercih etmişlerdir. Rabbim onları bu isarlarından dolayı en güzel bir şekilde mükâfatlandırsın. Katından onlara hur-i înlere nasip etsin. Nebiler, sıddikler, şehitler ve salihlerle birlikte haşretsin. Âmin.

* * *

İLMİ EVLİLİĞE TERCİH EDEN ALİMLERDEN KESİTLER

Rical kitaplarında bekâr âlimlerden Ebû Abdurrahman Yunus b. Habib el Basri' nin hayatı şöyle anlatılmaktadır:³⁸⁶

"90 senesinde dünyaya gelmiş, 182 senesinde vefat etmiştir. Edebiyatı Amr b. Ala ve Hammad b. Seleme'den öğrendi. Nahiv bilgisi daha galipti. Bu bilgisini Araplardan almıştı.

Sibeveyh kendisinden çokça rivayette bulunmuştur. Kesai ve Ferra, ondan ilim öğrenmişlerdir. Nahivde ayrı bir ekoldür. Beşinci tabakadandır. Onun Basra'daki ilim meclisine Araplardan ve bedevilerden fasih ve edip kişiler katılırdı.

Mamer b. Müsenna şöyle der:

"Kırk sene Yunus'un arkasında gezdim. Her gün elimdeki tabakalarım onun ezberiyle dolardı."

Ebû Zeyd el Ensari de:

"Yunus'un meclisinde on sene oturdum. Benden önce Ahmet de yirmi sene oturmuş" demiştir.

İshak b. İbrahim el Mevsili şöyle der:

"Yunus b. Habib, seksen sekiz sene yaşadı. Evlenip de murad alamadı. Onun gayreti sırf ilim talebi ve ilmi müzakerelerdi."

Onun kitaplarından bazıları şunlardır:

Meani el Kur'an-ı Kerim, Kitabü'l Lügat, Kitabü'l Emsal, Kitabü Nevadiri's Sağır, Kitabü Nevadiri'l Kebir ve Meani's Şiir. Allah rahmet eylesin.

* * *

Bekâr âlimlerden birisi de zahit, abid, muhaddis, fakih, güvenilirlikte zirve ve devrinde emsalsiz Bişr el Hafî diye bilinen Ebû Nasr Bişr b. El Haris b. Abdurrahman el Mervezi'dir.

50 senesinde Merv'de doğdu. Oradan Bağdat'a gidip Bağdat'ı vatan edindi. Orada hadis dinledi. Bağdat ve diğer beldelerdeki şeyhlerin çoğundan ilim öğrendi. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hammad b. Zeyd, Abdullah b. El Mubarek, Abdurrahman b. Mehdi, Malik b. Enes, Ebubekir b. Ayyaş ve Fudayl b. İyaz.

Büyük imamlar da kendisinden rivayette bulunmuştur:

Ahmet b. Hanbel, İbrahim el Harbi, Züheyr b. Harp, Seriyi Sekati, Abbas b. Abdülazim ve Muhammet b. Hatim bunlardan bazılarıdır.

Hadis dinledi ve kendisinden de dinlendi. Kendisi, cerh ve tadil ilminde³⁸⁷ de geniş bilgi sahibi idi. Sonra uzlete çekildi. İbadet ve taatla meşgul oldu. Verada, takvada, züht ve ibadette bir darbı mesel haline geldi.

İmamların hepsi de onun züht ve takvasını takdir etmişlerdir. Kendisine, ekmekle neyi katık yaptığı sorulunca:

"Afiyeti. Böylece afiyetim devamlı oluyor." demiştir.

227 yılında 77 yaşındayken vefat etmiştir.

Ahmet b. Mahan demiştir ki:

"Ahmet b. Hanbel'e vera hakkında soru soruldu. O da:

«-Allah'a sığınırım. Bu konuda konuşmak benim harcam değil. Ben Bağdat tahılı yiyorum. Şayet Bişr hayatta olsaydı bu soruya cevap verebilirdi. Çünkü o Bağdat ve civarının mahsulünden yemezdi.» dedi."

Yine Ahmet b. Hanbel onun hakkında şöyle demiştir:

"Şayet Bişr ve bizim ondan istediğimiz dualar olmasa işsiz, güçsüz haylaz kişiler olurduk."

Hasan b. Leys er Razi şöyle anlatır:

"Ahmet b. Hanbel'e:

«-Bişr b. El Haris sizi ziyarete geliyor.» denildiğinde:

«-Şeyhi yormayın. Bizim onun ayağına gitmemiz icap eder.» demişti.

Ebû Bekir Merruzi Ebû Abdullah'tan rivayetle şöyle demiştir:

"Kendisinde bir ünsiyet ve bir cana yakınlık vardı. Ama kendisiyle hiç konuşmadım."

"İmam Ahmet'e, onun meclisinde bulunmak ve onu görmek bile şeref bakımından yeterlidir." (Ebû Gudde)

Ahmet b. Hanbel, onun hakkında şöyle demiştir:

"Bişr, züht ve takva konusunda çok kuvvetli idi. Çünkü tek başınaydı, çoluk çocuğu yoktu. Çoluk çocuğu olan tek başına olana benzemez."

Tabi buradan bekârlığa teşvik edildiği sonucu çıkartılmamalıdır. Eğer evlilik olmazsa düşmanlara karşı nasıl asker yetiştiririz. Bir çocuğun, babasının kucığında, sinir bozucu bile olsa, ekmek isteyerek ağlaması nice şeyden efaldır. Bekâr abit bu dereceye nasıl ulaşır?

İmam Ahmet'e Bişr'in vefat haberi geldiğinde:

"Bu ümmetin içinde Amir b. Abd-i Kays haricinde onun emsali kalmadı. Şayet evlenip de arkasında, yerini tutacak bir evlat bıraksaydı çok iyi edecekti." demiştir.

Muhammet b. Müsenna demiştir ki:

“Ahmet b. Hanbel’e:

«-Şu adam hakkında ne düşünüyorsun?» dedim.

«-Hangi adam?» diye sordu.

«-Bişr hakkında.» dedim.

«-Onun benim yanımdaki kıymetini sana şu misalle anlatayım.» dedi ve ekledi:

«-Bir adam, yere bir mızrak dikse ve ucuna otursa orada başkasına yer kalır mı?»

Yani Bişr, ilmin en zirve noktasındaydı. Bu yüzden o hayattayken, başkasının, onun mertebesine ulaşması mümkün değildi.

Zübeyir b. Ebû Selma da bunu şu sözyle doğrulamaktadır:

“Onlardan sonra bir grup insan onlara ulaşmaya çalıştılar. Fakat bunlar ne iş yaptılar, ne parmaklarını kıdırdattılar ve ne de bu durumlarından kendilerini ayıpladılar.”

Bişr’in öğrencilerinden İbrahim el Harbi, tıpkı Ahmet b. Hanbel gibi eşsiz bir övgü ile hocasını methetmiştir:

“Bişr gibi akıllı kemal noktasına ulaşmış, dilini muhafaza eden, hiçbir müslümanı gıybet ettiği bilinmeyen bir adam daha Bağdat’tan çıkmamıştır. Sanki onun bütün kıllarından akıl fışkırıyordu. Şayet akıllı Bağdat’takilere taksim edilseydi, Bağdat akıl küpü olurdu. Ama onun aklından da hiçbir şey eksilmezdi. Onun vefatıyla insanlık elli sene gerilemiştir.”

Hatip el Bağdadi de şöyle demiştir:

“Bişr, züht ve verada çağdaşlarının çok fevkindeydi. Akılla, faziletiyle, hal ve hareketleriyle, istikametiyle, nefsinin isteklerinden geri durmasıyla tek başına bir örnekti. Kendisinin hadis bilgisi çoktu fakat bunların rivayetinden kendisine bir pay çıkartmazdı. Ondan alınan her bilgi müzakere yoluyla alınmıştı.”

Darakutni, Bişr b. Haris hakkında şöyle demiştir:

“Züht ve ilimde zirve bir insandı. Ancak sahih olan hadisleri rivayet ederdi. Belki günümüzde başımıza gelen musibetler, sahih hadisin dışındaki hadisleri de rivayet edenler yüzündendir.”

Hatip el Bağdadi ve ibn-i Kesir, Bişr hakkında şöyle demişlerdir:

“Bişr vefat edince Bağdat halkı toplandı. Sabah namazından sonra cenazesi çıkarıldı. Kabrine ancak hava karardığında ulaştırılabilirdi. Gündüz de yaz mevsimi olması sebebiyle uzun idi.”

Yahya b. Abdülhamit el Himmami şöyle demiştir:

“Ebû Nasr et Tammar ve Ali b. El Medini’yi, Bişr’in cenazesinde şöyle nida ederlerken duydum:

«Vallahi bu ahiret şerefinden önceki dünya şerefidir.»”

Zehebi demiştir ki:

“Büyük bir cenaze topluluğu vardı. Sabahleyin yola çıkıldı. İzdihamdan dolayı kabrine ancak gece ulaştırılabilirdi”³⁸⁸

Bişrul Hafi hakkında sözü biraz uzattım. Bundan maksadım insanların zihninde, Bişr’in sadece sıradan bir derviş olarak kalmasıdır. Fakat aynı zamanda o, bu ümmetin, akıllı, salih ve âlimlerinin büyüklerindendir. Allah rahmet eylesin.

* * *

Ebû Cafer Muhammet b. Cerir et Taberi de bekâr âlimler arasındadır. Kendisi, müfessir, muhaddis, fakih, usul âlimi, ileri görüşlü, çok okuyan, tarihçi, dil bilimcisi, edip, ravi, şair, müdakkık, muhakkık velhasıl bütün ilimleri bünyesinde cem etmiş bir insandır. Hakiki bir müctehittir ve çok eser meydana getirmiştir. Hafızası en kuvvetli âlimlerden birisidir. Şöhreti afakı tutmuştur. Çoğu kişiye göre ismi, bir etiket olmuştur.

Hatip el Bağdadi³⁸⁹ ve Yakut Hamevi,³⁹⁰ onun uzunca bir hayat hikâyesini vermiştir. Biz buraya bu iki güzide tarihçinin yazdıklarının bir bölümünü alıyoruz:

“Taberista’nın beldelerinden birinde 224 yılında doğdu. Yedi yaşındayken Kur’an-ı Kerim’i ezberledi. Dokuz yaşındayken hadis yazmaya başladı. 236 senesinde, babası ona, ilim yolculuğu için izin verdi ve on iki yaşındayken ilim tahsili için yolculuğa çıktı. 241 Senesinde Ahmet b. Hanbel’in vefatından sonra Bağdat’a geldi. Onunla görüşmek nasip olmadı. İslam ulemasıyla görüşüp ilim tahsil edebilmek için İslam diyarlarını dolaştı. Horasan, Şam, Irak ve Mısır’ı dolaştıktan sonra Bağdat’a yerleşti. Vefatına kadar orada kaldı. Gençliğinin ilk yıllarında ilimde imamlık mertebesine ulaştı. Zaman ilerledikçe, kendisine başvuru, kaynak olarak görülen tek imam haline geldi.”

Ebubekir El Hatip demiştir ki:

“Ulemanın imamlarındandır. Bilgisi ve faziletinden dolayı, görüşüne başvurulur ve sözüyle hüküm verilir. O dönemde hiç kimsenin kendisiyle boy ölçüşmeyeceği kadar ilim öğrenmiştir. Kendisi Kuran hafızı idi. Kıraat çeşitlerini iyi bilirdi.

Kur’an’ın manasına hâkim idi. Kur’an hükümleri konusunda ince bir anlayışı vardı. Sünneti ve geliş yollarını bilirdi. Sahihini ve illetlisini ayırt ederdi. Nasihini, mensuhunu bilirdi. Sahâbenin, tabiinin ve ondan sonra gelenlerin, helal ve harama dair hükümlerine muttali idi. Rical bilgisi genişti.

Kendisinin kimseye nasip olmayacak güzellikte bir tefsiri vardır ki adı Camiul Beyan an Vucuhi Te’vil-i Ayil Kuran’dır. “Tarih’ir Rusuli Ve’l Enbiya-i Ve’l Mülükü’l Ümem” ve “Tehzibü’l Asar ve Tafsilü’s Sabit an Rasülillah (s.a.v.) minel Ahbar” diye iki tarih kitabı vardır ki eşini benzerini görmedim. Fakat tamamlamak nasip olmamıştır. Fıkın usulü ve furuu hakkında da birçok eser vermiştir. Fakihlerin

seçkin sözleri hakkında da kitabı vardır. Kendisinden konu ezberlenmesi bakımından da tektir.

Fakih İmam Ebû Hamit Ahmet b. Muhammet el İsfarayini şöyle demiştir:

“Bir kimse İbn-i Cerir’in tefsirini öğrenmek için Çin’e gitse bunu çok saymamak gerekir.”

Ebû Bekir b. Huzeyme onun hayatını araştırdıktan sonra:

“Evvelinden ahirine hayatını inceledim. Şu yeryüzünde ibn-i

Cerir’den daha âlim birisinin olmadığına kanaat getirdim.” demekten kendisini alamamıştır.

Hatip el Bağdadi de şöyle demiştir:

“İbn-i Cerir, kırk yıl ilimle uğraşmış ve bu kırk yılın her günü kırk sayfa yazmıştır.”

Öğrencilerinden ebû Muhammet Abdullah el Fergani “Sıla” adlı kitabında (ibn-i Cerir’in tarihine bir ektir) şöyle demektedir:

“İbn-i Cerir’in öğrencilerinden bir grup, akıl baliğ olmasından itibaren vefatına kadar olan günleri ve telif ettiği eserleri hesap etmişler, her güne on dört sayfa düşüyormuş.” Bu ancak Allah’ın lutfuyla başarılabilecek bir şeydir.”

Öğrencilerinden Ebû Bekir b. Kamil şöyle anlatmıştır:

Ebû Cafer bana şöyle demişti:

“Yedi yaşımdayken Kur’an’ı ezberledim. Sekiz yaşındayken cemaatle namaza başladım. Dokuz yaşımdayken hadis yazmaya başladım. Babam, rüyasında beni, Resulullah Efendimiz’in önünde, taşla dolu bir torbayla görmüş. Ben, O’nun (s.a.v.) huzurunda, o torbadan taş atıyordum. Rühayı şöyle tabir etmişler:

«O’nun (s.a.v.) dinini anlatacak ve şeriatını bidatlardan temizleyecek.»

Ben daha küçücükken babam Ebû Ali, ilim tahsilim konusunda aşırı gayret gösterdi.

Muhammet b. Humeyd er Razinin yanında ilim yazıyorduk. Geceleri defalarca bizim yanımıza gelir, yazdıklarımızı sorar ve onları okurdu. Ahmet b. Hammad ed Dolabi’ye gidiyorduk. Kendisi, Rey’in bir köyünde oturuyordu. Bizim bulunduğumuz yerle arası bayağı uzaktı. Sonra ibn-i Humeyd’in meclisine katılmak için deliller gibi geri dönüyorduk.”

İbn-i Cerir’in, ibn-i Humeyd’den yüz binin üzerinde hadis yazdığı söylenir.

Yolculuklarından birisi de Kufe’ye oldu. Birçok muhaddisten hadis yazdı. Ebû Küreyb Muhammet b. El Ala el Hemdani bunlardan birisidir. O, hadis ulemasının büyüklerinden ve güzel ahlak sahibi bir insandı.

Ebû Cafer der ki:

“Onun evinin kapısına bir grup muhaddisle vardık. Gürültüyle eve girerken küçük kapıdan bizim geldiğimizi fark etti. Bize şöyle seslendi:

«-Aranızdan kim benden yazdıklarını ezberliyor?» Herkes birbirine baktı. Sonra bana dönüp:

«-Sen ezberliyor musun?» Dediler.

«-Evet.» diye cevap verince, onlar da:

«-İşte bu ezberliyormuş, ona sor.» dediler. Ben de:

«-Şu ve falan günde, bize şunları rivayet ettin.» dedim.

Ebû Kureyb gücü yettiği kadar konusunu işledi. Sonra ebû Cafer’e içeri gelmesini söyleyip evine girdi. Evde görüştüklerinde, genç olmasına rağmen Ebû Cafer’in ne kadar kıymetli ve hadise ne kadar vukufiyeti olduğunun farkına vardı. Ebû Cafer, ebû Kureyb’den yüz binin üzerinde hadis dinlemiştir. Bu yüzden insanlar, Ebû Cafer’den de hadis dinlemeye gelirlerdi. Sonra Bağdat’a döndü. Orada fıkıh ve Kuran ilimleri öğrendi. Saleb’den şiirler alıp rivayet etti. Ebû Ömer Muhammet b. Abdülvahit ez Zahit, Saleb’i şöyle derken işittim demiştir:

“Benim etrafımdaki insanlar çoğalmadan önce Ebû Cafer bana şiir okudu.”

Sonra Mısır’a gitti. Yolda da boş durmayıp rastladığı âlimlerden ilim aldı. 253 senesinde Fustat’a geçti. Fustat’ta ehli ilim ve ilme rağbet oldukça fazla idi. İmam Malik, Şafii ve ibn-i Vehb ‘ten bilgiler aldı. Oradan Şam’a döndü. 256 senesinde Şam’dan ayrılıp Mısır’a gitti.

Dünyaya meyletmeyen, dünyalığı ve dünya ehlini terk etmiş âlimdi. Sanki Kur’an’dan başka bir şey bilmeyen kari, hadisten başka bir şey bilmeyen muhaddis, hesaptan başka bir şey bilmeyen matematikçi gibiydi. İbadete düşkün bir insandı. Birçok ilmi bünyesinde toplamıştı. Onun kitapları ile başkalarının kitaplarını karşılaştırdığımızda, onun kitaplarının diğerlerinden üstün olduğunu görürüz.

Ebû Cafer, sureten ve sireten zarif bir insan idi. Meclislerdeki sohbeti güzel olurdu. Arkadaşlarının hallerinden, durumlarından haberdar olurdu. Yemesiyle, içmesiyle, giyinişiyle yani bütün hatt-u hareketlerinde edepli bir insandı. Bu güzel hasletlerini sadece kendisi yaşamakla yetinmez, çevresindeki talebelerine de yaymaya çalışırdı. Hatta onlarla hoş bir şekilde latifeleşir, meclise meyve gibi yiyecekler getirilirdi. Bu manada sadece hadis ve fıkıhla öğrenilmeyecek şeyleri de öğretirdi. Böylece ilmin ve ciddiyetin en güzeli hâsıl oluyordu.

Şayet bir düşün yemeğine veya bir davete çağırılırsa oraya giderdi. O geldiği için bu meclislere çok gelen olur ve onun gelişiyile bu meclisler şereflenirdi. Talebeleriyle birlikte şehir dışına çıkar ve birlikte yemek yerlerdi. Toplantılarından sonra, mühim işleri hariç, tasnif işleri ile ilgilenmek için evine girerken yalnız girmez, yanında birkaç talebesiyle birlikte girerdi.

Ebû Bekir Kamil şöyle demiştir:

“Ebû Cafer ilimle dolu bir insandı. İlim ehline yakışmayacak davranışlardan ölünceye kadar uzak durmuştur. Her tavrında ciddiyeti severdi. Bize şöyle derdi:

“Harama da helale de asla uçkur çözmedim.”

Üstat Kürt Ali şöyle der:³⁹¹

“Hayatında bir dakikayı bile boş ve manasız geçirdiği vaki değildir.”

Ebû Cafer et Taberi, ölüm döşeğinde, ölümüne bir saat veya daha az kalmışken kendisine Cafer b Muhammed’in bir duası hatırlatıldı. Hemen bir divit ve kâğıt getirtti ve bunu yazdı.

“–Üstadım bu haldeyken de mi?” denilince:

“–İnsana gereken ölüm döşeğinde bile olsa ilim almayı terk etmemesidir.” dedi.

310 senesinde 86 yaşında iken bekâr ve arkasında evlat bırakmadan vefat etti. Fakat hiçbir zaman unutulmayacak ilim ve birçok eser bıraktı. Birçok nadir ve eşsiz eser telif etti. Onun geride bıraktığı zürriyeti, ondan kalan temiz hatıralardır. Bunlar, çoluk çocuktan daha devamlı bir eserdir.

İbn-i Cerir et Taberi’nin hayatını öğrendikten sonra, onu ne kadar övsek az geleceğini takdir edersiniz. Bu yüzden de ona ayırdığımız bölümü uzun tuttuk. Ebû’t Tayyib der ki:

Dostluğunun uzunluğu uzattı övgüsünü de

Tembelin, tembel olur övülmesi de

* * *

İmam Ebû Bekir el Enbari de bekâr âlimlerdendir. Dil bilimcisi, müfessir, edip ve ravidir. Çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Bağdatlıdır. (d. 271–v. 328)

İmam Ebû Bekir hayatı boyunca, sultanların sofrasına konuk olmasına rağmen, güzel yemekler yemekten geri durmuştur. Bunu yapmasının sebebi, hafızasını kuvvetli tutmak içindi. Sadece ilimle meşgul olmak için, evinde helali olan, güzel bir kadın bulunmasına rağmen, kadınlara yaklaşımdan imtina etti. Zühdü, ilmi ve hafızası şaşılacak boyuttaydı. Otuzu aşkın eserinden başka geriye bir nesil ve zürriyet bırakmamıştır. Bu eserlerin sayfa sayısı elli bini geçkindir. Muvaffakiyet Allah’tandır. İlim sevgisi ile dolu olan hayatından bir bölümü, buraya aktarıyoruz.³⁹²

Edebiyat ve nahvi en iyi ve en çok ezbere bilenlerdendi. Zamanının birçok âliminden ders okudu ve bunları başkalarına da aktardı. Kendisi dürüst, faziletli, mütedeyyin, hayırsever ve de sünnete bağlı birisiydi. Kur’an ilimlerinde, garibül hadis³⁹³, vukuf ve ibtida³⁹⁴ gibi kıraat ilimlerinde birçok eser tasnif etmiştir.

Kur’an kelimelerine delil olan üç yüz bin beyit şiir ezberlemiştir. İlim yazdırırken, herhangi bir kitaptan değil hafızasından dikte ettirirdi. Kendisinden yazılan bütün her şey bu şekilde ezberinden yazılmıştır. Şiirleri, tefsirleri, nahvi, lügatin faydalarını içeren bütün tasnifleri ve dikteleri de aynı şekilde ezberindendir. Bir gün hastalandı ve arkadaşları onu ziyarete geldiler. Babasının, onun üstüne titreyip onun için çok endişelendiğini görünce babasını teselli etmeye çalıştılar. Babası:

“Şu gördüğünüz büyük küpün içindeki bütün kitapları ezberlemiş olan birisinin hastalanmasına, nasıl üzülmeyeyim?” diye karşılık verdi.

Lügat, nahiv, şiir ve Kur’an tefsirinden en çok ezbere sahip olan insan oydu. Senetleriyle birlikte yüz yirmi beş Kur’an tefsiri ezberlediğini söylemektedir. Öğrencisi Ebul Abbas b. Yunus şöyle der:

“Ebû Bekir el Enbari ezber konusunda, Allah’ın, ender yarattıklarındandır.”

Yine öğrencilerinden olan Ebû Ali el Kali, şöyle demektedir:

“Ebû Bekir el Enbari, Kur’an ilimlerine delil olan üç yüz bin beyit şiir ezberlemiştir. Kendisi mütedeyyin, dürüst ve sika bir âlimdir.”

Muhammet b. İshak en Nedim şöyle demektedir:

“Kendisi babasından daha âlim ve daha faziletli idi. Zekâ ve kavrayışın zirvesinde, tertemiz, iyiliksever ve çok çabuk ezber yapabilen biriydi. Bununla birlikte salih ve vera sahibi bir insandı. Yanlış bir hareketi vaki değildi. Hazır cevaplık konusunda üstüne yoktu.”

Ebul Hasen el Aruzi şöyle anlatmıştır:

“İbnül Enbari, Abbasi Halifelerinden Razi Billah’ın oğluna sık, sık gelip giderdi. Bir gün oradaki cariyelerden birisi ona rüya tabiri hakkında bir şey sordu. O da:

«Benim şimdi acele helâya gitmem lazım» diyerek çıktı. Ertesi günü gelip rüyayı tabir etti. Cariyenin sorduğu gün evine gidip, Kirmani’nin rüya tabirleri kitabını inceleyip gelmişti.”

Hamza b. Muhammet ed Dekkak şöyle demiştir:

“Ezberi kuvvetli olmakla birlikte zahit ve mütevazı bir insandı.”

Ebul Hasen Darakutni bir Cuma günü onun imla meclisine katıldığını ve bir hadis senedinde geçen bir ismin, Hayyan diye okunması gerekirken Habban diye okunduğunu, Hayyan diye düzelttiğini fakat Habban da ısrar edildiğini anlatır ve şöyle devam eder:

İbnül Enbari gibi kıymetli birisinin vehme düşmesi, çok garibime gitti. Bu konuda onunla konuşmaya ve onu uyarmaya karar verdim. Yazdırma işi bitince dikte ettirene yaklaşıp hatasını ona hatırlattım ve doğrusunu söyleyip oradan ayrıldım. Ertesi Cuma meclisine vardığımda, Ebû Bekir, dikte ettirene:

«–Geçen hafta şu hadisteki falanın ismini yanlış yazdığınızı ve bir gencin bizi uyardığını, gelenlere haber ver. O gence de söyle, doğrusunu araştırdık onun dediği gibi bulduk.» dedi.”

Ebul Hasen el Aruzi şöyle anlatır:

“Ebû Bekir ve ben, Kadı Billah’ın yanında yemek yemek için buluştuk. Ebû Bekir aşçıya ne yemek istediğini bildirdi. Ona, kuru bir et kızartması getirmişlerdi. Biz, çeşit çeşit en güzel yemeklerden yiyorduk. O, bu kızartma ile iktifa ediyordu. Yemekler yendikten sonra tatlılar geldi. O, tatlılara el sürmedi. O kalktı, biz de kalktık. Biz, sedirlerin üzerinde uyuduk. O, sedirlere çıkmayıp onların önünde, yerde uyudu. İkinciye kadar su içmedi. İkinci olunca bir gençten su istedi. Kendisine su

getirildi. Oradaki buzla soğutulmuş sudan içmedi. Bu hali beni sinirlendirdi.

«-Ey Mü'minlerin emiri!» diye bağırdım. Beni yanına çağırdı ve:

«-Ne var söyle?» dedi. Ona dedim ki:

«-Bu adamı, nefesine karşı olan tedbirinden alıkoymak lazım. Nefsini öldürecek. Kendisine hiç iyi davranmıyor.» Cevap olarak bana güldü ve:

«-Hep böyle yaparak artık buna alışmış. Bu durum ona zarar vermiyor hatta bundan haz duyuyor.» dedi.

Sonra dedim ki:

«-Ebû Bekir kendine böyle zulüm etme.» O da:

«-Ezber yapabilmek için böyle yapıyorum.» dedi. Dedim ki:

«-İnsanlar artık bu ezberinden bıktı. Daha ne kadar ezberleyeceksin?» Cevaben dedi ki:

«-On üç sandık kitap daha ezberleyeceğim.»

Muhammet b. Cafer et Temimi şöyle der:

“Ne kendinden öncekiler ne de kendisinden sonrakiler bu kadarını ezberleyemediler.”

Bir defasında, eline taze hurma almış kokluyor ve şöyle diyordu:

“Sen güzel kokuyorsun amma Allah'ın bana vermiş olduğu ilimleri ezberlemenin kokusu senin kokundan daha hoş.”

Vefatı yaklaştığında, canı çeken her şeyi yemeye başlamıştı. “Bu, ölümümün yaklaşmasından” diyordu.

Bir gün köle pazarına gitti. Orada satılan çok güzel bir cariyeye gönlü takıldı. Devamını kendisi şöyle anlatıyor:

“Emirul Müminin Radi Billah'ın evine gittim. Radi Billâh:

«-Bu saate kadar neredeydin?» diye sorunca durumu arz ettim. Radı Billâh, benden habersiz hizmetçilerine emir verip o cariyeyi aldirtmış ve evime göndermiş. Evime varıp da cariyeyi görünce olanları anladım. Cariyeye:

«-Hamile olup olmadığın belli olana kadar yukarıda kal.» dedim. Halletmem gereken bir meseleyle uğraşıyordum. Zihnim hep ilimle meşguldü. Hizmetçime dedim ki:

«-Onu al ve tekrar köle pazarına götür. İlimden geri kalmama değmez.» Hizmetçim onu götüreceksen cariyeye:

«-Bırak da ona iki çift laf söyleyeyim.» dedi. Bana dönüp:

«-Sen akıllı ve makam sahibi bir adamsın. Benim suçumun ne olduğunu söylemeden beni evinden atıyorsun. İnsanların benim çirkin olduğum zannına kapılacağını düşünmüyorum. Ama böyle yaparsan benim bir kusurum olduğunu düşünecekler. Bana kabahatimi bildir öyle gönder.» dedi. Dedim ki:

«-Bana göre bir kusurun yok fakat beni ilimden alıkouyorsun.» O da:

«-Bunu kabul edebilirim.» dedi.

Bu olay, Radı Billah'ın kulağına varınca:

«Hiç kimsenin gönlüne ilim, bu adama geldiği gibi tatlı gelmez.» dedi.”

* * *

Bekâr âlimlerden birisi de asrının imamlarından olan Ebû Ali el Farisi'dir. (d. 288-v. 377)³⁹⁵

İran'ın Fasa şehrinde doğdu. Nisbesinde Farisi ve Fesevi denilmektedir. Memleketinde ilim tahsiline başladı ve sonra tahsiline devam etmek için Bağdat'a gitti. 307 senesinde Bağdat'a vardı. Bir müddet orada kaldıktan sonra Şam, Trablusgarp ve Halep gibi şehirleri dolaştı. 341 senesinde Halep'e yerleşti ve Emir Seyfû'd Devle b. Hamdan'ın yanında, yedi sene kadar kaldı. Kendisi ve şair Ebû't Tayyib el Mütenebbi arasında ilim meclisleri düzenlendi. Halepteki nahivci İbnül Haleveyh'in husumeti yüzünden, imtihana tabi tutuldu. Bu âlimin, Seyfû'd Devle yanında özel bir yeri vardı. Bu sebeple Ebû Ali, burada ikamet etmeyi uygun bulmadı. Halep şehrini terk etti ve İran'a geri döndü. 347 Senesinde Şiraz'a geldi. Burada yirmi ay kadar Melik Abdüddeve b. Büveyh'in yanında kaldı. Melik'e nahiv öğretti. Hatta Melik:

“Ben nahivde Ebû Ali'nin çocuğuyum.” derdi. Ebû Ali Melik için “El İzah” ve “Et Tekmile” adlı kitapları tasnif etti. Abdüddeve, Bağdat'ı ele geçirince Ebû Ali tekrar oraya döndü ve vefatına kadar orada yaşadı.

Ebû Ali, yolculukları esnasında uğradığı memleketlerin ulemasıyla oturur, talebeleriyle görüşürdü. Kendisine yöneltilen zor sorulara cevap verirdi. Halep'te, Şiraz'da, Bağdat'ta, Basra'da ve diğer yerlerde kendisine ulemanın ekâbirinden yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan, kitaplar telif etti. Her şehirde, böyle bir kitap yazıp o şehre nispet ederek adlandırdı. El Bağdadiyyat, El Basriyyat vs. gibi.

Allah, Ebû Ali'nin ömrüne bereket verdi ve ilme hizmet ederek doksan sene ömür yaşadı. Kur'an ilimleri ve Arapça hakkında eşsiz eserler telif etti. Evlenmedi ve arkasında çoluk çocuk bırakmadı. Onun zürriyeti günümüze kadar gelen, sayıları yirmi beşe ulaşan telifat ve tasnifatlarıdır.

İmam ibni Cinni, Ebû Ali'nin has talebelerindendi ve kendisini çok severdi. Eserlerinde çoğu kez hocasından övgü ve muhabbetle bahsetmiştir. Ondandır öğrendiklerini, ondan iktibas ettiklerini anlatmış, neredeyse bütün bildiklerini hocasına nispet etmiştir. Hocasının, kitap yazmak için ve kitaplarını oluşturacağı esasların ve kaidelerin yerine oturması için bekâr kalışından bahsetmektedir.

El Hasais adlı kitabında, Ebû Ali'nin dil mukayesesi ilmine olan vukufiyetini ve bu konuda oluşturduğu kaide ve kuralları şöyle anlatır:

"Bu uğurda engelleri ve külfetleri ortadan kaldırarak yetmiş senesini harcadı. Bütün tasası ve kaygısı ilim idi. Bu yüzden çocuk yüzü bile göremedi."

İbn-i Cinni, hocasının bekârlığına, "el Muhtesep" adlı kitabının mukaddimesinde de değinmiş ve şöyle diyerek, ilminin bolluğunun ve yüceliğinin sebebini açıklamıştır:

"...Gönlünün boş, fikrinin duru ve tek başına yaşamasından..."

Burada, diğerlerine de örneklik teşkil eden beş tane bekâr âlimden bahsetmekle kifayet ettik. "El Ulemaül Uzzab" adlı eserimizde bunlardan otuz beş tanesini zikrettik. Bu konuda daha ziyade mütalaada bulunmak isteyen okurların bu kitaba müracaat etmelerini uygun görüyoruz.

Bu kitapta, İmamların büyüklerinden, muhaddis, müfessir Ebû Yaşar Abdullah b. Ebû Necih el Mekki, Şeyhul İslam Ebû Ali Hüseyin b. Ali el Cufi, Muhaddis hafız ebus Seriy Hennad el Kufi, ... ve diğerlerinin hayatları anlatılmıştır.

* * *

SEKİZİNCİ BÖLÜM:

***MAL VE MÜLKLERİNİ,
İLİM TAHSİLİ,
UĞRUNA HARCAMALARI***

İLİM YOLUNDA HARCAMA YAPMAK FAZİLETTİR

Bildiğimiz gibi yaratılışı gereği insan nefsi, mal ve mülk edinmeyi sever. İhtiyaçlarını gidermek için mal ve mülkle ilgilenir. Allahü Teala, Kuran-ı Keriminde insanın özelliklerini ve huyunu tarif ederken “o mal toplama konusunda çok hırslıdır”³⁹⁶ buyurmaktadır. Elbette ki yaratıcımız olması hasebiyle bizleri en iyi bilen, Rabbimizdir.

Mal, mülkten uzak durmak, cömertçe harcıyıp paylaşmak, çoğu insanın nefesine güç gelen bir şeydir. Çünkü bu mal ve mülkler uğruna, uzak mesafelere yürümek için ayaklara düşen zorluktan, uzun süre açlığa sabırdan, uzun geceler uykusuz kalmaktan daha fazla sıkıntılara katlanılmaktadır.

Mal sevgisi, nice canlar almıştır. Nice ana babanın, nice evladın, nice kardeşlerin ve nice dostların canına kıymıştır. Mal sevgisi, nice sevgi ve muhabbetin önüne geçmiştir. Nice insan mal ve mülk sevgisini, uzaktakileri ve yabancıları bir kenara bırak, dost ve akrabalarına tercih etmiştir. Bütün bunlar insanın dünyalığa olan sevgi ve muhabbetinden ve ondan ayrı kalamamasından kaynaklanmaktadır.

Elinde olanları cömertçe harcıyıp başkalarıyla paylaşmak öyle sanıldığı kadar kolay değildir. Her insan başaramaz bunu. Hani kaç insan vardır şöyle gayretli bir şekilde malını hayır yolunda harcayan? İnsan ilk önce bunu yapmak için gayrete gelir. Fakat sonra düşünür, taşınır geri döner ve yerine oturur.

Ebut Tayyib şöyle der:

Her iyilik yapmak isteyen buna başlayamaz

Her başlayan da bunu tamamlayamaz

Mal canın yongasıdır. Bu yüzden onun ilim yolunda harcanması, alimlerin musibetlere sabretmesi çerçevesindedir.

Âlimler ellerindeki ve avuçlarındakilerini bu uğurda harcadıklarında görürler ki mal mülk edinme sevinci, ilim tahsilinden hasıl olan sevinç yanında bir hiç mesabesindedir. Bu yüzden ilim yolunda mallarını cömertçe harcarlar. Böyle yapmakla malca fakirleşmektedirler fakat ilimce zenginleşmektedirler.

Yalnız, âlimlerin böyle yapmaları onların dünyalığı kötü görmelerinden, hayatın güzelliklerini bilmemelerinden veya gönüllerinden mal sevgisini söküp atmalarından kaynaklanmamaktadır. Bunun asıl sebebi, ilmin kendilerine, her şeyden daha değerli, her şeyden daha öncelikli olmasındandır.

İlim yolunda mal ve mülkü feda etme konusunda bu güne ve geleceğe örneklik teşkil edecek oldukça bol misal vardır. İlim ehli insanlar, ilimlerini artırmak için, hazinelerini kitapla şenlendirmek için ellerinde ve avuçlarında ne varsa cömertçe harcamışlardır.

Cömert insanların hikâyelerini dinlemek, insan nefesine cömertlik aşılır. Geçmişteki âlimlerimiz gibi faziletli kişilerin cömertlik yolunu tercih ettiklerini duydukça dinleyenlerin de cömertlik duygusu artar ve gelişir.

Kim ilmi en önemli arzusu olarak görüyorsa ona ulaşma yolunda en sevdiği şeyleri harcar. Allah rahmet eylesin İbn-i Hişam, bu konuya ışık tutan bir şiirinde şöyle der:

Kim ilim uğrunda sabrederse ulaşır isteğine

Kim bir güzeli isterse harcar varını yoğunu sevdiğine

Daha önce de geçtiği gibi İmam İbn-i Hazm ez Zahiri de şöyle der:

Kim her şeyden daha değerli görmezse ilmi

Onu iflah etmez başka şey ölümden gayri

Bu girizgâhtan sonra bu bölümle ilgili örneklerle geçiyoruz.

KARLI ALIŞVERİŞ

Yahya b. Main'in babası Main, Abdullah b. Melik'in kâtibi idi. Sonra Rey Şehrine vergi tahsildarı oldu. Vefat ettiğinde, oğlu Yahya'ya yüz elli bin dirhem para bıraktı. Yahya b. Main bu paraların tek bir kuruşunu bırakmayarak hadis ilmi için harcadı. Hatta giyecek bir pabucu bile kalmadı.³⁹⁷

* * *

Tabiinın büyüklerinden İmam Malik'in hocası olan, Rabia er Ra'y 'in annesi de bu uğurda çok harcamalarda bulunmuştur. Oğlunun eğitimi için otuz bin dinar harcadı. Bu paraları ona, kocası, savaşa giderken bırakmıştı. Babası, savaştan ancak oğlu olgunluk ve üstatlık makamına ulaştığında geri döndü. Anası, oğlunu, babasının geride bıraktığı parayla, büyük fedakârlıklar göstererek bu seviyeye ulaştırmıştı. Baba, bu fedakâr ananın yaptıklarını saygıyla takdir etti. Kadıncağız, yaptığı ticaretten gerçekten büyük kar elde etmişti.

Bu olay tarih kitaplarında³⁹⁸ şöyle anlatılır:

"Rabia'nın babası Ferruh, Ümeyyeoğulları devrinde Horasan'a giden orduya katıldı. O sırada Rebia henüz dünyaya gelmemişti. Ferruh giderken hanımına otuz bin dirhem para bıraktı.

Bundan 27 sene sonra memleketi Medine'ye, at üstünde ve elinde bir mızrakla döndü. Atından inip mızrağıyla kapıya vurdu. Rebia kapıya çıkıp:

«-Ey Allah'ın düşmanı evime mi saldırıyorsun?» deyince, Ferruh:

«-Hayır, ey Allah'ın düşmanı, asıl sen benim haneme mi girdin?» diye cevap verdi. Böyle birbirlerine kötü sözler söyleyip hakarette bulundular. Çıkan gürültüden dolayı komşular etraflarına toplandılar.

Bu sırada olay Malik b. Enes ve oradaki meşayihın kulağına geldi. Rebia'ya yardıma koştular. Bu arada gürültü çoğaldı. İkisi de işi sultana havale edelim diyordu. Malik b. Enes'i görünce herkes sustu.

Malik b. Enes:

«-Efendi, bu evden başka kalacak bir sürü yer var.» deyince Ferruh:

«-Burası benim evim, ben de Münkedir Ailesinin azadlısıyım» dedi. Bu sözleri hanımı duydu ve dışarı koştu.

«-Bu benim beyim, giderken oğlum karnımda idi.» dedi.

Durum anlaşıncı kucaklaştılar ve sevinç gözyaşları döktüler. Ferruh evine girdi.

«-Bu benim oğlum ha?!» Diye sordu. Hanımı da:

«-Evet.» diye cevap verdi.

Sonra Ferruh:

«-Bunlar benim yanımdaki dört bin dirhem, sana bıraktıklarım nerede?» diye sordu. Kadın:

«-Onları gömdüm. Birkaç gün sonra çıkarırım.» dedi.

Rebia evden çıktı ve ilim halkasına oturdu. Malik, Hasan b. Zeyd ve şehir halkının eşrafı ona geldiler. İnsanlar Rebia'nın etrafını çepeçevre kuşattı. Rebia'nın annesi, Ferruh'a:

«-Git de Rasulullah'ın mescidinde namaz kıl.» dedi.

Ferruh çıktı ve namaz kıldı. Sonra oradaki kalabalığı gördü. Merak edip yaklaştı. Bu oğlu Rebia'nın ilim meclisiydi. Rebia'nın başında uzun bir kavuk vardı. Başını önüne eğip babasının, kendisini fark etmemesini sağladı. Babası tereddütte kalarak:

«-Kim bu adam?» diye sordu. Dediler ki:

«-Bu Rebia b. Abdurrahman.» Bunu duyunca:

«-Rabbim, oğlumun derecesini ne kadar da âli etmiş.» dedi. Evine döndü ve hanımına:

«-Oğlum öyle bir mertebeye gelmiş ki bu durumu daha önce hiçbir âlimde görmemişim.» dedi. Ümmü Rebia dedi ki:

«-Söyle bakalım, otuz bin dinar mı daha hoş yoksa oğlunun ulaştığı makam mı?» Ferruh:

«-Elbette ki bu makam.» deyince ümmü Rebia:

«-Bütün o otuz bin dinarı, oğlumuzun eğitimi için harcadım.» dedi. Ferruh:

«-Vallahi ziyan etmemişsin.» diye karşılık verdi."

* * *

Şam muhaddislerinden İsmail b. Ayyaş el Hımsi 106 senesinde dünyaya gelmiş ve 182 senesinde vefat etmiştir. Eski âlimlerden Ameş ve birçok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur.

Halife el Mansur'un huzuruna çıkmış ve Mansur onu elbise dolaplarıyla sorumlu memur yapmıştır. Kendisi asil, cömert ve mütevazı bir insan ve ilmiyle âmil bir âlimdi.

Ebul Yeman onun hakkında şöyle der:

"İsmail komşumdu. Geceleri ibadetle ihya ederdi. Namaza durup bir müddet okuduktan sonra namazdan çıktığını, bir şeylerle meşgul olup tekrar namaza döndüğünü fark ettim. Bunun sebebini kendisine sordum. Bana dedi ki:

«-Bir konudaki hadis aklıma geliyor. Namazı kesiyorum. O hadisi uygun olan baba koyuyorum sonra tekrar namaza devam ediyorum.»

Yahya b. Salih, İsmail bana şöyle demişti der:

“Babamdan bana dört bin dinar miras kaldı. Bunların hepsini de ilim tahsili için harcadım.”³⁹⁹

* * *

Ziyad b. Abdullah b. Et Tufeyl el Bekkai el Kufi hakkında, şöyle denilmiştir:

“İbn-i İshakın “Meğazi” adlı eserini ondan daha iyi bilen yoktur. Çünkü iki kere dikte etmiştir.”

Yine şöyle denilir:

“Hiç kimsenin yanındaki “el Meğazi” Ziyad’ın yanındaki kadar sahih değildir. Çünkü Ziyad İbn-i İshak’la dolaşıp bu kitabı dinleyebilmek için evini satmıştır.”⁴⁰⁰

* * *

Ebû Hanife’nin öğrencilerinden fakih, müçtehit Muhammet b. Hasen el Şeybani el Kufi’nin hal tercümesinde, kendi dilinden şöyle anlatılmıştır:

“Babam bana otuz bin dirhem bıraktı. Onbeş bin dirhemini nahiv ve şiire, on beş bin dirhemini de hadis ve fıkıh ilmine harcadım.”⁴⁰¹

* * *

Ebû Abdullah Abdurrahman b. Kasım hakkında ibnü Vaddah şöyle der:

“İbn-i Kasım yolculukları için Malik’e bin miskal vermiştir.”

Kendisi de şöyle der:

“On iki sefer Hicaz’a yolculuk yaptım. Her defasında bin dinar harcadım”⁴⁰²

* * *

Ali b. Asım el Vasıti’nin hayatı şöyle anlatılmaktadır:

Irak’ın ravilerinden, hafız imamlardandır. Künyesi Ebûl Hasen’dir. (d. 105-v. 201) Mütedeyyin, dürüst ve hayırsever bir insandı. Çok takva sahibi bir insandı. Ahmet b. Hanbel, Muhammet b. Yahya ez Zühli ve Abd b. Humeyd gibi tanınmış âlimler kendisinden rivayet etmişlerdir.

Kendisinden şöyle nakledilmiştir:

“Babam bana yüz bin dirhem verdi ve bana dedi ki:

«-Git. Yüz bin hadis ezberlemeden de yüzünü görmeyeyim.»

Yahya b. Cafer şöyle der:

“Ali b. Asım’ın çevresinde otuz bini aşkın insan toplanırdı.”⁴⁰³

* * *

Hanefi fakihlerinden Hişam b. Ubeydullah er Razi (v. 221)’nin tercüme-i hali kaynaklarda⁴⁰⁴ şöyle geçmektedir:

İmam ebû Yusuf ve İmam Muhammet’ten fıkıh öğrendi. Ebû Hatim er Razi, Hasan b. Arefe ve bu tabakadan olan diğer âlimler ondan ilim öğrendiler. Kendisinin şöyle dediği nakledilir:

“Bin iki yüz üstatla karşılaştım. İlim yolunda yedi yüz bin dirhem para harcadım.”

* * *

Buharalı şeyh, İmam Muhammet b. Selam el Bikendi (d. 161-v. 225)’nin hal tercümesi de şöyledir:⁴⁰⁵

Cerh ve tadil⁴⁰⁶ ilmini bilen hafız imamlardandır. Buhara muhaddisi ve çok yolculuk yapmış bir âlimdir. Buhâri, Darimi, Ubeydullah b. Vasıl ve Maverâü’n Nehir halkının birçoğu kendisinden rivayette bulunmuşlardır. O bilgi ve eser küpü birisiydi.

Şöyle anlatılır:

“Bir şeyhin meclisinde Muhammet b. Selam’ın kalemi kırıldı. Bir kaleme bir dinar veririm diye seslenince kendisine etraftan kalem yağdı.”

“İlim tahsili için kırk bin dirhem ve kitap yazmak için de kırk bin dirhem harcadım.” demiştir.

Halef b. Hişam el Esedi el Bezzar el Bağdadi’nin hayat hikâyesi de kısaca şöyledir:

150 senesinde doğmuş ve 229 senesinde vefat etmiştir. Kıraat âlimi, muhaddis, fazıl ve abid bir âlimdi. İmam Müslim, Ebû Davut, İbrahim el Harbi ve bu tabakadakilerin hocasıdır. Kendisi şöyle der:

“Nahivden bir meselede zorlandım. İyice öğreninceye kadar seksen bin dirhem harcadım.”⁴⁰⁷

* * *

Hâfız imamlardan Haşim b. Ammar es Sülemi ed Dimeşkı'nın tercüme-i hali şöyle anlatılır:⁴⁰⁸

Künyesi ebül Velid'dir. Şam'ın kıraat imamı, hatibi ve muhaddis âlimidir. Buhâri, Nesai, ebû Davut ve akranlarının üstadıdır. 153'te doğmuş ve 245'te vefat etmiştir. Kendisinin şöyle dediği nakledilir:

"Babam evini yirmi dinara sattı ve benim hac yolculuğu için ihtiyaçlarımı karşıladı. Medine'ye vardığımda Malik b. Enes'in meclisine vardım. Ona bir konu hakkında soru sormak istiyordum. Evine vardım. Kendisi padişahlar gibi vakurdu. Hizmetçileri ayakta bekliyor ve çevresindekiler ona soruyor o da bunları cevaplıyordu. Topluluk dağılınca bana:

«-Soracağın şeyi sor.» dediler. Ben de:

«-Ey Eba Abdillah, şu şu konularda ne dersin?» dedim. Beni kasdederek:

«-Çocuk edindik. Hizmetçi, kaldır şunu!» dedi. Hizmetçi beni çocuk kaldırır gibi kaldırdı. O sıralarda yeni yeni bıyıkları terleyen bir gençtim. Bana hoca sopasıyla on yedi değnek vurdu. Ben de ağlamaya başladım. Malik:

«-Ne ağlıyorsun acıttı mı?» diye sordu. Ben de:

«-Babam evini satıp beni şeref kazanayım, senden ilim öğreneyim diye gönderdi. Senin şu yaptığına bak, sen beni dövüyorsun.» dedim. O da şöyle dedi:

«-Hadi bakalım benden on yedi hadis yaz.» Sonra sorularımı sordum o da cevap verdi."

Yine bu olayı kendisi şöyle anlatır:

"Malik b. Enes'in yanına vardım ve:

«-Bana hadis rivayet et.» dedim. O:

«-Sen bildiklerini oku bakalım» dedi. Ben:

«-Yok yok, sen bana hadis rivayet et» dedim. O tekrar:

«-Oku!» deyince okumamakta ısrar ettim. Bunun üzerine:

«-Hizmetçi! Götür buna on beş sopa vur » diye seslendi. Hizmetçi beni götürüp on beş sopa vurdu. Sonra gelip:

«-Sopayı vurdum » diye haber verdi. Ben de:

«-Bana zulmettin. Suçsuz yere on beş değnek vurdun. Sana hakkımı helal etmiyorum» dedim. Malik:

«-Peki bunun kefareti nedir?» diye sordu. Dedim ki:

«-Bunun kefareti on beş hadis rivayet etmendir.» Bunun üzerine on beş hadis rivayet etti. Ardından:

«-Hadi git işine» dedi.

* * *

Şeyhul İslam, imam, Nişabur'un hafızı olan Zühli'nin tercüme-i hali de kaynaklarda⁴⁰⁹ şöyle geçmektedir:

Kendisi, Zühl oğullarının azatlı kölesiydi. Horasandaki şeyhlik, sikalık, din savunuculuğu ve sünnete bağlılık kendisiyle son bulmuştur.

Muhammet b. Sehl el Asker şöyle der:

"Biz Ahmet b. Hanbel 'in yanındaydık. Bu sırada ez Zühli geldi. Ahmet b. Hanbel hürmeten ayağa kalktı. Biz de bu duruma şaşırdık. Bunun üzerine:

«-Gidin ve Zühli'den hadis yazın.» dedi.

Ebû Bekir b. Ebû Dâvud da:

"O, hadiste mü'minlerin emiri idi" demiştir.⁴¹⁰

Zühli'nin şöyle dediği rivayet edilir:

"Üç yolculuk yaptım. Bu yolculuklarda yüz elli bin dirhem harcadım. Buraya vardığımda Basra girişinde Yahya el Kattan'ın cenazesi ile karşılaştım. (Bu olay, 198 senesinde olmuştur.)

* * *

Muhammet b. Sencer'in (v. 258) tercüme-i hali de şöyledir:

Hafızların büyüklerindendir. Kendisi aslen Cürcan'lıdır. Müsned adlı bir kitabı vardır. İbn-i Ebi Hatem kendisi için sika (güvenilir) demiştir. İbn-i Sencer hayatını anlatırken şöyle diyor:

"İshak el Kevsec (*İmam Ahmed'in arkadaşlarından* v. 251) ile yolculuk yaptım. Yanımda dokuz bin dinar vardı. İshak, benim için hadis yazıyor ve her gittiği memlekette evleniyordu. Ben de onun mehrini ödüyordum. Sonra ibn-i Sencer, Mısır'ın Kataye Köyüne yerleşti ve orada vefat etti."⁴¹¹

* * *

Yakup b. Şeybe, 180 senesinde doğmuştur. Hafızların büyüklerinden, güvenilir bir âlimdir. Kendisinin büyük bir müsned'i vardır. Eşsiz bir şaheserdir. Bu müsnedin yaklaşık otuz cildini tamamlayabilmıştır. Şayet tamamen bitirebilseydi müsned yüz cildi bulurdu. Eserine ilk önce detaylı bir şekilde, sahabinin hayatını sonra da onlardan ne tür davranışlar görüldüğünü anlatarak başlar. Hadislerin illetlerini açıklar. Hadis ricali hakkında cerh ve tadil yapar.⁴¹² Bunu yaparken de faydalı ve anlaşılır bir ifade kullanır. Kitabı okuyanlar böylece sıkılmazlar.

Darakutni onun bu eserinin titizliği hakkında şöyle der:

“Şayet Yakup b. Şeybenin müsnedi, “hamam” maddesine ulaşıyorsa muhakkak bunu da kitabına alırdı. Yani bir kimsenin bu konuda bir şey dinlemesine ihtiyaç kalmazdı.”

Hatip el Bağdadi, Yakup b. Şeybe’nin, Ebû Hureyre’ye ait iki yüz cüz olan müsnedini, bunun yanında ibn-i Mesut’un, Ammar’ın, Abbas’ın ve Utbe b. Gazvan’ın müsnetlerini gördüğünü rivayet eder. Zehebi, buna ilaveten onun Hz. Ali’ye ait olan müsne de ulaştığını söyler.

El ezheri’den rivayetle Hatip şöyle anlatır:

“Yakup b. Şeybe’nin evinde kırk yorgan varmış. Bunları, müsnedini yazan yanındaki kâtipler için bulundurmış. Bu iş için on bin dinar paraya ihtiyaç duyulacağı söylenir.”

Zehebi’nin anlattığına göre Yakup b. Şeybe, mal ve mülk sahibi, kendisine hürmet edilen, haşmetli bir zat idi.

Torunları şöyle anlatırdı:

“Biz doğduğumuzda ana babamız, bize, ileride destek olsun diye üç büyük kaba, altın doldururlar ve bizim için bir yere gömerlerdi. Yakup b. Şeybe uzun bir hayat sürdü. Bu hayatı boyunca bu malını sonuna kadar infak etti. Hatta son zamanlarında ihtiyaç içine düştü.”⁴¹³

* * *

İbn-i Rüstem (v. 272)⁴¹⁴, Şam’da, Mısır’da ve Irak’ta ilim yazdı. Bir müsnet tasnif etti.

Muhammet b. Hayân, Muhammet b. Yahya b. Mende’den şöyle rivayet eder:

“Kırk senedir bizim memleketimizde ondan daha güvenilir birisi hadis rivayet etmemiştir. Kendisi, servet sahibi birisiydi. Bu servetini ilim yolunda sarf etti. İsfahan’da ondan daha fazla hadis bilen bir kimse yoktu. Kendisinin birçok kitabı vardı. Bu kitaplar için yaklaşık olarak üç yüz dirhem para harcadı. Kırk sene boyunca yatacak bir yatağının olmadığı bilinir.

Bir miktar kitabı kaybolmuştu. Bu kitaplar kendisine geri getirildiğinde, birilerinin bu kitaplar üzerinde tahrifatlar yapmış olabileceğinden korktuğu için bu kitapları okumayı terk etti.”⁴¹⁵

* * *

İmam ibn-i Amir el Malik’in (d. 213-v. 289) hayatı kaynaklarda⁴¹⁶ şöyle anlatılmıştır:

İbn-i Amir, Endülüs’ün Ceyyan ailesine mensuptur. Kurtuba’da yetişmiştir. Ardından Karvan’da ikamet etmiş daha sonra da Suse şehrine yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Habibi ve diğer âlimlerden ilim tahsili görmüştür.

Afrika’ya yolculuk yapmış, burada Sahnun, Avn ve Ebû Zekeriya el Hufri’den⁴¹⁷ ilim öğrenmiştir. Mısırdaki İbn-i Bükeyr, İbn-i Rumh, Harmile’den ve İbn-i Vehb’in, İbnül Kasım’ın ve Eşheb’in talebelerinden de hadis dinlemiştir.

Aynı şekilde Hicaz’a gitmiş burada Mus’ab ez Züheyri, Nasr b. Merzuk gibi âlimlerden ders görmüştür.

El Kanişi:

“Amir, ilim tahsili için altı bin dinar harcadı” demiştir.

Kendisinden de birçok kişi hadis dinlemiş ve fıkıh öğrenmiştir. Bunlardan bazıları Kardeşi Muhammed, Ebul Arap ve Ebû Bekir b. Lebbad’dır. Hayattayken kendisinden ilim öğrenmek için yolculuklar yapırdı. Ebul Arap onun hakkında şöyle der:

“Fıkıhta otoritedir. Güvenilir bir insandır. İlmiyle âmil bir âlimdir. Fıkıh konusunda birçok eser vermiştir. Eserlerinin sıhhati konusunda aşırı titizlik göstermiştir. İlim ehlinin imamlarından. Dinde, ince kavrayışa sahip olan bir âlimdir.”

* * *

İmam ebû Muhammet b. Abdan b. Muhammet b. İsa el Mervezi’nin tercüme-i halinde şöyle denilmiştir:⁴¹⁸

Fıkıh âlimi ve muhaddislerin hafızlarındandı. Kendisi ezber ve züht konusunda darb-ı mesel olmuş bir şahsiyetti. 220 senesinde doğdu ve 293 senesinde vefat etti.

Abdan, Ahmet b. Seyyar’dan sonra Merv şehrine, Şafii mezhebini yayan kişidir. İlk önce Şafii kitaplarını Merv’e, Ahmet b. Seyyar getirmiş ve bunlar insanlar tarafından kabul görmüştü.

Abdan, bu kitapların bir kısmını gözden geçirdikten sonra kopyalarını çıkartmak istedi, fakat Ahmet b. Seyyar buna izin vermedi. Hatta bu kitapları sattı.

Abdan Mısır’a gitti. Rabi ve diğer Şafii ulemasıyla görüştü. Onların kitaplarının nüshalarını çıkarttı. Yine diğerlerinin ulaşamadığı fukahaya ulaşip onlardan ilim öğrendi. Şam, Mısır ve Irak âlimlerinden ilim alıp Merv’e geri döndü. Ahmet b. Seyyar bu sırada hayatta idi. Abdan, gelişini haber vermek ve kendisini selamlamak için Seyyar’a gitti. Seyyar, kitaplarını çoğaltmasına mani olduğu için ondan özür dileyince:

“Özür dilemene gerek yok. Tam tersine bu konuda ben sana teşekkür borçluyum. Şayet bana o

kitapları verseydin sadece onlarla yetinirdim. Mısır'a gidip Şafii ulemasıyla görüşmezdim." diye cevap verdi. Ahmet b. Seyyar bunun üzerine ferahladı.

* * *

İbn-i Dureys (d. 200-v. 294)'in hal tercümesinde kendisinin şöyle dediği nakledilir:⁴¹⁹

"Basra'ya son gidişimde kâtiplere on bin dirhem para ödedim." Dureys'in, Fezailü'l Kur'an adlı bir kitabı vardır.

Ebû Bekir el İsfahani zamanının kıraat imamıdır. 296 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Kendisinin şöyle dediği rivayet edilir:

"İsfahan'dan Mısır'a gittim. Yanımda seksen bin dirhem vardı. Seksen hatim için bu parayı harcadım." Yani hocalardan kıraat ilmini öğrenmek için seksen defa hatim etmiş. Bunun için de seksen bin dirhem harcamış. Ne kadar karlı bir alış veriş.⁴²⁰

* * *

Ebû Bekir Muhammet b. Cefer b. Rumeys b. Amr el Kasri el Bağdadi'nin (v. 326) hayatı, kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır:⁴²¹

Kasr, Bağdat'ın bir nahiyesidir. Aslen Bağdatlı'dır. Kasr'a gelmiş ve ölünceye kadar orada kalmıştır. Darakutni, kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır. İbn-i Rumeys şöyle der:

"Bağdat'taki demirci dükkânımı üç bin dinara sattım ve bütün hepsini hadis ilmi için harcadım."

* * *

Ali b. Muhammet b. Zübeyr el Esedi el Kufi'nin (254-348) hayatı şöyle anlatılmaktadır:⁴²²

Kendisi, hattat, ravi, kitap koleksiyoncusu ve güvenilir bir araştırmacıdır. Ebul Abbas Sa'leb el Muhtesin Bih'in arkadaşlarından.

Babası, Kufe'nin, hali vakti yerinde olan zevatındandı. Kendisi, babasının sağlığında ilimle meşgul oldu. Babası vefat ettiğinde kendisine elli bin dirhem miras kaldı. Bu mirasın hepsini de kitap satın almaya, kitap yazdırmaya ve istinsah ettirmeye harcadı. Hatırı sayılır bir kısmını da fakir ilim taliplilerine dağıttı. Kendisi, bu konuda çok cömertti.

Kitapları oldukça iyi hazırlanmıştır. Günümüze kadar gelen eserleri incelendiğinde, dikkatle, titizlikle ve araştırılarak hazırlandığı göze çarpar. Kendisine özel gelen konuları kitabın başına almış ve bu konuyla ilgili yeni bilgiler edindikçe geriye dönüp eklemeler yapmıştır.

Tasnifle de meşgul olmuştur. Fakat elimizde sadece şiir manaları ve bu konudaki, âlimlerin ihtilafı ile ilgili bir tasnifi bulunmaktadır.

* * *

İmam Da'lec b. Ahmet b. Da'lec ebû İshak es Siczî (d. 260-v. 351), Bağdat'ın muhaddis imamlarından ve fakihlerindendir. Kendisi, bir ilim hazinesi ve rivayet denizidir. Irak, Mekke ve Sicistan'daki hadis ehline vakfiyeler yaptırmıştır.

Hâkim, Onun hakkında şöyle der:

"Da'lec, Mekke'deki Abbasilerin evini otuz bin dinara satın aldı."

Hatip de şöyle demiştir:

"Da'lec, müsned-i kebirini gözden geçirsin diye İbn-i Ukde'ye göndermiş ve her sayfasının arasına bir dinar koymuştu."

İbn-i Hayyuye şöyle anlatır:

"Bir gün Da'lec beni evine götürdü ve içi para dolu keseleri gösterip:

«İstediğin kadar al» dedi.

Ben de teşekkür edip ihtiyacım olmadığını söyledim."⁴²³

* * *

Ebû Bekir Muhammet b. Abdullah b. Zekeriya eş Şeybani el Cevragi'nin (d. 306-v. 388) tercüme-i hali anlatılırken kendisinin şöyle dediği nakledilir:

"Hadis öğrenmek için yüz bin dirhem para harcadım ama bu yolda bir tek kuruş kazanmadım."⁴²⁴

* * *

Beryeli, (v. 443) Müdevvene adlı esere bir şerh yazmış ve bunu et Takrib diye isimlendirmişti. Talebeler bunu müzakere etmişler ve faydalanmışlardır. Bu kitabı bitirdiğinde bir nüshası Sicilya'ya

ulaştı. Sicilya'lı bir fakih olan Abdülhak b. Muhammet b. Harun (v. 466) bu kitabın içeriğini gözden geçirdiğinde hoşuna gitti ve satın almak istedi. Fakat kitap pahalıydı. Evindeki bazı araç gereçleri satarak bu kitabı satın aldı. Kitabın pahalı olmasına rağmen insanlar onu satın almak için birbirleriyle adeta yarışıyorlardı.

Ebul Velid b. Haşim şöyle der:

"Kim bir gecede fakih olmayı dilerse Beryeli'nin kitabını okusun."⁴²⁵

* * *

Ebul Vefa b. Akil el Hanbelî el Bağdadi'nin tercüme-i hali kaynaklarda şöyle geçmektedir:⁴²⁶
İslam ulemasının önde gelen fıkıh, usul, kıraat ve kelam âlimidir. Dünyanın en faziletli ve beni âdemin en zekilerindendir. 431 de doğdu ve 513 senesinde vefat etti. Kendisi şöyle der:

"Dilimin, ilim müzakeresinden, gözümün, kitap mütalaasından bir saat bile uzak kalması ömrümün zayı olması demektir ve bana bu helal değildir. Şöyle dinlenmek için uzandığımda aklıma yazdığım şeyler gelir ve hemen doğrulurum. Seksen yaşındaki ilim hırsımı, yirmi yaşındakinden daha fazla buluyorum. Kitap okumaya ve yazı yazmaya daha çok vakit kalsın diye yemek yemeye oldukça az vakit ayırıyorum. Hatta kek yemeyi veya ekmekle su yudumlamayı tercih ederim. Bütün âlimler, vaktin en değerli nimet olduğunda birleşmişlerdir. Zaman, fırsatların yakalandığı bir hazinedir. Yapılacak şeyler çok, zaman ise çok kısıtlıdır."

İbnül Cevzi'nin bir öğrencisi şöyle der:

"İmam ibn-i Akil, devamlı ilimle meşgul olurdu. Onun çok kuvvetli bir hafızası, çok ince ve derin araştırmaları vardır. El Funun diye isimlendirdiği kitabını, hatıraları ve başına gelen olayları malzeme edinerek meydana getirmiştir."

Hâfız ibn-i Recep onun hakkında şöyle der:

"İbn-i Akil'in değişik ilim dallarında, yaklaşık yirmi tasnifi vardır. Bu tasniflerin en büyüğü el Funun'dur. Gerçekten büyük bir kitaptır. Bu kitapta nasihat, tefsir, fıkıh, fıkıh usulü, nahiv, lugat, şiir, tarih ve hikâyeler gibi çok faydalı bilgiler vardır. Ayrıca bu kitabında meclislerinden, gözlemlerinden, hatıralarından ve düşüncelerinden kaydettiği örnekler vardır."

Zehebi şöyle der:

"Dünyada, bu kitaptan daha büyüğü tasnif edilmemiştir. Bu kitabı gören birisi dört yüz ciltten daha fazla olduğunu söyledi."

Hâfız ibn-i Recep:

"Bazıları bu kitabın sekiz yüz cilt olduğunu söylediler." demiştir.

Ayrıca Hâfız ibn-i Recep, Abdullah b. Mubarek el Ukberi'den bahsederken⁴²⁷, onun, birçok malını sattığını ve bunun parasıyla ibn-i Akil'in el Funun ve el Fusul adlı eserlerini satın alıp Müslümanların hizmetine vakfettiğini anlatır.

Bu fakihin başarısı Allah'tandır. Dünyalık fıkıhı anladığı gibi ahiret fıkıhını da ne kadar güzel kavramış. Fani olanı satıp baki olanı almış. Allah kendisinden razı olsun.

* * *

İbn-i Haşşab Ebû Muhammet Abdullah b. Ahmet b. El Hışab el Hanbelî el Bağdadi'nin hayatını aktarıırken, Hâfız ibn-i Recep şöyle der:

"Nahivde, tefsirde, kıraatte, hadis ve edebiyatta otoritedir." (d. 492-v. 567)

İbn-i Neccar, hiçbir ilim adamının onun kitaplarını satın almadan ölmediğini söyler. Elbisesinin yenlerinde mutlaka bir kitap bulunurdu. Bir gün beş yüz dinara kidap satın almıştı. Fakat yanında parası yoktu. Satıcıdan üç gün mühlet istedi. Sonra evine gitti ve evini satılığa çıkarttı. Beş yüz dinara evi satıldı ve borcunu ödedi. İşin doğrusu şöyledir:

Kitap sahibine gidip evini ona satmış karşılığında beş yüz dinar almış, bu parayı da borcu için kitapçıya vermiştir. Kitapçının böylece bir evi olmuştur.

Ölüm anı yaklaştığında, kitaplarını vakfetmesi tavsiye edildi. Bu konuda ihtilafa düşülünce kitapların çoğu satıldı. Geriye sadece on tane kaldı. Bunlar da Me'muniye kalesine vakıf olarak bırakıldı.⁴²⁸

* * *

Ebul Ala el Hemedani'nin (488-569) hayatı, rical kitaplarında⁴²⁹ şöyle anlatılmaktadır:⁴³⁰

Hâfız, kıraat otoritesi ve şeyhül İslam olan ebul Ala, Hemedan'da doğdu. Orada büyük âlimlerle görüştü. Dört defa Bağdat'a gitti. Oradaki çoğu âlimden de ders aldı. Sonra Hemedan'a döndü. Kitapları için bir ev yaptı. Bütün kitaplarını buraya koydu. Muteber sayılan el yazmalarından oluşan birçok temel eser ve nadir kitapları toplamıştı. Hadis dinleme konusunda da akranlarından çok üstündü.

Dinlediği ilimlerin usullerini de tahsil eder, kendi güzel el yazısıyla nüshalarını çıkartırdı. Bir şey yazdığında bunu noktalı ve harekeli olarak yazardı.

Kendisi, dünya malına meyletmezdi. Kendisine miras kalan bütün şeyleri satmış ve ilim tahsili için bunları harcamıştı. Genellikle yolculuklarını yürüyerek yapardı. Hatta defalarca Bağdat'a ve İsfahan'a yürüyerek gitmiştir. Yolculuğunda kitaplarını ve erzakını sırtına alarak yürürdü. Bir günde otuz fersah yürüdüğü olurdu. Her ilimden mutlaka bir payı vardı. Kendisi:

"Bağdat'ta, camilerde kalır ve mısır ekmeği yedim." der.

İmam Talha b. Muzaffer el Alsi şöyle anlatır:

"İbn-i Cevaliki'nin kitapları Bağdat'ta satıldı. Buraya, Ebul Ala el Hemedani de geldi. Bir parça kitabın, altmış dinara satıldığı ilan edilince bu kitapları o fiyata Ebul Ala satın aldı. Kendisine, o perşembeden diğer perşembeye bir hafta mühlet verildi.

Ebul Ala, Hemedan yoluna koyuldu. Vardığında evini satılığa çıkarttı. Altmış dinara müşteri çıkınca satın dedi. Bundan daha fazla eder denilince, önemli değil satın, dedi. Evi altmış dinara sattılar. Paraları alıp Bağdat'a döndü. Perşembe günü Bağdat'a girdi ve borcunu ödedi. Hiç kimse durumun farkına varmadı. Ancak bir müddet sonra bu olay duyuldu."

İbnül Cevzi şöyle der:

"Ölümünden sonra onu rüyada görmüşler. Medine'de imiş ve evinin duvarları kitapla doluymuş. Etrafında sayıya gelmeyecek kadar kitap varmış ve o bunları mütalaa etmekle meşgulumuş.

«-Bu kitaplar ne?» diye sorulmuş. O da:

«-Rabbimden, beni, dünyada ne ile meşgulsem burada da onunla meşgul etmesini diledim. O (c.c.) da bana bunları verdi» diye cevap vermiş."

Doğudan batıdan birçok ulema ondan ilim öğrenmeye geldi. Şöhreti afakı sardı.

Her memlekete gitti güneş gibi

Doğuda ve batıda rüzgâr gibi esti

Uzak batıdan birisi onun ziyaretine gitti. Ebul Ala'yı metheden ilgi çekici bir şiir yazdı. Bu şiirde, yoldaki ahvalini, karşılaştığı yorgunluk ve meşakkatleri, bir sene yaya olarak yürüyüşünü anlattı:

İlme ve senede râğbeti olan

Koştı sana uzaktan yakından

Senin zengin ve cömert hanende konakladılar

Dağları ve tepeleri aşan bitkin yolcular

Bu sebeple zenginleştiler ama dolmadı elleri

Fakat uyandı imkânları nispetinde kalpleri

Senden başkasının hanesinde olmadı konaklayan

Tellallar nida ettirildi: yok mu bize de bir gelen

Batının en uzağından senin için çıktım yola

Bir ve Samet olan Allah kelamını öğretmesin bana kimse senden başka

Yolculuğumu yaptım kuvvet alarak dizlerimden

Müstağni kaldım kuvvetli develerden

İlk defa çıkıyorum böyle ulvi bir yolculuğa

Güçlü kuvvetli bacaklarım hiç de yavaş değil bu yolda

Bir başarı ki ulaşamadı ona arkadaşlarım

Geçmişte ve gelecekte atılmadı böyle bir adım

Senden önce hiçbir oğul etmiş midir mutlu anasını böyle

Bir sene ilim yolunda yürüyüp böyle gayretle

Ebul Ala her şey senin elinde

Yerleşmişsin en uzak bir şehirde

Memleketi sarmış namın sanki

Bahçede buluta seslenen çiçekler gibi.

* * *

İmam ibn-i Cevzi, Leftetül Kebid fi Nasihatil Veled adlı hoş kitapçığında oğlunun yetişmesinden ve ilk hallerinden bahsetmektedir. Bu kitapçıkta şöyle der:

"Oğlum, şunu kulağına küpe et. Babam zengin bir adamdı ve bana birçok mal bıraktı. Ben akıl baliğ olduğumda bana yirmi dinar ve iki ev verdiler. Bütün miras bu dediler. Bu dinarları aldım ve kitap satın aldım. Evleri sattım ve parasını ilim tahsili için harcadım. Hiçbir malım kalmadı. Baban ilim öğrenmekle asla hata etmedi. Asla şehir şehir dolaşıp bir şeyler uman vaizler gibi olmadım. Hiç kimseden bir şey istemedim. İşlerim her zaman yolunda gitti.

"Kim Allah'a karşı hakkıyla sorumluluk bilinci içerisinde olursa Allah ona bir çıkış yolu, bir kolaylık ihsan eder ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır." (Talak, 3-4)

Oğlum dünya malına ve dünya ehline el açıp şerefini iki paralık etmemek için çalış. Kanaatkâr ol, izzet sahibi olursun. Şöyle denilmiştir:

«Kim ekmeğe ve baklaya kanaat ederse kimse onu kul edinemez.»

Ben hiç yiyecek bir yerim olmadan sabahladım ve yine yiyecek bir yerim olmadan geceledim. Rabbim beni asla kullara muhtaç etmedi. Fakat şerefimi korumam için her zaman bana rızkımlı gönderdi. Şayet başıma gelenleri anlatsam söz uzar. İşte karşında duruyorum ve şu anki şükredilesi halimi görüyorsun."⁴³¹

* * *

1384 senesinde ikinci defa hac yapmak için Medine'ye varmakla müşerref olduğumda, İmam Leknevi'nin, El Ecvibetül Fadile lil Esiletil Aşaratil Kamile adlı eserini neşretmiştim. Neşrini tamamladıktan sonra, Medine'deki değerli hocalara hediye etmek maksadıyla birkaç tanesini yanımda getirdim.

Bu hocalardan birisi de Hindistanlı allame, Muhammet Bedriâlem idi. Onu ziyaret etmek istedim. Kendisine müzmin bir hastalık musallat olmuş ve sürekli yatakta yatmak zorundaydı. Bu hastalık onu, ilim mütalaasından alıkoymuştu. Ona da bu kitaptan bir tane taktim ettim.

Çok sevindi. Kitabı öpüp övgülerde bulundu. Bana şöyle dedi:

"Bu kitabı Medine'ye geldiğimde satın almıştım. Ama gördüğün gibi, bu kitabı istediğim gibi mütalaa edip okuyacak kudretim yoktu. Fakat satın alıp evladıma ve aileme kitap miras bırakmak istedim. Bu, onlar için, mal, mülk bırakmaktan daha hayırlıdır."

Bu söz bana çok önemli bir ders oldu ve çok istifade ettim. Bu yüzden, burada zikretme ihtiyacı hissettim. Kendisi 1385 senesinde Medine 'de vefat etti. Rahmetullah-i aleyh. (*Ebû Gudde*)

* * *

İlim tahsili için zorluklara göğüs gerip yolculuklara katlanan geçmiş ilim adamlarının sayısı göz önüne getirildiğinde buradaki fedakâr âlimlerin örnekleri, pek az sayılır. Bu yönden, tarih ve rical kitaplarında sayıya gelmeyecek acayip, garaip hayat hikâyeleri vardır.

Bu konuyu buraya almamın maksadı, Allah'ın vermiş olduğu mal, mülk ve zenginlikleri, kitap ve ilim araç gereçleri için harcamaya teşvik etmek ve bu yoldaki gayretleri artırmaktır. Çünkü bu, hiç unutulmayacak bir eser, her zaman korunacak bir övünç kaynağıdır. Bu sebeple Allah, bizim için gösterdikleri gayret ve dikkat yüzünden ana babalarımıza hayırlar ve mükâfatlar versin.

Bu bölümü, bundan önceki bütün bölümleri içine alan iki örneği takdim ederek sona erdirmeyi uygun görüyorum. Bu iki örnekten sonra da vaktin kıymetini bilmeye, büyük ve çok eserler vermeye, ilim tahsili yolunda çokça yolculuklar yapmaya misal teşkil edecek üç hayat hikâyesini serdedeceğiz.

* * *

BİRİNCİ HİKÂYE: İMAM İBRAHİM EL HARBİ EL BAĞDADİ⁴³²

198 senesinde dünyaya gelmiş ve 87 yaşında iken 285 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Fıkıh, hadis, edebiyat ve lugat ilimlerinde örnek bir imam olmakla birlikte, takvada da zirve idi.

İlimde imam, takvada öncü, fıkhta arif, ahkâmda basiretli, hadis hafızı, hadisteki illetleri temyiz edebilen, değerli bir edebiyatçı, lugat bilgisi geniş hulasa eşsiz bir âlimdi. Garibül Hadis adlı bir tasnifi vardır. Diğer alanlarda da birçok eserler vermiştir.

Hatip el Bağdadi, onun şöyle dediğini rivayet eder:

“Ömrümün otuz senesini günde iki ekmekle geçiştirdim. Annem ve kız kardeşim, bu iki ekmeği getirirse yedim. Şayet bir şey getirmezlerse ertesi günün akşamına kadar aç ve susuz kalırdım.

Ömrümün diğer otuz senesini, günde bir ekmekle geçirdim. Şayet hanımım veya kızlarımdan birisi, bunu getirirse yedim. Getirmezse diğer akşama kadar aç kalırdım.

Şimdi artık yarım ekmek ve büyük olursa on dört, küçük olursa yirmi hurma yiyorum.

Kızlarımdan birisi hastalandı ve eşim onun yanına gitti. Bir ay onun yanında kaldı. Bu bir ay zarfında bir günlük yiyeceğim sadece bir dirhem ve iki buçuk danik tutuyordu. Bir gün hamama gittim ve oradakilere sabun satın aldım. Bu iki danik tuttu. Ramazan ayı boyunca sadece bir dirhem ve dört buçuk danik harcadım.”

Ebul Kasım b. Bükeyr, İbrahim el Harbi'den şöyle işittiğini söyler:

“Biz şimdiki yemeklerin hiçbirini de bilmezdik. Akşamdan akşama, anama patlıcan getirirdim. Ya bunları közlerdi ya kahveden yapılma bulamaç ya da bir tutam turp yerdik.”

Meyyit diye bilinen Ebû Ali el Hayyat şöyle der:

“Bir gün İbrahim el Harbi ile evinin kapısında oturuyorduk. Sabah olunca bana:

«-Ebû Ali işine gitsene, yanımda bir turp var. Bunun yeşilliğini yedim. Öğlen yemeğinde de kökünü yiyeceğim» dedi.

Hatip el Bağdadi, ilk devir Hanbelî fakihlerinden olan, Ahmet b. Selman en Neccad'ın şöyle dediğini nakleder:

“Bir gün aşırı derecede fakirlikten gönlüm daraldı ve bu durumumu açmak için İbrahim el Harbi'ye gittim. Bana dedi ki:

«-Canını sıkma. Muhakkak Allah her darlığın arkasından bir ferahlık verir. Ben bir defasında geçim darlığına düşmüştüm. O kadar ki ailemin yiyeceği bile bitti. Hanım dedi ki:

«-Kitaplarımdan bir kaçını sat da böylece biraz rahatlayalım.» Bu fikir hiç hoşuma gitmedi. Nefsime kitaplarımı satmak zor geldi.

«-Onlar için bir şeyler borç al da ertesi güne kadar idare et» dedim.

Evimin girişinde benim bir odam vardı. Burada kitap okumak ve kitapların nüshalarını çıkartmak için otururdum. O gece aynı şekilde oturuyorken kapı çalındı.

«-Kim o?» dedim. Kapıdaki:

«-Komşularından biri» dedi.

«-İçeri girin» dedim. Adam:

«-Kandilini söndür de gireyim» dedi. Kandili söndürdüm. İçeriye girdi ve yere büyük bir bohça bıraktı. Bana:

«-Biz çocuklarımıza yiyecek bir şeyler alıyorduk. İstedik ki senin iki çocuğuna da alalım. Bu da başka bir şey. Bunu da ihtiyaçların için kullanırsın» diyerek bohçanın yanına bir şey koydu. Ben bu adamı tanııyordum. Adam döndü gitti.

Hanımımı çağırdım ve kandili yakmasını söyledim. Kandili yaktı. Bir de ne görelim? Kıymetli kumaştan yapılmış bir bohça. Bohçanın içinde elli çeşit yiyecek var. Bohçanın yanında da içinde bin dinar olan bir kese vardı. Hanıma çocukları uyar da yesinler dedim. Ertesi günü bu paralarla borcumuzu ödedik.

Ertesi günü akşamı evimin kapısı önünde oturdum. Vakit Horasan hacılarının gelme vaktiydi. Bir deveci, Horasan kâğıdı yüklü iki deveyi çekiyor ve:

«-İbrahim el Harbi'nin evi neresi?» diye soruyordu. Sora sora benim önüme kadar geldi.

«-İbrahim el Harbi benim» dedim. Adam yükleri indirdi ve:

«-Bunları sana Horasan'lı bir adam gönderdi» dedi.

«-Kimdir o adam?» diye sordum. Deveci:

«-Kim olduğunu söylememem için benden söz aldı» dedi. O kâğıtları aldım. Gönderene ve getirene dualar ettim.»”

Ahmet b. Selman en Neccad devam ederek şöyle anlattı:

“İbrahim el Harbi 'nin yanından kalktım ve Ahmet b. Hanbel'in kabrini ziyaret ettim. Sonra bir hendeğin kenarında yürürken komşulardan yaşlıca bir kadına rastladım. Kadın bana:

«-Ahmet neyin var üzgün gördüm seni?» dedi. Ben de durumu anlattım. Kadın bana:

«-Annen, vefat etmeden bana, üç yüz dirhem vermişti ve:

“-Bunları sakla. Şayet oğlumu geçim sıkıntısı içinde görürsen bunları ona verirsin” demişti.»

«-Gel hadi benimle. Onları sana vereyim» dedi. Gittim ve kadıncağız bana paraları verdi.”

* * *

Ahmet b. Selman en Neccad her gün oruç tutardı. Akşamları bir ekmekle iftar eder, her iftarda da ekmekten bir lokma artırırđı. Cuma akşamı, yiyeceği ekmeği tasadduk eder ve bu artırdığı lokmaları yerdi.⁴³³

* * *

Sonra Hatip el Bağdadi, Kasım b. Cebeli'den naklen şöyle anlatır:
"İbrahim el Harbi hastalandı ve ölüm döşeğine yattı. Bir gün ziyaretine gittim. Bana şöyle dedi:
«-Ebul Kasım bu kızım la işim çok zor.» Sonra kızına dönerek:
«-Hadi bu amcana derdini anlat bakalım» dedi. Kız:
«-Amca durumumuz çok kötü. Aylardır öğünümüzü kuru ekmek parçaları ve tuzla geçiştiriyoruz. Hatta tuz da bitmek üzere. Dün babama iyiliksever bir kişi bin dinar getirdi. Bunu kabul etmedi. Falancalar bir şeyler getirdi bunu da kabul etmedi. Kendisinin durumu da ortada.»
İbrahim kızına döndü ve tebessüm ederek:
«-A kızım, fakirlikten mi korkuyorsun?» diye sordu. Kız:
«-Evet» dedi. O da:
«-Şu tarafa bak» diyerek duvardaki kitapları işaret etti.
«-Orada, on iki bin cüz lugat var. Kendi ellerimle yazdım. Öldüğümde, her gün bir cüzünü, bir dirheme satarsın. Yanında on iki bin dirhemi bulunan da artık fakir sayılmaz.» dedi.
Sonra Hatip el Bağdadi ve İbnül Cevzi, Ebû İmran el Eşyeb'in şöyle dediğini naklederler.⁴³⁴
"Adamın birisi İbrahim el Harbi'ye:
«-Nasıl bu kadar çok kitap toplayabildin?» diye sordu. İbrahim el Harbi kızarak:
«-Etim ve kanımla, etim ve kanımla.» dedi."

* * *

İbrahim el Harbi'nin, kitaplarına olan bağlılığını ve onları eti ve kanı pahasına topladığını öğrendiğimizde, hanımının:
"Kitaplarından birkaçını satalım veya rehin verelim" demesine verdiği cevabı, daha iyi anlıyoruz. Kitaplar, âlimlerin hayat kaynağıdır. Âlim, elbisesini satar ama kitabını satmaz. Zemahşeri, Nevabiğul Kelim adlı eserinde şöyle der:
"Tacirin şerefi kesesinde, âlimin şerefi kitaplarındadır."
Kadınlara göre kitaplar, en zararlı şeylerdir. Başı dara düştüğünde ilk aklına geliveren şey, onları satıp elden çıkartmaktır. Âlimlere göre ise kitap bir kardeş, bir yardımcıdır. Başları sıkıştığında, açlığa, çıplaklığa ve fakirliğe sabrederler fakat kitaplarından ayrı kalmaya ve satmaya asla tahammül edemezler. Şu dünyada tek sevdiğim şey kitaplarımdır. (Ebû Gudde)

* * *

İKİNCİ HİKÂYE: HAFİZ MUHAMMET B. TAHİR EL MAKDİSİ

447 senesinde Beyt-i Makdis'te doğdu. 507 senesinde, hac dönüşü Bağdat'ta vefat etti. El Cem'u Beyne Ricali's Sahih⁴³⁵ adlı kitabının sonuna, hayat hikâyesi eklenmiştir.

Sem'ani şöyle der:⁴³⁶

"Bana anlatılanlara göre Muhammet b. Tahir bir gecede yaklaşık on dört fersah yol yürürmüş. Ertesi günü ve gecesi de yirmi fersah yürürmüş. Kendisi zahiri mezhebindendi. O, ilim tahsili için en çok yolculuk yapanlardan biriydi. Yürüme konusunda çok dayanıklı olması, ona bu imkânı sağlamıştır ve yine bu meziyeti dolayısıyla çok fazla hac ve umre yapmıştır."

Muhammet b. Tahir, o kadar çok yolculuk yapmıştır ki hadis dinlediği yerleri saydığımızda siz de hak vereceksiniz:

Mısır, Şam, Hicaz, Cezire, Irak, İran, Horasan, İskenderiye, Tunus, Kudüs, Halep, Mekke, Bağdat, İsfahan, Cürcan, Nişabur, Herat ve Merv. Onun devrindeki hiçbir âlimin bu kadar ilim yolculuğu yapmış olabileceğini zannetmiyorum.

Kendi hattından, birçok tasnif, müsnet ve mensur eser vermiştir.

Zehebi'nin Tezkiratül Huffaz'ında ve İbn-i Hacer'in Lisanül Mizan'ında şöyle geçmektedir:

Memleketinde, fakih Nasr ve Ebû Osman b. Zerka'dan Bağdat'ta Ebû Muhammet es Sarifini, Ebul Hüseyin b. En Nakur ve çağdaşlarından, Mekke'de Sa'd b. Ali ez Zencani, Hasan b. Abdurrahman eş Şafi, ve Heyyac el Hittini'den (el Hittini'den tasavvuf ve hadis konusunda tahricde de bulunmuştur.) Mısır'da Ebû İshak el Habbal'dan, İskenderiye'de Hüseyin b. Abdurrahman es Safravi'den, Tunus'ta Ali b. Hüseyin b. Muhammet el Haddad'dan ilim öğrenmiştir. Haddad ona, dedesi Muhammet b. Ahmet el Haddad, Ahmet b. İsa el Veşsa ve İsa b. Hamad'dan naklen hadis rivayet etmiştir.

Şam'da Ebû'l Kasım b. Ebû'l A'la'dan, Halep'te Hasan b. Mekki'den, Cezire'de Abdülvehhab b. Muhammet et Temimi'den, Rahabe'de Hüseyin b. Sadun'dan, Sur'da Ali b. Ubeydullah el Haşim'den, İsfahan'da Abdülvehhab b. Mende ve bir grup âlimden, Nişabur'da Fadl b. El Muhib, Ebû Bekir b. Halef'ten, Herat'ta Muhammet b. Ebû Mesut el Farisi ve diğerlerinden, Cürcan'da İsmail b. Mesade'den, Amid'de Kasım b. Ahmet el İsfahani'den ilim öğrenmiştir. Kasım b. Ahmet el İsfahani, Ona, İbn-i Caşnes ve İbn-i Said tarikiyle rivayet etmiştir.

İsterabad'ta Ali b. Abdülmelik el Hafsi'den, Basenc'de Abdurrahman b. Muhammet b. Afif'den, Basra'da Abdülmelik b. Şeğabe'den, Dinaver'de Ahmet b. İsa b. Abbad'dan, Rey'de Ebû Zekeriya el Müzekki'nin arkadaşı İsmail b. Ali el Hatip'ten, Serahs'da Muhammet b. Abdülmelik b. Muzaffer'den, Şiraz'da Ali b. Muhammet eş Şuruti'den ilim öğrenmiştir.

Bu memleketlerin hepsinden ve daha nicelerinden hadis dinlemiştir. Diğer memleketlerin isimlerini zikredecek olursak söz uzayacak.

Hâfız Silefi, Hâfız Muhammet b. Tahir el Mukaddesi'nin şöyle dediğini rivayet eder:

"Sahihi Buhâri'yi, Müslim'i ve Ebû Davut'u ücret karşılığı yedi defa yazdım. Rey'de yazdığım şeyhler hariç, İbn-i Mace'yi de on defa yazdım.

Hadis öğrenimim esnasında iki defa kan işedim. Birisi Bağdat'ta diğeri de Mekke'de. Bunun sebebi bu yolculuklarımda kızgın güneş altında çıplak ayakla yürümemdir. Bir kere hariç hiçbir yolculuğumda bir bineğe binmedim. Hep yaya olarak yürüdüm. Gideceğim memlekete varana kadar kitaplarımı sırtımda taşırdım. İlim tahsilim boyunca hiç kimseden bir şey istemedim. Bana, istemeden getirelen şeylerle yaşıyordum. Müslim'in Sahih'inde kendisinden tahricde bulunduğu, ebû Zür'a er Razi'den hadis dinlemek için Tunus'tan İsfahan'a kadar yürüdüm. Bunu bana, bir gece yolculuğu esnasında bazı muhaddisler söylemişti. Sabah olunca kitaplarımı yükledim ve İsfahan yoluna koyuldum. İsfahan'daki Ebû Amr'ın⁴³⁷ yanına varıncaya kadar sırtımdakileri indirmedim. Ondan, babası Ebû Bekir el Kettan ve Ebû Zür'a tarikiyle hadis aldım. Ebû Amr bana üç ekmek ve iki armut verdi. O akşam benim de yiyeceğim kalmamıştı. Bunlarla kifayet ettim. Ondan öğrenmek istediklerimi öğrendikten sonra Bağdat'a gittim. Tekrar İsfahan'a döndüğümde kendisi vefat etmişti.

Bir gün Mısır'daki Ebû İshak el Habbal'a bir cüz okuyordum. Memleketim Kudüs'ten bir adam geldi. Adam, bana, kardeşimin Şam'dan buraya geldiğini fısıldadı. Bu, Moğollar'ın Kudüs'e girip insanları katletmesinden sonra olmuştu. Tekrar okumaya başladım. Fakat karıştırıyor ve dikkatimi toparlayamıyordum. Ebû İshak:

"-Neyin var?" dedi.

"-Hayırdır," dedim.

"-Bana o adamın sana ne söylediğini söyle çabuk!" dedi.

Ben de anlattım.

"-Ne zamandır kendisini görmüyorsun?" diye sordu.

"-İki senedir" dedim.

"-Neden hemen gitmiyorsun?" diye sorunca:

"-Şu cüzü tamamlayayım öyle giderim" dedim. O da:

"-Bu hadis ehli hadis öğrenmeye ne kadar da hırslı oluyorlar. Toplantı bitti. Sallallahü aleyhi vesellem" dedi ve döndü.

Ebû Muhammet b. Haddad ve gözde talebelerinden ilim öğrenmek için bir müddet Tunus'ta kaldım.

Maddi sıkıntıya düştüm. Yanımda bir dirhemden başka bir şeyim kalmamıştı. O gün ekmeğe ve yazmak için kâğıda ihtiyacım vardı. Ekmekle kâğıt arasında tereddüt ediyordum Birini alsam öbürünü alamayacaktım. Böyle üç gün geçti ve ben bir şey yemedim.

Dördüncü günün sabahı kendi kendime:

“Şayet kâğıt alsaydım açlıktan yine yazamayacaktım. Niye aç duruyorum ki?”dedim.

O dirhemi ağzıma aldım ve ekmek almak için dışarı çıktım. Bu sırada parayı yutuverdim. Beni bir gülme tuttu. Gülerken, Tunus’un meşhur kuyumcusu Ebû Tahir b. Hattâb ile karşılaştım.

“Nedir seni bu kadar güldüren?” dedi.

“Hayırdır” dedim. Israrla yine sordu. Ben söylemeye çekindim.

“Söylemezsen karım boş olsun” diye yemin edince olanları anlatmak zorunda kaldım. Elimden tuttu ve evine götürüp karnımı doyurdu.

Öğle olunca namaz için dışarı çıktık. Ebû Tahir, Tunus’un ileri gelenlerinden bir kaçıyla ayaküstü konuşmaya daldı. İbn-i Kadus denilen biri ona, beni sormuş. O da beni tanıtmış. İbn-i Kadus beni tanıyınca:

“Tunus emiri bana, bu âlime her gün on dirhem vermemi söylemişti. Ben de unutmuştum.” demiş. Bana otuz dirhem vermiş. Bana gelip:

“Allah, sana hiç hesapta olmayan bir kolaylık bahsetti.” dedi ve olanları anlattı. Bundan sonra Şam’a gidinceye kadar her gün bu on dirhem geldi.

* * *

Geçmişteki bütün konulara örneklik teşkil eden bu iki hayat hikâyesini anlattıktan sonra şimdi, ilim yolunda çokça yolculuk yapmaya, birçok kaynak eser te’lif etmeye ve maddi zorluklara katlanmaya örnek olacak üç büyük âlimin hayat hikâyelerine geçiyoruz.

Bu âlimler, uçak, tren ve otobüs gibi araçların olmadığı devirlerde, ilim tahsili için adım adım dünyayı gezmişlerdir. Bunu da sırf ulema ile yüz yüze görüşüp onlardan aracısız olarak ilim öğrenebilmek için yapmışlardır.

Bu ilim anlayışında, çok büyük faydalar vardır. Üstadın çokluğu, istifadenin de artmasına ve daha değişik şeyler öğrenmeye vesile olur. İstidat ve kabiliyetin artmasını sağlar. Bütün bunlar kitabın başındaki altıncı haberde de anlattığımız gibi ancak ilim yolculuklarıyla kazanılır.

Bu üç âlimden birisi doğulu bir muhaddis, diğeri batılı bir kıraat âlimi diğeri ise Şam’lı bir tarihçidir. Bu üç hayat hikâyesinde, kitapta adı geçen diğeri âlimlerin hayatlarını kapsayan örnekler göreceksiniz. Bu hikâyeleri okuyun ve onların içinde bulundukları durumla sizin içinde bulunduğunuz durumu kıyas edin ve bundan sonra ne diyecekseniz deyin. Usul ve furu arasında ne kadar fark bulunduğuna karar verin.

* * *

ÜÇÜNCÜ HİKÂYE: DOĞULU MUHADDİS EBU HATİM B. HİBBAN

Ebû Hatim Muhammet b. Hıbban et Temimi el Büsti'nin birçok tasnifi vardır. 280 senesinde dünyaya geldi. 354 senesinde vefat etti. Nesai, Hasan b. Süfyan, Ebû Ya'la el Mevsili, Ebû Bekir Huzeyme'den ve Mısır'dan Horasan'a kadar sayıya gelmeyecek âlimden hadis dinledi.

Semerkant'ın kadılığı yaptı. Kendisi fıkıh âlimi, hadis hafızı, astronomi ve tıp bilgini idi. İnsanların en akıllılarından idi. Ahlak, lügat, hadis ve fıkıh ilimlerinde bir hazine idi. Uzun bir müddet yolculuk yaptıktan sonra 340 senesinde memleketi Büst'e geldi ve oraya yerleşti. Bu gezilerinde dinledikleriyle, yaklaşık altmış adet musannef eser yazmıştır. El Enva ve't Tekasim adlı eserinde (yani sahihinde):

“Belki iki bini aşkın şeyhten ilim yazdım.” demiştir.

Zehebi, bunun üzerine:

“Gayret işte böyle olur. Fıkıh, Arapça ve derin ahlak bilgisi... Bu kadar çok tasnif...” demiştir.

Allame Yakut el Hamevi, Büst hakkında şöyle der:⁴³⁸

“Büst, Sicistan, Gazne ve Herat arasında kalmış bir şehirdir. (bu gün Afganistan'a bağlıdır) Kabil'in bir nahiyesi olduğunu zannediyorum. İklimi sıcak bir memlekettir. Büyktür. Nehir ve bahçeleri boldur. Fakat biraz harabedir.

Buradan birçok faziletli âlim yetişmiştir. Bunlardan birisi de Ebû Hatim Muhammet b. Hıbban'dır. Fazilet sahibi bir imam ve allamedir. Hadis bilgisi çok geniştir. Bunun için çok geziler yapmış ve şeyhlerle görüşmüştür. Metin ve senet konusunda da otoriteydi. Diğerlerinin yapmaya güç yetiremeyeceği kadar çok hadis tahric etti. İnsaflı bir şekilde musanneflerini inceleyen, onun, ilimde ne kadar tebahhur ettiğini, derinleştiğini fark edecektir. El Müsnedü's Sahih ale't Tekasim-i vel Enva adlı kitabında şöyle der:

“İskenderiye ve Şaş arasında belki iki bin şeyhten ilim aldık.”

Şaş ve İskenderiye arasında yolculuk yaptı. İmam ve ulema ile görüşüp âli isnatlı⁴³⁹ hadisler aldı. İmam ebû Bekir b. Huzeyme'ye talebe oldu. Ondan fikhul hadis ve hadislerin derin manalarını öğrendi. Kendisi izzet sahibi bir âlim olmakla birlikte, tasnifleri, hadis camiası tarafından saygın bir yer kazandı.

Büst'te Ebû Ahmet İshak b. İbrahim'den ve Ebul Hasan Muhammet b. Abdullah b. Cüneyt el Büsti'den, Herat'ta Ebû Bekir Muhammet Osman b. Sa'd ed Darimi'den, Merv'de Ebû Abdullah, Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Mahmut b. Süleyman es Sudani'den ve Ebû Yezit Muhammet b. Yahya b. Halit el Medini'den, Sinc köyünde Ebû Ali Hüseyin b. Muhammet b. Mus'ab es Sinci'den ve Ebû Abdullah Muhammet b. Nasr b. Terkul Hevrekân'dan hadis dinlemiştir.

Maveraü'n Nehrîn şehirlerinde, Cürcan'da, Askeri Mükram'da, Basra'da, Bağdat'ta, Semerra'da, Nusaybin'de, Antakya'da, Şam'da, Kudüs'te, Mısır'da ve daha birçok yerde, birçok âlimden hadisler dinlemiştir.⁴⁴⁰

İşte eskiden ilim tahsili böyleydi. Memleketler dolaşılır, bedenler harap olur ve zamanlar harcanırdı. İstirahat ve tatil yoktu. Zorluklar, asla âlimlerle görüşmeye engel değildi. İlim yolunda karşılaştıkları engeller onları, ilimde daha da ziyadeleşmeye teşvik etmişti. Elde ettikleri ilim, onlara, bütün yorgunluklarını ve sıkıntılarını unutturmuştu.

* * *

DÖRDÜNCÜ HİKÂYE: MAĞRİPLİ KIRAAT ÂLİMİ EBUL KASIM EL HÜZELİ

395te Mağrip'te doğmuştur. 465 senesinde uzak doğuda, Nişabur'da vefat etmiştir.

Zehebi şöyle der:

"Ebul Kasım el Hüzeli, çok yolculuk yapmış büyük bir üstattır. Kıraat ilminde bir otoritedir. Kıraat ilmi için dünyayı dolaşmış ulemadan birisidir. İsmi, Yusuf b. Ali b. El Cübera el Mağribi el Biskeri (Bisker, Mağrip'te küçük bir beldedir.) dir.

Uzak batıdan, uzak doğudaki Türk memleketlerine gitmiştir. Bu yolculuklarını 425 ve daha sonraki senelerde yapmıştır. Harran'da, en Nakkaş'ın arkadaşlarından, Ali Ebul Kasım ez Zeydi'den kıraat okumuştur. O, en büyük hocasıdır. Yine burada Ali el Ehvazi'den ders almıştır. Şam'da, Ali İsmail b. Amr b. Raşit el Haddad'dan, Mısır'da bir grup âlimden, Ali b. Mehdi et Tarara'dan, er Ravza adlı kitabın yazarı Hasan b. Muhammet b. İbrahim el Maliki'den, imamların tacı Ahmet b. Ali el Mısri'den, Ebul Ala Muhammet b. Ali el vasiti'den ve Muhammet b. Hasan el Karzeni'den kıraat ilmi öğrenmiştir.⁴⁴¹

İbnü'l Cezeri şöyle der:⁴⁴²

"Kıraat ilmi öğrenmek için birçok memleket gezdi. Bu ilim için onun kadar gezen, onun kadar ulema ile görüşen birisini bilmiyorum."

El Kamil isimli kıraat kitabında şöyle der:

"Bu ilim uğruna, 365 şeyhle görüştüm. Uzak batıdan Fergana'ya kadar, Kuzeye ve güneye, dağ, deniz demeden yolculuk yaptım. Şayet İslam memleketlerinin birinde, kıraat ilminde benden daha bilgili birinin olduğu söylenecekti hemen oraya giderdim."

İşte ibret alınacak bir gayret. Hocalarından Emir b. Makula, onun hakkında şöyle der:

"Nahiv dersi görür, fıkıh ve kelâmı bilirdi. Vezir Nizamül Mülk, onu Nişabur'daki medresesinde hoca olarak tutmuş ve çok faydalı olmuştur. Nahiv, sarf ve kıraat bozuklukları hakkında da ileri derecede bilgi sahibiydi. Ebul Kasım Kuşeyri'nin meclisine gelir ve ondan usul dersleri alırdı. Kuşeyri de ondan nahiv ve kıraat meselelerini danışır ve istifade ederdi. Nişabur'a 458 senesinde geldi. Vefatına kadar orada kaldı.

El Kamil adlı eserinde, kendilerinden kıraat okuduğu 122 âlimin isimlerini tek tek vermiştir.⁴⁴³

Zehebi, Ebû'l Kasım el Hüzeli'nin bu 122 hocasını zikrettikten sonra şöyle der:

"Ben burada bilinen, meşhur hocalarını kaydettim. Bilinmeyen bundan daha fazla hocası vardır." İlim ehlinin, bu uğurda ne kadar gayret etmiş olduğunu bu örnekten de anlayabiliyoruz.

* * *

BEŞİNCİ HİKÂYE: HAFİZ EBUL KASIM B. ASAKİR ED-DİMEŞKİ

Asıl adı Ali b. El Hasan b. Asakir'dir. 499 senesinde Şam'da doğdu. 571 senesinde vefat etti. Hadis ilmi öğrenebilmek için çok yolculuk yapan muhaddis imamlardandır. Şam'ın tarihini anlatan, seksen ciltlik bir eseri vardır. Bunun yanında daha birçok eseri vardır. Vaktin değerini çok iyi bilir ve hiçbir anını zayi etmemek için uğraşırdı. O Kadar velut, o kadar çok eser vermiştir ki bu gün onları neşretmekten aciz kalıyoruz.

Bütün bu kitapları kendi eliyle yazdı ve telif etti. Bunların düzenlenmesini, muhakkikliğini ve tertibini de kendisi yapmıştır.

Vakti değerlendirmesiyle, değerli eserler vermesiyle, gayretiyle, bilgisinin ve ezberinin çokluğuyla, kendisinden sonraki insanlara şaşırtıcı bir ibret olsun diye bunları bizim hizmetimize sundu.

Şimdi, üç rical kitabından, özet olarak alınmış, hal tercümesine geçiyoruz.

1. Tarihçi, Kadı İbn-i Hallikan, onun hal tercümesinde şöyle der⁴⁴⁴:

Devrinin Şam muhaddisi ve Şafii fakihlerinin önde gelenlerindendir. Hadis, onun hayatında öncelikli sırayı aldığı için muhaddislik yönüyle meşhur olmuştur. Başkasının muvaffak olamayacağı kadar hadis ezberledi. Hadis öğrenebilmek için memleket memleket dolaştı ve hadis üstatlarıyla görüştü. Yolculuklarında Ebû Sa'd Abdülkerim b. Sem'ani ile arkadaşlık ederlerdi. (Sem'ani'nin görüşmüş olduğu üstatların sayısı, yedi bine ulaşmıştı.)⁴⁴⁵

Mütedeyyin bir hafız idi. Senet ve metin⁴⁴⁶ bilgisi çok iyi idi.

Bağdat'ta hadis dinledikten sonra Şam'a döndü. Oradan Horasan'a, oradan da Nişabur, Herat ve Cibal'e gitti. Hadisler alıp faydalı tasnifler yazdı. Hadis ilmine dair güzel sözleri vardır. Birçok eser vermiştir. Bunlardan birisi de Et Tarihu li Dimeşk isimli seksen ciltlik eseridir. Bu eseri yazarken, Hatip el Bağdati'nin Tarih-i Bağdat adlı eserinde takip ettiği metodu kullanmıştır. Ne var ki onun bu kitabı, hacim, içerik ve ifade zenginliği bakımından Tarih-i Bağdat'tan daha geniştir.

Mısır'ın önde gelen allamesi, üstadım Zeküyyiddin Ebû Muhammed Abdülazim el Münziri, bana şöyle demişti:

"Zannediyorum ki bu adam, akli ermeye başladığından itibaren bu tarih kitabını yazmaya gayret gösterdi ve o vakitten itibaren bu kitap için bilgi toplamaya başladı. Yoksa bin insanın ömrü bile, ne kadar çalışsa ve uyanık kalsa, böyle bir kitabı yazmak için kısa gelir. Çünkü ilmin de getirdiği bir meşguliyet vardır. İnsan ilimle şöhret bulunca kendisinden soru sorup istifade etmeye gelenler de insanı meşgul eder. Bu işten alıkoyar."

"Bu kitabın üzerinde durup inceleyenler, bu sözün hakikatini göreceklerdir. Bu eseri tam manasıyla ortaya koymadan önce de bunun karalamalarını düzene sokma işiyle uğraşmıştır. Yazdığı kitaplar sadece bununla da sınırlı değildir. Telif ettiği başka eserler ve faydalı cüzleri vardır. Bir insanın ömrü bu kadar eseri ortaya koymaya nasıl yeter?" (İbn-i Hallikan'ın sözü burada bitiyor.)

Ebû'l Kasım İbn-i Asakir'in telif ettiği kitap sayısı elliye aşkındır.

2. Hâfız Zehebi onun hayatını anlatırken şöyle der:⁴⁴⁷

"Büyük hadis hafızlarından ve üstatlarından biridir. Şam muhaddislerindendir. Hadis otoritelerinin övünç kaynağıdır. Büyük bir tarih kitabı vardır. 499 senesinde doğmuştur. Babası ve kardeşi İmam Ziyaüddin Hibetullah'ın teşvikiyle, 505 senesinde, Şam'da hadis öğrenmeye başlamıştır. Yirmi yaşından itibaren hadis öğrenmek için, Bağdat'a, Mekke'ye, Kufe'ye, Nişabur'a, İsfahan'a Merv'e yolculuk yapmıştır. Böylece kırk şehre gitmiş, her kırk şehirdeki kırkar üstatın, kırkar hadis ezberlemiştir. Bu şekilde bin üç yüz erkek, seksenin üzerinde de hanım âlimle görüşmüştür. 533 senesinde tekrar Şam'a gitmiştir.

Birçok kimse ondan hadis rivayet etmiştir. Bunlardan birisi de yol arkadaşı Ebû Sa'd es Sem'ani'dir. Sonra Zehebi, diğer elli eserini sayar. İlim kapısında dört yüz sekiz mecliste hadis dikte etti. Her bir mecliste yazdıkları bir kitaba bedeldir."

Muhaddis olan oğlu Bahaeddin el Kasım, şöyle der:

"Rahmetli babam, cemaate devam ve Kur'an okuma hususunda çok gayretliydi. Her Cuma ve her Ramazan ayında hatim ederdi. Ramazanlarda, Şam Camisinde itikâfa girerdi. Nafilelerle ve zikirle çokça meşgul olurdu. Gecelerin yarısını ibadetle geçirir, bayram gecelerini de namaz ve zikirle ihya ederdi. Nefsini her an muhasebe altında tutardı. Kırk senedir boş bir şeyle uğraştığını görmedim. Meşguliyeti, yolculuklarında hadis dinlemek ve bunları toplamaktı."

Ebû'l Ala el Hemedani şöyle der:

"Bağdat'ta, zekâsından ve çabuk kavrayışından dolayı, bir ilim ziyası olarak isimlendirilir."

Ebul Mevahib b. Sarsara der ki:

Ona birgün:

"-Üstadım, kendin gibi birisini daha tanıyor musun?" diye sordum. O da:

"-Böyle deme. Allah Teala: «Nefsinizi tezkiye etmeyin»⁴⁴⁸ diye buyurur" dedi.

Ben de dedim ki:

"-Ama Rabbimiz: «Rabbinin nimetlerini de an»⁴⁴⁹ diyor."

Dedi ki:

"-Ancak «gözlerim bir benzerimi daha görmedi» dersek yalan söylemiş olmayız."

Ebû'l Mevahib devamla şöyle diyor:

"Ben yine de onun gibisini görmedim diyorum. Onun gibi hadis bilgisi olan, kırk senedir kendisini bu yola hasretmiş, bir özür hali hariç, her zaman ilk safta namaz kılmış, Ramazan'da ve Zil Hicce'den on gün itikâfa devam etmiş, mal ve mülk edinme yoluna hiç tevessül etmemiş, imamlık ve hatiplik gibi makam ve mevkilerden her zaman geri durmuş, iyiliği emir, kötülükten sakındırmak için çabalamış ve bu yolda, kınayanların kınamasına hiçbir zaman aldırılmamış başka bir kimseyi daha görmedim."

3. İmam Tacettin es Sübki de onun hakkında şöyle der:⁴⁵⁰

"Kıymetli bir imam ve ümmetin hafızlarındandır. Ondan başka, dedelerinden dolayı, Asakir diye isimlendirilen birini daha bilmiyoruz. Bu isimle şöhet bulmuştur. O, hadis ilmüne, yaptığı hizmetlerle katkıda bulunmuştur. Zamanının hadis otoritesidir. Cihabize⁴⁵¹ ve hadis hafızlarının sonuncusudur. Hadis talebelerinin uğrak yeridir.

Birçok ilmi bünyesinde toplamıştır. İlim ve amelden gayri bir arkadaşı olmamıştır. Ezberlediği bir şeyi, bir daha asla unutmazdı ve hafızası daha önce görülmemiş bir seviyede idi. Titizlikte onu geçmek bir tarafa, onun seviyesine ulaşan bile yoktu. İlimdeki geniş bilgisi, onu yüceltmış ve diğer âlimlerin üzerine çıkartmıştı.

Hadis dinlediği üstatlarının sayısı, bin üç yüze ulaşmıştır. Seksen küsur da hanım âlimden ilim öğrenmiştir. Uzak yakın demeden birçok bölgedeki, birçok memleket ve şehirdeki âlimden ilim öğrenmiştir. İdrak edilmesi çok zor bir gayrete sahipti. Yolculuklarında, tek dostu takvası idi."

Üstadı, Hatip Ebul Fazl et Tusi, şöyle der:

"Hâfız⁴⁵² ünvanını alacak, ondan başka birisini tanımıyoruz."

İbnü'n Neccar:

"O, vaktinin en büyük hadis âlimi idi. Onunla birlikte, hadiste hafızlık, titizlik, hadise tam vukufiyet, güvenilirlik, şeref, güzel tasnif etme ve ciddiyet özellikleri son bulmuştur" der.

Yine İbnü'n Neccar, hocası Abdülvehhab b. Emin'den şöyle duyduğunu söyler:

"Bir gün, Ebû Kasım b. Asakir ve Ebû Sa'd b. Es Sem'ani ile üstatları dinlemek için yolculuk yapıyorduk. Bir hoca ile karşılaştık. Sem'ani, hadis dinlemek için onu durdurdu. Fakat hoca, hadis okuyacağı cüzleri bulamadığından dolayı sıkıntıya düştü. İbn-i Asakir:

"-Hangi cüzlermiş onlar?" Diye sordu. Hoca:

"-Ebû Davut'un, ölümünden sonra dirilmeyle ilgili, Ebû Nasr ez Zeynebi'den dinlediği cüz." Deyince, İbn-i Asakir:

"-Üzülme" dedi ve bu cüzün hepsini veya bir kısmını ezberinden okudu. (Hepsi mi yoksa bir kısmı mı olduğu konusunda şüphe vardır.)

Muhyiddin en Nevevi şöyle der:

"O, Şam'ın, bilakis dünyanın hafızıdır. Güvenilirlikte zirve ve mutlak otoritedir."

Oğlu, Ebû Muhammet el Kasım şöyle anlatır:

"Babam, birçok kitap dinlemiş fakat arkadaşı Ebû Ali b. Vezir'in bunları yazacağını düşünerek kendisi yazmamış. İbnü'l Vezir'in yazdıklarını babam, babamın yazdıklarını da ibnü'l Vezir yazmamış.

Bir gece, bir arkadaşı ile ay ışığında sohbet ederlerken şunları dinledim:

«-O kadar yolculuk yaptım ama yolculuk yapmış gibi değilim. O kadar ilim tahsil ettim ama hiçbir şey bilmiyorum gibiyim. Sahih-i Buhâri ve Müslim, Beyhaki'nin kitapları ve bazı cüzleri gibi benim dinlediğim kitapları, arkadaşım İbnü'l Vezir'in yazdığını düşünüyordum. Merv halkı, onu çok sevdiklerinden, onu Merv'de kalmaya ikna ettiler. Ben de Yusuf b. Farul Ceyyani ve Ebû'l Hasan el Muradi adında iki arkadaşla buluşmayı ümit ediyordum. El Muradi, bana:

«-Şam'da buluşur oradan da memleketim olan Endülüs'e giderim» demişti. Ama onlardan hiçbirinin de Şam'a geldiklerini görmedim.»

Çok geçmedi arkadaşlarından birisi gelip kapıyı çaldı. Arkadaşı Ebul Hasan el Muradi gelmişti. Babam, onu, evinde misafir etti. Bize, içi kitap dolu dört sepet getirmişti. Bunların içinde, âlimlerden dinledikleri hadisler vardı. Babam, buna o kadar sevindi ki tahmin edemezsiniz. Yorulmadan, bu dinlediği hadislerle kavuştuğu için Allah'a şükürler etti. Hemen onların kopyasını çıkartmaya koyuldu. Her cüzünü yazdıkça sanki dünyalar onun olmuş gibi sevinliyordu. Allah rahmet eylesin."

* * *

İşte bu sayfalar ve alıntılar, gördüğümüz gibi ilim öğrenme yolunda canlarını ve mallarını ortaya koyan âlimlerin hayat hikâyeleridir. Onlar, kendilerinden sonrakilerin hidayet rehberidir. Allah'ın rahmeti ve rızası onların üzerine olsun.

Bu hikâyelerin sonuna, Kadı Cürçani'nin, ilim taliplilerine gereken şeyleri, ilmin sonucunda ulaşacağı yüksek mertebeleri, şanı, şerefi ve insanların hayatlarında ve mematlarında faydalanacağı şeyleri içeren bir kasidesini eklemeyi uygun gördüm.

Kadı Cürçani, Şafii fakihi, edip ve şair bir âlimdir. Rey'in en büyük kadısıdır. 325 te doğmuş ve 392 yılında vefat etmiştir. El Veséta beyne'l Mütenebbi ve Husumihi adlı bir kitabı vardır.

Sa'lebi, onun hayatını anlatırken şöyle der:

"Küçük yaştan itibaren Irak, Şam ve diğer beldeleri dolaşmaya başladı. Çeşitli ilimlerden ve edebiyattan iktibaslar yaptı. Böylece ilimde ve kemalatta örnek bir şahsiyet oldu.

Cürçan'da sevilen bir insandı. Zamanının eşsiz bir âlimi ve dünya üzerindeki ender şahsiyetlerdendi.

İlimle dolu bir insan, edep tacının incisi ve şiir ordusunun süvarisi idi. İbn-i Mukle'nin hattını, Cahız'ın nesrini ve Buhturi'nin nazmını kendi bünyesinde toplamıştı. Meşgul olduğu her şeyi büyük bir titizlikle ve güzellikle yapardı."

Gururlu bir âlimin, ilmin yüceliğinden ve izzetinden bahseden bu şiiri birçok edep ve ahlak kitabında geçmektedir. Fakat tertip, düzen ve lafızlarında ihtilaf vardır. Ben, daha çok İzzettin ez Zencani'nin, El Maznun bihi ala Gayri Ehlihi adlı eseri üzerinde durdum.

Buraya Maverdi'nin, Edebü'd Dünya ve'd Din adlı eserinden on altıncı beyti de ekleyerek, Zincani'den aldığımız şekilde naklediyoruz:

Bana diyorlar ki: "Sen de bir keyifsizlik var"
Beni zelil biri görüp üzerime hücum ediyorlar
Kim insanlara yaklaşıyorsa değeri azalıyor
Kime izzet-i nefsi ikram ederse lutfu nail oluyor
Her ne kadar ilmin hakkını veremesem de
Edindim onu merdiven, ne zaman bir umut belirse
Şerefimden her zaman uzak oldu zillet
Şerefimi korumayı bildim ganimet
Denilse şayet, zillet dünyalığın kaynağıdır
Biliyorum ama hür olan nefis susuzluğa dayanır
O nefsi tenzih ederim bazı sözlerden
Neden, niçin? gibi, korkudan söylenen, itibarı zedeleyen
Kınayanların ayıplamasından olurum selamette
Asil bir nefisle gidilir yücelere elbette
Bir fırsatı kaçırsam uyku yüzü görmez gözlerim
Pişmanlıktan bağlı kalır kolum ve ellerim
Fakat kabul ederim geri gelirse
Peşine takılıp gözyaşı dökmem, kaçıp giderse
Adımlarımı geri tutarım çoğu şans ve hazzardan
Zevklere ulaşamıyorsam asalet ve şerefimin çokluğundan
Suratım asık eğlenirken bile, izzet-i nefsim için
Ve bunun için farkı yok gözümde ne övgünün ne yerginin
Hiçbir talebeye davranmam kibarlık ve tatlılıkla
Şayet o yüce bir reis bile olsa
Hür insana ceza gelir nice nimet
Hür insana kayıp gibidir nice ganimet
İlim yolunda hizmet için sarf etmem gayret
Ancak bana hizmet edilsin diye ederim hizmet
Nefsime ilim için sıkıntıya sokup öldüremem zelilce
O zaman daha akıllı bir yoldur tabi olmak cahile
Ne asil bir gençtir ki iffetli
Ölür gider, elinde ne altını var ne de bir dirhemi
Durumunun kötülüğünden geceler yıldızları gözetleyerek
Sabahlar hür bir şekilde mütebessim ve gülerek
Bir avuç bir şey istemez zenginlerden
Aç ölse de taviz vermez iffetinden
Eğer dersin ilim ateşi zayıftır
O ateşin başında beklemeszen elbette kararır
Onlar ilmi hor görür ilimde onları görür hor
Yüzsüzlüklerinden, ilim, yüzlerini bakılmaz bir hale kor
Rahatsız etmez beni her çakan şimşek
Razı etmem her karşılaştığımı nimet vererek
Uyumam yokluk ve sıkıntı beni mecbur etse
Fikrimi değiştirir giderim önce Necid'e⁴⁵³ sonra Tihame'⁴⁵⁴ye
Öyle bir yere varırım ki düğümlemem şu söz boğazımda:
Bana bulundular ihsanda ve in'amda.

Tac es Sübki bu mümtaz şairin şiirini serdettikten sonra, Ebul Hasen El Cürcani hakkında şöyle der:
"Allah için bu şiir, şiirlerin en beligidir. Yeri ikizler burcunun zirvesidir. Dinleyene en faydalı sözlerdir. Edebiyat ya böyle olmalıdır ya da hiç olmamalıdır. Şiir, bu şairin yazdığı şiirler gibi eşsiz ve benzersiz olmalı. İnşaflı her insan, samimi bir dille, su katmadan bu şiiri en güzel bir biçimde sena eder."

NETİCE

Geçmişteki âlimlerimizin, çok az bir kısmının hayatını öğrendikten sonra, çoğunun nasıl bir hayat sürdüğünü, fakirlik ve açlıkla bir ömür sürdüklerini, yokluk ve fakirlik yüzünden kötü bir şekilde beslendiklerini, buna rağmen asaletlerinden dolayı dışarıya karşı zengin göründüklerini, türlü zorluk ve musibetlere tahammül ettiklerini, sabır taşını bile çatlatacak derecede sabrettiklerini idrak ettik. Bütün bunların hepsine de sadece ve sadece ilim tahsili için katlanmışlardır.

Ruhların derinliklerinde hep Allah'ın verdiklerine rıza, hamd ve şükür vardı. Böylece kendilerinden sonraki ilim taliplilerine birer yol gösterici ve rehber oldular. Allah onlardan razı olsun. Onları en güzel bir şekilde mükâfatlandırın.

Burada, bize faydası dokunacak bazı öğüt ve tavsiyelere yer vermek istiyorum.

Allah'ın kitabına ve Nebisinin sünnetine hizmet yolunda bunca sıkıntılara göğüs germiş atalarımızın hayatlarını okuyup, incelemek bize derin bir haz veriyor. Bu hikayeleri dinlemenin ayrı bir tadı oluyor. İslam tarihinin, ilim ve ulema tarihinin hoş kokularını, o devirden günümüze taşıyor. Geçmişin türküsü bu günlerin kulağına çok güzel geliyor.

Eğer anlatacaksan bize hikâyeler

Olsun içinde ecdadımızdan örnekler.

* * *

Bu sayfalarda âlimlerin, sıkıntılara ve musibetlere olan sabrına şahit olduk. Bu örnekler denizden bir katre mesabesindedir. Örneklerin bu denli az olmasına rağmen, İslam âlimlerinin, ilim yolunda katlandıkları mihnetlerin ve bu mihnetlere gösterdikleri akıl almaz sabrın büyüklüğünü idrak ediyoruz.

Atalarımızdan geriye kalan bu şeref tabloları, ardında bıraktıkları torunlarına da şerefli olma yolunda bir rehber olacaktır.

* * *

Yine bu sayfalarda, güzellikleri, doğudan batıya bütün dünyayı sarmış, Allah'ın kendilerine ilim yolunda, dayanıklılık ve müthiş bir zekâ lütfettiği, böylece üstün fazilet ve meziyetlere mahzar olmuş âlimleri tanıdık. Kendilerine verilen bu meziyetleri, İslamı yayma yolunda harcadıkça, faziletleri ve meziyetleri, daha da ziyadeleşmiştir. Kendilerini, rıza hissinin yanında şerefli bir gaye ve maksat kuşatmıştır.

Onlar, başlarına gelen fakirlik, açlık, sıkıntı ve pecmurdelik gibi durumları, kendilerine verilen bir dünya nimeti olarak görmüşlerdir. Şayet bu nimeti melikler fark edebilse bu nimete sahip olabilmek için âlimlerle savaşırlardı. Onlar bu nimetle gönüllerini hoş tuttular. Bu yolda eriyip gitmeyi, Allah'ın rızasına ulaşma vesilesi bildiler. Başarı ancak Allah'tandır. Bu dünyada da ahirette de nimet veren ancak O (c.c.)'dur.

Hâfız Ebû Bekir es Sünnî (d. 284-v. 364), duygularını şu beyitlerle ifade etmiştir:⁴⁵⁵

Yeter dünyalık tutacak kadar beni ayakta

Bundan sonra istemem daha fazla

Yiyecek falan da istediğim yok ancak

Bununla ilim öğreneceğim cehalet zail olacak

Bu dünyanın en hoş nimetleri bile

Değildir eşit ilimden en ufak bir nükteye.

* * *

Yüce gönüllü, büyük allame, birçok eser sahibi, usta muhakkik, devrinin belagat, Arapça ve mantık ilmi otoritesi, Sadettin et Taftazani (d. 712-v. 893) Bir şiirinde şöyle der:

Daldığında düşüncem tefekkür denizine

Ulaşmak için ilmin gizemli incilerine

Dünya meliklerinin⁴⁵⁶ malı yok gözümde

Kitaplarımla ulaştım ben İlâhi lutfâ

Ulaşmadım ne büyüyle ne efsunla

Ayrıca bu sayfalarda, kahramanlık ve fedakârlığın yanında insanı diyar diyar gezdiren, gayeye ulaşma azmini görmekteyiz.

Beyazıyla, siyahıyla⁴⁵⁷, Arabıyla, Acemiyle, Mağriplisiyle⁴⁵⁸, Meşrıklısıyla her çeşitten âlim vardır bu gayreti gösteren.

Bu bize gösteriyor ki ilmin yüksek derecelerine, sadece belirli sınıftaki, memleketteki, kavimdeki ve renkteki insanlar değil, aksine, gayret gösterip sabreden, kendini ilme veren herkes ulaşır.

Kişi, istidadının, ciddiyetinin ve Allah'ın ikramının ölçüsünde ilme nail olur.

Hiç bir makama ve mevkiye, isteksiz, ciddiyetsiz ve de gayretsiz ulaşamaz. Şair şöyle der:

Ey her şeyde yücelmeyi uman

Umduğuna ulaşamazsın çalışmadan.

Her ne kadar dilleri, renkleri, memleketleri ve yaşadıkları zaman farklı olsa da hayat hikâyelerine baktığımızda aralarında hiçbir farkın olmadığını görürüz. Çünkü İslam, onlar arasında eşitliği sağlamış, suretleri farklı olsa da siretlerini güzelleştirmiş ve birbirlerine benzetmiştir. Böylece şaşılabacak bir şekilde, onları yekvücut yapmıştır. Onların her biri, lisan-ı hal ile şöyle demektedir:

İslam oğluyum ben yok başka bir babam

Öğünürsem bununla öğünürüm başka sebep aramam.

Bu sayfalarda, sadece bir hadis için bile yolculuk yapıldığını görüyoruz. Hususi olarak hadis ilmi için veya umumi olarak diğer ilimler için yapılan yolculuklar, sabır ve tahammül ister. Çünkü bu yolculuklar, ister bir binekle, ister yaya olarak olsun, yorgunluk ve perişanlık, peşi sıra gelecektir.

Geceler boyunca vardır nice yolcu

Yastığı ya devesidir ya elinin avcu.

Hemedani şöyle der:

“Yola koyulduğumda gölgeliğim devam, yatağım yenimdir. Gecenin karanlığı tahtirevanımın örtüsüdür.”

İlim öğrenmek için yolculuğa çıkmak, Hz. Muhammet (s.a.v.) ümmetinin farık bir vasfıdır. İslam’dan evvel böyle bir şey vaki değildi. İslamın ilk günlerinde, Malik b. Huveyris, akrabası olan bir genç topluluğuyla Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in yanında İslam’ı öğrenmek için yirmi gece kalmıştır.⁴⁵⁹

Sonra Câbir b. Abdullah, Medine’den kalkıp Şam’daki Abdullah b. Enes (r.a.)’dan hadis öğrenmeye gitmiştir. Ebû Eyyüb el Ensari, Ukbe b. Amir (r.a.)’dan hadis dinlemek için Mısır’a gitmiştir. Sadece bir tane hadis öğrenmek için yolculuk yapan kişileri, Hatip el Bağdadi, Er Rihle fi Talebi’l Hadis adlı eserinde anlatmaktadır.

Tarih ve rical kitapları, ilim için yolculuk yapan kişilerin hayatı ile dolup taşmaktadır. Yolculuk, hadis ilminde, sıklığın şartı olarak kabul edilmiştir. Hatta dilden dile şöyle bir söz yayılmıştır:

“Kim yolculuk yapmazsa ilminde güvenilir değildir.”

* * *

Bu anlatılanlardan öğrendik ki, ilim tahsilinde katedilen merhaleler, gerçekten zor ve meşakkatlidir. Bu zorluklar karşısında nicelerinin azmi kırılmış, niceleri ilme ulaşmadan yarı yolda kalmıştır. Bu meşakkatli yolları ancak, eşsiz, asil, ilmin lezzetini tatmış, hiçbir engel tanımayan erler aşabilir. Tembel ve gevşek olanlar, elbette ki başarısız olur. Hz. Ali (r.a.) şöyle der:

“Kim gevşekliğe boyun eğerse hakikati kaybeder.”

Nakil ilimleri olsun, mantık ilimleri olsun hepsinin de öğrenimi zor ve meşakkatlidir. Çünkü her ilim yakından veya uzaktan birbiriyle alakalıdır. İlim dalları, birbirine geçmiş bir ağaca benzer. Hiç kimse bir ilmi, kendisiyle alakalı diğer ilimlerle birlikte öğrenmedikçe, tam bir alim oldum diyemez.

* * *

Bu hayat sahnelerinde, ilim âşıklarının, kimi zaman açlık ve geçim sıkıntısıyla, kimi zaman susuzluk ve üryanlıkla karşı karşıya kaldıklarını, kimi zaman da haksız yere cezalara çarptırıldıklarını görüyoruz. Bakıyoruz ki bir âlim, ilim öğrenmek için kitabını, gece bekçisinin kandili ışığında mütalaa ediyor. Çünkü kendi kandiline yağ alacak parayı bulamıyor.

Yine onlardan bazıları, ilim yolunda, lahana yaprağıyla kifayet ediyor. Bu insanlar zeki insanlardı. Şayet bu zekâlarını ilim tahsili değil de mal edinme yolunda harcasalardı elbette çok zengin olabilirlerdi. Fakat onlar malca fakir fakat ilimce zengin olmayı tercih ettiler.

Onlardan, sadece ekmeğin kokusunu duyarak açlığını bastırmaya çalışanları gördük. Açlıktan yerdeki otlarla veya sokağa atılmış yiyecek artıklarıyla beslenenler vardı.

Hatta öyle âlimler vardır ki ilim öğrenme uğruna açlığını bile unutmayı, ilmin tadına varmanın şartı olarak kabul ederler. Lugat âlimi, muhaddis, şiir ve edebiyatta otorite olan Ebul Hasen el Mazini şöyle der:

“İnsan açlığını ilim yolunda unutmamak için ilmin lezzetini gerçekten tattım diyemez.”460

Bu ve benzeri örneklerde görüyoruz ki, hiçbir güçlük onları dine hizmetten alıkoymuyor, şevk ve azimetleri kırılmıyor tam aksine bu zorluklar, onları, daha da gayrete sevk ediyor.

İlim ve din dengesini asla bozmuyorlar. Bilgide gösterdikleri gayreti, amelde de gösteriyorlar ve dini hassasiyetler konusunda da insanların en titiz davrananları yine alimler oluyor.

Yakalarına yapışan bu yoksulluk, asla diğer insanlara olan bakış açılarına, görüşlerine ve hükümlerine etki etmemiştir. Karşılarındaki fakir olsun, zengin olsun, dost olsun, düşman olsun hüküm asla değişmemiştir. Ne kadar yokluk içinde olurlarsa olsunlar, lutfu mazhar olmak veya dalkavukluk yapmak için kitaplarını herhangi bir melik adına çıkartmayı da kabul etmemişlerdir. Şu hadise bu konudaki en güzel örneklerdendir:

İbn-i Teyyan diye bilinen, Temmam b. Galib b. Ömer el Endülisi’nin (v. 436) hayatı anlatılırken, Humeydiden naklen şöyle anlatılır:

“Lugat ilminde otoritedir. Güvenilirdi. Din ve takvası çok ileriye. Telfiha’l Ayn diye güzel bir lugat yazdı. Bunun gibi bir kitap, daha önce yazılmamıştı. Kendisi, Emir Ebul Ceş’in yanında ikamet ederdi. Ebul Ceş, kazandığı bir savaş sonrası, Temmam’a gelip bu kitabın mukaddimesine “Temmam bu kitabı, Ebul Ceş el Mücahit için telif etmiştir” ibaresini koymasını söyledi ve ona bin dinar verdi. Fakat Temmam bunu reddetti. “Vallahi, bana dünyaları bağışlasa bile kabul etmem. Yalanı caiz göremem. Ben bu kitabı ona özel yazmadım bilakis bütün öğrenciler için yazdım.” dedi. Humeydi şöyle der:

“Ne kadar yüce bir melik ve ne kadar nezih bir alim.” (Mucemül Üdeba 7: 136)

* * *

Bu örneklerden anlıyoruz ki, İslam ilimleri, nehir kenarlarında ve meyveli ağaç gölgelerinde kaydedilmemiştir. Bu ilimler, candan ve maldan feragatle, susuzlukla, geceleri uykusuzlukla, kendini bile aydınlatmaya gücü yetmeyen kandil ışığı altında, açlık ve çıplaklığın gölgesinde, elbise satarak, gurbette harçlıksız kalarak, kesintisiz yolculuklarla, ardı arkası gelmeyen meşakkatlerle, tehlikelere göğüs gererek, çöllerde kaybolup denizlerde boğularak, kitaplarını ve defterlerini yitirerek, hastalıklarla boğuşarak, eşten, dosttan ve akrabadan uzak kalarak yazılmıştır.

Âlimlerin çoğu, lisan-ı halleriyle şöyle derler:

Ailem Şam sevgilim ise Bağdat

Ben iki vadi arasında kaldım sevgili dostum Fustat

Bütün bunların hiçbirini, ilim ehlinin güvenine tesir etmemiştir. Dinlerinin sağlamlığına bir halel getirmemiş, dinçliklerine bir gevşeklik getirmemiştir. Başlarına gelen felaketler karşısında asla zilleti kabul edip boyun bükmemişlerdir.

Ebû Nasr Ahmet b. Ali ez Zevzeni, bir şiirinde şöyle der:

Dünyaları verseler kabul etmem

Sonunda varsa adilik

Makamı mansıbı istemem

Sonunda varsa rezillik

Aşığım doğuştan kara gözlüye

Minnet etmez çünkü o sürmeye

* * *

Bu örneklerden anladığımız başka bir şey de, yükselmek ve yücelmek, zorluklara ve nefsin hoşuna gitmeyen şeylere tahammül etmeye bağlıdır. Başarının etrafı, sarp yokuşlarla çevrilidir. Başarıya ancak yorgunluk ve meşakkat köprüsünden geçilerek ulaşılır. Tabiinin büyüklerinden, İmam Yahya b. Ebû Kesir şöyle der:

“Beden rahatıyla ilim elde edilmez.”⁴⁶¹

Kim bu âlimlerin seviyesine ulaşmak isterse, onların gittiği yoldan gidip daldıkları tufanın içine dalmalıdır. İlmin başında zorluk, meşakkat ve eziyet vardır. Fakat talebe, ne zaman nefsinin, istese de istemese de bu yola sevkeder, sıkıntılarına sabrederse, bu yolda, çiçekli bahçelerin, parlak ve yüce makamların ve kalıcı nimetlerin tadına ilmin en başında ulaşır. Tıpkı bir çocuğun, kuşla oynamaktan aldığı zevk veya bir hükümdarın, köşklerinden aldığı haz gibi tad alır.

Zannediyordum bütün lezzetleri tattım bu kadar zevkin sonu

Meğer onlar hep boşmuş, anladım yakından tanıyınca onu,

Onun güzelliğinin yanında, öncekiler sadece oyundu.

Yine bu örneklerden anlıyoruz ki, şayet ilim taliplisi, meşakkat ve zorluklara sabreder ve zorlukları aşarsa, Allah, bu gayretlerini boşa çıkartmaz ve kullar da hakkını zayi etmez. Değeri ve kıymeti bilinir. Başarılar onu takip eder. Yüce makamlara uzun zaman sabrederek ulaşılır.

Eğer olmak istersen kavmin efendisi

Sarp yokuşlardan geçeceksin yok başka çâresi

Bir kimse, ben güven içerisinde olayım, vaktimi lüzumsuz şeylere harcayan, rahatım, huzurum kaçmasın, havalar da çok sıcak veya çok soğuk gibi düşüncelere kapılırsa ilim ondan uzaklaşır hatta nefret eder.

İmam ibn-i Fâris şöyle der:

Sana sıkıntı veriyorsa sıcak yaz, soğuk kış ve hazan

İlkbaharda da oyalınırsın, ilim elde etmek ne zaman?

Asalet arsusuyla çıkmazsan yola

Otur yerinde boş tabak yala

* * *

Yine şu söz de bu manadadır:
Kimi adam var ki yaratılmış cenk için
Kimi adam da bu cenkte uflanmak için

* * *

Bu sayfalarda, kimi âlimlerin değişik meslekler, bilinmeyen insanlar veya yokluk içindeki fakirler arasından çıktığını görüyoruz. Marangoz (neccar), demirci (haddad), ekmekçi (habbaz), kasap (cezzar) vs. gibi nisbetler de bunu göstermektedir. Bazen de kendilerinin, küçük köylere nisbet edildiğini görüyoruz:

Sefiri (Sefirli), Sübki (Sübkülü), Da'leci (Da'lecli) ... vs. gibi.

Dosdoğru din olan İslam, her ilim taliplisini takdir etmiş ve ilim tahsilini ibadetler arasında kabul etmiştir. Hatta şer'i mükellefiyetler arasında kabul edip "İlim öğrenmek her müslümana farzdır" hükmünü koymuştur.

Mescidler, ilim yuvaları olarak tahsis edilmiş ve burada herkes hiçbir engelle karşılaşmadan, renk ve memleket ayrımı olmadan ilim öğrenmiştir. Beş vakit camiye gelmek de her zaman teşvik edilmiştir.

"Bu sözü, asrımızda, ilim enstitülerini, belirli grup insanlara hasreden, renk ve ırk ayrımı yapan - Avrupalılar gibi- toplumlara söylüyorum."⁴⁶²

* * *

Yine bu örneklerde görüyoruz ki, ne kadar şiddetli olursa olsun musibetlerin de bir sonu vardır. Hiçbir musibet hayat boyu sürmez. Sıkıntılar ne kadar artarsa ve şiddetlenirse, ferahlık, kolaylık ve huzur da o kadar çabuk gelir. Allah'ın yardımı ve ihsanı sıkıntının zirvesinde ulaşır.

Bilindiği gibi, aydınlık da karanlık doruk noktaya ulaştıktan sonra gelir. Bir şair şöyle der:

Bunlar geçici belki bir saat sürer
Yolculuğun sonunda her yolcu hamdeder.
Yine başka bir şair şöyle demiştir:
Başın iyice dara düşünce bekle ferahın
Ne kadar sıkışırsan bil ki ferah o kadar yakın.

* * *

Bu örneklerden bazısında, hayatının başında, fakir, muhtaç ve dünyadan hiçbir nasibi olmayan kişileri görüyoruz. Bunların, henüz sakalları çıkmamış, bıyıkları terlememiş ama ümmete yol gösterici imam, dinde ve şeriatta kılavuz olmuş alim konumundadırlar. Fakat daha sonraları bütün kapılar kendilerine açılıyor ve her cihetten üzerlerine nimetler yağıyor.

Hayatın akışı böyledir. Kimin gayretli bir başlangıcı olursa, parlak bir sonuca ulaşır.

Din işi veya dünya işi, kim yaptığı işi sıkı tutar ve hakkını verirse bu yolda başarıya ulaşır.

İlim tahsili yapana, melekler şefkat kanatlarını gerer. Allah'ın yardımı, her dara düştüklerinde onlara çabucak yetişir.

Yokluklar, fakirlikler, açlıklar, çıplaklıklar ve sıkıntılardan öğrenmemiz gereken şudur:

Bu durumda nifaktan uzak durmalıyız. Yokluk anında dalkavukluktan kaçınmalıyız. Rezzak olan ve yegane güç sahibi Allah Teala'dır. Yine şunu bilmeliyiz ki doğrulukta sabır ve hak uğruna fedakarlık avn-i ilahinin anahtarıdır. Salih alim için semavi bir imdattır.

* * *

Yine buradan öğreniyoruz ki, devlet büyüklerine el açmaktan uzak durmak, insanın basiretini kuvvetlendirir. Emr-i bil ma'ruf, nehy-i anil münker yapanın diline, akıcılık getirir. Böyle iffetli insanlar, halk tarafından kabul görür, itibar kazanır. Az olan helal gıda, Allah'ın rızasını mucibtir. Allah, helal rızıkı bereketlendirir. Az ama helal rızık, kişiyi doğru yola sevkeder. Çok ama haramla karışık rızık ise bunun tam aksidir.

Kim aşırı yokluğa ve ihtiyaca rağmen, haramlardan ve şüphelilerden uzak durursa, Allah Teala, karşılık olarak temiz ve helal rızık nasip eder. Kişi böylece hoş şeyler yerse ağızından da hoş, insanlara faydalı, kabul gören ve tesirli sözler dökülür. Bu sözler kalplere şifa, ruhlara da gıda olur.

Görüyoruz ki açlık, susuzluk, yokluk çeken âlimler, öldükten sonra dillerden düşmeyerek zengin oluyorlar. Zahirî olarak da gönüllerdeki güzel anılarda yaşıyorlar. Başlangıcını yaptıkları örnek davranışlar, onlar vefat ettikten sonra da baki kalıyor:

Hayatta iken güzellikleri dünyalıktı
Öldükten sonra insanlara güzel ahlak bıraktı.
Bir şair de şöyle der:
Nice ölümler vardır ki ilim, hatıralarını diri tutar
Cehalet ise ölüme ölüm katar.

* * *

Bu sayfalarda görüyoruz ki bazı âlimler, ilim tahsili için, kitap defter vs. satın alırken, yolculuk yaparken birçok paralar sarfetmişlerdir. Bu paralar ne kadar çok olursa olsun, onların gözünde hiçbir değeri yoktur. Bir şeyler öğrenmek için hocalarla görüşmek, onlardan ilim almak, dünyalara bedeldir. Zengin ama cahil olmaksansa fakir fakat alim olmayı tercih ederler.

“Kim istediğinin ne olduğunu bilirse, bu uğurda harcadıkları gözüne çok gelmez.”⁴⁶³

İlim satılan ve verilen en pahalı şeydir.

* * *

Bazı âlimler, helal ve mübah olan zevklerden de uzak durmuşlar ve kendilerini tamamen ilim tahsiline vermişlerdir. İlmi her zaman bütün dünya lezzetlerine, sevdiklerine, bedenlerinin rahatına ve yatağında gerine gerine yatmaya tercih etmişlerdir.

Geceleri uyanık, gündüzleri gayretli olmuşlar ve gönülleri ilme asla doymamıştır. İlimle meşgul olmaktan, araştırmaktan, mütalaadan asla bıkmamışlardır. Adeta ilimle yatıp ilimle kalkmışlardır. İlim, gönüllerinin arkadaşı, beyinlerinin de devamlı bir ihtiyacı olmuştur. Uyandıklarında akıllarına ilk geliveren ve uyuduklarında da akıllarından en son çıkan şey, ilim olmuştur.

Zahirde ve batında, uyurken, uyanıkken, sevdiğini hiç aklından çıkarmayan, başka hiçbir şey düşünmeyen, sevdiğinde yok olmuş şu duygulu şairin sözleri, bunu ne kadar güzel ifade eder:

Her uykumda en son hatıram sensin

Uyandığımda ilk aklıma gelen sensin

İlim sevgisi bu dereceye ulaşan kişi, elbette ki ilimde otorite olur. Öldükten sonra da güzel hatıraları baki kalır.

Bu âlimlerden bir kısmının da evlilikten kaçındıklarını gördük. Çünkü evliliğin kendilerini, ilim tahsilinden alıkoyacağını düşünüyorlardı. İlme verdikleri vakitlerini, başka hiçbir şeye vermek istemiyorlardı. Bu yüzden, gençlik çağlarından, yaşlanıp vefat edinceye kadar, bekârlığın zorluğuna katlandılar. Bu sabırlarıyla aslında isarda da bulunmuş oluyorlardı. Çünkü kendi ihtiyaçları olan evliliği terk edip ilim öğrenme ve öğretme ile uğraşıyorlardı. Allah kendilerinden razı olsun.

* * *

Ayrıca âlimlerin, vakte ne kadar önem verdiklerine de şahit olduk. Dünyalık işlerini, meşgalelerini terk edip yemeye, uyumaya farzları ve nafileleri edaya, geceleri ihyaya, ilim öğrenmeye ve kitap yazmaya çok dikkatli bir şekilde vakitlerini taksim ediyorlardı. Başta da söylediğimiz gibi bunu yaparken dünyalıktan feragat ediyorlar, yemekten, içmekten, giyinmekten vs. geri kalabiliyorlardı. Bütün bunları bütün vakitlerini ilme ayırabilmek hırsından yapıyorlardı. Çünkü onlara göre ilim, en kıymetli ve en yüce matlup idi. Bu sebeple de dünyanın en güzel nimetlerini bile gözleri görmedi.

* * *

Yine bu misallerden öğrendik ki insanlar, gerçek ilmi, ehlinden alıyorlar. Bu ister bir efendi olsun, isterse de bir efendinin kölesi hiç fark etmez. İlmin kendisi başlı başına bir efendilik ve bir şereftir. İlim aldığın kişinin rengi, ırkı, efendiliği, köleliği, fakirliği veya zenginliği önemli değildir. İlim yüksek bir divandır. Önünde başlar eğilir ve adil bir hâkimdir. Mütekebbirler, krallar ve melikler onun önünde boyun bükürler.

Melikler hükmeder bütün âdemoğluna

Ve bütün meliklere hükmeder ulema

Allah rahmet etsin, İbni Kayyım şöyle der:⁴⁶⁴

İlim zenginliği, mal zenginliğinden daha üstündür. Çünkü insanlar, delillere ve hüccetlere tabi olurlar. Kalpler, ilim zenginliğine tabi olur. Fakat mal zenginliği, ancak bedenleri hükmü altına alabilir. İlim zengini olan kişi en kibirli, en inatçı ve en muhalif olan kişiyi bile etkisi altına alır ve kalbini feth eder. Bütün bu kibirli ilim sultanlığı karşısında zelil ve boynu bükük kalırlar.

İlimsiz sultanlık aslan, kaplan vs. gibi yırtıcıların sultanlığına benzer. İlimsiz ve merhametsiz güç, parçalayıcıdır. Fakat ilim ile sultanlık merhamettir ve hikmettir. Hikmet, her zaman yol göstericidir ve batılın hakkından gelir.

* * *

Görünen o ki bizim içinde bulunduğumuz durumla eskiden ilim öğrenen talebeler arasında büyük bir fark var. Onlar, bir âlimle görüşmek veya bir hadis alabilmek için deve sırtında veya yürüyerek gece gündüz, sıcak soğuk demeden çölleri aşıyorlardı.

Bu yaptıklarından da herhangi bir övgü beklemiyorlardı. Sadece mütevazı bir şekilde susuyorlardı. Bugün, bazılarının yaptığı gibi isimlerinin önüne bir unvan eklemek vs. gibi kaprisleri yoktu.⁴⁶⁵ Kendilerine, göz kamaştırıcı bir ilmî dikkat ve hassasiyet verilmiştir. Azimlerinden, metanetlerinden ve çalışkanlıklarından dolayı, her insaf ve akıl sahibi olan kişi onların önünde saygıyla eğilir. Gerçek âlimler, bütün bunları bir ibadet sessizliği içinde mütevazı bir şekilde, ince zekâlarını en iyi şekilde kullanarak ve hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmadan yaparlar.

Elhamdülillah bugün ilim öğrenmek kolaylaştı. Vasıtalar çoğaldı. Uzak yakın bir oldu. Zaman da, mekân da adeta düdüldü. Fakat bunca kolaylığa rağmen gayret ve azim kalmadı. İlim isteği, aşkı, şevki eskisi gibi değil. Şu an ki İslam âleminin, içinde bulunduğu durumu hepimiz açık ve seçik bir biçimde müşahade ediyoruz. Bununla birlikte âlimlik iddiasında bulunan, âlimlik taslayan ve geçmişlerimizi cehaletle itham eden bir grup insan türedi. Boş boğazlıkla, sapıklıkla ve haddi aşarak müctehitlik iddiasında bulunuyorlar. Boş boğazlığı ve kara çalmayı, geçmiş âlimlerimize karşı bir üstünlük zannediyorlar.

Hâfız İbni Recep El Hambeli, Fadlû İlmis Selef Ala İlmil Halef adlı kitabında şöyle diyor:

“Yeni yetme âlimler çok konuşmakla hataya düşüyorlar. Din konularında çok konuşmayı, tartışmayı, husumeti bir üstünlük olarak görüyorlar. Bu hâlbuki sırf cehaletten kaynaklanıyor. Sahâbenin büyüklerine Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, İbni Mesut, Zeyd b.Sabit (r.a.) gibilerine bir bakıver. Onların konuşmaları, daha alim olmalarına rağmen İbni Abbas’ın konuşmalarından daha azdır. Tebeu’t Tabiinin konuşması Tabiinin konuşmalarından daha fazla. Halbuki tabiun daha alimdir. İlim çok rivayet etmek veya çok konuşmak değildir. İlim kalpteki bir nurdur ki kul onunla hakkı görür. Doğruyu eğriden ayırır. Rasulullah Efendimiz (s.a.v.) cevamiu’l kelim idi. Az konuşur, çok şey ifade ederdi. Bu yüzden çok kıylı kal men edilmiştir.

İbni Mesut şöyle der:

“Siz öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki ulemanız çok fakat hatibiniz az. Öyle bir zaman gelecek ki ulema az fakat ortalık hatip kaynayacak. Çok ilim az kelam övülmüştür. Fakat az ilim çok kelam yerilmiştir. Peygamber Efendimiz de Yemen’lilerin imanına ve fakihliğine dikkat çekiyor. Yemenlilerin farik vasfı da az konuşmalarıdır.

İlim ehli kendilerini hor görürken kendilerinden önceki seleflerini de yüceltmişlerdir. Onların ulaşmış olduğu mertebe karşısındaki acziyetlerini söylemekten asla çekinmemiş selefin fazileti gönüllerinde yer etmiştir. Ebû Hanife (r.a.)’a Alkame ve Esved hakkında bir karşılaştırma yapması istenince verdiği cevap ne kadar güzeldir:

“Biz onları dilimize alabilecek seviyede değiliz ki onlar hakkında bir değerlendirme yapalım.”

İbnü’l Mübarek selefin ahlakı hakkında konuşurken şu şiiri inşad eder:

Sakin bizim hatıralarımızla onların hatıralarını karşılaştırmayın

Zîra yürüyenle oturanı karşılaştırmak doğru değildir.

Kendisini seleften daha üstün ve faziletli gören kişinin ilminin faydası yoktur. Miskin nerden bilsin ki selef Allah korkusu ile az kelam etmiştir. Onlar elbette ki isteselerdi sözü uzatabilirlerdi. Bundan aciz değillerdi. Nitekim İbn-i Abbas (r.a.), dini konularda tartışan kişilere şöyle seslenir:

“Hastalık ve dilsizlik hali hariç, Allah korkusunun bir kulu konuşamaz durumda bıraktığını görürsen bil ki onlar gerçek alimdir.”

* * *

Söz buraya gelmişken, kıvrak zekâsıyla meşhur, tabiinin büyüklerinden Ebû Amr Bin Ala’dan (d. 70-v. 154) bahsetmek istiyorum. Kendisi, yedi kıraat imamından birisidir. Devrinin Kur’an ilimlerinde, kıraatte, Arapça’da, Edebiyat ve şiirde ve nahivde en ileri gelen âlimiydi. Karşılaştığı ve görüştüğü Arapların fasihlerinden yazdığı kitapla, evini doldurmuş hatta tavana ulaşmıştı. Hasan-ı Basri’nin zamanında da ulemanın reisi ve öncüsü konumundaydı.

Bu saygıdeğer imam, kendi haliyle, kendisinden önceki âlimleri arasında kıyas yaparken şöyle diyor:

“Geçmiş âlimlere nispetle biz, uzun hurma ağaçlarının gövdesi üzerindeki filizler gibiyiz.”⁴⁶⁶

Ebû Amr Bin Ala’nın, yaklaşık bin iki yüz sene önce söylediği sözü duyduktan sonra onun hocası olan, tabiinin büyüklerinden, devrinin tefsirde ve kıraatte en büyük âlimi olan Mücahit Bin Cebr El Mekki’ye kulak verelim. Kendisi zühd ve takva sahibi, fakih ve muhaddis bir âlimdir. Hz.Ömer’in hilafeti esnasında dünyaya gelmiştir. (d. 21-v. 104) Kendisi şöyle der:

“-Âlimler gitti, sadece âlimlik taslayanlar kaldı. Bugünün müctehit geçinenleri, geçmişin başıboşlarına denk.” (Ebû Hayseme Tarih-i Kebir)

Bu konuda son sözü, tabiinin büyüklerinden Ubeyd Bin Umeyr El Mekki’ye (v. 68) bırakıyoruz.

Öğrencilerinden Hammad Bin Zeyd, kendisine:

“-Geçmişe nazaran bugün ilim daha mı çok daha mı az?” diye sorar. O da cevaben:

“-Bugün söz çok. Bundan önce ilim çoktu” demıştır.⁴⁶⁷

Ne kadar ince bir teşhis, ne kadar veciz bir tabir, ne kadar doğru bir cevap! Bu cevap, ihlâs sahiplerinin kalbinden fıskıran bir hikmet pınarıdır.

Tabiinin büyüklerinden, Bilal Bin Sad El Eşari, (v. 120) kendi asrındakilerle geçmiştekiler arasında şöyle bir kıyas yapıyor:

“Zahitleriniz dünyalık ister. Müctehitleriniz ihmalkâr ve gevşek. Âlimleriniz cahil. Cahilleriniz ise

* * *

Şimdi, yaklaşık bin üç yüz sene önce bu sözleri söyleyen, ilimde otorite sahibi büyük âlimlerin kendileri hakkındaki sözlerine bakalım. Ve de acaba kendimiz hakkında biz ne söylemeliyiz diye bir düşünelim. Allah, ayıplarımızı, kusurlarımızı örtsün, affına mahzar etsin. Bazılarının tutulduğu gibi âlimlik iddiasında bulunma hastalığına düşar etmesin. Âmin.

Allah rahmet eylesin, İmam Celalettin Ed Devani Eş Şirazi (v. 918) şöyle demiştir:

“Şayet selef uleması, kendilerinden sonrakilerin kaba bir şekilde görüşlerine muhalefet edeceklerini bilselerdi, kitaplarının, kendileriyle birlikte, kabirlerine defnedilmesini isterler ve sadırlarındaki ilmi satırlara geçirmezlerdi.”⁴⁶⁹

* * *

Bu örneklerde gördük ki dârül İslam, doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine dârül ilim haline gelmiştir. Tabi ki bu, ilim uğruna durup dinlenmek bilmeden yolculuk yapan ilim talipleri sayesinde olmuştur. Nasıl bugünkü talebeler okulda, sınıflar arasında koşuşturuyorsa, onlar da memleketler arasında koşuşturuyordu. Bu yolda engel, mani ve sınır tanımıyorlardı. Irk sadece islamdı. Vatan doğduğun yer değil, her yerd.

En zor şartlar altında, yürüyerek yaptıkları bu yolculuklar ilim tahsilinde kemale ulaşma isteğinin bir göstergesiydi. Hatta:

“Kim yolculuk yapmazsa, ilimde güvenilirliği yoktur” denilirdi. Medreseler, camiler, hanlar ve vakıflar bu ilim yolcularına kucak açmış ve İslam beldeleri bu erlerin önünde saygıyla eğilmiştir. Böylece yüzlerce hatta binlerce âlimle görüşüp bilgilerini ve eserlerini artırmaları mümkün olmuştur.

İslam beldelerinin hepsinde bunlar olmaktayken batı karanlık içerisindeydi. Bu bilgilerden ve kaynaklardan mahrum idi. Ancak bugün durum tersine döndü.

* * *

Yine bu sayfalarda, hocanın hocayla, hocanın talebeyle, talebenin hocayla ve talebenin talebeyle olan münasebetlerindeki edebi ve nezaketi gördük. Yemede, içmede, giyinişte her haddü hareketlerinde âleme model olacak davranışlarını gördük. Onlar birer çiçek bahçesi ve şakiyan bülbül idiler. Onları dinlemekten kulaklarımız, onlara bakmaktan gözlerimiz asla yorulmadı.

Şair, İmam İbni Dakik El İd, bu ilim toplantılarını ve ilim ehlinin faziletini gözlerimizde canlandırmak isteyerek şöyle bir şiir yazmıştır:

Her ziyaret ettiğimde gördüm onları ehli hilim

Her taraftan gelirler dolar taşardı gönüllere ilim

Takva bahçesinden ve ilim kâsesinden sunulur hiç kurumazdı dilim

Hiçbir münakaşa duyulmaz herkes birbirinin dilinden salim

Sanma bunu cehaletten, değişik silahlarım var şaşmaz hedefim

Her biri mis kokulu bir çiçek her biri zekâ fışkıran bir âlim.

Bu şiiri söyledikten sonra: “Onların meclisi bal, bizimkiler Ebû Cehil karpuzu gibi” demiştir.

* * *

Bu sayfalarda görüyoruz ki âlimlere verilen lütuf ve maharetler çeşit çeşittir. Bazısının dehası diğerinden üstündür. Bu Allah’ın bir fazlı, lütfu ve hikmetidir. Bir âlimde bütün üstün meziyetlerin bir araya gelmesi elbetteki çok zordur. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed Bin Ahmet Ed-Tilimsani (d. 710-v. 781) şöyle der:

“Allah-u Teala kimi âlimi okumada, kimini anlayıp anlatmada, kimini kitap yazmada, kimini de ibadette üstün kılmıştır. Fakat efendim Ebul Kasım Abdusi’ye bu özelliklerin tümünü bahşetmiş.”⁴⁷⁰ Dilediğini dilediğine ikram eden Rabbimizi tesbih ederiz.

* * *

Bu örneklerde vatanlarından, evlerinden ve çoluk çocuklarından ayrı, seneler boyunca ilim peşinde koşan, diyar diyar dolaşan insanları görüyoruz. Tek kaygıları, ilmi ehlinden öğrenmek ve de doğru öğretebilmek. Bu yolda ömürlerini tüketmişler ve arkalarından gelenlere rahat bir yaşam miras bırakmışlar. Hiçbir zorluk, hiçbir felaket onları yollarından, ilim ehliyle görüşmekten, ilimlerine ilim katmaktan alıkoyamamıştır.

Bunları yaparken kendilerinde bir üstünlük görmediler. Kendilerinden sonra gelenleri minnet altında bırakmadılar. Dinleri ve ümmetleri için yaptıklarını, azımsayarak vefat ettiler. Günlerce süren

açlık ve susuzluklarını, gecelerce süren uykusuzluklarını, hep görmezden geldiler. Bu yaptıklarını, boyunlarının bir borcu olarak bildiler.

Geceleri ihya eden diridir ölse de

Yatıp uyuyanlar ölüdür yese de içse de

Bu çalışma ve gayratlerin, bu kadar sıkıntılara sabretmenin, tek sebebi, kitaplarda okuduğumuz şeylerin hakikatini, gerçekliğini ortaya koymaktır. Çağlar boyunca, yazdıkları eserler gözden geçirildi. Üzerlerinde fikirler yürütüldü. Tenkitler yapıldı ve kararlar alındı. Böylece bu bilgiler, olgunlaştı.⁴⁷¹ Bu yolda sarfedilen bunca emekten sonra, ortaya koydukları eserler güzel bir eldeki, güzel bir yüzüğün taşı gibi pırl pırl parladı.

Artık bu hakikatlere bir itiraz, bir şüphe veya bir tenkit yok. Asırlar boyunca okunması, okutulmasıyla, hakikatini, tam manasıyla ispatlamış oldu. Kulaklarımıza, gönlümüze ve aklımıza, kurumuş toprağı yeşerten bereketli yağmurlar gibi yağdı. Dimağlarımızı, bilginin neşesi ve sevinci sardı.

Geçmişteki âlimlerimizin sözlerini, bu günkü âlim geçinenlerin, derinliği ve temeli olmayan, araştırma ve incelemeye tabi tutulmamış sözleriyle karıştırmamak lazım. Bu sözler, kuru gazete yazılarından ibaret. İkisini de aynı kefeye koymak ne büyük bir haksızlık ve yanlışlık olur.

* * *

Bu hayat hikayelerinde bir kelime öğrenebilmek, bir lafzı tashih etmek, bir hadisi tamamlamak, bir sözü doğrudan asıl söyleyeninden alabilmek, bir sözü doğruluğunu kesinleştirmek için kilometrelerce yürüyen, âlimlerimizi gördük. Bu yolculukları da fakirlik ve yokluklarının yanında vasıtaların yetersiz olduğu bir dönemde yaptıklarına şahit olduk. Onların bu yaptıkları bu gün sanki bize bir hayal bir masal gibi geliyor fakat bunlar birer hakikat. Bazı insanlar bu hadiselerle efsane, mitolojik hikaye gibi baksa da gerçek şu ki onlar azimleri sayesinde bu hayelleri, sabırla, geceleri uyumayarak gerçekleştirmiştir. Allah Teala bu temiz bedenlere merhameti ile muamele etsin.

Eğer olmasaydı Allah'ın yüce sanatı

Kim yerleştirdi bu bedene bu fazileti

* * *

Bu örneklerden, âlimlerimizin, kendi alanlarında, ne kadar titiz ve ne kadar ihtisas sahibi olduklarını müşahade ediyoruz. Bir cümlemin, hatta bir kelimenin bile aslını muhafaza etmek için geceler boyunca uyumadıklarını görüyoruz. Sıhhatinden emin olmak için onlarca kitap araştırdıklarını, hata ve yanlışları ayıklayıp doğru yerine oturttuklarını ve bununla huzura kavuştuklarını, bütün yorgunluklarını unuttuklarını öğreniyoruz. Bu uğurda, mallarını, mülklerini, hatta ömürlerini harcadıklarını görüyoruz.

Okuduğumuz tefsir, hadis, fıkıh, nahiv vs. gibi derslerdeki güvenilirliği sağlamanın ne kadar sorumluluk istediğini ve ne kadar zor olduğunu biliyoruz. Tarih boyunca her kelimenin lafzının, manasının, söyleniş amacının üzerinde dikkatle durulmuş, defalarca didik didik edilmiş ve ayıklanmış, doğruluğu ve kat'iliği kesinleşmiş ve en sonunda bu derece güvenilir hale getirilmiştir. Bu titizliği sadece islam âlimlerinde görüyoruz. Bunun için okuduğumuz ilimlerin kıymetini iyi bilmemiz lazım. Bir kitabı okurken kaç asır öncesinden, ne çilelerle, ne kadar vakit harcanarak bizim önümüze geldiğini ve bunun da sırf Allah rızası için yapıldığını unutmamamız gerekir. Bu işin sorumluluğu, inci, elmas gibi mücevherleri işlemekten daha büyüktür. Maalesef çoğu insan bunun farkında değildir.

Sen de bir gün bir kitap telif edersen veya bir araştırma yapıp bir meseleyi çözersen, bunu kendinden bilme. Allahın bir lutfu ve inayeti olarak bil. Şunu da aklından çıkartma ki, bu yaptıklarının hepsi geçmiştekilerin çalışma ve gayretlerine dayanmaktadır. Onların bu çalışmaları olmasa biliyorsun ki sen de hiçbir şey olamazdın. Bu gayretler sayesinde senin gözün, doğruyu gördü, kulağın doğruyu duydu ve aklın doğruya yöneldi.

Aliyyü'l Kari, şöyle bir hikâye anlatır:⁴⁷²

“Birkaç ulema otuz senede, bir kitap yazmış. Öğrencilerinden biri, otuz sene uğraşmış bu kitabı düzene sokmuş. Kitap hazır hale gelince kitabın güzelliğini ve değerini göstermek için, hocalarının kitabıyla, kendi düzene soktuğu kitabı, bir ulema meclisine taktim etmiş. Oradaki zarif bir insan şöyle demiş:

«-Sen bu kitap için otuz seneni harcadın ve bu hale getirdin. Ama bu kitabın asıl müellifleri olmasa sen bunu başaramazdın.»

Evet, ne kadar doğru bir tesbit.

Bir eser ortaya koyduğunda asla geçmişî göz ardı etme. Benden öncekiler, benim yazdıklarımı yazmadı, sonrakiler de bu noktaya erişemez gibi laflar edip, ben ben deme. Biz lafını asla dilinden eksik etme.

Geçmiş âlimlerimizden görüyoruz ki, onlar ilmin zirve noktasına gelirken asla, ödül, makam, mevki, devlet vazifesi gibi hiçbir taltif beklememişlerdir. Bu gayret ve çalışmalarındaki maksatları, Allah'ın rızasını kazanmak, dine hizmet etmek, Rasulullah'ın sünnetini yaygınlaştırmak ve İslam ilmine, bir nebze olsun katkıda bulunmaktan başka bir şey olmamıştır. Bunun sonucunda bu yaptıklarının

karşılığını daha dünyadayken görmeye başladılar. Hükümdar çocukları, kendilerine hizmette bulunabilmek için yarışa girdiler.⁴⁷³ Ahirette ise bu yaptıklarının karşılığını, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve insanın aklına gelmeyecek lutuflara mazhar olacaklardır inşallah.

Bu fani âlemden göçüp gitmeleri, onları unutturmayacak, dâr-ı bekâda da onları ikram ve tebrikler karşılayacaktır. Bütün bu yorgunluklarını ve başlarına gelen musibetleri unutacaklardır. Bir şair şöyle der:

Tebrikler unutturur geçmişteki kederleri
Mahzunun yüzü aydınlanır, açılır gülleri

* * *

Bu sayfalarda, Arap, Acem, beyaz, siyah, islamın kanatları altına giren herkesin, İslam'a hizmet etmek için her türlü ilim sahasında bir şeyler yapabilme gayret ve yarışı içerisinde olduğunu görüyoruz.

Bütün bu maharet ve üstün zekâ sahipleri, bu hasletlerini, bu kıvrak zekâlarını, İslam'a hizmet ve İslam'ı, haince saldırılardan koruyup, bilgilerini ve tecrübelerini, geçmiştekiler onlara nasıl aktardıysa, gelecektekilere de bozmadan, tahrif etmeden aktarma yolunda kullanmışlardır. Böylece geçmişin, gayrete sevkeden sözleri ve gönle tat veren anıları bize katkısız bir bal gibi ulaşmıştır.

Memleket haberleri ne hoştur

Dostları anmak muhabbeti artırır

Daha çok bahset ondan, aşkı artırıyor hatırası

Evvel de o, ahir de, benim için yok ondan başkası

Sarfedilen bu büyük gayretler neticesinde, İslam kütüphanelerini ağzına kadar dolduran eserler verilmiştir.⁴⁷⁴ Tabi bunların içinde, barbar ellerin yakıp yıktığı, telef ettiği meşhur eserleri saymıyoruz. Malumdur ki Dicle'nin suyu, içine atılan kitaplar dolayısıyla, günlerce siyah akmıştır.

* * *

Bu hatıralardan, İslam kütüphanelerinin ağzına kadar dolu olmasının sırrını öğreniyoruz. Bu sır, elbette ki iman azmi, kalp temizliği ve nefis tezkiyesidir.

Bütün yokluk ve imkânsızlıklara rağmen, ne kadar acayıptır ki bu denli eserler verebilmişlerdir. Bunu, bırakın dostlarını, düşmanları bile takdir etmişler ve önlerinde saygıyla eğilmişlerdir. Çoğunun gayreti ve taşıdığı yük bedenlerinden çok daha büyüktü. Azimetleri, kalemlelerinden daha keskin idi. Elbette ki böyle olan birinin amacına ulaşması zor değildir.

Geçmişte, ecdadımızın çektiği zahmetler, şimdiki neslin rahat ve huzurlu bir şekilde ilim hayatı geçirmesine vesile olmuştur. Şimdiki ilim ehli, klimalı, aydınlık, sıcak günlerde serin, soğuk günlerde sıcak, matbu kitaplar önlerinde en anlaşılır biçimde telif edilmiş olan medreselerde eğitim görmekteler. Hatta bazı okullarda kitaplar bedava veriliyor.

Bu gün artık vasıtaların modernliği sebebiyle, uzak yakın demeden yolculuk yapmak çok kolay ve rahat. Önceden, bir iki ayda alınan mesafelere artık bir günden daha kısa bir sürede gidiliyor. Bir haftalık mesafeler artık bir saat sürüyor. Eskiler sadece bir hadis, bir mesele, bir kitap istinsahı veya bir âlimle görüşebilmek için ne kadar çilelere katlanmışlardır.

Şimdi artık televizyon, bilgisayar vs. gibi vasıtalarla, bir âlimin konuşması, evde otururken dinlenebiliyor. Matbu bir kitabı satın almak çok kolay. Geçmiştekilerin, aylarca vakit harcıyıp ancak elde edebildikleri kitabın, yarım saat içinde, eksiksiz ve kusursuz bir şekilde fotokopisini çekiveriyorlar.

"Bütün zorluklarına rağmen benim yaşadığım bu günle kardeşim Câbir'in yaşadığı günler arasında dağlar kadar fark var."

Allah-ü Teala, bunca sabır gösterip bizlere bu eserleri bırakan, geçmişteki âlimlerimize, rahmetiyle muamele etsin.

Öldüler ve toprak oldu bedenleri

Fakat mis gibi koku yaydı kemikleri

Ebû'l Vefa ibn-i Akil, hocalarının ahirete intikali ile ilgili şöyle der:

"Yüce Yaratıcının, bu âlimlere, sıkıntılarla dolu, bu basit dünya hayatını vermekle yetineceği düşünülemez. O, (c.c.) her şeyin sahibidir. Onların yaşamış olduğu bu kısacık hayat, çeşitli elemelerle doluydu. Allah (c.c.), onlar için, şanına ve keremine yakışacak öyle bir şölen hazırlayacak ki bitmeyen nimetlere, ölümsüz bir bekâya, ayrılık olmayan bir kavuşmaya ve hiç bozulmayan lezzetlere mazhar olacaklar."⁴⁷⁵

Allah-ü Teala, kanlarını, canlarını ve göz nurlarını harcıyarak, bize bu şan şerefi inşa eden, dost, düşman herkesin, kendilerine saygı duyduğu ecdadımıza rahmet eylesin.

Bu günkü ilim yolunda olan gençlerimizi de aziz eylesin. İlim, amel, ahlâk ve eserlerinde, geçmiştekilerin halefi eylesin. Doğruluğu, yeryüzüne yaymalarına yardımcı olsun. Bu doğrulukla gözler aydın, gönüller nurlu ve huzurlu olsun. Mü'minler sevince gark olsun.

Hamd, Âlemlerin Rabbi'na, salât-ü selam da biricik Peygamberimiz, Efendimiz, Muhammet Mustafa

(s.a.v.)'e olsun.

Abdölfettah Ebû Gudde der ki:

“Bu kitabın ikinci baskısını 1394 senesi mübarek Ramazan Ayının 21’inde Pazartesi Günü, Beyrut Şehrinde bitirdim. Bu kitabı okuyanlardan bizleri hayır dualarında yad etmelerini rica ediyoruz. Kendimiz ve diğer tüm müminler için Rabbimizden mağfiret niyaz ediyoruz. Bizleri söz dinleyen ve sözlerin de en güzeline tabi olanlar zümresinden etmesini diliyoruz. O (c.c.) Rahman ve Rahim olandır.”

* * *

Dipnotlar:

1. Hâfız b. Hacer Şerh-ü Fethi'l-Bârî, Ehâdîs-i Enbiyâ (Halk-ı âdem bâbı), 6:362 İsti'zân (Bed'ü's-Selâm bâbı). 11: 3

2. Hâfız b. Hacer Fethu'l-Bârî'de şöyle der: "Bu rivâyet, Âdem (a.s.)'ın yaratılışı ile ilgili olarak yapılan şu yorumu desteklemektedir: "Hadiste geçen 'kendi sûretinde' ifadesinin işâret ettiği zamir Âdem'e aittir. Bu takdirde mana, Allah Âdem'i ilk yarattığı hali ne ise o şekilde vücuda getirdi. Yaratılışında halden hale sokmadı ve zürriyetinde olduğu gibi rahimlerde şekilden şekile çevirmedi. Bilakis Allah kendisine ruh üflemesinden itibaren onu tam ve eksiksiz bir kişi olarak yarattı, şeklindedir. Nitekim akabinde Nebi (s.a.v) 'boyu atmış zira idi' ifadesini getirmiş ve zamir aynı şekilde Âdem (a.s.)'ı işâret etmiştir." 6: 366

3. Yani kendi zira'sıyla yedi zira' genişliğinde. Bu ifade birazdan gelecek dip notta, İmam Ahmed'in Müsned'inden alınan Ebû Hureyre hadisinde yer alacaktır.

4. İmam Nevevî 'Sahih-i Müslim Şerhi'nde (17: 178) şöyle demektedir: "Bu hadise göre Âdem (a.s.) yaratılışının başlangıcında yeryüzünde bulunduğu haliyle yaratılmış ve o şekilde vefat etmiştir. Boyu altmış zira idi. O'nun cennetteki sureti de yeryüzündeki suretinin aynısıydı, değişikliğe uğramamıştı. Hâfız b. Hacer Fethu'l-Bârî'de der ki: "Âdem'in sûretinde cennete girmek; iyilik, güzellik ve uzunlukta Âdem'in özelliklerine sahip olarak cennete girmek demektir. Kimse cennete kendi suretiyle ve malûliyetlerin hâsıl olabileceği şekliyle girmeyecektir. Bu, karalık, topallık, körlük ve bunların dışındaki noksanlık ve kusur gibi durumların cennete girildiğinde son bulacağına delâlet etmektedir." (6: 368)

Bu husustaki pek çok delillerden biri de İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde hasen senetle verdiği rivayettir. (2: 295) Buna göre Ebû Hüreyre (r.a.) Peygamberimiz (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir: "Cennet ehli tüm kusurlardan uzak, sakalı bıyığı çıkmamış, yüzü ağarmış, saçları dalgalı, gözleri sürmeli, otuz üç yaşında genç şeklinde ve yedi zira genişliğinde, altmış zira boyunda Âdem'in yaratılışında cennete girecektir."

5. Hâfız b. Hacer Fethu'l-Bârî'de (6: 367) şöyle demektedir: Her neslin boyca gelişimi kendinden önceki nesilden daha kısa olmaktadır. Söz konusu kısalma bu ümmette sona ermiş ve bu minval üzere istikrar bulmuştur. İ.Tiyn de şöyle der: Hadiste geçen 'yaratılışın eksilip durması', öyle iki saatta ve iki günlük sürede belli olmaz. Bu ancak günler ilerledikçe kişide yavaş yavaş görülen bir değişimdir. Hadisteki söz konusu eksilmede de hüküm böyledir.

6. Aynı şekilde bu hadise göre bir meclisteki topluluğa varan kişi ilk selâmı verecektir. Ayrıca "esselâmu aleyküm" terkibi "o senin ve zürriyetinin selâmıdır" ifadesiyle selâmın başlangıcı için meşru kılınmış, "sana ne selâm vereceklerini iyi dinle" ifadesiyle de Âdem'in ehlinden olanlar ilim öğrenmekle emrolunmuşlardır. Yine hadise göre başta verilen selâmı ziyadesiyle iâde etmek müstehap, selâma mukâbelede bulunmak vâciptir. Bu ancak vacip hükmündedir çünkü selâmın manası karşındakine güven vermek demektir. Bu durumda müslüman, kardeşine selâmla başlar kardeşi de ona icabet etmezse selâm veren selâmını almayanda bir kötülük vehmeder ki bunu o kişiden gidermek selâmı almayanın üzerine vacip olur. Diğer taraftan hadiste bizzat Allah'ın kendisini terbiye etmesi hasebiyle Âdem (a.s.)'ın faziletine ve Allah'ın Âdem'i cennette yarattığından beri selâmın şer'i bir edep olduğuna dair de delil vardır.

7. Hâfız b. Hacer Fethu'l-Bârî'de (1: 153) Buhârî'nin "Mûsâ'nın deniz yoluyla Hızır'a gidişi" şeklinde açtığı bâb için özetle şunları ifade etmektedir: "Başlığın zâhirinden Mûsâ (a.s.)'ın, Hızır'a doğru giderken deniz yolculuğuna çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yoruma açık bir durumdur. Çünkü gerek musannif Buhârî'nin ve gerekse onun dışındakilerin nezdinde şu sabittir ki, Mûsâ (a.s.) kara yolculuğuna çıkmıştır. Yine Buhârî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in bazı rivayetlerinde Mûsâ (a.s.) ve yanındaki hizmetlisinin sığınacakları kayaya gelinceye kadar yürüyerek yolculuk yaptıklarına dair ifadeler yer almaktadır. Hâfız b. Rüşeyd bununla ilgili olarak: "Buhârî nezdinde Mûsâ'nın Hızır'la buluşmak için deniz yolculuğuna çıktığının sâbit olması muhtemeldir." demektedir. Bana göre de Ebû'l-Âliye ve diğerlerinden gelen rivayetler bu ihtimali desteklemektedir. Nitekim Abd b. Humeyd Ebû'l-Âliye'den "Mûsâ'nın Hızır'la bir adada buluştuğunu ve deniz içinde yer alan bir adaya ulaşımın da çoğunlukla deniz yolundan başka bir yolla gerçekleşmeyeceğini" rivâyet etmektedir. Aynı şekilde Abd b. Humeyd, Rebi' b. Enes tarikiyle şu ifadeye yer vermektedir: "Balığın gittiği yoldan su çekilince önü açık bir geçit oluştu. Mûsâ (a.s.) da balığın arkasından buraya girdi ve nihayet Hızır'a ulaştı." Bu da Mûsâ (a.s.)'nın Hızır'a giderken deniz yolculuğuna çıktığını açıklamaktadır. Bu her iki mevkufta haberin râvîleri de sigadır."

Müfessir Kurtubî tefsiri el-Câmi'ü Liahkâmi'l-Kur'an'da (11:12), şunları söylemektedir: "Müfessirlerin çoğunluğu balığın denize gittiği yerde serbest kaldığı ve kendisini adaya ulaştırıncaya kadar Mûsâ'nın balığın peşinden yürüdüğü ve orada Hızır'ı bulduğu görüşündedir."

Bütün bu ifadelerin özeti şudur: Efendimiz Mûsâ (a.s.) ilim öğrenmek ve ilim sahibiyle buluşmak için hem karada ve hem de denizde yolculuk yapmıştır. Büyük bir nebi ve Allah'la konuşmuş bir elçi olduğu halde büyük ihtimalle bu yolda türlü zorluklarla ve ağır meşakkatlerle yüz yüze gelmiştir. Ya onun dışında, bizim gibi sâir insanların hali sizce nasıldır? İlim tahsil ederken muhtemel meşakkatler kaçınılmazdır. Hatta ilim için zorlukları göze almak kaçınılmazdır.

8. Kehf Sûresi, 18/66.

9. Bu kişinin ismi için hem "Hazır" ve hem de "Hızır" denilmektedir. Nitekim her ikişekliyle de rivayet gelmiştir. Aynı şekilde bu kişiye Fethu'l-Bârî'de geçtiği üzere elif lâmlı olarak "el-Hazır" da denilmiştir. (1:154)

10. Bir rivayette "el-Hazır" şeklindeki ifade diğer bir rivayette de elif lâmsız olarak "Hazır" şeklindedir.

11. Kehf, 18/ 63,64.

12. Fethu'l-Bârî, 1:153; 1/158.

13. s.106.

14. 1: 55.

15. Kehf, 18/60.

16. Kehf, 18/66.

17. 2: 471.

18. Sahâbe-i güzîn, Nebilerden (a.s.) sonra rehberimiz, dinde önderimizdir. Üzerimize düşen onlara tâbi olmak, hürmet göstermek ve yollarından ayrılmamaktır. Kıymetli sahâbi Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle demektedir: "İçinizden kim birine tâbi olacaksa Muhammed (s.a.v)'in ashabına tâbi olsun. Çünkü onlar kalben bu ümmetin en samimleri, ilmi açıdan en yetkinleri, en az tekellüfe girenleri, en doğru gidişata sahip olanları ve en güzel davranış gösterenleridir. Onlar Allah'ın kendilerini Nebi (s.a.v)'in sohbeti ve dinini ikame etmek için seçtiği bir topluluktur. Onların sözlerine tâbi olun ve gücünüz yettiğinde ahlâklarına ve yaşadıkları hayata sımsıkı sarılın. Çünkü onlar dosdoğru bir yol üzerindedir."

Hâfız b. Abdî'l-Ber bu haberi "Câmi'u Beyânî'l-İlmi ve Fazlihî" adlı eserinde 'Süneyd' tarikiyle İ. Mesûd'dan rivayet etmiştir. Oysa senette yer alan Katâde b. Mes'ud'a yetişmemiştir. (2: 97) Bu yüzden haberde inkita' vardır.

İ. Esir (rahimehullah) bu rivayete "Câmi'ul-Usûl" de yer verir ve der ki: "Bu Rezîn'in kitabında bulduğum bir hadistir. Ben ona "Usul"de rastlamadım." İ. Mes'ud'un sözü onda şu şekildedir: "Kim bir yol tutacaksa bu dünyadan göçüp gidenlerin yolunu tutsun. Çünkü yaşayanın fitnesinden emin olunmaz. İşte o göçüp gidenler Muhammed (s.a.v)'in ashabıdır. Onlar bu ümmetin en faziletlipleri, kalben en samimî olanlarıdır..." (1: 292)

İ. Esir'in sözünün bir benzerini de Şeyhu'l-İslâm İ. Teymiyye (rahimehullah) "et-Tedmüriyye" adlı risalesinin sonunda rivayet ederek onun İ. Mesûd'a nispetinin kesin olduğunu belirtmiş, aynı şekilde Ezra'i de "Şerhü'l-Akîde et-Tahâviyye"sinde söz konusu rivâyete yer vermiştir. (s.370). Söz konusu bağlamda onların bu farklı rivayetlerinin arasını buldum.

İ. Hazm sahâbenin tarifine, faziletine ve onların karşısında bize ne gerektiğine veciz bir ifadeyle işaret ederek "el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm" (5: 89) ve "el-Fasl Fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal" adlı kitaplarda şunları söylemektedir: "Sahâbenin her biri, bir saat bile olsa Nebî (s.a.v)'le beraber olmuş, birkaç kelime veya bundan daha fazla da olsa Nebî (s.a.v)'in sözünü duymuş veya aklında tuttuğu tek bir iş de olsa Nebî (s.a.v)'e tanık olmuş kişilerdir. Nifaka devam eden ve ölünceye kadar böyle bilinen münafıklar sahâbî değildir. (4: 201)

"Hepsi de âdil, imam, faziletli, makbul kimselerdir. Onlara hürmet edip, çokca saygı duymak, onlar için istiğfarda bulunmak ve sevmek boynumuzun borcudur. İçlerinden birinin tasaddukta bulunduğu bir tanecik hurma bizden birinin malından verdiği sadakadan daha faziletlidir. Yine onlardan birinin Nebi (s.a.v)'le bir kerecik oturması içimizden birinin hayatı boyunca yaptığı ibadetten daha faziletlidir. Herhangi birimize devamlı tâ'atle dolu uzun bir ömür verilse de bu, Nebi (s.a.v)'le birkaç saat beraber olmuş bir sahâbinin ameline denk değildir. Allah'ın Resulü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Ashabımı bana bırakın. Sizden birinizin Uhud kadar altını olsa ve bunu Allah yolunda infak etmiş de olsa onlardan birinin infak ettiği bir ya da yarım ölçek tahılın sevabına ulaşamaz." Ne zaman ki, aradaki bu imkânsız farka rağmen akıl sahibi biri çıkıp sahâbeden birine yetişmeyi arzularsa onun anlayışı kıt demektir. İmam Tekuyyüddîn es-Sübki, Zebîdî'nin "İhyâ Şerhi"nde geçtiği şekilde şöyle demektedir: "Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'den sonra gelen hatta diğer sahâbilerden sonra gelen hiç bir kimse onların mertebesine ulaşamaz." (1:176,177)

İmam İ. Cevzî "Bir şeyin manevî güzelliği görünüşünden daha çok sevilir. Ebû Bekir'i, Ömer'i, Osman'ı ve Ali'yi (r.a.) fizikî görünüşlerinden dolayı değil maneviyatlarından ötürü seviyoruz. (İ. Müflih el-Hanbelî, el-Âdâbü's-Şer'iyye, 2: 204)

19. 6: 400.

20. 6: 400.

21. 7: 132.

22. Hadisin lafzı Müslim'e aittir.

23. 16: 27. (Ebû Zer'in (r.a.) faziletleri).

24. Bu zemzem suyunun bereketiyedir.

25. Yani yemek yiyeni nasıl doyuruyorsa, ilaç içene nasıl şifâ veriyorsa Allah'ın bahsettiği bereket ve vasıfla zemzem de onu içeni doyurur ve hastalıklarına şifâ verir. "Hastalıklara şifâ verme" ifadesi Sahih-i Müslim'de yoktur. İ. Ebî Şeybe'nin ve Bezzâr'ın 'Müsned'indeki bir hadisin rivâyetinde yer almaktadır. Hâfız el-Heysemî der ki: Suyûtî'nin "el-Câmi'u's-Sağîr"inde ve onun Münâvî'nin "Feyzu'l-Kadir"ine yaptığı şerhinde geçtiği üzere Bezzâr'ın râvileri sağlamdır. (4: 64) Münâvî de söz konusu eserinde şöyle demektedir: "Zemzem'in "doyurucu bir gıda" oluşunun anlamı onda kişiye uzun müddet yetecek besin gücü bulunmasıdır. Ancak Ebû Zer'de olduğu gibi samimiyet şartıyla. Nitekim o kilo

almış ve şişmanlamıştır. Bir de Zemahşerî'nin zikrettiğine göre dilde "hâza't-ta'âmu tu'mun" ifadesi kullanılmaktadır ki yediği yemeğin kişiye tokluk vermesi demektir. Buna göre ifadenin mânası "yiyeceklerin en hayırlısı ve en iyisi" anlamına gelir. "Hastalıklara şifa vermesi" ise kesin bir inanç ve gayet samimî bir bağlılıkla içildiği takdirde hissi ve manevi açıdandır. Bu yüzden zemzem suyunu içen her kesin dünyevî ve uhrevî taleplerine ulaşmaya niyet etmesi gelenek halini almıştır."

26. Hâfız b. Hacer "Fethu'l-Bârî"de (7: 132) Ebû Zer'in Müslüman olması ile ilgili olarak İ. Abbas ve Abdullah b. Sâmit el-Gıfârî rivâyetlerinin arasını uzlaştırmaya çalışmıştır.

27. 1: 167.

28. Bu kişi, Hâfız b. Hacer'in "Kitâbü'n- Nikâh" bahsi'nde tahkîk ettiği gibi (9: 244) Evs b. Havaliyyü'l-Ensârîden başkası değildir.

29. Buhârî'de, sahâbeden bazısının ilim öğrenmek için yolculuğa çıkması ile ilgili olarak Ukbe b. El-Hâris'ten rivâyet edildiğine göre; Ukbe, Ebî İhâb b. Aziz'in bir kızıyla evlenmiş ve bunun üzerine kendisine siyâhî bir cariye kadının gelerek "Ben Ukbeyi ve evlendiği kadını emzirmiştin." demiştir. Ukbe de ona: "Ben, senin beni emzirdiğini bilmiyorum. Bana bunu daha önce haber de etmedin." şeklinde cevap vermiş, ardından bineğiyle ikâmet ettiği Mekke'den Medîne'ye hareket etmiş ve meseleyi Hz.Peygambere sormuştur. Resûlullah (s.a.v) de: "Gerçek söylendikten sonra bu beraberlik nasıl devam eder?" diye cevap verince Ukbe hanımını boşamış ve başka bir eşi nikâhlamıştır." (Kitâbü'l-İlim,1: 184)

30. 1: 157.

31. s. 110- 118.

32. 1: 159.

33. Hâkim en-Neysâbü'rî "Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis" adlı kitabının (s.9) "Hadis İlimlerinin Dalları" ile ilgili bölümünde şöyle der: "Bu Câbir b. Abdullah ki, sahip olduğu pek çok hadise rağmen sırf tek bir hadis öğrenmek uğruna ilimde kendisi gibi veya gerisinde bulunan biri için uzunca bir yolculuğa çıkmıştır."

34. 2: 226.

35. s. 321.

36. s.279.

37. Bakara, 2/213.

38. s.70.

39. Bu kişi İbrâhîm b. Osmân olup 441 yılında Filistin şehirlerinden Gazze'de doğmuş, Horasan şehirlerinden Merv ve Belh arasında vefât etmiş ve cenâzesi Belh'e taşınarak 524 senesinde buraya defnedilmiştir. Allah rahmet eylesin ve mekânı cennet olsun.

40. "Câmi'u Beyânî'l-İlmi ve Fazlihî"1:94; Bu şiddetli iştiağ, ilmin en detay noktasını öğrenmeye yönelik değildir. Burada sözü edilen yolculuk, o günün âlimlerine mahsus olarak -hatta idâreceleri de buna dâhildir- yalnızca tek bir kelime öğrenmek içindir. İmam Ebî Ahmed el-Askerî'nin "Şerhu Mâ Yeka'u Fihit-Tashîf ve ve't-Tahrîf" adlı eserinde (s.3-4) şu ifadeler yer almaktadır: "Ebû'l-Abbas b. Ammâr, Süleymân b. Ebî Şeyh Yahyâ'dan şöyle işittiğini haber vermiştir: el-Esma'î bir gün Benî Ümeyye'den yahut da zannımca Benî Mervân'dan bahsetti ki onlar ilme çok düşkünlüler. Devamla şunu söyledi: Onlar Şâmda iken galiba bir şiir beyti veya bir haber yâhut da eyyâm-ı arapla ilgili bir konuda ihtilâf etmişler ve bunun üzerine Irak'a meseleyi anlatan bir posta göndermişler.

Yine Ebû Ubeyde'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Her gün Basra'da Katâde'nin kapısında eğleşip ona bir haberi veya nesebi yahut da şiiri sormak için Benî Ümeyye tarafından gelecek bir süvâriyi gözler dururduk. Katâde insanların en geniş bilgiye sahip olanıydı.

Ebûbekir Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd de Abdül-Melik el-Misma'î'ye ulaşan senetle şunu rivâyet eder: Benî Mervân'dan iki kişi bir şiirin beyti hakkında ihtilâfa düşmüşler ve durumu Katâde'ye sorması için bir süvâri göndermişler.

Devamla Ebû Bekir'in anlattığına göre Benî Mervândan bir adam kendisine gelmiş ve Katâde'ye şöyle sormuştur: Kîdda günü (eyyâmı araptan) Tağlib kabilesinden Amr ile Âmir'i kim öldürdü. O da "Onları Cahder b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe öldürdü" diyerek cevapladı. Bunun üzerine soruyu onun bakakaldı. Daha sonra Şam'dan tekrar Katâde'nin yanına döndü ve: Tamam, onları Cahder öldürdü. Fakat ikisini beraber nasıl öldürdü? diye sordu. Katâde de: "Sırayla onun karşına çıktılar ve tek tek dövüştüler. Birini mızrakladı birine de demir yüksükle vurdu. Yani onları teker teker yere çaldı." cevabını verdi.

41. el-Kifâye Fi'l-İlmi'r-Rivâye, s, 403.

42. el-Bidâye ve'n-Nihâye, 9:100.

43. el-Muhaddisü'l-Fâsilü Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î, s.224.

44. 1: 81,84.

45. İfadenin doğrusu burada geçtiği gibi 'eşek sabrıyla' şeklindedir. "Tezkiretü'l-Huffâz"da "Ruhsuz bir beden gibi (cemâd)", "Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ"da "Güvercin sabrıyla" şeklinde gelmiştir. Bunların her ikisi de tahrîftir! Zîrâ 'eşek sabrı' darbı meseldir. Nitekim Meydânî'nin " Mecma'i'l-Emsâl"inde (s.383) 'Eşekten daha sabırlı' ifadesi yer almaktadır. Yine Seâlibî'nin "Simârü'l-Kulûb Fi'l-Muzâf ve'l-Mensûb" (s. 371) eserinde şu ifadeler geçmektedir: Büzürcümhür'a sorulmuştur ki, "Elde ettiğin şeylere nasıl ulaştın?" O da: " Karganın erkenciliği gibi davranarak, eşek gibi sabrederek" şeklinde cevap vermiştir. Sabır konusunda "eşek sabrının" darb-ı mesel yapılması eşiğin âdî işlere dayanmasından ve kimsenin ona ihtimam göstermeyişindendir." İşte eşek bunlara rağmen sabreder.

46. Hatîb el-Bağdadî “el-Câmi’ Li Ahlâkî’r-Râvî ve Âdâbî’s-Sâmi” de (2: 183) Hammâd er-Râviye’den şöyle rivâyet etmektedir: “Araplar şöyle diyordu: Dört şey bizim ilgimizi çekmiştir; Karga, domuz, köpek ve kedi. Karga erkenden çabucak davranması ve gece olmadan da süratle geri dönmesiyle...”

47. Sünen, 1: 136; Rihle Fî Talebî’l-Hadis, s.144.

48. Tarihü’l-İslam, 5:4; Tezkîrâtü’l-Huffâz, 1:108.

49. Kendisi Malik, Ebû Hanife, Sevrî ve diğer imamların arkadaşlarındandır.

50. Tertîbü’l-Medârik, 3.110; Meâlimü’l-Îmân; Tekmile, 1:241.

51. 1: 8

52. Menâkıbü’l-Îmam Ahmed, s.25,26.

53. Sıfatu’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müsteftî, s.78.

54. el-Bidâye ve’n-Nihâye, 10:336.

55. 1: 73.

56. Saydu’l-Hâtır, s. 246, 175. Fasil.

57. 1: 114.

58. 2: 524.

59. 1: 123.

60. Dimeşkteki Zâhirî Kütüphânesinde onun Ahmed b. Hanbel’den tedvîn ettiği bazı meselelere dair yazma bir nüsha vardır.

61. Âlâmü’n-Nübelâ; 13: 292; el-Menhecü’l-Îmam Ahmed Fî Terâcimi Ashâbi’l-Îmâm Ahmed, 1: 177; İhtisâru’n-Nablûsî litabâkâtî’l-Hanâbileti, s.79.

62. Mihne: Emevî Halifesi Me’mûn (198-218) zamanında Halifenin de desteğiyle Kur’an’ın mahlûk olduğu görüşü ortaya atılmış, âlimler bu konuda imtihana çekilmiş ve hatta insanlar bu fikri kabul etmeye zorlanmışlardır. Me’mûn’dan sonra Halife Mû’tasım (218-227) ve Vâsık (227) devrinde de söz konusu baskılar artarak devam etmiş Ahmed b. Hanbel gibi farklı görüşte olan ehli sünnet alimleri hapse atılmış kimisi de baskı ve cezaya uğramamak için düşünmediğini söylemek zorunda bırakılmışlardır. İşte söz konusu baskı ve şiddetin hâkim olması ve âlimlerin zorla imtihana tabi tutulması hasebiyle tarihte bu döneme ‘mihne’ dönemi denilmiştir. (M)

63. Cerh ve Ta’dil: Hadiste râvinin tenkidi ve tetkiki ile ilgili kavramlardır. Buna göre cerh; “Adâlet veya zabt sıfatını iptal ve ihlâl edici bir kusur sebebiyle raviyi tenkit ile rivayetlerinin iyice tetkikini istemektir.” Ta’dil (tezkiye) ise; “ Râvinin âdil ve zabıt olduğuna hükmederek rivayetlerin sıhhatini ortaya koymaktır.” (M)

64. Hâfız ez-Zehabî “Târîhi’l-İslâm”da Bakî b. Mahled’in hâl tercümesinde bu haberin bir yönüne işâret etmiş ve orada Bakî b. Mahled’in şu sözlerini zikretmiştir: “ ...Yalnız başımızayken ve ben dilenci kılığındayken bana hadis rivâyet ediyordu. Nihayet bende üç yüze yakın hadis toplandı.” Bakî’den gelen bu son cümleye Zehabî’nin şu ifadesiyle ilâvede bulunalım: Ahmed b. Hanbel’den gelen herhangi bir hadise ulaşmak için “Müsnedü Bakî” adlı eseri gözden geçirdim fakat bulamadım.”

Zehabî’nin “Müsnedü Bakî”de Ahmed b. Hanbel’in herhangi bir hadisinin olmadığı ile ilgili bkz. Ekrem el-Ömerî, “Bakî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Müsnedihî”, s.39-41. Hâfız ez-Zehabî “Siyerü Âlâmi’n-Nübelâda” Bakî b. Mahled’in söz konusunu anlatımının kabul edilemez olduğuna hükmetmiş ve sıhhatini tenkit etmiştir. (13: 294) Dr. Ekrem el-Ömerî de söz konusu eserinde bunu reddetmiş ve çok iyi tahlilde bulunmuştur. s. 39-41.

65. Âbâtü’l-ibl: Sabır, çalışma ve gayretinin büyüklüğünü ifade eden bir deyim. (M)

66. Münâvele: Hadis alma yollarındandır. Şeyhin kendisinden nakil ve rivayet etmesi için talebesine bir kitap veya yazılı bir hadis vermesine denir. (M)

67. Yani sıhhat günlerinde hastalık akla gelmez. Hastalık düşüncesi hatırandan uzak olduğu için insanın azmi güçlü olur, emelleri çoğalır ve hırsı artar.

68. Ağır hastalıklarda da sıhhat akla gelmez. Nefse hayal kırıklığı, azimsizlik ve ümitsizlik hâkim olur. Çünkü sıhhat elbisesi insanın bedeninden çıkmıştır. Bu yüzden insanın hatırına sağlık gelmez! İmam Ahmed’in (r.a.) sözü Hûd suresinin başlarında yer alan Allah’ın (c.c.) şu sözünden mülhemdir: “Şâyet insana, tarfımızdan bir rahmet tattırır da sonra onu çekip alırsak, muhakkak o çok ümitsiz ve nankör olur. Ama ona dokunan bir zarardan sonra, kendisine bir nîmet tattırsak, mutlaka “ Başımdan bütün kötülükler gitti.” diyerek sevinir ve övünür. Ancak her iki halde de sabredip sâlih amel işleyenler müstesnâ. Onlar için mağfiret ve büyük bir ecir vardır.” (11/9-11)

Hâfız b. Kesir tefsirinde şöyle demektedir: Allah (c.c.) burada, rahmet ettiği mü’min kulları hariç, insandaki kötü bir ahlakı haber vermektedir. Buna göre nimetten sonra bir felâkete uğradığında insan ye’s’e düşer. Sanki daha önce Allah’tan hiçbir hayır görmemiş ve hiçbir ferahlık ummamış gibi, gelecek için ümitsizlik, geçmiş ve hâli hazır için de nankörlük hâsıl olur.

Bunun gibi insan başına gelen felâketten sonra nimete kavuşursa artık bana herhangi bir zarar ve kötülük erişmez der. Eline geçen şeyle sevinçli ve başkasına karşı da övünge ve mağrurdur. (3: 540)

69. Hindistan ve Pâkistandaki bazı ulemanın bu durumunda güzel bir örnek vardır. Çünkü daha sonra istediklerinde mürâcât etmek için büyük üstatlarının meclislerindeyken, onların bütün sözlerini ve kelimelerini yazıyorlar ve bu yazdıklarına “melfûzâtüşşeyh” ya da “melfûzât” diye isim veriyorlardı.

70. Bakî b. Mahled -rahimehullah- H.276’da Endülüs’te vefât etmiştir.

71. Târîhü’t-Türâsi’l-Arabî, 1: 238.

72. Tezkîretü’l-Huffâz, 2: 63; Siyer, 13: 291.

73. Takdimetü’l-Cerh ve’t-Ta’dil, s.359.

74. Fersâh yürümeyle bir ya da yarım saatlik mesâfe olup üç mildir ve beş kilometreye yakındır. M'ucemu Lârus el-Arabî, 'mîl ve bâ' maddesi. Üstad Ahmed el-Hüseynî'nin eserinde genişçe açıkladığı gibi bazıları fersahın ölçüsünü beş kilometreden daha fazla takdir ederler. Delîlü'l-Müsâfir, s.7-22.

75. Vâsıt: Irak'ta Basra ile Kûfe arasında kadim bir şehirdir. (M)

76. Tehzîbü't-Tehzîb, 11: 387.

77. 238.haberde yer almaktadır.

78. Hâfız ez-Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, 2: 227.

79. Hâfız es-Sem'ânî, el-Ensâb, 1: 169; Hâfız ez-Zehebî, a.g.e, 2: 789.

80. Cüz: Sahâbeden veya daha sonra gelen birinden rivayet edilen hadislerin bir araya toplanması ile meydana gelen kitaplara 'cüz' denir. (M)

81. (Ebû'l-Hasen Hayseme b. Süleyman b. Haydara el-Kurşî el-Trablusî), Hâfız ez-Zehebî, a.g.e, 3/858.

82. Cebele, Lâzıkıyye yakınlarında Şâm denizi sahillerinde bir beldedir. Mûcemü'l-Büldân, 2: 104; Kâmus sâhibi, şârihi ve diğerleri de "cebele" şeklinde telâffuz ederler. Bugün ise Şam'daki insanlar "celbe" şeklinde söylerler. Şüphesiz buradan hadisçiler çıkmıştır. Yusuf b. Bahr el-Cebeli ve onun dışındaki bazı hadisçiler onlardandır. Yâkût Mûcemü'l-Büldân'da bunların hayat hikâyelerine yer vermiştir. 2: 105-106.

83. Berâe, 2.

84. Yâkut el-Hamavî, Mu'cemü'l-Üdebâ, 12: 219-220; Zehebî, el-İber, 2: 268, Tezkiratü'l-Huffâz, 3:856.

85. el-İrşâd Fî Tabakâtî'l-Bilâd.

86. 217. haberde onunla ilgili ayrıca bilgi gelecektir.

87. (İmam, seyyah, hafız, siga, Muhammed b. İbrahim el-İsbahânî), Zehebî, a.g.e, 3: 973;

88. Muhaddisler, üstatlarının rivayet ettiği hadis mecmuasına "nüsha" ismini verirler. Bu nüsha çoğu kişi tarafından bilinir ve rivayeti meşhur olur.

89. (Hâfız, Seyyah, Ebû Abdullah b. Mende) a.g.e, 3: 1032.

90. Hâfız el-İrâkî "Şerh-i Elfiye"sinde (2: 233) "Âdâbü Tâlibi'l-Hadis"le ilgili beyitlerin şerhinde şöyle demektedir: "Çok fazla üstadı olmakla bilinmiştir: Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Yûnus b. Muhammed el-Müeddep, Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî, Ebû Abdullah b. Mende, Kâsım b. el-Bağdâdî gibi. Bize altı bin üstatтан kayıt tuttuğunu söylediği rivayet edilmiştir.

91. Semâ: Hocanın ezberinden veya yazılı bir metinden okuyarak rivayette bulunması; öğrencinin, hocadan bizzat duyarak bu rivâyeti almasına 'semâ' denir. (M)

92. Muksirûn: Hz. Peygamberden çok sayıda hadis rivayet edenler. (M)

93. (Hâfız, İmam, Zâhid, Şeyhülislâm, Ebû Müslim Abdurrahmân b. el-Bağdâdî), Zehebî, a.g.e, 3:979.

94. (Hâfız, İmam, Sünnetin önderi, Ubeydullah b. Hatem Ebû Nasr es-Siczî) a.g.e, 3:1119.

95. Hâfız el-Kureşî, el-Cevâhirü'l-Mudiyye Fî Tabakâtî'l-Hanefiyye, 1: 157.

96. Ricâl ilmi: Hadis ilminde hadisi rivâyet eden ve hadis senedinde yer alan râvilerle 'ricâl' denir. Buna göre hadisi rivâyet eden kişilerin ilmî, ahlâkî ve benzeri durumlarının bilinmesi hadisin sıhhatiyle yakından ilgilidir. Hatta hadisin metni kadar önem arzeder. Bu bağlamda hadis ilmi bünyesinde râvilerin söz konusu özelliklerini inceleyen bir bölüm oluşmuştur ki, buna ricâl ilmi denir. (M)

97. Ensâb: Neseb İlmi. (M)

98. Şurût: Evlilik, muamelat ve her türlü akitlerle ilgili anlaşma terimlerini bildiren ilim. (M)

99. Mukadderat: Zekat ve miras'ın dağılımı ile ilgili ilim. (M)

100. (Ebû'l-Muzaffer b. Sem'ânî Mansur b. Muhammed el-Mervezî el-Hanefî/eş-Şafi) Sübkî, Tabâkâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ.

101. (Ebû Zekerîya Yahya b. Ali et-Tibrîzî) Kıftî, İnbâhu'r-Rüvât, 4: 22; İbn. Hallikân, Vefayâtü'l-Âyân, 2: 233; Yâkût, Mûcemü'l-Üdebâ, 20: 25; Zehebî, Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 19: 269.

102. Bu kitap hacimli on beş cild halinde Kâhire'de basılmıştır. O'nun müstedrek'i de bir cild halindedir.

103. (Ebû'l-Fityân Ömer b. Abdulkerîm b. Sa'dûye ed-Dahistânî er-Ravvâsî) Sem'ânî, Ensâb, 6: 179; Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 4: 1237.

104. Zehebî'nin Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ'ında (12: 406) geçtiği üzere Buhârî'ye hafıza gücünü artıran bir ilâç soruldu. O da buna aşağıdaki gibi cevap verdi: "Muhammed b. Ebî Hâtim Verrâk Buhârî der ki: Ebû Abdullah el-Buhârî'nin hıfz için Belâzûr denilen bir ilâç içtiğini duydum. Bir gün yalnız kalmışken ona: "Kişinin içip hafızasına yarayacak bir ilâç var mı?" diye sorunca dedi ki: "Bilmiyorum." Sonra bana dönüp devamla: "Hafıza için, kişinin yaptığı işin üzerine düşmesinden, tetkik ve tahkikte devamlılığından daha faydalı hiçbir şey bilmiyorum."

Bu cevaptan anlaşılıyor ki, Buhârî -rahimehullah- tetkik ve tahkik ederek hadis ezberliyordu. Bu Allah'ın bazı kullarına tahsis ettiği nâdir bir imtiyazdır. Her tetkikte bulunan için söz konusu olmaz.

105. İmlâ: Bir hadis şeyhinin kendisine müracaat eden veya oluşturduğu hadis meclislerine katılanlara hadis yazdırmasına denir. (M)

106. İsimleri ezberde tutmak aralarında bir bağ olmadığından ezberi en zor olan şeylerdendir. Maşallah hafızası ne kadar kuvvetliymiş!

107. Bu uzun haberi müşahade edenin içini parçalayan şey Ömer er-Ravvâsî'nin ilim yolunda şiddetli soğuktan parmaklarını kaybetmesidir. Burada onun hâl tercümesine etraflıca yer verdim. Çünkü onun

söz konusu hayat hikâyesi aşağıdaki gibi pek çok fayda ve benzersiz durumları ihtivâ etmektedir:

1-Söz konusu haberde Ömer er-Ravvâsî'nin ilim öğrenmeye başlamasına değinilmektedir ki bu, babası Râvvâsî'nin dükkânına gelen hadis âlimi Ebû Mes'ud e-Becelî'ye ilmine hürmeten sunduğu ikram ve iyiliğiyle başlayan enteresan bir olaydır.

2- Hâfız Ömer er-Ravvâsî ilim öğrenmek için diyar diyar dolaşmıştır. Nitekim Ebû Ca'fer el-Hemedânî onun için: "Hadis için dünyayı dolaştı." demektedir. Zaten babası kelle sattığı için kendisi de bildiğin üzere fakîr birisidir.

3-Dikkati çeken bir durum da onun üç bin altı yüze kadar varan pek çok üstada sahip olmasıdır. Bu, bize o insanın hoşuna giden her çiçeğe konan bir arı misali yeryüzünün değişik bölgelerindeki ustaları nasıl dolaştığını düşündüren gerçekten büyük bir sayıdır. Sanki gurbet ve yolculuğu evi gibi kabul etmiş ve bu âdetâ şu beyitlerde olduğu gibi onun için bir vatan hâline gelmiştir.

Ne erler var, ne yere sığar ne göğe,
Çünkü hepsi ilim peşinde gitmekte,
Gider gider de bulur meskeni gurbette,
Çünkü bilir vatan onun için seferde.

4- Metinde hocaları ile ilgili geçen bir cümle var ki, bu da onun ilimdeki yüksek derecesini ve ilim tahsilindeki konumunun değerini ortaya koymaktadır. Öyle ki, Hatip el-Bağdadî ve İ. Mâkûla gibi hocaların önde gelenleri bile onun ilmine müracaat etmişlerdir.

5- Ayrıca şaşırtıcı derecede güçlü bir hafızaya sahip olduğu görülmektedir. Nitekim onun için "ayaklı kütüphane" denilmiştir. Ve yine ondan hadis almaya gelen huzûrundaki yetmiş kadar talebenin isimlerini bir defada ezberlemiştir.

6- Yine İmm Ebû Hamid el-Gazalî'nin -rahimehullah- "Sahih-i Buhârî"yi Ebû Sehl el-Hafs'tan almamışken "sahîhayn"ı ondan alması da nadir örneklerden biridir. Bu durum İmam Ebû Hamid el-Gazâlî'nin hayatında parıltılı bir ışıktır.

7- Öte yandan sûfî Gazâlî'nin selefî bir muhaddise ikramda bulunması görülmektedir. Bu ayrıca aralarında karşılıklı müsâmaha, saygı ve takdirin söz konusu olduğunu göstermektedir.

8- Ömer er-Râvvâsî'nin selef ulemâsı gibi fakir, az hadis rivâyet eden, çoluk çocuklu büyük bir âileye sahip biri olduğu da anlaşılmaktadır.

9- Ayrıca muhaddislerin, hafız bir hadisçinin, hocasından okuduğu ve aldığı nüshanın dışında bir kitaptan hadis rivayet etmesini hoş görmedikleri görülmektedir. Muhaddislere göre bu durum, "zabt" sıfatını daha da güçlendiren bir emaredir.

10- Bir başka husus, H.5. asırdan itibaren mezar taşlarına vefât tarihlerinin düşülmesidir.

11- Ömer er-Ravvâsî'nin ilim yolunda soğuktan parmaklarından olması da dikkati çeken diğer bir husustur. Kalbinde ilme olan iştîyak ne kadar da güçlü öyle! Bu iştîyak Allah içindir. Yoksa buna nasıl güç yeter?! 41. haberde de Zemahşerî'nin soğuktan ayaklarını kaybetmesi gelecek. Daha önce geçtiği üzere İ.Rûmî beytinde bir gerçeği dile getirmiş:

Etmeseydi şu âleme tecellî, mûcize-i ilâhî,
Göremezdin etle kemik âdemden bir fazileti.

108. Zehebî, a.g.e, 4: 1287.

109. "Kivâmü'sünne" lâkaplı, İsmail Hâfız, Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed et-Teymî el-İsbahânî.

110. (Kadî Ebû Bekir Muhammed b. Abdu'l-Bâkî el-Ensârî el-Bezzâr el-Bağdâdî), Hâfız İbn. Recep el-Hanbelî, Zeylû Tabâkâtî'l-Hanâbileti, 1:193.

111. (Mahmud b. Ömer el-Havârzimî ez-Zemahşerî), İbn. Hallikân, Vefayâtü'l-Âyân, 2: 82.

112. Buna benzer bir haber 38. Haberde Ömer er-Ravvâsî ile ilgili olarak gelmişti. Ben de Filistin müftüsü Allâme, mücâhid, Şeyh Muhammed Emin el-Hüseynî'den "Kış günü Moskovada iken kulaklarını silen bir adam gördüğünü ve soğuğun şiddetinden kulaklarının eline geldiğini" duydum.

113. (Ebû'l-Vakt Abdu'l-evvel b. eş-Şeyh el-muhaddis el-Mu'ammer Ebû Abdullah İsâ b. Şu'ayb b. İbrâhîm es-Siczî) Zehebî, Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 20: 303-309.

114. Âlî isnâd: Hadisin ravisi ile Hz. Peygamber arasında veya o hadisi rivayet eden meşhur hadis imamlarından birisi arasında en az sayıda ravinin bulunduğu isnattır. Yine tanınmış hadis kitaplarından birinin musannefine en az ravi ile ulaşabilen isnatta Âlî isnat olarak adlandırılır.(M)

115. Zehebî bu isimlerin büyük bir kısmını vermektedir.

116. İran'ın batısında Irak sınırında bir bölgedir. (M)

117. Ribât: İslam ülkesini düşmana karşı korumak ve savunmak için serhadlarda ve hudud boylarında savaşçı dervişler için inşa edilen zâviyelerdir. Ayrıca genel olarak tekkelere de ribât ismi verilir. (M)

118. Yedi yaşındaki bir çocuğun hadis öğrenme sevgisi, isteği ve arzusuyla yanıp tutuşması nedir böyle!? Takip ettikleri ne ilginç ve şaşırtıcı bir yol! Yaşıtları oyun, eğlence şeker ve tatlı yemekle meşgulken babasının, yürüyerek katdeceği mesafelerin meşakkatini azaltmak, azmini güçlendirmek, kuvvet ve sebatını artırmak için taşları ona taşıması ve sonra da teker onları elinden atması...

İşte bu ateşli iştîyâklarla sünnet, dili Arapça olmayan bu beldelerdeki acem müslümanların sadrında yasağı. Dilleri Arapça değildi belki ama bu insanların kalplerinde ve evlâdlarının akıllarında Arapça ve sünnet sevgisi vardı. Allah üstâdımız muhaddis, fakîh, şeyh Muhammed Bedr Âlem el-Mirtehi el-Hindî'ye rahmet etsin, kendisi şöyle derdi: "Arapçayla konuşmak ibâdettir. Bundan dolayıdır ki, onlar kâbiliyetlilerini, dâhîliklerini, mahâretlerini ve medeniyet birikimlerini Arapça'yı muhafazada ve sünnete hizmette kullandılar. Bu beldeler bu şekilde muhaddislerin, büyük muhaddislerin yöneldiği,

titiz ve araştırmacı şeyhlerin bir araya geldiği mekânlar ve büyük lügat imamlarının çıktığı, edîp ve belâgatçıların yetiştiği yerler haline geldi. İşte bu Allah'ın fazlıdır.

119. Yâsîn, 26-27.

120. (Abdu'l-Kerîm b. Muhammed el-Mervezî)

121. et-Tâcû's-Sübki, Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, 7:180; Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 4:1316; Nâcî Sâlim, et-Tahbîr Fi'l-Mu'cemi'l-Kebîr, 1: 19-28; eş-Şeyh Abdurrahmân el-Muâllimî, el- Ensâb, 13-17, 24-28.

122. Cem: Hadisleri toplayıp bir araya getirmektir. Tasnif ise hadisleri konularına göre düzenlemek. (Mütercim)

123. Müellif Ebû Gudde'nin Ebû Sa'd'ın rihleleriyle ilgili olarak harf sırasına göre verdiği yaklaşık yüz yetmiş kadar şehir ve kasabaların isimleri için bkz. Safahât, 85-86 (M)

Bu yerler, Ebû Sa'd es-Sem'ânî'nin ilim tahsîl etmek için seyahatlerinde ziyâret ettiği şehir ve kasabaların en meşhurlarıdır. Bu sayı gerçekten hayret verici bir durumdur. Ancak bu konuda o yalnız değildir. Bilakis onun benzerleri de vardır. Ondan önce vefât etmiş olan (ö.517) İmam Hâfız el-Müfîd er-Rahhâl ed-Dakkâk (Muhammed b. Abdu'l-Vâhid el-İsfahânî) onlardan biridir.

Zehebî onunla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Dakkâk Sâlih, fakîr, iffetli, sünneti yaşayan ve ona tâbî olan biriydi. Kendisi şöyle derdi: "İlk olarak 474 yılında Serahs'ta imlâda bulundum. Hadis öğrenmek için Tûs'a, Herât'a, Belh'e, Merv'e, Buhârâ'ya, Semekand'a, Kirmân'a, Cürcân'a, Nîsâbûr'a geldim." Zehebî devamla şunu ilâve eder: "Yüz yirmi yer ismi sayıp durmaktadır. Sonra da şunu söyler: İsfahan'da kendilerinden hadis yazdıklarım Allah'ın izniyle binden fazladır. Rihledeyken yazdıklarım da bini aşkındır." Tezkiratü'l-Huffâz, 4: 1256.

Kadı İ. Hallikân da onun hakkında şunu demektedir: "Emâlî'sinin bir yerinde şöyle der: Fakih, Abdullah b. Muhammed b. Gâlip Ebû Muhammed el-Cîlî vedâlaşırken ağladı ve şu şiiri söyledi:

Haydi vedâ zamanı deyince dostlar artık,
Onlar inci döktü gözlerinden bizse akik.
Boşaldı üstümüze şerâb misâlî ayrılık,
Sekri gitmez onun asla başımızdan artık.
Aktı ardlarından gözyaşlarım oluk oluk,
Onlar yaşa gark oldu, benimse içimi yaktı ayrılık.

124. Münîre Nâcî, et-Tahbîr Fi'l-Mûcemi'l-Kebîr, 1: 19.

125. Müellif Ebû Gudde'nin zikrettiği oldukça geniş bir listeyi içeren bu eserler için bkz. s.87.90.

126. (Hâfız, allâme, Şeyhü'l-İslâm, Ebû Tâhir, Ahmed b. Mahmûd es-Silefî, el-İsfahânî)

127. Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 4: 1298-1304.

128. Sübkî, Tabâkâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, 6: 32-41.

129. Müslümanlar nezdinde Kur'an'ı anlamak için nasıl "tefsir" bir ilim haline gelmişse Kur'an'ın okunması da (kıraat) kendi içinde bir ilmî disiplin haline gelmiş, belirli kâide ve esaslara bağlanmıştır. Bu anlamda 'on imamın her birisinden veya onların şartlarını hâiz bir başkasından gelen vecihlere kırâat, yine bu on imamın ravilerinden her birinin bildirdiği vecihlere de "rivâyet" denilmektedir." (M)

130. Bunların dışındaki daha pek çok yer ve hadis aldığı hocalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Safahât, s.92-93

131. Dinleme yolu ile. (M)

132. Mûcemu Meşyahati İsfahân; Mûcemu Meşyahati Bağdât ve Mûcemu's-Sefer.

133. 2/329. Kıymetli üstât eş-Şeyh Alî et-Tantavî'nin baskısından.

134. İfâdetü'n-Nâsih Fit'ta'rîf bisenedi'l-Câmi's-Sahîh; 103.

135. (Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd b. El-Hasen b. Hibetillâh b. Mahâsin b. İbn. Neccâr, el-Bağdâdî) Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 4/1428.

136. Bir müellifin şartlarına uygun olduğu halde kitabına almadığı hadislerin başka bir kitapta toplanmasına 'istidrâk' bu kitaplara da 'müstedrek' denir. (M)

137. Bu isimler için bkz. Safahât, 97.

138. Bu eserlerin ayrıntılı listesi için bkz. Safahât, 97.

139. (Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdü'd-Dâim b. Ni'meti'l-Makdisî, el-Hanbelî) Zehebî, el-İber, 5/288; İ. Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 13: 257; Safdî, Nüketü'l-Himyân Fî Nüketi'l-Umyân, 99-100; İ.Şâkir, Fevâtü'l-Vefeyât, 1: 46.

140. Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, s.177.

141. Kadî, fakîh Ebû Muhammed el-Mervezî (Yahyâ b. Eksem b. Muhammed et-Temîmî el-Üseyyidî) ile ilgili olarak şöyle gelmiştir: Kendisi aşağıda geleceği üzere yirmi bir yaşındayken Basra kadılığını üstlenmiştir. Abdullah b. Mahmûd el-Mervezî Yahyâ b. Eksem'i şöyle derken işittim demektedir: "Kadî, emir ve vezîr oldum. Fakat hadis yazanların "Allah senden râzî olsun, kimi zikredeceksin?" sözünden daha tatlı hiçbir söz kulağıma girmemiştir. Tehzîbü't-Tehzîb, 11: 183.

142. Çok yolculuk ettiklerinden yıkamaya vakit bulamıyorlar ve bu yüzden de elbiselerinde toz toprak kalıyordu.

143. Halife Me'mûn Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Hârûn er-Reşîd b. Mansûr

144. İrakeyn: Geçmişte Kûfe ve Basra'ya verilen isimdir. (M)

145. Râmehurmüzî, el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î, s.180; Hâfız el-Hatîp el-Bağdadi, Şerafû Ashâbi'l-Hadis, s.92.

Hâlîfe Me'mûn eski dönemdeki melik çocuklarının âdeti üzere ulemâdandı. Küçüklüğünde ilim aldı,

edep ve ahbâr okudu, fıkıh öğrendi. Beldesinde ve dışarıdan hadis-i şerîf aldı, ayrıca kendisi rivâyette bulundu. Siyer-i Âlâmî'n-Nübelâ'da hâl tercümesinde de açıklandığı gibi hâfızası sağlamdı. Bkz.10:272-280; 169. haberde Nadr b. Şümel'le beraber onunla ilgili de bilgi gelecektir.

Me'mun'la ilgili yine şöyle rivayet edilmektedir: "Reşit, hac yaptıktan sonra Kûfe'ye geldi ve kadı Ebû Yusuf'a: "Muhaddislere söyle, hadis rivayet etmek için bize gelsinler." dedi. Abdullah b. İdris ve İsa b. Yunus dışında hepsi geldi. Bunun üzerine Emin ve Me'mun'ın İ. İdris'e doğru gittiler ve o kendilerine yüz hadis rivayet etti. Me'mun da "Ey amca, ezberden tekrarlamam için bana izin verir misin?" deyince amcası: "Tamam" dedi. Tekrarlayınca amcası hafızasına hayret etti.

Sonra İsa b. Yunus'a gittiler o da kendilerine hadis rivayet etti. Bunun üzerine Me'mun ona on bin dirhem verilmesini emredince onları kabul etmedi ve "Resûlullah (s.a.v) in hadisinin üstüne şerbet olmaz" dedi. Siyer, 10/276; Tezkiratü'l-Huffâz, 1/281.

Yine Me'mun'la ilgili şöyle haber verilmektedir: "Küçüklüğünde ilim okudu ve yine kendisinden rivayette bulunuldu, Fıkıh, Arapça ve eyyâm-ı nâsda mâhir oldu. Ulemânın büyüklerinden sayılıyordu. Büyüdüğünde önceki ilimlere eğildi ve Felsefe'de ustalaştı. Bu da onu Kur'an mahlûktur demeye götürdü!

Abbas oğullarından kararlı ve azimli, bilgili ve hilim sahibi, zeki ve görüşlü, cesur, lider ve müsamahakâr biriydi. Her Ramazan Kur'an'ı otuz defâ hatmediyordu.

Yahya b. Eksem şöyle der: "Me'mun hadis rivayet etmek istediğini söyleyince ben de "Buna mü'minlerin emîrinden daha lâıyk kim var?" dedim. O da "Bana bir minber getirin" dedi ve üzerine çıktı. Bize ilk rivayet ettiği "İmri'ü'l-Kays cehenneme giden şu'arâ sancağını tutacaktır." hadisiydi. Sonra otuz kadar daha hadis rivayet edip minberden indi. Ardından bana dönerek "Ey Yahya, meclisimizi nasıl buldun?" diye sordu. Ben de "Hâssı ve âmmı aydınlatan saygın bir meclis, deyince "Sizde bir halâvet göremedim. Asıl meclis dediğin eski elbiseleri ve elinde hokkası olanların meclisidir." dedi.

Ardından elinde hokkası olan yabancı bir adam Me'mun'un önüne atıldı ve "Ey müminlerin emiri, yolda parasız pulsuz kalmış ehl-i hadisten biriyim" dedi. Bunun üzerine Me'mun "Şu bapta hıfzında ne var?" diye sorunca onun hakkında herhangi bir şey zikredemedi. Bunun üzerine çok geçmedi Me'mun bâbı da dâhil hadisi senediyle tahdîs etti. Sonra Me'mun ona başka bir bap hakkında sordu ve adam bununla ilgili de bir şey zikredemedi. Me'mun yine hadisi senediyle tahdîs etti ve ardında da arkadaşlarına dönerek: "Bunlardan biri üç gün hadis öğrenir, sonra da bana para verin, ben ehl-i hadistenim!" der. Siz de ona üç dirhem verin." dedi.

146. Yani çok hadis yazmakla meşgul olduklarından elbiseleri mürekkebe bulanıyordu. Böylece mürekkep onlar için başkalarının nezdindendeki güzel koku mesabesinde oluyordu.

147. O faziletli muhaddisler, halkalarının içine katılıp senetlerinde zikredilmek istenen kişilerdi. İşte İslâmın Bağdat, Basra, Merv, Herât, Belh, Isfahan, Nisâbü, Tûs ve diğer en meşhur şehirlerinde Nizamiye medreselerinin kurucusu, meşhur ve dirayetli âlim, vezir Nizâmü'l-Mülk (408/485)

Çok hadis aldı, rivayet etti ve imlâda bulundu, Şâfi fıkıhında derinleşti, âdâbı öğrendi, ilme teşvîk edip talebeye bol bol hediye verdi, ulemâ ve sâlihleri saydı, hayrât vakıflarını çoğalttı, ulemâya karşı son derece alçak gönüllüydü. Onun zamanı ehl-i ilimin en iyi günleriydi. Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, 4: 318.

et-Tâcü's-Sübki Vezîr Nizâmü'l-Mülk ile ilgili olarak şunu anlatmaktadır: "Kardeşi Abdullah b. Alî şöyle demiştir: "Kardeşim Nizâmü'l-Mülk, Rey'de hadis imlâ ediyordu. Bu işi bitirince "Şüphesiz ben yaptığım bu imlâ işine ehil olmadığımı biliyorum. Fakat ben kendimi hadis nakledenler kervanına katmak istiyorum."

148. el-Muhaddisü'l-Fâsilu Beyne'r-Râvî ve'l-Vâvî, 220, 221.

149. Rihle: İlim öğrenmek gayesiyle yolculuk yapmak. (M)

150. Hâfız b. Salâh eseri "Ma'rifetü envâ'ı ilmi'l-hadis", s.210 (Ma'rifetü âdâbu tâlibi'l-hadis)

151. 5: 113 (Evkâtü's-salavaât)

152. Hatîp Bağdâdî, el-Câmi'u Liahlâkı'r-Râvî ve Âdâbî's-Sâmi'ı, 2/174.

153. İ. Cemâ'a, Tezkiratü's-Sâmi'ı ve'l-Mütekelim Fi Âdâbî'l-Âlimi ve'l-Müte'allim, s.71.

154. Tezkiretü'l-Huffâz, 1: 194.

155. Hâkim, Müstedrek Ale's-Sahîhayn, 1: 106; İbn Abdilber, Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fazlihî, 1785; Hâfız İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 8: 298.

156. Yâni insanlar içinde Allah'ın resulüyle birarada yaşayan ve onun sözünü dinleyen ashâptn çok sayıda kimse vardır. Onlar varken insanların senin gibisine ihtiyaçları olmaz. Büyük ulemanın yanında sana ihtiyaç duymadıklarından senin ilim öğrenmen bu insanlara fayda sağlamaz.

157. Abdullah İbn Abbâs (r.a.) ilim yazmaya ve tahsiline hiç ara vermiyordu. Fazl b. Muhammed babasından o da dedesinden şöyle rivayet etmiştir: Abdullah b. Abbâs'a şöyle denilmiştir: "İlmi nasıl yazıyorsun?" O da "Sevinçli olduğumda o benim hazzım, üzüldüğüm zaman da tesellîmdir. İbn Adîm el-Halebî, Târîh-i Halep, Nizâmü'l-Mülk'ün hâl tercümesi.

158. Ebû Hayseme en-Nesâî, "Kitâbü'l-İlm", s.141.

159. Zehebî, Târîhü'l-İslâm, 4: 32.

160. Dârimî, Sünen, 1: 105.

161. Zehebî, Târîhü'l-İslâm, 4: 279.

162. Dârimî, Sünen 1: 121. (Müzâkeratü'l-ilm)

163. (Ebû Hişâm Mugıyre b. Mıksem ed-Dabî, el-Kûfi) Zehebî, Târîhü'l-İslâm, 5: 302; Tezkiratü'l-

Huffâz, 1: 143.

164. Ebû Hayseme en-Nesâî, Kitâbü'l-İlm, s.135; Dârimî, Sünen, 1: 120 (Müzâkeratü'l-İlm); Hâfız b. Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, 5: 205-8: 297.

165. Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 1: 253; Mîzânü'l-İ'tidâl, 1: 240.

166. Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 1: 277.

167. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 250.

168. İ. Cevzî, Menâkıbü'l-İmâm Ahmed, s.61; Zehebî, Târîhü'l-İslâm, Hocamız Ahmet Şâkir'in - rahimehullah- tahkîkiyle, s.63; et-Tâcü's-Sübki, Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ, 2: 28.

169. Muhammed Mahlûf el-Mâlikî, Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye Fî Tabakâti'l-Mâlikiyye, 62 ayrıca 1119.

170. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 291-309 Mağrib baskısı, 2: 465-480 Beyrût baskısı; Ebû Bekir el-Mâlikî, Riyâzü'n-Nüfûs, 1: 172-189 ve onun hayatından bahseden diğer geniş kaynaklar.

171. Kevserî, Bülûğu'l-Emânî Fî Sîreti'l-İmâm Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî.; s.15.

172. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 361.

173. Ebû Hâtim, el-Cerh ve't-Ta'dîl, 2/3:140; Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 361.

174. İbn Cevzî, Menâkıbu'l-İmâm Ahmed, s.26.

175. İbn Cevzî, a.g.e, s.31. Bu ve bundan sonraki iki haber bu bölümdeki konumuzla ilgili değil. Bunlara Ahmed b. Hanbel'in ilim öğrenmedeki büyük hedefini yeterince beyan etmek için, istidrad kabilinden, yer verdim.

176. A.g.e,32.

177. Bu İmam Ahmed'in Abdurrahman el-Bağavî'ye cevabı. Dört senelik bir eğitimde "Sübülü's-Selâm"dan iki yüzü veya üç yüzü geçmeyen bazı hadisleri okuyup sonra da çıkıp onun için "Hadis bölümünden mezun olmuştur" diyen kimseye ne dersin?! Bu kişi ne biliyor peki? Mezun olmuş hadişçilerin çoğu bugün bu minvâl üzeredir!!

178. Bu, muhaddislere göre hadis ezberleme ve rivâyet etme mertebesinde en yüksek ünvândır. Buhârî'ye bu unvan verilmiştir. Buhârî'den önce ve sonra on ikinci asra kadar bu ünvanın verildiği kişilerin isimlerini bir araya getirdim, yirmi altıya ulaştı. Bu isimleri mühim hadis araştırmaları içinden, bu ünvanla alakalı olan ve ona benzer ünvanlarla beraber, "Ümerâü'l-Mü'minîn Fî'l-Hadis" ismini verdiğim kırk sayfalık bir risâlede tedvin ettim. Bu, notlandırmalarda bulunduğum "Cevâbu Hâfız el-Münzirî An Es'iletin Fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl" adlı risâledir. 1411 senesinde Beyrut'ta bir cild halinde basılmıştır.

179. İ. Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 11: 25

180. İmam Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Lügât, 1: 75; et-Tâcü's-Sübki, Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ, 2:220,226.

181. Aydınlatma için böylesi sürekli uğraş ve uzun süreli sabır nerede günümüzün ilim talipleri nerede!? İstedığımız zaman, hiç zorlanmadan lambayı adeta ışıık hızıyla yakıyoruz ve ortamı en güzel şekilde aydınlatıyoruz. Ne rahatsız edici bir koku ne de insanın içini daraltan is söz konusu. Maşallah onlara, ilim öğrenmek için nasıl da gayret gösterdiler! Nasıl da sabrettiler!

182. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 114.

183. Önceki ulemânın unutkanlıkları, ilme dalmaları ve kendilerini kaybetmelerinden bir örnek! Buna benzer bir unutkanlık da 98. numarada gelecek olan "sahih" sahibi İmam Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neyşâbü'ri'ye âittir. Bu unutkanlığı onun ölümüne sebep olmuştur. Kıymetli tâbiin Katâde b. Diâme es-Sedûsî'nin unutkanlığı da bunlardan biridir. Katâde dedi ki: Hiçbir şey unutmadım. Ardından da "Ey oğul, ayakkabılarımı getir" deyince çocuk: "Ayakkabıların ayağında!" dedi.

184. Hatîp Bağdâdî, Târîhi Bağdât, 3:419.

185. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3/122; İlmâ', s.235.

186. Sıyânetü Sahîh-i Müslim b. İhlâl ve'l-Galat ve Hımâyetühû Minel'l-İşkât ve's-Sekat, s.64. İbn Salâh'ın bu kitabının ismi uzundur. Bu uzun isim, garb ulemâsının bazı kitaplarına verdikleri başlıklara benzemektedir. Örnek için bkz. Safahât, s.125.

187. Hatîp Bağdâdî, el-Câmi'u Llihâlâkı'r-Râvî ve Âdâbis-Sâmi'î, 2: 138; İmam Müflih el-Hanbelî, el-Âdâbü's-Şerîyye ve'l-Minahu'l-Mer'îyye, 2/148.

188. İfadede geçen 'taylasân'la ilgili olarak 185. haberde değinilecektir. O ulemânın zînetidir.

189. Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 3: 830.

190. Zehebî, a.g.e, 3: 893.

191. (Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed ellâhmî eş-Şâmî et-Taberânî) Zehebî, a.g.e,3/912,915.

192. Kıftî, İnbâhu'r-Ruvât Alâ Enbâhi'n-Nühât, 2:119.

193. (Ebû Nasr Hârûn b. Mûsâ b. Sâlih b. Cendel el-Kaysî) Kıftî, a.g.e, 3: 362.

194. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 4: 636

195. İbn Hallikân, Vefayâtü'l-Âyân, 1: 152

196. Yâkût el-Hamevî, Mû'cemü'l-Üdebâ,17/181-182.

197. Bîrûnî gibi birinin rûhun teslim edileceği ölüm anında ilme olan büyük ilgisi! Bu olay ondan önce ve sonra ulemânın büyüklerinden birkaç kişiden daha tekrarlanmıştır. Hayatlarının bir yönünü ortaya koyması için bu rivâyetlerin biraraya getirilmesi gerekir. Burada bundan başka örnekleri zikredeceğim. Böyle bir olay 167. ve 168. haberde geleceği üzere Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yûsuf'un başına gelmiştir.

İmam Ebû Yûsuf'un talebesi İbrâhim b. Cerrâh et-Temîmî (ö.217) nin hâl tercümesinde şöyle

anlatılır: Kendisi der ki: “Ebû Yûsuf hastalandı ve ziyâret için yanına geldim. O’nu baygın vaziyette buldum. Kendine gelince bana “Şu meselede ne dersin?” dedi. Ben de “Bu halde mi?” deyince “Bunda bir beis yok, öğrenelim, belki onunla kurtulan kurtulur” dedi. Sonra da devamla “Ey İbrahim, şeytan taşlarken hangisi daha faziletli; kişinin yürüyerek mi yoksa binekli olarak mı atması?” şeklinde sordu. “Binekli” deyince yanıldığımı söyledi. Ben bu sefer “Yürüyerek” deyince yine “Hata ettin” dedi. Bunun üzerine, Allah senden râzı olsun söyle o zaman, dedim. Dedi ki: “Kişinin yanında duâ için duruluyorsa efdal olan cemreyi yürüyerek atmaktır. Eğer durulmuyorsa efdal olan binekli atmaktır.” dedi. Sonra yanından kalktım evinin kapısına ulaştım ki içerden onun için kopan feryâdı işittim! O ölmüştü!”

İşte böyleydiler! Ölüm bütün şiddeti ve acısıyla onlara çökmüş, nefes alıp vermede hırıltılar şiddetlenmiş, baygınlık hâkim olmuşken, öğrenmek ya da öğretmek için ölümün nefesini kestiği o halde, kendilerine gelince bazı fer’î ilmî meseleleri soruşturuyorlardı.

Yâ Allah! Son nefeste de olsa ilim kalplerinde nasıl kıymetli? Akıl ve zihinleri ilimle nasıl da meşgûl! O anda ne eşini ne çocuğunu ve ne de değerli bir yakınını, ancak ilmi hatırlıyorlar. Allah’ın rahmeti üzerlerine olsun. Böylelikle ilimde ve dinde imâm oldular. Muvaffık el-Mekkî, Menâkıbı Ebî Hanîfe, 1: 481; Kerdî, Menâkıp, 2: 405; İbn Ebû’l-Avvâm, Fadâilü Ebî Hanîfe ve Ashâbihî; Hâfız el-Karaşî, el-Cevâhirü’l-Mudîyye Fî Tabakâtü’l-Hanefiyye, 278-283.

Onlar bizim babamız, bana banzerlerini getir,

Bizi topladığında meclis bir araya Ey cerîr.

198. Hâfız İbn Asâkir, Tebyînü Kizbî’r-Müfterî Fîmâ Nüsibe ile’l-İmâm Ebi’l-Hasen el-Eş’arî, 278-283; et-Tâcü’s-Sübki, Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-Kübrâ, 5: 174-180.

199. (Hâfız el-Humeydî) Zehebî, Tezkiratü’l-Huffaz, 4: 1219

200. (Ahmed b. Alî), Tâcüddîn es-Sübki, Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-Kübrâ, 6:30.

201. 8: 97

202. 15, 170-176, 238-240, 250-251, 300, 356-357.

203. Şû’be b. Haccâc der ki: “Bir insanın evinde hokka gördüğünde ona merhamet et. Eğer yanında bir yiyecek varsa ona yedir.”

204. 8.haber.

205. 1: 64. (Öğrencinin âdâbı) Şeyh Muhammed Necîb’in baskısından.

206. Bunlar İmam Şâfi’nin fakirlikle ilgili bazı sözleridir. Konuyla ilgili ona âit bazı cümleler 132,135 ve 139. haberlerde gelecektir. 170. haberde de doğumu ve vefatına değinilecektir.

207. Zehebî, Tezkiratü’l-Huffâz, 1. 314.

208. Yâkût el-Hamevî, Mûcemü’l-üdebâ, 12:239.

209. Kadı İyâz, Tertîbü’l-Medârik, 4: 804, Beyrut baskısı; 8: 118 Mağrib baskısı.

210. Nefhu’t-Tabîb,1: 358; ed-Dîbâcü’l-Mezheb, s.120.

211. s.56.

212. Bu cümle, zaman itibarıyla İmam Şâfi’nin doğumundan önce vefat eden Tâbiînden İmam Muhammed b. Şihâb ez-Zührî’ye âittir. Kendisi 150’de doğmuştur. Zehebî bunu Ubeydullah b. Dırâr’ın hâl tercümesinde anlatır. Mîzânü’l-İ’tidâl, 3: 110.

İbrahim en-Nazzâm der ki: “Komşunun bir cenazesi varsa ve senin evinde de ufak tefek de bir şey yoksa cenazeye gelme. Çünkü toplum içinde senin başına gelen musîbet komşunun cenâzesinden daha büyük olup senin evin mâteme daha lâyıktır!” Şerhu’l-Uyûn, İbn Nübâte, s.230. Ayrıca bakz. 210. haber.

213. İ. Kesîr, el-Bidâye ve’n-Nihâye, 10: 330.

214. Menâkıbü’s-Şâfi’î, 2: 149-150.

215. İmam Ebû Hanîfe’nin öğrencisi ve İmam Şâfi’nin de şeyhidir. Bu sözü aynı şekilde Hatib Bağdâdî de rivâyet etmiştir. Camî, 1: 39

216. Bünn: Acılı türde yapılan bir şeydir. Kâmûs, 9: 145. Kâmûs Şârihi der ki: “ İbn Sem’ânî Ensâb’ta şunu der: Bünn turşu türü bir şeydir.

İ. Beyhakî Menâkıbü’s-Şâfiî de bu haberdan sonra der ki: Bünn; Şâmât ve Mısır’da yağın arta kalanından yapılan ve gurabânın fakirliklerinden katık ettiği bir tür yiyecektir.

Menâkıbü’s-Şâfiî’de ‘içini yaralayan’ ifadesi ‘içini yakan’ şeklinde gelmiştir. Belki bu da kelimeyle ilgili ikinci bir rivâyettir? Yâhutta asıl kelimeden bir tahrîftir. 2: 150.

‘Bünn’ lâfzı burada doğrudur. Bu bağlamda başka kelime söz konusu değildir. Hadis râvilerinden ve etbâuttabîinden biri olan Abdullah b. Akîl’in şöyle bir sözü nakledilir: “Ancak ve ancak hadis ezberliyoruz. Çünkü içimizi bünn yaralamıştır.” Râmehurmîzi, el-Muhaddisü’l-Fâsıl, s.203. Bu hadisin muhakkiki ‘bünn’ lafzını hatalı bulmuş ‘bür’ diye düzeltmede bulunarak şöyle demiştir: “ Doğrusu ‘bür’dür. Ekmeği kastederek bu kelimeyi söylemiştir. Bu şekliyle ibârenin mânâsı tamamlanmış ekmeği katıksız yemeleri içlerinde yara yapmıştır.”

Bu hatada Hâtib’in “Câmî” adlı eserinin muhakkiki de onu izlemiş ve aynı şekilde ‘bün’ kelimesini hatalı bulmuş ve ‘bür’ şeklinde düzeltilmesi gerektiğine hükmetmiştir! Bütün bu yorumlar hatalı ve yanlıştır!

217. Hatib Bağdâdî, Câmî, 1: 39.

218. Suyûtî, Tedrîbü’r-Râvî, 345. s.245.

219. (Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf)

220. Suyûtî, “el-Menhecü’s-Seviyyü ve’l-Menhelü’r-Reviyyü Fî Tıbbi’n-Nebevî”. Bu kitabı Hindistan’da Râmbûr kütüphânesinde 1382 yılında buraya yaptığım rihlede gördüm. Kütüphâne

numarası ilmi hadis içinde 799'dur.

221. İlmin ve ulemânın izzeti ile ilgili Asmâ'nın kasidesine değinilirken, bkz. kitabın sonlarında 343.numara.

222. İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-Âyân, 1: 325.

223. İ. Hallikân, a.g.e, 2. 13; Safdî, el-Vâfi bi'l-Vâfi, 2.92.

224. Sabır; Acı ilâç.

225. Aydurs'un "en-Nûr's-Sâfir" adlı eserinde gerçekten uzunca bir hâl tercümesi vardır. s.140.

226. İbn. Muflih el-Hanbelî'nin "el-Edebü's-Şer'îyye" sinde olduğu gibi, 2: 258; Bu eser İbn. Muflih'in lâtif beyitlerinden oluşmaktadır. İb. Recep el-Hanbelî de onları " Zeyli Tabakâti'l-Hanâbile" deki geniş tercemesinde zikretmiştir.

227. İbnü's-Sükkît, Râşid b. Dirvâs olduğunu söyler.

228. Vefâyâtü'l-Âyân, 1: 514.

229. Kıftî, İnbâhü'r-Rüvât, 1.93.

230. İbn. Hallikân, Vefâyâtü'l-Âyân, 2:212.

231. Bu beyit Buhtirî'nin divânının'da yer alan kasidesindendir. 3/1980, 1964, Kâhire.

232. Tâcü's-Sübkî, Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, 2: 188.

233. Kitâbu Teşrifi'l-Fakr Ale'l-Ginâ; Hâfız ez-Zehebî bu eseri yazma halindeki "Târihü'l-İslâm" da 329 senesi olayları içinde Hâfız İbn Hacer de "Lisânü'l-Mizan"da (3: 254) zikretmektedir.

234. Hâfız b. Hacer, Ref'u'l-Isr an Kudâti Mısır.

235. İbn Münzir, Lisânü'l-Mizân, 5: 28.

236. 127, 132-135. haberler.

237. Bu ifadeleri onun "Medâricü's-Sâlikîn" adlı eserinde görebilirsin. 2: 442-443.

238. Tahsînü'l-Kabîh ve Takbîhü'l-Hasen, s.40.

239. Kendisi İsârü'l-Hak ale'l-Hak ve daha başka nefis ve faydalı eserlerin sahibidir.

240. s.14-36. Hâfız ed-Delîcî söz konusu eserinde 'felâket' ve 'mevlûk' kelimelerinin manası ile ilgili şöyle demektedir: 'mevlûk' lafzını acemlerin önde gelen kişilerinden aldık. Kullandıkları yerlere göre onlar bu lafızla fakirliğinden ve yoksulluğundan ötürü nasipsiz insanı ve insanlar içinde ihmal edilmiş kişiyi kastederler. Ne "Sihâhı Cevherî" de ve ne de " el-Kâmûsü'l-Muhît" de 'feleke' maddesinde bu manaya uygun gelen bir kelime yoktur. Fakir için 'mevlûk' (felâkete uğramış) vasfının kullanılması feleğin fakirin muradına karşı çıkması ve isteklerine ulaşmasına engel olması hasebiyledir. 'Felâket' lafzının 'fâka', 'fakr', 'imlâk' ve benzerleri kelimelere tercih edilme sebebi ise bu üç lafzın ve benzerlerinin delâlet ettikleri manalar 'felâket' ve 'mevlûk' lafızlarının aksine açıktır. Çünkü felâket' ve 'mevlûk' lafızlarından 'karineler yardımıyla değişik ve pek çok bağlamla buluşan manalar çıkmaktadır.

241. Hilyetü'l-Evliyâ, 6: 373.

242. Süfyân es-Sevri'nin açlığı ve sonra düğün yemeğini yemekten vaz geçmesi ile ilgili başından geçenler, bana Halep'teki şeyhlerimden birinden duyduğum bir olayı hatırlattı. Kıymetli âlim İbrahim el-Hilâlî, ilim öğrenmek için Ezher Üniversitesi'ne gider. Öğrenciliği sırasında yokluğa düşüp paraya ihtiyaç duymuştur. Yiyecek bir şey bulamadan bir günü geçmiş ve oldukça da acıkmıştır. Bunun üzerine yemek istemek için Ezher'deki odasından çıkar. Dışarıda burnuna nefis kokuların geldiği açık bir kapı görür. Mutfağın kapısından içeri girer, hiçbir kimseyi bulamaz ama iştah kabartan bir yemek bulur. Kaşığı alır yemeğe daldırır ardından ağzına götürdüğü sırada içi yemeği almaz. Zîra o yemeği yemesine izin verilmemiştir. Nitekim yemeği bırakır ve oldukça aç bir halde yurttaki odasına çekilir. Bir saat kadar geçmeden şeyhlerinden biri beraberindeki bir adamla odasına girer ve ona der ki: "Bu kıymetli kişi kızına bir eş seçmem için hali düzgün bir öğrenci talebiyle bana geldi. Ben de seni tercih ettim. Haydi, aranızda nikâh kıyılması ve hanesine katılman için evine gidelim." Üstat İbrahim şeyhinin emrine uyararak cesaretini toplar hep beraber kalkarlar. Bir de ne olsun! O'nun daha önce içeri girip de kaşığı yemeğe daldırdığı eve gitmesinler mi?! Oturduklarında kızın babası nikahlarını kıyar ve yemeğe geçilir. Yedikleri yemek de kaşığı içine daldırıp da geri bıraktığı yemektir. Kendi kendine şöyle diyerek yemekten yer: "Bu yemekten Allah'ın müsadese olmadığı için geri durdum. Şimdi Allah bana izniyle mükremem ve: "Muazzez bir eş nasip etti." Bu salih kadın daha sonra tahsil bitince onunla Haleb'e geldi ve salih oğullarının anası olmuştur.

Helalle haramdan alıkoyan ve her yaratılanın rızkını, yiyecek ve içeceğini taksim eden Allah'ı tenzih ederim. Muhakkak her mahlûk rızkını yiyecek ve ona ulaşacaktır. Şu sözü söyleyen doğru söylemiştir: "Çiğnemen takdir edilen şeyi mutlaka çiğnersin. Yazık sana, onu gururla çiğne edilerek değil"

Daha sonra ben bu olayı Şeyh Muhammed Râğıb et-Tabbâh'ın eserinde benim zikrettiğime yakın olarak zikrettiğini gördüm. İlâmü'n-Nübelâ Bi Târihi Halebi's-Şühedâ, 7: 231.

243. İ. Hallikân, Vefâyâtü'l-Âyân, 2: 224; Zehebî, Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 7: 429.

244. Hatib el-Bağdâdî, Târih, 9/280.

245. Sarsar, İsâ Nehri kenarında Bağdat civarında bir köydür. Belki de oraya İsâ Nehri diye izafede bulunulmuş ama Sarsar Nehri denilmiştir. Mücemü'l-Büldân, 3: 401.

246. Kadı İyâz, Tertîbü'l-Medârik Li Ma'rifeti Âlâmı Mezhebi Mâlik, 1: 130.

247. a.g.e, 2: 68.

248. Hatib el-Bağdâdî, Târih, 14: 244; Muvaffak el-Harzemî, Menâkıbu Ebî Hanîfe, 1: 469.

249. İ. Hallikân, Vefâyât, 2: 161.

250. Şîrâzî "Elkâb ve'l-Künâ"da hadisi bu lafızla İ. Abbâs ve Ali (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Bu zayıf bir hadistir. Fakat "Kadın dört şey için nikâh edilir; Malı, asâleti, güzelliği ve dindarlığı için. Eli

- bereketlenesi, Sen dindâr olanını tercih et" hadisi sahih bir hadistir. Buhârî, Müslim ve diğ‎erleri bu hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.
251. Lahn: Hadis lafızlarının hatalı telaffuzu.
252. Bu haberde Halife Me'mûn'un ilme olan düşkûnlüğü, ilmin nezdindeki kıymeti ve ona teşviki görülmektedir. Ayrıca bkz. 51. haber.
253. Hâfız İbn Abdilber, el-İntikâ Fî Fadâilî's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ, s.70.
254. Beyhakî, Menâkıbü's-Şâfi'î, 1: 95; Kâdî İyâz, Tertîbü'l-Medârik, 3: 175 (Mağrib baskısı) ve 1: 383 (Beyrût Baskısı)
255. Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fazlihî, 1: 98.
256. İbn Abdilber'in kitabında para birimi "dinar" olarak belirtilmiştir. Korkarım ki, doğrusu "onaltı dirhem" şeklindedir. Çünkü zikredilen on altı dinarı ben çok buluyorum.
257. Bu kişi Harun Reşid'in veziri Yahya b. Hâlid el-Bermekî'dir. (120/190) Kendisi eli açık, cömert bir vezirdir. Zeki, itibarlı ve belâğat sahibi kişilerdendi. Diyordu ki: "Üç şey var ki bunlar sahibinin aklına delâlet eder; Hediye, mektup ve elçi." Oğullarına da şöyle diyordu: "Duyduklarınızdan en güzelini yazınız. Yazdıklarınızdan en güzelini ezberleyiniz. Ezberlediklerinizden de en güzelini söyleyiniz." Vefâyâtü'l-Âyân, 6: 221.
258. Vâkıdî Medîne ehlindendi. Cömertlikle meşhur eli açık biriydi. 180 senesinde borçlu bir halde Bağdat'a geldi. Reşid, ona şark bölgesinin kadılığını verdi. Sonra Me'mûn onu Bağdat'ın Rusâfe diye bilinen mahallesine kadı yaptı. Ölünceye kadar kadı olarak görevine devam etti. Me'mûn onun bölgesine ikramda bulunuyor ve fazlaca gözetiyordu.
- Hasan b. Şâzân ondan şunu nakleder: "Sultandan değişik defalar altı yüz bin dirhemim oldu fakat bana bunlarda zekât vacip olmadı."
- Abbâs ed-Dûrî der ki: "Vâkıdî kadılık yaparken vefat etti ve onun bir kefeni yoktu. Bunun üzerine Me'mûn onun kefenini gönderdi!" Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Hatib Bağdâdî, Târîhi Bağdât, 3:3-4 ve 20; Yâkût el-Hamevî, Mû'cemü'l-Üdebâ, 18:279.
- Ne hadiseler var çizilse nakıştan daha güzeldir,
Şayet koklansa misk dahi ondan geri kalır.
259. Sem'ânî, Ensâb, 7: 289.
260. Cebel bölgesinin melikidir. Cebel Irak ve Horasan ülkeleri arasında büyük bir bölgedir. Halk burayı İraku'l-Acem diye isimlendirir. Bu bölgede Hemedân, İsfahân, Rey, Zencân ve daha başka büyük şehirler vardır." İ. Hallikân, Vefâyât, 1: 423-425.
261. Tavzîhü'l-Efkâr, 2: 254.
262. "Mes'eletü Halkı'l-Kur'an ve Eseruhâ Fî Sufûfi'r-Rüvât ve'l-Muhaddisîn ve Kütübî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl"adlı risaleme bkz. Orada bu meselenin tarihi, sebepleri ve geride bıraktıkları ile ilgili açıklamalar vardır.
263. Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, s.394.
264. Zâriyât 51/22.
265. Ayrıca bkz. Hayruddin ez-Zireklî, Âlâm, 6: 251.
266. Hâfız b. Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, 11: 282; Uleymî, el-Menhe.cü'l-Ahmed, 1.95.
267. Tezkiratü'l-Huffâz, 2: 510; Tehzîbü't-Tehzîb, 9: 161; Hâfız el-Mizî, Tehzîbü'l-Kemâl (Yazma)
268. Mû'cemü'l-Üdebâ, 7: 11; Vefâyâtü'l-Âyân, 1: 284; el-Vâfi bi'l-Vefeyât, 10: 212.
269. Kıftî, İnbâhü'r-Rüvât Alâ Enbâhi'n-Nühât, 2: 210.
270. Tezkiretü'l-Huffâz, 2: 550. Kendisi "el-Müsnedü'l-Kebîrü'l-Mu'allel" adlı eserin sahibidir. Öyle ki ondan daha güzel açıklamalı bir müsned tasnif edilmemiştir.
271. Hatib Bağdâdî, Târîh-i Bağdât, 14: 282
272. Taylasan: Âlim, kadı ve meşâyıhtan ileri gelenlerin giydiğı, yeşil, siyah veya beyaz renklere kumaşı yünden olan bir elbisedir. Bu elbise İmam Dâvud ez-Zahirî'nin asrında ve ondan sonra önde gelen ulemanın şîârı olmuştur.
273. Mürsel: Zayıf hadisin kısımlarındandır. Tabiînin sahâbeyi atlayarak Hz. Peygambere izâfe ettiğı hadistir. (M)
274. Mevkuf: Sahâbilerin söz, fiil ve takrirlerine dair haberlere mevkûf denir. (M)
275. Müttevassıt hadis: Lâfzın siyâk ve sibâkından Hasen hadis mesâbesindeki hadisler olduğu anlaşıyor. (M)
276. Hacâmat konusunda geniş bilgi için bakz. İbn. Kayyım, Zâdü'l-Meâd, 3: 166-167.
277. Tezkiretü'l-Huffâz, 2: 630; Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ, 13:292.
278. Yâkût el-Hamevî, Mû'cemü'l-Üdebâ, 7: 83
279. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Takdimetü'l-Cerh ve't-Ta'dîl, 363
280. Hatib, Târîhü Bağdât, 3: 317; Hâfız İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, 9: 490
281. Târîhü Bağdât, 2:164; Zehebî, Tezkiratü'l-Huffâz, 2:753; Sübkî, Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, 2:250. Ayrıca bkz,Yâkût el-Hamevî, Mû'cemü'l-Üdebâ, 18:46; Hâfız İbn. Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 11: 103.
282. (Muhemmed b. Ahmed b. Nasr) Hatib Bağdâdî, Târîhü Bağdât, 1: 365; Zehebî, Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 13: 545;
283. Ebû Zeyd ed-Debbâğ, Meâlimü'l-İmân Fî Marifeti Ehli'l-Kayravân, 3: 11.
284. Hâfız, allâme Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd), İbn Cevzî, el-Muntazam, 6: 286; Tezkiratü'l-Huffâz, 3: 819.

285. Nisâbûrî 324 yılında Ebû Bekir en-Neccâd da 348 yılında vefat etti. İkinin vefatı arasında ancak yirmi dört sene var.

286. Tezkiratü'l-Huffâz'da tahrif olarak Ebû Zekerîyyâ'dan' duyduğu geçer. O'nu düzelt.

287. Salahuddîn Safedî, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, 1: 106-108.

288. İbn-i Hallikân Fârâbî ile ilgili olarak şunları söyler: Derlemelerin birinde şuna rastladım; Fârâbî Seyfûddevenin yanına vardığında -ki meclisinde her ilimden önde gelenler bulunuyordu- Türk kıyafetleriyle içeri alındı. Bu onun sürekli giydiği kıyafetiydi.

Huzurda durduğunda Seyfûddeve ona: "Otur" deyince o:

"-Buraya mı, senin olduğun yer mi?" dedi.

Seyfûddeve: "Bulunduğun yere otur" dediğinde, Fârâbî insanların üstünden atlayarak Seyfûddeve'nin oturduğu yere vardı ve onu sıkıştırdı. Hatta kendisini dışarı itti. Seyfûddeve'nin yanı başında köleler bulunuyordu. Onun köleleriyle gizli şeyler paylaştığı bilenin de çok az olduğu özel bir dili vardı. Onlara bu dille:

"-Şüphesiz ki, bu şeyh edepsizlik yaptı. Ben de ona bazı şeyler soracağım. Şayet onlara yeterli cevabı veremezse onu parçalayın" dedi. Bunun üzerine Ebû Nasr da ona aynı dille: "Ey emir, Sabırlı ol. İşlerin sonuçlarına göre davran." dedi. Seyfûddeve buna hayret edince:

"-Bu dili çok iyi mi konuşuyorsun" dedi. O da:

"-Evet, yetmişden fazla dili çok iyi konuşurum." deyince Fârâbî bir anda onun gözünde çok büyüdü.

Sonra Fârâbî mecliste bulunan ulema ile her ilim dalıyla ilgili konuşmaya başladı. Onun sözü hep diğerlerininkini alt ediyordu. Sonunda her kes sustu ve o tek başına konuşur oldu. Ardından diğerleri onun söylediklerini yazmaya başladılar ve bundan sonra Seyfûddeve onları çıkarıp Fârâbî ile baş başa kaldı. O'na dedi ki:

"-Bir şey yemek ister misin?" Fârâbî:

"-Hayır" dedi.

"-Peki, bir şey içer misin?" Fârâbî yine:

"- Hayır" dedi. Seyfûddeve:

"-Ya bir şey dinlemek ister misin?" dedi. Fârâbî:

"-Evet" deyince, Seyfûddeve şarkıcıların içeri gelmesini emretti. Bu konuda maharetli olanların hepsi türlü enstürümanlarıyla geldiler. İçlerinden biri daha âletini çalmadan Fârâbî onun kusurunu buldu ve ona: "Hata ettin" dedi. Bunun üzerine Seyfûddeve:

"-Bu sanatla ilgili çok iyi icra ettiğin bir şey var mı?" dedi. Fârâbî:

"-Evet" dedi ve karnından ağzı bağlı bir torba çıkardı. Açınca içinden bazı çubuklar çıkardı ve onları kurdu. Ardından onu çalınca mecliste olanların hepsi buna güldüler. Sonra onları ayırıp başka bir şekle getirdi ve vurmaya başlayınca meclistekilerin hepsi ağladılar. Sonra yine onları birbirinden ayırıp başka bir şekle sokarak çaldı. Bu sefer de nöbetçi dâhil meclistekilerin hepsi uyudular. Ardından Fârâbî onları uyur halde bıraktı ve çıktı. Hikâye edildiğine göre kanun denilen âlet onun îcâdıdır ve o, onu bu şekle sokan ilk kişidir. Vefâyâtü'l-Âyân, 5: 155

Salâh Safedî bu haberin akabinde şunları der: "Bana göre bu olayın Ebû Nasr Fârâbî gibi birisinden meydana gelmesi mümkündür. Böyle bir kişi mesela dinleyenlere İbn Haccâc'ın sözlerini seslendirse, elbet onu dinleyen kişi namedeki komiklikten güler. Yine o kişi Arap âşıklarının şiirlerini, derûnî ayrılık ve hüznlerini nevâ ya da buna benzer bir makamda nâmeye dökse bu sefer dinleyen kişi ağlar. İşte onun durumu da bunun gibidir; Yüreklendirmek veya kalbi yumuşatmak istediğinde, insanları cömert ve müsamahakâr veya da daha başka bir hale sokabilir.

289. Anlamanın insanın kalbinde ve ruhunda meydana getirdiği sevinç ne hoş! Yine insanın yüzünde ve gözünde bıraktığı etki ne güzel! Bu bağlamda allâme, edip el-Harîrî cinas yaparak "Anladığımızda cöşâ geldik" manasına "Fehimnâ hîne fehimnâ" diyor.

Anlamanın yüzdeki tesirinden birisi, anlamadan duyulan sevinçle yüzün kızarmasıdır. Nitekim Bağdatlılar "Yüzünde marifet gülü açtı" derler. Allâme el-Hafâcî, Şifâü'l-Galîl, vav md; Bu doğru bir ifadedir. Şâir, usta edip Ebû'l-Feth el-Büstî de "Anlama aklın ışığıdır" demiştir. Vefâyâtü'l-Âyân, 1: 357.

Allâme el-Murtezâ ez-Zebîdî İhyâ Şerhi de şunları söyler: "Talip hocasının önünde ne dediğini anladığında yüzünde sevinç belirir. Bu, anlamanın kalpteki vukûunun ve zihinde kabûlünün göstergesidir. Anlatılır ki, Câlinüs bir gün talebeler etrafında halka olmuşken, müşkil bir mesele üzerinde duruyordu. Onlara

"-Anladınız mı?" diye sorunca

"-Evet" dediler. Bunun üzerine o da:

"-Hayır, anlasaydınız elbette sevinç yüzünüze yansır" dedi. İthâfû's-Sâdeti'l-Müttekîn, 1: 315.

Yine tâbiinden Osman b. İbrahim el-Cumahî der ki: "Kişi meseleye yabancı kaldığında ve öğrendiğinde veya da tersi olduğunda adamın gözünden anlarını. Bildiğinde anlamanın verdiği hoşnutlukla göz küçülür ve kendi normal haline döner. Yabancı kaldığında da açılır ve genişler. Hem bilemeyip ve hem de yabancı kalmadığında sâkin vaziyettedir.

Yine doğuştan âmâ, kıymetli tâbiîn Katâde b. Dâime es-Sedûsî'ye sorulmuş: "-Âmâlar nasıl oluyor da gözü görenlerden daha zekî ve akıllı oluyorlar? O da şöyle cevap verir:

"-Çünkü onların gözleri kalpleri olmuş"

Câhız der ki: "Âmâlar daha iyi ezberler ve daha zekidirler. Zihinleri daha güçlü ve berraktır. Çünkü onlar şahısları ayırt etmekle meşgul değildirler. Bakışla zihin dağılır; gözün intibak etmesiyle akıl da o noktaya yoğunlaşır.

Ebû Ya'kub el-Huzeymî de şöyle der: "Düşünce ve zihnin dağılmaması, zekâ ve ezber gücü, âmâhğın fazilet, güzellik ve imkânlarındandır.

290. İ. Hallikân, Vefayât, 1:142.

291. Bakara, 2: 261.

292. Enbârî, Nüzhetü'l-Evliyâ, s.307; Kıftî, İnbâhurrûvât, 1: 313; İ. Hallikân, Vefeyât, 1: 130.

293. el-Müfîd Fî Ahbârı Ebî Saîd.

294. Bu beyitler 153. haberde geçmişti.

295. Hâfız ez-Zehebî, Ma'rîfetü'l-Kurrâil-Kibâr Alâ Tabakâti ve'l-Âsâr, 1: 294.

296. Sübkî, a.g.e, 4: 61-65.

297. Sübkî, Tabakât, 4: 373.

298. Tâcirin cömert ve eli açık kişilerden olduğu gibi bu talebenin de zengin ve vâriyetli kimselerden olduğu açıktır. Nitekim tâcir câriyeye genci tercih etmiş ve bu tercihiinde câriye için de maslahatı gözetmiştir. Üstat Keşfüliye gelince o da akıllı ve merhametli bir baba ve şefkatli bir doktor misâli homurdanmadan, kızmanadan ve sıkılmadan genç öğrencisine câriyeyi isteyerek derdine devâ olmuştur. İlimle, akılla, şer-i hakîmle aydınlanan kimselerin hali böyle olur. Allah hepsine rahmet etsin.

299. Hâfız İbn Asâkir, Tebyînü Kizbi'r-Müfterî, s.249. Söz konusu eserde babasının ismi Muhammed b. Hasen şeklinde tahrif olarak gelmiştir. Doğrusu başka kaynaklarda da geldiği üzere Muhammed b. el-Huseyn'dir. Sübkî, Tabakât, 4: 147; Safedî, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, 3: 10.

300. İ. Hallikân, Vefeyât, 1: 304.

301. İbn Ebî Ya'lâ, Tabakâtü'l-Hanâbile, 2: 185.

302. Yâkût el-Hamevî, Mû'cemü'l-Üdebâ, 17: 227; Hâfız ez-Zehebî Tezkiratü'l-Huffâz, 4: 1226.

303. Burada 'aile' tabiri -ki fasîh Arapça bir kelime değildir- onun İbn Cevzî zamanından önce (altıncı asır) beşinci asırda kullanıldığını gösteriyor.

304. Kendisi kitap istinsahı işiyle uğraşıyor ve onunla geçimini sağlıyordu. Her ilim şehrinde kitap istinsahı ile meşgûl olan ve ilgilenen insanlar olmuştur. İstinsah işi asrımızdaki matba mesabesinde bir meslek ve uğraştı. Müstensihler de istinsah işiyle geçiniyorlar ve ulemaya kitap edinmelerinde ve çoğaltmada kolaylık sağlıyorlardı.

Müsteşrik Fîtşehl der ki: "Yalnızca Kurtuba'da, taliplilerine nâdir kitapların kopyalarını taşıyan ve sayısı iki yüzü geçen gemiye çalışan iş yerleri vardı. Şu açıktır ki, bu mesabede, İslâm medeniyetinden başka herhangi bir medeniyet tanınmamıştır. Bu bir hahikati teyid ediyor ki o da; müslümanlar okup yazan bir millet ve İslâm da bağlılarını ilme ve tahsile teşvik eden bir dindir. Bu durum medeniyet vasfının ve medenileşmenin bir göstergesidir." Medîne 1947.

305. (Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bekrî) İ. Hallikân, Vefeyâtü'l-Âyân, 3: 93.

306. Kıftî, İnbâhü'r-Rûvât, 3: 74; İbn. Hallikân, Vefeyât, 1: 522, Suyûtî, Buğyetü'l-Vûât, 59.

307. Bu medrese Halep kalesinin batısındaki Hendek yakınında Hayyât Camiine bitişiktir. Ben 1385'de Halep'ten çıkmazdan evvel kalıntıları duruyordu.

308. Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 21:113; Sübkî, Tabakât, 7:155.

309. İ. Hallikân, Vefeyât, 1:256.

310. Zehebî, Siyerü Âlâminnübelâ, 21: 261; Ma'rîfetü'l-Kurrâil-Kibâr, 2: 573

311. Vefeyâtü'l-Âyân, 3: 488; Siyerü Âlâmi'n-Nübelâ, 21: 497; el-Felâketü ve'l-Meflûkûn, s.91.

312. Allâme Ahmed Baba et-Tünbüktî, Neylü'l-İbtihâc bi Tadrîzi'd-Dîbâc, s.179.

313. 1: 190

314. 4: 247

315. Bakara 159-160

316. 1: 192

317. 163. Haberde kendisinden bahsedildi

318. Tabakatü'l Kübra 6: 372

319. Serhu'l Uyun Fi Şerh-i Risalet-i İbn-i Zeydun shf 228

320. "Ne hastalık sirayeti, ne bir şeyi uğursuz saymak, ne (baykuş gibi uğursuz bir kuş tahayyülü)hame ve ne de (karın kurdu hayali olan) safer vardır. Ancak, cüzamlıdan aslandan kaçır gibi kaç!" (Buhârî tıp 53-54)

321. 6 Şam'ın kuzey doğusunda bir yer.

322. Kendisi hakkında çok araştırma yaptım fakat bilgi edinemedim.

323. Nazzam'ın söz ve görüşlerini İmam Abdülkahir el- Bağdadi'nin el Fark beyne'l fırak adlı kitabının 131-150. sayfalarında inceleyebilirsiniz. Çoğu mutezile âlimleri onun görüşlerini inkar etmişlerdir. Onlardan birisi de dayısı ebû'l huzeyl el Allaf tır.

324. Tabakatü'l Hanabile İbn-iEbîYa'la 1: 97

325. Anlaşılan o ki bu olay Abdürrezzak'tan hadis dinlemek için Yemene yolculuğunda olmuştur.

326. Tezkiratü'l Huffaz / Siyer-iÂlâmi'n Nübelâ

327. Zeyl-ü Tabakati'l Hanabile 1: 298

328. Saydü'l Hatır Değerli üstad Ali Tantavi'nin baskısı 2: 330

329. Tezkiratü'l Huffaz 4: 1500 zehebi

330. Kıftî'nin İnbahu'r-Ruvat kitabından. 3: 233

331. El İber fi Haberi Min Gâber 2: 70 / Mizanü'l İtidal 2: 600

332. İnsanın kendi bevlini içmesi elbette ki tuhaf gelebilir fakat bazı hallerde insan zor durumda kalınca böyle bir şeye başvurabilir. Nitekim Ahmet Raif "Zenci Nöbetçi" adlı kitabının dokuzuncu

bölümünde, Mısırdaki İhvan-ı Müslimin'den olan arkadaşları ile birlikte hapse atıldığı zamanki halini anlatırken şöyle der:

"Bu gece hayatımda ilk defa kendi bevlimi içmek zorunda kaldım. Durum ne olursa olsun tadı kesinlikle hoş değildi..." (syf 120)

333. Tarih-i Bağdat 3: 317

334. Tezkiratü'l Huffaz 1: 195 Hâfız Zehebi

335. El İlel fi Marifeti'r Rical 1: 365

336. Tekaddümetü'l Cerh-i Ve't -Ta'lil shf 363

337. Kızıldeniz kenarında bir yerleşim yeri

338. Mısırın güneyinde bir yer.

339. Ahbaril Kudat 3: 169 Veki' / Tarih-i Bağdat 9: 288 Hatip el Bağdadi

340. Siyer-u A'lami'n-Nübela 9: 393

341. Tabakatü's Şafii el Kübra 2: 227 Tac es Sübki / Fethu'l Bari 2: 195 Hacer el Askalani

342. Tarih-i Bağdat 5: 51 / El Ensab 1: 108 Es Sem'ani

343. Aynı cevabı Ebû Zeyd Muhammet b. Ahmet b. Abdullah Mervezi'den de duymuştum. O da Merv'de kışları paltosuz geçirirdi ve benim bir manim var der bununla fakirliğini kastedirdi. Kimsenin buna muttali olmasını istemezdi. Ahir ömründe bol nimete kavuştu fakat yaşlandığından dişleri döküldü. Hiçbir şey çiğneyemiyordu.

344. Tabakat 7: 211 Tac Es Sübki / Tarih-i Bağdat'a Zeyl 3: 49 İbnü'n Neccar

345. Büyük imam, şerefli bir kadı, Ebû't Tayyib Tahir b. Abdullah et- Taberi.Şafii alim. Taberistanda 348de doğdu. 450 de Bağdatta vefat etti.Taceddin Sübki'nin Tabakatında hal tercümesi uzun bir şekilde verilmiştir. (5. 12-16)

Talebelerinden ebû İshak eş-Şirazi O'nun hakkında şöyle demiştir:

"Yüz iki yaşına ulaşmasına rağmen aklından ve anlayışından hiçbir şey kaybetmemişti. Fukaha ile birlikte fetva verir ve hatalarına muttali olurdu. Vefat edinceye kadar Darül Hilafetteki toplantı ve meclislere katıldı. Ben O'ndan daha güzel ictihadda bulunan başka birine rastlamadım. Allah kendisinden razı olsun O'nu da bizlerden hoşnut etsin.

346. Tabakat 3: 90 Tac Es Sübki

347. El Menhecü'l Ahmet 1: 8

348. 8: 174-175

349. Tezkiratül huffaz zehebi / Tabakatü's Şafiiyyi'l Kübra Tac es Sübki

350. Her ciddi ilim ehlinin Mucemul Udebadan (18: 40- 94) Taberinin hayatını incelemesini tavsiye ederim. Ayrıca benim kaleme aldığım "İlmi Evlenmeye Tercih Eden Bekar Alimler"kitabının 37-51. sayfalarından yararlanabilirsiniz.

351. Bu size garip gelsin. Her ne kadar bugün gömlek yeninin önemi olmasa da o günde gurbette olan biri için bu önemliydi. Hem o zamanlar gömlek yenleri bu günkü gibi değil çok geniş ve büyüktü.

Tarihçi Mesudi'nin Müruruz Zeheb adlı kitabında (4:94) elbise yenlerinin üç karış olduğunu belirtmiştir.

Hatip el Bağdadi'nin Tarih-i Bağdat'ında (13:337) Ebû Hanife'nin bir kitabı gömleğinin yenine koyup namaza durduğu anlatılmaktadır.

Yine Tarih-i Bağdat'ın (3:404). Sayfasında Kadı Muhammet b. Yusuf'un, İbrahim Harbi'nin ayakkabısını bir mendile sarıp gömleğinin yenine koyduğu rivayet edilmektedir. (Kitabın aslında gömlek yenlerinin büyüklüğüne dair birkaç örnek daha var. Biz üçünü tercüme etmekle yetindik.)

352. El İber zehebi / Tehzibü't Tehzib Hacer el Askalani

353. Tezkiratü'l Huffaz

354. Tarih-i Bağdat 4: 375 / Tezkiratü'l Huffaz 3: 1075

355. Fethu'l Muğis bi Şerh-i Elfiyeti'l Hadis, Hâfız Sehave

356. Tezkiratü'l Huffaz 4: 1173

357. Siyer-u A'lami'n Nübela 20: 316

358. Vefayatül A'yan 1: 325

359. Fethu'l Muğis bi Şerh-i Elfiyeti'l Hadis shf 157

360. Vefayatül A'yan 1: 36

361. El Mükafee shf 119

362. Hacı Halife'ye ait "Keşfü'z-Zünun an Esami'l Kütübi ve'l Fünun" adlı eserde şöyle bir bilgi vardır:

"Öklidis Yunancadan gelir. Ökli anahtar anlamındadır. Dis ise hendese anlamına gelir. Yani Öklidis hendesenin anahtarı anlamına gelmektedir." Mu'cemül Vasıt'ta da Micastı Hakkında şöyle denir:

"Batlamyus'un 140 senesinde yazdığı matematik ve astronomi kitabı. Konusunda kaynak sayılır."

363. Mu'cemul Udeba 10: 187

364. Fevatil Vefayat 2: 131

365. İ'lamü'n Nübela 4: 426

366. 1: 238

367. 5: 378-379

368. 8: 464

369. Tarih-i Bağdat 11: 462 Hatip el Bağdadi

370. Tehzibü'l Lügat Ahmet el Ezheri

371. Mu'cemü'l Üdeba 7: 257
372. İnbahu'r Ruvat ala İnbatü'n Nühât
373. Vefayatü'l Ayan ve Enba-i Ebnai'z Zaman Şemseddin b. Hallikan
374. Kendisi Buharistanın Fal kasabasındandır. Kali ile karıştırılmasın.
375. Mu'cemül Buldan 1: 355 / Tezkiratü'l Huffaz 3: 1157
376. 3: 103 Tabakatü's Şafiyyetil Kübra
377. İ'lam 8: 344- 348
378. Vefayatül Ayan 1: 209
379. El İ'tibar shf 34. Emir Üsame b. Müngüz bu kitabın içerisinde kısa hayat hikâyesini anlatmış ve haçlılarla yaptığı savaştan bahsetmiştir. Bu gerçekten faydalı bir kitaptır. Başını okumaya başlayan biri sonunu getirmeden bu kitabı elinden bırakamaz. Bu sebeple bu kitabı yayınladım. Mütalaa etmeniz faydanıza olacaktır.
380. Dav'ül Lami 6: 105
381. Tacul Arus 1: 13, Şerhu Dibacetil Kamus 1: 28
382. İ'lamü'n Nübela 7: 311-315
383. İbn-i Kayyım el Cevzi, el Menarül Münif'inde bekarlığı metheden bütün hadisler uydurmadır demiştir. Shf 127
384. Vefayatül Ayan 1: 34
385. Tertibü Sikatil İcli takiyyüddin es Sübki
386. Vefayatül Ayan 2: 416
387. Cerh bir kimsenin güvenilir olmadığını, tadil de güvenilir olduğunu belirten hadis ilmiyle ilgili bir terimdir.
388. Eskiden selefiler, bidatçılara aramızdaki fark cenazemizde belli olur derlerdi. Yani bundan kasıt kim ehli sünnet, kim ehli bidat cenazedeki kalabalıktan belli olur demektir.
389. Tarih-i Bağdat 2: 162
390. Mucemul udeba 18: 40-96
391. Künüzül Ecdat s: 123
392. Tarih-i Bağdat 3: 181- 186 / İnbahü'r Ruvat ala Enbahi'n Nühât 3: 202-207 / Vefayatü'l Ayan 1: 503
393. Garibül Hadis: Hadis metninde geçen ve az kullanılması nedeniyle anlaşılması güç olan kelimelere verilmiş isimdir. (mütercim)
394. Vakıf: Kur'an okurken kelime üzerinde, kıraata tekrar başlamak niyetiyle nefes alacak kadar sesi kesip durmaktır.
İbtida: Vakıf yaptıktan sonra kıraata devam etmek için tekrar başlamaktır. (mütercim)
395. Bu bilgilerin kaynağı olan İbn-i Hallikan'ın " Vefayatü'l Ayan" kitabı (c.1, s. 131) ve Zerkeli'ye ait olan "el Alam" adlı kitalardır. (c.2, s.193)
Bu değerli alimlerin eserlerindeki bir hata konusunda dikkatlerinizi çekmenin doğru olacağı görüşündeyim. Bu kitaplarda Şeyh İmam Ebû'l Yümn el Kindi'nin (Zeyd b. el Hasan) künyesinde hata yapılmıştır. Birkaç yerde bu alimin künyesi Ebû'l Yemin olarak tesbit edilmiştir. Fakat bu açık bir hatadır. Künyesi Ebul Yümn'dür.
396. Adiyat 8
397. Min Ahlakil Ulema shf 153
398. Vefayatül Ayan 1: 183 / Tarih-i Bağdat 8: 421
399. Tezkiratül Huffaz 1: 53 / Mizanül İtidal 1: 240- 244
400. Tehzibüt Tehzib3: 375-376
401. Tarih-i Bağdat 2: 173/ Zeylû Cevahiril Mudiyye 2: 529
402. Tedribül Medarik 3: 248/ Alamün Nübela9: 121
403. Tezkiratül Huffaz 1: 317
404. Tezkiratül Huffaz 1: 387
405. Siyeru Alamin Nübela 10: 628-630
406. Cerh ve Tadil: Bir ravinin güvenilir olup olmadığının tespit edilmesi ile ilgili bir hadis terimi.
407. Marifetül Kariil Kibar Ala't Tabakat i vel Asar 1: 209
408. Tehzibül Kemal3: 1144
409. Tezkiratül Huffaz 2: 531
410. Siyeru Alamin Nubela 12: 281
411. Tezkiratül Huffaz 2: 579
412. Hadis rivayet edenlerin kusurlu olup olmadığının araştırılması.
413. Siyeru Alami'n Nübela12: 476-479/Tezkiratü'l Huffaz2: 577
414. İbn-i Tağriberdi'nin en-Nücumu'z- Zehira adlı kitabında (c.3, s. 226) vefat tarihi 317 olarak verilmiştir. Fakat bu yanlıştır. Dikkat ediniz.
415. Zikru Ahbar-i İsfahan 1: 85
416. Tertibü'l Medarik
417. Kayrahan'daki evinin önündeki bir kuyudan dolayı (hufra) böyle künyelenmiştir. Tertibül Medarik, Kadı İyaz, c.4, s.415
418. Tabakatü's Şafiyyeti'l Kübra 2: 298
419. Tezkiratül Huffaz 2: 643

420. Marifetü'l Kurrai'l Kübra 1: 189
421. Tarih-i Bağdat 2: 139/Ensab10: 441
422. İnbahu'r Ruvat ala Enbahi'n Nuhât2: 305
423. Tezkiratül Huffaz 3: 881
424. Tezkiratül Huffaz 3: 1013
425. Ed Dibacül Müzheb 1: 352
426. Zeylû Tabakatil Hanabile 1: 142-165
427. Zeylû Tabakatil Hanabile 1: 185
428. Zeylû Tabakatil Hanabile 1: 319
429. Alimlerin hayatları ve hususiyetleri hakkında bilgi veren kitaplara genel olarak rical kitabı denilir.
430. Tezkiratül Huffaz 1: 1324/Zeylû Tabakatil Hanabile1: 324 / Mucemül Üdeba 8: 5-52
431. Tezkiratül Huffaz'da Zehebi, İbnül Cevzi'nin ilim ve fazilet sahibi olduktan sonra maddi imkânlarının genişlediğini ve iyi bir hayat yaşadığını söyler. 4: 1347
432. Tarih-i Bağdat 2: 31 / Tabakatül Hanabile 1: 86- 88 / İnbahu'r Ruvat 1: 190 / Muhtasarru Tabakati'l Hanabile 51 ve 294
433. Tarih-i Bağdat 4: 191
434. Menakıbu Ebi Ahmet shf: 508
435. 2: 233
436. Tezkiratül Huffaz 4: 1242/ Lisanül Mizan5: 208
437. Güvenilir muhaddislerin büyüklerinden Ebû Amr Abdülvehhab (388-475) Tercüme-i hali Siyeru Alami'n Nubela'da geçmektedir. 18: 440
438. Mu'cemül Büldan 1: 415
439. Ali İsnad: Rasûlullah (SAV) ile hadisi son olarak rivayet eden kimse arasındaki ravi sayısı az ise bu isnada ali isnad denilir. (mütercim)
440. Kitabın aslının 340-341ve 342. sayfalarında hangi şehirde, hangi alimlerden hadis aldığı belirtilmektedir.(mütercim)
441. Marifetül Kurrai'l Kibar ala't Tabakati vel Asar 1: 429-433
442. Gayetü'n Nihaye fi Tabakati'l Kura2: 397- 401
443. Bu üstatların isimlerinin hepsi, kitabın aslının 343, 344, 345 ve 346. sayfalarında verilmiştir.
444. Vefayatül Ayan 1: 335
445. 46. haber
446. Sened: Hadisin kimler tarafından rivayet edildiğini gösteren silsileMetin: Hadisin asıl söz kısmı
447. Tezkiratül Huffaz 4: 1427
448. Necm 32
449. Duha 11
450. Tabakatü's Şafiyyeti'l Küğbra 7: 215
451. Cihabize: İlimde derin bilgisiyle en üst seviyeye gelmiş, allame demektir.
452. Senet ve metinleriyle birlikte pek çok hadis ezberleyen, hadislerin farklı rivayetlerini birbirinden ayırabilecek şekilde onlara vakıf olan kimselere hafız denir. İmam Buhârî böyle yüz bin hadis ezberlediğini söyler.
453. Hicazın doğusundaki çoğu memlekete verilen isim
454. Hicazın batısına düşen çoğu memlekete verilen isim
455. El Kana'a shf 15
456. Fevaidi'l Behime fi Teracimi'l Hanife adlı eserinde Ebû Cafer en Nesefi'nin (414) hayatı anlatılırken şöyle bir nükte geçer:
Ebû Cafer bir gün sıkıntısından ve çoluk çocuğunun çokluğundan sıkıntıya düşer. Bu arada aklına mezhebine dair bir konu takılır ve bunu halleder. Bundan dolayı çok sevinir ve oynamaya başlar. Hanımı: "Ne oluyor? Diye sorunca olayı anlatır. Hanımı bunu şaşkınlıkla karşılar.
457. İlimde derinliğe ulaşmış ve fazilette zirve olmuş zenci alimlerden örnek vermek yerinde olur diye düşünerek, iki zarif haberi burada serdediyorum:
1- Siyeru Alami'n-Nübela'da (c.5, s. 78) ve Tezkiratül Huffaz'da (c.1, s. 98) Ata ibn-i Ebi Rebah el Mekki'nin (d.27 v.115 hicri) hayatı anlatılırken şöyle denmektedir:
İmam, Şeyhül İslam, örnek bir şahsiyet ve Mekke'nin müftüsüdür. Kıvrıcık saçlı ve zencidir. Ebû Hanife:
"Ata'dan daha faziletli bir kimse görmedim." der.
İbn-i Hacer'in Tehzibü't Tehzib'inde (c. 7, s. 200) Ebû Dâvud'dan naklen şöyle denir:
"İbn-i Ata Nevbe kentindendir. (Mısırın güneyindeki yerleşim yerlerinden biri) Hristiyan Nevbe halkı köle yapılarak Mısır'a getirilmiş ve satılmıştır. Kendisi zenbil ustası idi. İbn-i Muin der ki:
"Ata alim bir yazardır."
İbn-ü'l Medini de der ki:
"Ata, Habibe binti Meysera bin ebi Huseym'in kölesi idi."
İbn-i Sa'd onun hakkında der ki:
"Yemen'in Cened kasabasında doğdu. Mekke'de büyüdü. Bazı ilim ehli, onun, zenci, tek gözü kör, basık burunlu, şaşı ve topal olduğunu söylemişlerdir. Hatta sonradan diğer gözünün de kör olduğu rivayet edilir. Kendisi, sika, fakih ve çok hadis bilen bir alimdir."

2- Mucemül Üdeba'da (c.4, s. 51) ve Safdi'ye ait olan el Vafi bil Vefayat adlı kitapta (c. 7, s.220) Kadı er Reşid bin ez Zübeyr (Ahmed b. Ali b. İbrahim b. Zübeyr) el Gassani, el Mısri, el Üsvani (v.562) hakkında şöyle denir:

"Kendisi devrinin bir çok ilim ve sanat dalında üstattı. Yazar, şair, fakih, nahiv uzmanı, mantık alimi, tarihçi, lugat alimi, mühendis, tıp doktoru, musikişinas ve astronomi bilgini idi. Kendisinin nesir ve manzum ilk defa kendisinin ortaya koyduğu bir çok eseri vardı. Üsven'da doğdu. Buradan Mısır'a hicret etti ve orada yaşadı. Hükümdarlarla tanıştı. Vezirlere medhiyeler yazarak onların katında itibar elde etti.şu beyit O'nun en beliğ ve ilginç şiirlerinden biridir:

Şayet ihsan ve lutufları ailemden daha çok olmasaydı

Onları ailem zannedecektim.

Ey zaman şayet sende onların kereminden

Bir bakıye kaldı ise hadi göster bakalım.

Görüntü bakımından ne kadar nasipsiz ise ilim bakımından tam zıddı olarak büyük bir nasibi vardı. Zenci idi. Dudakları çok kocamandı. Basık burunlu idi. Kısa boyluydu.

Yakut Hamevi der ki:

Şerif Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el Aziz el İdris el Haseni es Saidi babasından naklen der ki:

"Ben, Reşid b. Ez Zübeyr ve fakih Süleyman ed Deylemi Kahiredeki bir evde toplanıyorduk. Er Reşid bir gün bu toplantıya gelmedi. Uzun bir müddet onu bekledik. Bu hadise delikanlılık çağlarında olmuştu. Günün çoğu geçmişti ki yanımıza gedi.

«-Neden bu kadar geç kaldın?» diye sorduk.

«-Bu gün başıma gelenleri hiç sormayın» dedi. Biz:

«-Mümkün değil, anlatmalısın» diyerek kendisine nazlanınca anlatmaya başladı:

«-Falancanın evine uğradım. Orada güzel yüzlü, endamı hoş, huyu güzel bir genç kadın gördüm. Beni görünce şöyle arzulu bir şekilde bana baktı. Onun gönlünde bir yer ettiğimi düşündüm. Kendimi kaybettim. Bu arada bana bir göz işareti yaptı. Ben de ona uydum. Bir sokaktan diğerine dalyordu. Sonunda bir eve girdi. Bana da girmemi işaret etti. Ben de girdim. Yüzünden peçesini kaldırdı. Ayın ondördü gibi parlıyordu. Elini şaklatarak birini çağırdı. Aman ya Rabbi bir de ne göreyim! Ay parçası gibi bir kız çocuğu çıkageldi. Kadın kıza dönüp dedi ki:

"Şayet yatağına işemeye devam edersen, seni bu kadı efendimize veririm. O da seni yer!"

Sonra bana dönüp dedi ki:

"Allah senden razı olsun! Seni başımızdan eksik etmesin!"

Bu durum karşısında ben mahvu perişan bir halde kendimi kaybettim ve yolumu bulamadım.»

Said b. Cübeyr ve Nafi el Medeni de zenci alimlerden.

458. Afrika'nın, Mısır dışındaki kuzey ülkeleri.

459. Malik b. Huveyris şöyle der:

"Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e bir grup gençle beraber geldik. Yirmi gün yanında kaldık. Bizim, ailemizi özlediğimizi düşünerek geride bıraktığımız kimseleri sordu. Biz de anlattık. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), çok ince ve çok merhametli idi. Bize:

"Ailenizin yanına dönün ve onlara da bu öğrendiklerinizi öğretin. Yapılması gereken şeyleri emredin. Beni, nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın. Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. En yaşlınız size imamlık yapsın." buyurdu." (Buhâri, Ezan, 2)

460. Tezkiratü'l Huffaz 1: 314

461. Sahih-i Müslim Kitabü's salat 5: 113

462. Bu sözleri Dr. Beşşar Avad'ın, Zehebi'ye aid olan Siyeru Alam'ın Nübela kitabına yapmış olduğu takdim bölümünden aldım. (c.1, s. 138)

463. Bu sözü, Tac es Sübki, el İbhecü fi Şerhi'l Minhec adlı kitabında söylemiştir. 1: 10

464. Miftahü Dari's Saadet Shf:64

465. Maverdi'nin Edebüd Dünya ve'd Din adlı kitabında şöyle geçer:

İlmi idrak edip anlayıpda kendini beğenen ve gururlananı pek az görürsün. Fakat ilmin kadrini öğrenememiş ilimden nasibi kıt kişiler çok şey biliyorum zanneder. İlimden daha çok şey öğrenip derinleşmek isteyen ise onun ne kadar sonsuz nihayetsiz olduğunun farkına varır. Şa'bi şöyle der:

"İlim üç karıştır. Birinci karışına ulaşan burnu kaf dağına çıkar. İkinci karışa ulaşan kendisinin ne kadar basit olduğunu kavrar. Üçüncü karış ile, heyhat ona ulaşan hiç olmamıştır.

Bazı çağdaş ilim ehli de insaflı davranarak fakülteye girdikleri ve mezun oldukları hali şöyle tarif derler:

"Fakülteye mütevazi bir cahil olarak girdim, gururlu bir cahil olarak çıktım." veya "cahil bir doktor olarak" diyen de vardır.

466. Muvaddihu Evhamil Cem-i Vet Tefrik 1: 15 Hatib el Bağdadi

467. El Maarife Vet Tarih 2: 232 Yakup Bin Sufyan El Fesevi

468. El Zühd shf. 60 Abdullah Bin Mübarek

469. Ravdul Ahbar El Müntehib Min Rabiil Ebrar shf.91 Hatib Kasım El Amasi

470. Bu haber, Abdülhay el Kettani'nin Fihrisül Feharis Vel Esbad adlı kitabında (c.2:s 1044) Muhammed b. Ali es-Senusi'nin hayatı anlatılırken geçmektedir. Bu bilgi Muhammed b. Sad et Tilimsani'nin Ravdatü'n Nisrin kitabından nakledilmiştir. Bu bilgilerin ardından Üstad Kettani şöyle der:

“Ebû'l Kasım Buhârî'yi sadece bir günün gündüzünde okuyup ikmal etmiştir. Kendisi Buhârî'yi ezberleyenlerden ve onu iyice anlayıp kavrayanlardandı. Buhârî'yi sekiz kere istinsah etmiştir. Müslimi ise dokuz kere istinsah etmiştir. Bunlardan başka sayıya gelmeyecek kadar hadis ve fıkıh kitabını yazıp çoğaltmıştır.

471. Hanefî fakihlerinden imam İbn-i Nüceym, el Eşbah ve'n Nezair adlı kitabında (s.452) çok faydalı bilgiler vermektedir. Bunlardan biri de şöyledir:

“İlim üç çeşittir:

Pişen fakat yanmayan ilimler. Nahiv ve fıkıh usulü ilimleri buna örnektir. Pişmeyen ve yanmayan ilimler. Buna da örnek olarak beyan ilmi ve tefsir ilmini verebiliriz. Bir de hem pişen hem de yanan ilimler vardır ki bunlara da örnek olarak hadis ve fıkıh ilimlerini verebiliriz.”

472. Şerhu Şerh-i'n Nuhbe shf 150

473. Nahiv, belagat ve lugat alimi Ferra (144-207) devrinin otoritesi idi. Hatta kendisine nahvin emirul müminini denirdi. Ferra, halife Memun'un iki oğluna nahiv dersi veriyordu. Bir ara Ferra bir işi için bir yere gidiyordu. Halife'nin oğulları, Ferra'ya ayakkabılarını getirmek için yarışa giriştiler. Hatta kavga bile ettiler. Sonra her biri ayakkabının bir tekini alarak Ferra'ya getirdiler. Memunun bir habercisi, durumu Memun'a haber verdi. Memun Ferra'yı çağırıp:

“İnsanların en şerefli si sence kimdir?” diye sordu. Ferra:

“-Emirul Müminin'den daha şerefli birini bilmiyorum.” Deyince, Memun:

“-Kendisine ayakkabısı getirilmek için kavga edilen kişi bu dünyada en şerefli kişidir.” Dedi.

Ferra:

“-Efendim, onları bundan menetmek istedim ama şevklerini kırmak istemedim. Şöyle bir rivayet vardır:

Bir gün İbn-i Abbas, Hasan ve Hüseyin Efendilerimizin bindiği atın yularını tutuyormuş. Oradikiler:

Sen bu kadar yaşlıyken iki çocuğun atının yularını tutmaya utanmıyor musun? deyince, İbn-i Abbas:

«-Susun cahiller! Fazilet sahibinin kıymetini ancak fazilet sahibi anlar.» Dedi”

Memun dedi ki:

“-Şayet onları bu yaptıklarından men etseydin seni cezalandırırdım. Onların, senin ayakkabını taşıması, zillet değil bilakis bir şereftir. Kişi ne kadar büyük olursa olsun, sultan'a babaya ve hocaya karşı edepli olmalıdır. Bu davranışlarından dolayı onlara yirmi bin dinar veriyorum Senin edebinden dolayı da sana on bin dinar veriyorum.” (Tarih-i Bağdat 14: 15)

474. Burada batılı, meşhur bir araştırmacı olan Gustav Löbon'un bu konudaki gözlemlerini almak yerinde olacaktır umarım. Meşhur kitabı Hadaratü'l Arab (s.526)'ta (Araptan kastı müslümanlardır.) şöyle demektedir:

“Müslümanların araştırmacı ruhu insanı şaşırtacak düzeydedir. Şayet başka toplumları bu konuda kıyas etmeye kalkarsan bu konuda müslüman toplumların önüne geçebilecek başka bir millet bulamazsın.

Müslümanlar bir yeri fethettiklerinde öncelikle bu şehre bir cami ve bir mederese inşa ederler. Bu şehir ne kadar büyük olursa inşa edilen medreselerin sayısı da o denli çok olur. Bünyamin Tütayli (v.1173) İskenderiye'de gördüğü yirmi medreseden bahseder.

Bu şehirlerin düzeni aynı Bağdat, Kahire, Tuleytula ve Kurtuba gibi yapılyordu. Bu şehirler, üniversiteler, gözlem evleri ve her türlü araştırmaya yardımcı olacak zengin kütüphanelerle donatılıyordu.

Müslümanların sadece İspanya'da yetmiş kütüphaneleri vardı. Kurtuba'da bulunan Halife II. Hakem Kütüphanesinde 600.000 kitap vardı. Rivayete göre bu kütüphanede bulunan kitapların kayıtlı olduğu fihrist 44 cilt idi. Fransadaki Kraliyet Kütüphanesinde dört yüz senede ancak 900 cilt kitap toplanabildi. Bunun üçte biri de ilahiyata dairdi.»

475. El-Muntazam 9: 215 İbnü'l Cevzi / Zeyl-ü Tabakati'l Hanabile 1: 165 İbn-i Recep

* * *

A -

Abbas b. Abdülazim: 255
Abbas b. Said el-Cevheri: 228
Abbas: 283
Abbasi halifeleri: 72
Abd b. Humeyd: 278
Abdu'l-Aziz b. Meniyya: 57
Abdu'l-Baki b. Abdu'l-Cebbar el-Herevi: 55
Abdu'l-Mun'im b. Küleyb: 69
Abdu'l-Mun'im en-Nahvi: 169
Abdullah b. Abbas: 83, 84, 85
Abdullah b. Ahmed b. Hanbel: 23, 92
Abdullah b. Ahmed b. Zebr: 135
Abdullah b. Ebu Ahmed b. Hanbel: 30
Abdullah b. el-Mubarek: 254
Abdullah b. el-'Ala: 28
Abdullah b. Enes: 319
Abdullah b. Hammud ez-Zübeydi: 100
Abdullah b. Kasım el-Üteki el-Mısri: 87, 88
Abdullah b. Lehiy: 230
Abdullah b. Mahmud el-Begavi: 93
Abdullah b. Mahmut b. Süleyman es-Sudani: 305
Abdullah b. Mahmut: 240
Abdullah b. Malik: 151
Abdullah b. Melik: 275
Abdullah b. Mesud: 26
Abdullah b. Mubarek el-Ukberi: 289
Abdullah b. Muhammed b. Akil: 21
Abdullah b. Mübarek: 87
Abdullah b. Sait el-Kindi: 214
Abdullah b. Samit el-Gıfari: 18
Abdullah b. Şübrüme: 86
Abdullah el-Endelüsi: 100
Abdullah el-Ensari: 53
Abdullah el-Farisi el-Kayravani: 29
Abdullah el-Hakim en-Neysaburi: 73
Abdullah es-Sufi: 167
Abdurrahman b. Ahmed el-Bağbani: 50
Abdurrahman b. Ebi Hatim er-Razi: 92,98
Abdurrahman b. Kasım: 89
Abdurrahman b. Mehdi: 254
Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun: 24
Abdurrahman b. Muhammed eş-Şeybani el-Kazzaz: 57
Abdurrahman b. Muhammed b. Afif: 300
Abdurrahman el-Mu'allimi: 60
Abdurrahman: 165
Abdü'l-Cebbar el-Huvari: 57
Abdü'l-Gafir b. İsmail: 49
Abdü'l-Gıfar: 56
Abdü'l-Melik b. Habib el-Endelüsi el-Kurtubi: 91
Abdü'l-Mün'im el-Kuşeyri: 57
Abdülfettah Ebu Gudde: 189, 340
Abdülkadir et-Taşkendi: 244, 245
Abdülmelik b. Şeğabe: 300
Abdülmuttalib: 115
Abdülmü'min: 181
Abdülvahhab b. Emin: 311
Abdülvahhab b. Muhammed et-Temim: 300
Abdürrezzak: 190, 210, 211, 212
Adem b. Ebi İyas: 208

Aden: 237
Adil Ali b. İshak b. es-Selar: 67
Affan b. Müslim: 94
Afganistan: 304
Afrika: 34, 177, 235, 284
Ahmed b. Ali b. Esed el-Kerhi: 47
Ahmed b. Hanbel: 22, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 88, 89, 92, 94, 124, 149, 190, 201, 207, 210, 211, 212, 255, 256, 257, 258, 278, 282, 297
Ahmed b. Kamil: 163
Ahmed b. Mahmud: 41
Ahmed b. Mansur: 99
Ahmed b. Mektum: 100
Ahmed b. Meni: 93, 94
Ahmed b. Muhammed b. Yasin: 93
Ahmed b. Seleme: 97
Ahmed b. Serahsi: 49
Ahmed b. Sinan el-Vasıtı: 212
Ahmed b. Tulun: 162
Ahmed b. Halef: 50
Ahmed b. Hamdan el-Hanbeli: 30
Ahmed Timur Paşa: 181
Ahmed b. Ali el-Misri: 306
Ahmed b. Faris b. Zekeriya er-Razi: 226
Ahmed b. Hammad ed-Dolabi: 260
Ahmed b. İsa b. Abbad: 300
Ahmed b. İsa el-Veşşa: 300
Ahmed b. Mahan: 255
Ahmed b. Selman en-Neccad: 296, 297
Ahmed b. seyyar: 285
Ahmed: 150
Akıdetüt-Tahavi: 242
Akka: 69, 239
Ali b. Abdülmelik el-Hafsi: 300
Ali b. Asım el-Vasıtı: 278
Ali b. Asım: 279
Ali b. Ebi Talib: 17, 145
Hz. Ali: 18, 190, 283, 320, 329
Ali b. el-Hasan b. Asakir: 307
Ali b. el- Medini: 97, 98, 257, 231
Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Haddad: 300
Ali b. Hüseyin: 209
Ali b. Mehdi et-Tarara: 306
Ali b. Mesud b. Nefis el-Mevsili: 195
Ali b. Muhammed b. Zübeyr el-Esed el-Kufi: 286
Ali b. Muhammed eş-Şuruti: 300
Ali b. Ubeydullah el-Haşim: 300
Ali b. Hasen b. Şakik: 87
Ali Ebu'l-Kasım ez-Zeydi: 306
Ali el-Ehvazi: 306
Ali İsmail b. Amr b. Raşit el-Haddad: 306
Aliyyül Kari: 336, 243
Alkame b. Kays en-Neha'i: 23, 330
Allame Ya'kub b. Şeybe: 157
Ames: 277
Amid: 300
Amidiyye: 57
Amir b. Abd-i Kays: 256
Ammar: 283
Amr b. Ala: 253
Anadolu: 240
Antakya: 37, 39, 305
Arci. 145, 153
Aristo: 165, 166
Asa et-Tesyar: 47
Asakir: 311
Askalan: 37, 208, 216

Ata b. ebi Rebah: 85, 86
Avali: 62
Avn: 284

B -

Bace: 121
Baci: 123
Bağdat Nizamiyesi: 178
Bağdat: 122, 286, 153, 157, 163, 165, 167, 168, 170, 173, 193, 207, 210, 216, 233, 238, 47, 254, 255, 257, 258, 261, 263, 267, 268, 290, 291, 294, 299, 299, 300, 301, 305, 305, 31, 32, 40, 322, 33, 36, 37, 42, 46, 55, 60, 62, 64, 65, 92, 93, 308, 309, 310, 52, 70
Bahaeddin el-Kasım: 309
Baki b. Mahled: 156, 160, 36, 32, 33
Basenc: 300
Basra: 202, 300, 139, 144, 153, 160, 161, 208, 23, 26, 30, 231, 233, 252, 254, 268, 285, 305, 53, 65, 93
Batalyevs: 121
Batıniyye: 181
Behz b. Esed: 94
Belensiye: 180
Belh: 216, 57, 62
Beni Mazin: 153
Beni Mevan: 232
Beni Ümeyye: 20
Beryeli: 288
Beyhaki: 125, 312, 105
Beyrut: 221, 222, 340
Beysan . 37
Beyt-i Makdis: 299, 41, 57
Bezencan: 65
Bilal b. Sad el-Eşari: 332
Bistami: 53
Bişr b. Ahmed: 214
Bişr b. el-Haris: 255, 257, 258
Bişr Hafi: 112, 251, 254, 255, 256
Buhara: 62, 141, 235, 244, 245, 279, 57
Buhari: 13, 17, 20, 21, 41, 91, 94, 96, 149, 150, 151, 152, 185, 208, 231, 279, 280
Buhturi: 313
Buşanc: 52, 53, 54
Bünn: 125
Büst: 304, 305
Büyk: 304

C -

Ca'fer el-Müstağfiri: 41
Cabir b. Abdullah: 21, 319
Cabir: 339
Cafer b. Dürüstuye: 97, 98
Cafer b. Muhammed: 262
Cahız: 187, 313
Camiul Beyan an Vucuhi Te'vil-i Ayil Kuran: 259
Car: 202
Caye: 180
Cebele: 39
Celaleddin ed-Devvani Şirazi: 332
Cemaleddin Ali b. Yusuf el-Kifti el-Halebi: 132
Cemaleddin Ebi'l-Hasen Ali b. Yusuf: 229
Cemaleddin el-Isfahani: 237
Cemu'l-Cevami: 242
Cerh ve ta'dil: 98
Cerir b. Abdulhamid: 31
Cerir: 155
Cervel Mahallesi: 244

Ceyyan: 284
Cezair: 31
Cezide: 66
Cezire: 299, 300, 48, 73
Cezuli: 180
Cibal: 308
Cibale: 31
Cihabize: 311
Ciylan: 193
Cüneyd: 8
Cürcan: 282, 299, 300, 305, 313
Cürcani: 158, 159

D -

Da'lec b. Ahmed b. Da'lec Ebu İshak es-Siczi: 287
Da'leci: 324
Dahıstan: 48
Dakkak: 50
Darakutni: 163, 257, 283, 286, 164
Darayya: 169, 170
Darimi: 279, 52, 85
Davud b. Ali el-İsfahani: 157, 158, 160
Davud b. Mihrak: 121
Davud el-Caferi: 202
Davud ez-Zahiri: 159, 160
Davudi: 54
Dehlek: 237
Devadez: 188
Dimeşk Camii: 169
Dimeşk: 170, 181, 182, 33, 37, 65, 69, 70, 165
Dicle: 156, 338
Dimyat: 239
Dinaver: 300
Dülef b. Ebu Dülef el-İcli: 149
Düzce: 241

E -

Ebher: 65
Eba Abdillāh: 280
Ebu Abdullāh Abdurrahman b. Kasım: 278
Ebu Abdullāh b. Batta: 164
Ebu Abdullāh b. Elfazl el-Füravi: 60
Ebu Abdullāh Daruni: 155
Ebu Abdullāh el-Mahamili: 157, 158, 159
Ebu Abdullāh Muhammed b. Rüseyd el-endelüsi: 69
Ebu Abdullāh Muhammed b. Nasr b. Terkul Hevrekān: 305
Ebu Abdullāh: 187, 205, 305
Ebu Abdurrahman en-Nihavendi Yakub b. Süfyan: 38
Ebu Abdurrahman Yunus b. Habib el-Basri: 253
Ebu Abdurrahman: 305
Ebu Adnan: 232
Ebu Ahmed b. Sükeyne: 57
Ebu Ahmed Fustuk: 220
Ebu Ahmed İshak b. İbrahim: 305
Ebu Ala Ubeyd b. Muhammed el-Kuşeyri: 56
Ebu Ali b. Şevke: 174
Ebu Ali b. Vezir: 312
Ebu Ali el-Farisi: 267
Ebu Ali el-Hayyat: 295
Ebu Ali el-Kali: 264
Ebu Ali el-Farisi: 100
Ebu Ali el-Kali: 100
Ebu Ali Farisi: 232

Ebu Ali Hasan b. Ali el-Behli: 216
Ebu Ali: 233, 260, 268
Ebu Amir Kabisa b. Ukbe: 149
Ebu Amr Ahmed b. Abdulmelik el-İşbili: 102
Ebu Amr b. Ala: 331
Ebu Amr b. Salah: 97, 69
Ebu Amr İbnü'l Ala: 9
Ebu Amr Şeybani: 231
Ebu Amr Şimr b. Hamduye el-Heravi: 231
Ebu Amr: 232, 301
Ebu Arab: 245
Hz. Ebu Bekir: 20, 329, 265, 266, 56
Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed el-Berkani: 214
Ebu Bekir b. Ahmed el-Bağdadi: 175
Ebu Bekir b. Ali: 190
Ebu Bekir b. Ayyaş: 254, 92
Ebu Bekir b. Düreyd: 168
Ebu Bekir b. Ebi Şeybe: 92
Ebu Bekir b. Ebu Davud: 282
Ebu Bekir b. Fûrak: 172
Ebu Bekir b. Halef: 300
Ebu Bekir b. Hamdan: 198
Ebu Bekir b. Huzeyme: 259
Ebu Bekir b. Kamil: 260
Ebu Bekir b. Lebbad: 284
Ebu Bekir b. Mebreman: 168
Ebu Bekir b. Mücahid: 168
Ebu Bekir b. Serrac: 168
Ebu Bekir el-Enbari: 263, 264
Ebu Bekir el-Hatib: 258
Ebu Bekir el-Idi: 237
Ebu Bekir el-İsfahani: 286
Ebu Bekir el-Kettan: 301
Ebu Bekir el-Maliki: 163
Ebu Bekir el-Münzir: 135
Ebu Bekir en-Necdad: 164
Ebu Bekir en-Nisaburi: 164, 165
Ebu Bekir es-Sem'ani: 50
Ebu Bekir et-Tusi: 65
Ebu Bekir Huzeyme: 304
Ebu Bekir İyadi: 232
Ebu Bekir Kamil: 262
Ebu Bekir Merruzi Ebu Abdullah: 255
Ebu Bekir Muhammed b. Abdü'l-Baki el-Ensari: 57
Ebu Bekir Muhammed b. Ebbat: 96
Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Abdullah ez-Zübeydi el-İşbili el-Kurtubi: 131
Ebu Bekir Muhammed Osman b. Sa'd ed-Darimi: 305
Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah b. Zekeriya eş-Şeybani el-Cevraki: 287
Ebu Bekir Muhammed b. Cafer b. Rumeys b. Amr el-Kasri el-Bağdadi: 286
Ebu Bekir el-Merruzi: 124
Ebu Bistam Şube b. el-Haccac: 201
Ebu Ca'fer: 135, 163, 260
Ebu Ca'fer Ahmed b. Abdurrahman el-Kasri: 163
Ebu Ca'fer et-Taberi: 258, 261, 262
Ebu Ca'fer et-Tirmizi: 162
Ebu Cehil: 333
Ebu Davud: 156
Ebu Davut sicistani: 214
Ebu Davut: 280, 301, 312, 96
Ebu el-Hattab Nasr b. Ahmed el-Batır: 64, 65
Ebu Eyyüb el-Ensari: 319
Ebu Eyyüb Süleyman b. Davut Şazekuni: 225
Ebu Gudde: 217
Ebu Gudde: 230
Ebu Hafs: 206
Ebu Hafz b. Muhammed el-Cürcani: 49

Ebu Hamid el-İsferayini: 170
Ebu Hanife: 30, 44, 91, 120, 135, 142, 143, 144, 168, 278, 330
Ebu Hassan: 232
Ebu Hatim b. idris er-Razi: 37
Ebu Hatim er-Razi: 40, 78, 196, 201, 279
Ebu Hatim Muhammed b. İdris er-Razi: 161
Ebu Hatim Muhammed b. Hibban et-Temimi el-Büsti: 304
Ebu Hatim: 232, 37
Ebu Hureyre: 126, 13, 185, 186, 283
Ebu İshak b. Hamza: 214
Ebu İshak el-Habbal: 300, 301
Ebu İshak el-Gazzi: 25, 133
Ebu İshak eş-Şirazi: 170, 209, 210
Ebu İshak İbrahim b. Yakub: 190
Ebu Kasım b. Asakir: 311
Ebu Kılabe(Abdullah b. Zeyd): 28
Ebu Kurey Muhammed b. el-Ala el-Hemdani: 260
Ebu Kureyb: 261
Ebu Mansur el-Ezheri: 47
Ebu Mansur er-Rezzaz: 178
Ebu Mansur Muhammed b. Ali el-Kurai: 56
Ebu Mansur Muhammed b. el-Huseyn el-eyyubi en-Nisaburi: 172
Ebu Muhammed Abdullah el-Fergani: 259
Ebu Muhammed Abdurrahman b. Yusuf: 198
Ebu Muhammed Abdurrahman b. Nasr: 169
Ebu Muhammed Abdülaziz b. Muhammed el-Karavi el-Fasi: 181
Ebu Muhammed Cafer b. Mübeşşir es-Sekafi: 151, 152
Ebu Muhammed b. Abdan b. Muhammed b. İsa el-Mervezi: 285
Ebu Muhammed b. Haddad: 302
Ebu Muhammed el-Kasım: 312
Ebu Muhammed es-Sarifini: 300
Ebu Muhammed Fergani: 213
Ebu Müslim el-Horasani: 113
Ebu Müslim: 43
Ebu Naim: 212
Ebu Nasr Harun b. Musa: 101
Ebu Nasr Ahmed b. Ali ez-Zevzeni: 322
Ebu Nasr el-Melahimi: 42, 43
Ebu Nasr es-Siczi: 43, 44
Ebu Nasr et-Tammar: 257
Ebu Nasr ez-Zeynebi: 312
Ebu Nasr: 232
Ebu Nuaym el-Fadl b. Dükeyn: 150
Ebu Osman Affan b. Müslim el-Basri: 150, 151
Ebu Osman b. Zerka: 300
Ebu Osman el-Mazini: 153
Ebu Osman: 155
Ebu Ömer Muhammed b. Abdülvahit ez-Zahit: 261
Ebu Ömer Yusuf b. Yahya el-Meğami: 91
Ebu Ravh Abdu'l-Mu'ız el-Herevi: 57
Ebu Reyhan el-Biruni: 104
Ebu Sa'd Abdülkerim b. Sem'ani: 308
Ebu Sa'd b. es-Sem'ani: 311
Ebu Sa'd es-Sem'ani: 45, 56, 63, 78, 108, 309
Ebu Sa'd es-Semman er-Razi: 44
Ebu Sa'd Horasan: 59
Ebu Sa'd: 57
Ebu Sa'd: 58, 60, 61
Ebu Sadık Mürşid b. yahya el-Medeni: 65
Ebu Said es-Sirafi: 100
Ebu Said: 26
Ebu Şame Sehavi: 180
Ebu Şihab el-Hannat: 186, 187
Ebu Tahir b. Hattab: 302
Ebu Tahir es-Silefi: 180, 67
Ebu Tahir Muhammed b. Yakup b. Muhammed eş-Şirazi el-Firuzabadi: 240

Ebu Ubeyde: 231
Ebu Urve: 252
Ebu Ya'kub İshak b. Mansur el-Kevsecü'l-Mervi: 31
Ebu Ya'la: 32, 156
Ebu Ya'la el-Mevsili: 304
Ebu Ya'la el-Halili: 40
Ebu Yakub eş-Şurayti: 159
Ebu Yesar Abdullah b. Ebu Necih el-Mekki: 269
Ebu Yezid Muhammed b. Yahya b. Halid el-Medini: 305
Ebu Yusuf: 142, 143
Ebu Zekeriya el-Buhari: 235
Ebu Zekeriya el-Hurfi: 284
Ebu Zekeriya el-Müzekki: 300
Ebu Zekeriya: 42
Ebu Zer: 17, 18, 19
Ebu Zer Süheyl b. Muhammed el-Buşenci: 52
Ebu Zeyd el-Ensari: 231, 254
Ebu Zübeyr el-Merveruzi: 202, 203
Ebu Zür'a er-Razi: 301
Ebu'l-Abbas b. Muhammed: 208, 209
Ebu'l-Abbas b. Yunus: 264
Ebu'l-Abbas el-Cürcani: 209
Ebu'l-Abbas el-Mağribi: 181
Ebu'l-Abbas Sa'leb el-Muhtesın Bih: 286
Ebu'l-Ala el-Hemedani: 290, 291, 310
Ebu'l-Ala el-Ma'arri: 47, 129, 173, 250
Ebu'l-Ala Muhammed b. Ali el-Vasiti: 306
Ebu'l-Aliye Rüfey' b. Mihran er-Riyahi el- Ebu'l-Arab: 284
Basri: 26
Ebu'l-Atahiye: 135, 207
Ebu'l-Cehm: 55
Ebu'l-Ceyş el-Mücahit: 321
Ebu'l-Ceyş: 321
Ebu'l-Feth b. Berhan el-Bağdadi: 107
Ebu'l-Feth b. Cini: 233
Ebu'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisi: 235
Ebu'l-Fityan (Ömer er-Ravasi): 48, 49, 50
Ebu'l-Hasen: 48, 169, 278
Ebu'l-Hasen Abdu'l-Gafir b. İsmail el-Farisi: 105
Ebu'l-Hasen Abdurrahman b. Muhammed-Davudi: 52
Ebu'l-Hasen Ali b. Abdu'l-Aziz el-Cürcani: 128
Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Mahmuye el-Yezdi: 209
Ebu'l-Hasen Ali b. Faddal b. Ali el-Mücaşi: 106
Ebu'l-Hasen Ali b. İsa el-Velvaliciyyü: 104
Ebu'l-Hasen Ali b. Mesud b. Nefis el-Mevsili: 195
Ebu'l-Hasen ed-Darani: 169
Ebu'l-Hasen Darakutni: 265
Ebu'l-Hasen el-Aruzi 264, 265
Ebu'l-Hasen el-Askalani: 167
Ebu'l-Hasen el-Cürcani: 315
Ebu'l-Hasen el-Fali: 234
Ebu'l-Hasen el-Harrasi: 65
Ebu'l-Hasen el-Kattan el-Kazvini: 40
Ebu'l-Hasen el-Mazini: 320
Ebu'l-Hasen el-Muradi: 312, 313
Ebu'l-Hasen Hayseme: 39
Ebu'l-Hasen Muhammed b. Abdullah b. Cüneyt el-Büsti: 305
Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya er-Razi: 169
Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Faris el-Lugavi el-Kazvini: 40
Ebu'l-Huseyn b. Mühtedi Billah: 175
Ebu'l-Huseyn b. En-Nakur: 300
Ebu'l-İmran el-Eşyeb: 298
Ebu'l-Kasım Abdusi: 334
Ebu'l-Kasım Ahmed b. Mansur es-Sem'ani: 60, 61
Ebu'l-Kasım b. Bükeyr: 295
Ebu'l-Kasım Ebu'l-A'la: 300

Ebu'l-Kasım el-Hüzeli: 306, 307
Ebu'l-Kasım İbn Asakir: 309
Ebu'l-Kasım el-İskaf el-İsferayini: 105
Ebu'l-Kasım et-Taberani: 163
Ebu'l-Meali Abdü'l-Melik b. Abdullah el-Cüveyni: 105
Ebu'l-Mes'ud Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Beceli er-Razi: 48
Ebu'l-Mevahib b. Sasra: 71
Ebu'l-Mevahib b. Sarsara: 310
Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-rahim b. es-Sem'ani: 46, 47, 57, 62
Ebu'l-Vakt es-Siczi: 52, 53
Ebu'l-Vefa b. Akil: 339
Ebu't-Tayyib el-Mütenebbi: 268, 273
Ebu't-Tayyib Taberi: 209
Ebu't-Tayyib: 263
Ebu'l-Vefa b. Akil el-Hanbeli el-Bağdadi: 288
Ebu'l-Velid Abdülmelik b. Katan el-Mehri: 155, 156
Ebu'l-Velid b. Haşim: 288
Ebu'l-Velid: 280
Ebu'l-Yeman: 87
Ebu'l-Yeman: 277, 37
Ebu'l-Yümn el-Uleymi el-Hanbeli: 30, 210, 211
Ed- Dürretü'l -Yetime: 8
Ed-Darimi: 28
Ed-Deccaci: 214
Edebü'd-Dünya ve'd-Din: 314
Edib b. Sara el-Endelüsi: 176
Edib Huzeyme b. Ali er-Mervezi: 48
Edib Sealibi: 135
Ehvaz: 187
Ekber Ebu'l--Kasım b. Asakir: 57
El-Ameş: 29
El-Bağdadiyyat: 268
El-Basriyyat: 268
El-Cem'u Beyne Ricali's-Sahih: 299
El-Cemhera: 234
El-Ecvibetül Fadile lil Esiletil Aşaratil Kamile: 293
El- Endülisi: 100
El-Ensab: 230
El-Enva ve't-Tekasim: 304
El-Ezheri: 283
El-Funun: 289
El-Fusul: 289
El-Hasais: 269
El-Hemedani: 49
El- İmamu'l-Hakim Ebu Abdullah: 38
El-İzah: 268
El-Kamil: 234, 306, 307
El-Kanişi: 284
El-Lügat Fi Hikâyâti's-Salihin: 8
El-Maznun bihi ala Gayri Ehlihi: 314
El-Muhtesep: 269
El-Müsnedü's-Sahih ale't-Tekasim-i vel Enva: 305
El-Ulemaül Uzzab: 269
El-Veseta beyne'l Mütenebbi ve Husumihi: 313
El-EdEbu'l-Müfred: 21
El-Fazluş-Şarani: 38
El-Felaketü ve'l-Meflukun: 137
El-Hilye: 212
El-Mağribü'l Akse: 34
El-Maksuratü'd-Düreydiyye: 168
El-Menhecü'l-Ahmed: 30
El-Muğni: 71, .
El-Muntazam fi Tarihi'l Mülki vel ümem: 8
El-Mühellebi: 132
El-Üleymi el-Hanbeli: 30
Emali: 40

Emir b. Makula: 307
Emir es-San'ani: 150
Emir ibn Makula: 107
Emir Seyfû'd-Devle b. Hamdan: 268
Emir Tahir: 152
Emirul Muminin Radi Billah: 266, 267
Endülüs: 32, 34, 36, 100, 102, 103, 121, 122, 151, 176, 177, 207, 235, 284, 312
En-Neccar el-Bağdadi (Muhammed b. Mahmud): 69
Ensab: 108, 45, 61
Ensar: 148, 84, 85
Er-Ravza: 306
Er-Rihle fi Talebi'l Hadis: 319
Erba'inü'l-Büldan: 53
Ereğli Limanı: 241
Es-Semaniye: 230
Esed b. Fırat en-Neysaburi: 89, 90
Esediyye: 89
Esmâ: 201
Es-Sema'ut-Tabii: 165
Esved b. Yezid en-Neha'i: 23
Esved: 330
Eş'ari Mezhebi: 172
Eşheb: 284
Eş-Şaşi: 107
Eş-Şeyh Muhammed Ebu Zehre: 122
Eş-Şeyruvi: 56
Et-Tarihu li Dimeşk: 308
Et-Tekmile: 268
Et-Ta'lika: 57
Et-Tacü'es-Subki: 56
Et-Tahbir fi'l-Mucemi'l Kebir: 58
Evki: 66
Eyyub b. Mütevekkil: 139
Ez -Zencani: 314
Ezharü'r-Riyad: 8
Ezher Üniversitesi: 243
Ezher: 181

F -

Fadl b. el-Muhib: 300
Fadlû İlmi's-Selef ala İlmi'l-Halef: 329
Fakih Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Baci: 121
Fakih İmam Ebu Hamit Ahmed b. Muhammed el-İsferayini: 259
Farabi: 165, 166
Fas: 267
Fazl b. Sehl: 146
Ferec en-Nubi el-Esved Ebu Harmele: 72
Ferec: 73
Fergana: 306
Ferra: 231, 254
Ferruh: 275, 276, 277
Fethu'l- Muhi: 23
Fethul Babil İnaye bi Şerhi Kitabin-Nukaye: 243
Fethul Bari: 186
Fethü'l-Bari: 22
Fezailü'l Kur'an: 285
Fırat Nehri: 37
Fihrise: 240
Filistin: 219
Firebri: 94, 95
Firuzabadi: 240
Frenk: 177
Frenkler: 238
Fuat Sezgin: 36

Fudayl b. Gazvam: 86
Fudayl b. Iyaz: 254
Furce Nehri: 187
Fustat: 261, 322
Füravi: 57

G -

Gandi: 196
Garibül Hadis: 295
Gazali: 49, 50, 105, 107, 108, 236
Gazne: 304
Gıfar: 18, 20

H -

Habeşistan: 237, 238
Habibi: 284
Hacamat: 160
Haccac b. Şair: 156
Hacer el-Askalani: 231, 240
Hacerü'l Esved: 20
Haddad el-Mehdevi: 235
Hafız Abdu'l-Azim el-Münziri: 66
Hafız Abdu'l-Kadir er-Ruhavi: 66
Hafız b. Abdilber: 26,
Hafız b. Abdilberr: 8
Hafız b. Asakir: 169
Hafız b. Cevzi: 150
Hafız b. el-Cevzi: 30
Hafız b. Hacer: 14, 22, 240,
Hafız b. Kesir: 124, 27
Hafız Ebu Bekir es-Sünni: 317
Hafız Ebu İshak el-Habbal: 44
Hafız Ebu Naim el-İsfahani: 138
Hafız Ebu Said b. el'Arabi: 135
Hafız ed-Delici Ahmed b. Ali el-Mısıri: 137
Hafız el- Cevval (Yakub b. Süfyan el-Farisi) el- Fesevi: 38
Hafız el-Erğiyani: 38
Hafız el-Hatib el-Bağdadi: 15, 22
Hafız el-İraki: 23
Hafız el-İmam b. Kayyım: 16
Hafız el-Kebir Ebu'l-Kasım b. Asakir: 58
Hafız el-Kuraşı: 44
Hafız es-Sehavi: 23
Hafız ez-Zehebi: 139
Hafız ibn. Abdilber: 147
Hafız ibn Kesir: 207
Hafız İbn Recep el-Hambeli: 329
Hafız İbn Recep: 289
Hafız Muhammed b. Tahir el-Mukaddesi: 301
Hafız Ramehürmizi: 27, 76
Hafız Sehavi: 225
Hafız Silefi: 301
Hafid ebu Cafer el-Mansur: 72
Hakem b. Uteybe: 201
Hakem: 204
Hakim Ebu Abdullah en-Natili: 103
Hakim en-Neysaburi: 4235
Hakim: 287
Halef b. Hişam el-Esedi el-Bezzar el-Bağdadi: 280
Halep Emiri Nasır: 230
Halep: 177, 222, 229, 230, 242, 299, 300, 47, 267, 268, 243, 217, 218, 219
Halife el-Mansur: 277
Halife Harun Reşid: 204

Halife Mansur: 72
Halife Me'mun: 145
Halife Müstezi: 178
Halife Vasık: 153
Halil b. Ahmed el-Ferahidi: 139, 121
Hamat: 177
Hamdi Es-Seferceli: 243,
Hamedan: 131, 132, 291, 40
Hammad b. Hibetülllah: 64
Hammad b. Seleme: 253
Hammad b. Zeyd: 254, 331
Hamza b. Muhammed ed-Dekkak: 265
Hanefi Fıkhi: 243
Harak: 46
Harameyn: 73
Haris b. Yezid el-Ukli: 86
Harmile: 284
Harran: 165, 306, 89
Harun Reşid: 143, 144
Harzem: 52
Hasan b. Arefe: 279
Hasan b. Leys er-Razi: 255
Hasan b. Mekki: 300
Hasan b. Muhammed b. İbrahim el-Maliki: 306
Hasan b. Süfyan: 304
Hasan b. Zeyd: 276
Hasan b. Abdurrahman eş-Şafii: 300
Hasan el- Basri: 26, 331
Hasen abdurrahman Ramehürmizi: 74
Hasen b. Ahmed el-Merzevi: 46
Hassan b. Muhammed: 32
Haşim b. Ammar es-Sülemi ed-Dımeşkı: 280
Haşimi: 148, 149
Haşimi: 175
Hatib Ebu Zekeriya Yahya b. Ali et-Tebrizi: 234
Hatib el-Bağdadi: 26, 28, 49, 143, 69, 83, 107, 283, 295, 296, 298, 308, 319, 198, 257, 258, 259, 208, 213, 231
Hatib et- Tebrizi: 47, 65
Hatip Ebu'l-Fazl et-Tusi: 311
Hatip: 283
Hayfa: 219, 220
Hebbariye: 237
Hemadan: 169, 53, 52, 65
Herat: 204, 232, 299, 304, 305, 308, 53, 57, 300
Herzem: 62
Heyyac el-Hittini: 300
Hıms: 179, 180, 37
Hızır: 13, 14, 15
Hibetullah es-Seyyidi: 57
Hicaz: 278, 284, 299, 31, 44, 36, 44, 46, 48, 57, 60
Hindeba: 158
Hindistan: 195, 196, 293, 243
Hint: 240, 243
Hirat: 53
Hişam b. Ammar: 33
Hişam b. Ubeydullah er-Razi: 279
Horasan: 232, 207, 235, 144, 171, 198, 304, 297, 281, 31, 42, 45, 44, 52, 58, 60, 62, 258, 275, 299, 308, 48, 57
Huccetüddin: 177
Hulvan: 40
Humeydi: 321, 107
Hur b. Kays el-Fezari: 13
Huseyn b. Muhammed et-Taberi el-Keşfüli: 171
Hussamüddin el-Kudsi: 182
Huzistan: 53
Hüseyin b. Abdurrahman es-Safravi: 300

Hüseyin b. Sadun: 300
Hüseyin b. Ali b. el-Büsri: 65
Hüzeyl: 28

I -

Icli: 252
Imad el-İsfahani: 66
Irak: 100, 285, 287, 299, 313, 44, 53, 57, 60, 69, 91, 48, 135, 163, 164, 168, 178, 201, 23, 231, 235, 240, 258, 278, 28, 283
İrakeyn: 31, 73
İsfahan: 69, 175, 226, 233, 41, 45, 52, 53, 57, 61, 64, 65

İ -

İbn Abbas: 13, 14, 17, 145, 329, 330
İbn Abdulhakim: 125
İbn Afif: 102
İbn Akil: 289
İbn Amir: 169
İbn Amir el-Malik: 284
İbn Asakir: 52, 72
İbn Berhan: 108
İbn Beriyye: 180
İbn Cema'a: 25, 83
İbn Cendel el-Kurtubi: 100
İbn Cevalik: 178
İbn Cevzi: 53, 68, 92
İbn Cinni: 268, 269
İbn Dakik el-İd: 333
İbn Dıhan el-Mevsili: 179
İbn Ebi Asrun Medresesi: 177
İbn Ebi Hatim: 156
İbn Ebi Kamil: 39
İbn Faris: 40
İbn Eş'as: 89
İbn eş-Şeceri: 178
İbn Faris: 131
İbn Ferruh: 29
İbn Hacer: 31
İbn Hacer el-Heytemi: 242
İbn Haldun: 119
İbn Halef eş-Şirazi: 50
İbn Hatib el-Kostantini: 181
İbn Hazm: 107
İbn Hıraş: 198
İbn Huzeyme: 305
İbn Kani: 163
İbn Kesir: 30
İbn Mace: 40, 96
İbn Makula: 49
İbn Medeni: 27
İbn Mende: 42
İbn Mihran: 42
İbn Mukle: 131
İbn Mukri: 41
İbn Müemmil: 38
İbn Naci: 29
İbn Nasr: 173
İbn Neccar: 58, 70
İbn Nutfe: 48
İbn Nümejr: 92
İbn Rüşeyd el-Mağribi es-Sebti: 26
İbn Salah: 77
İbn Salah: 97

İbn Sem'ani: 51
İbn Sina: 103
İbn Süreyc: 135
İbn Şübrüme: 27
İbn Zafer es-Sıkkı el-Mekki el-Hamevi: 177
İbn Zebr: 135
İbn Ziyad eş-Şafi: 164
İbn Ziyad: 89
İbn. Kesir: 94
İbn Hacer: 186, 300
İbn Abdü'd- Daim el-Makdisi: 70
İbn Arabi: 231
İbn Asakir: 312, 71
İbn Bükeyr: 284
İbn Cerir et-Taberi: 263
İbn Cerir: 259, 260
İbn Dehan el-Bağdadi: 237
İbn Dureys: 285
İbn Düreyde: 234
İbn Ebi Hatem: 282
İbn Faris: 323
İbn Hallikan: 51, 52, 250
İbn Haşşab el-Hanbeli el-Bağdadi: 289
İbn Hayyan: 190
İbn Hayyuye: 287
İbn Hazm: 122, 274
İbn Hişam: 274
İbn Hişam en-Nahvi el-Mısri: 126
İbn Humeyd: 260
İbn İshak: 278
İbn Kadus: 302
İbn Kasım: 278
İbn Kayyım: 135, 328
İbn Kesir: 257
İbn Mace: 301
İbn Mende: 78
İbn Mesud: 283, 329, 330
İbn Mukle: 313
İbn Musahhıh: 216
İbn Mübarek: 150, 252, 330
İbn-Neccar: 290
İbn-Nubate el-Mısri: 187
İbn Receb el-Hanbeli: 190, 192
İbn Rumeys: 286
İbn Rumh: 284
İbn Rüstem: 283
İbn Sad: 186
İbn Said: 300
İbn Sencer: 282
İbn Sina: 166
İbn Şafii: 216
İbn Teyyan: 321
İbn Ukde: 287
İbn Vehb: 261
İbn Vehb: 284
İbn Caşnes: 300
İbnü'l Cevzi: 8, 31, 52, 110, 130, 150, 194, 212, 288, 291, 292, 298
İbnü'l-Cezeri: 306
İbnü'l-Ekfani: 169
İbnü'n-Neccar: 57, 311
İbnü'l-Adim: 242
İbnü'l-Enbari: 264, 265
İbnü'l-Esir: 234
İbnü'l-Haleveyh: 268
İbnü'l-Kasım: 284
İbnü'l-Mukri Muhammed b. İbrahim: 190

İbnü'l-Vaddah: 278
İbnü's- Sem'ani: 45
İbrahim b. Ethem: 125
İbrahim b. Abdülaziz: 188, 189
İbrahim b. Habbib: 143
İbrahim b. Nazzam: 187, 189
İbrahim b. Said el-Cevheri: 72
İbrahim b. Seyyar en-Nazzam el-Mu'tezili: 187, 188
İbrahim el-Harbi: 255, 257, 280, 295, 296, 297, 298
İbrahim el-Acuri: 121
İbrahim el-Merruzi: 57
İbrahim en-Nazzam: 123
İbrahim en-Nehai: 86
İbrahim es-Selamani: 107
İbrahim es-Seriyyü'z-Zeccac: 163
İhya: 108
İkrime: 84
İksirü'z-Zeheb Fi Sına'ati'l-Edeb: 106
İlkiya: 107
İmam Ebu Hanife: 7
İmam Ebu Yusuf: 279, 89
İmam Malik: 89, 90, 91, 261, 275
İmam Muhammed: 279
İmamü'l-Haremeyn: 106
İmamü'l-Muhaddisin: 231
İmriü'l-Kays: 173
İnbahu'r-Ruvat ala Enbahi'n-Nuhat: 229
İngiliz: 219, 221
İngilizler: 196
İran: 100, 140, 168, 232, 243, 299, 31, 267, 268, 53
İsa b. Hammad: 300
İsa el-Beyanuni: 151
İsa Nehri: 194
İsfahan: 299, 286, 290, 301, 284
İsferayin: 170, 214
İshak b. İbrahim el-Mevsili: 254
İshak b. Mansur el-Kevsec: 32
İshak b. Mansur: 32
İshak b. Rahaveyh: 150
İshak b. Rahuye: 212
İshak el-KEvsec: 282
İskenderiye feneri: 66
İskenderiyye: 305, 65, 67, 299, 300, 181
İsmail b. Ali el-Hatip: 300
İsmail b. Ayyaş el-Hımsi: 277
İsmail b. Ayyaş el-Hamsi: 87
İsmail b. Mesade: 300
İsmail b. Ümeyye: 85
İsmail ez-Zahid: 103
İsmail hafız: 50
İsmail. b. Muhammed b. Fazl el-Hafız: 57
İstanbul: 219, 241
İsterabad: 300
İşbiliyye: 176
İtalya: 89

K -

Ka'ka b. Yezid: 86,
Kabe-i Muazzama: 115, 20, 245
Kabil: 304
Kadı Abdullah eş-Şerik b. Abdullah: 204, 205, 206, 207
Kadı Abdü'l-Vehhab b. Ali b. Nasr el-Maliki: 172
Kadı Ahmed b. Ömer el-Müzecced ez-Zebidi el-Yümni: 129
Kadı b. Hallikan: 159

Kadı Billah: 265
Kadı Cürcani: 225, 313
Kadı Ebu Abdillâh Şerik b. Abdullah: 140, 141
Kadı Ebu Ali el-Haşîmi Muhammed b. Ahmed el-Hanbeli: 174
Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Abdülbaki: 190
Kadı Ebu Muhammed el-Alevi: 169
Kadı el-Maristani: 51
Kadı Hasen b. Abdullah: 168
Kadı İbn ebi Ya'la: 212
Kadı ibn Hallikan: 308, 309
Kadı İyas: 29, 8, 91, 141
Kadir Billah: 175
Kahire üniversitesi Şeriat Fakültesi: 217
Kahire: 181, 243, 219, 66
Karvan: 284
Kasım b. Ahmed el-İsfahani: 300
Kasım b. Asakir: 57
Kasım b. Cebeli: 298
Kastamonu: 241
Kataye: 282
Katia Mahallesi: 210
Kayravan: 29, 164, 89, 90, 91
Kays: 153
Kazan: 243, 244
Kazerin: 240
Kazvin: 65
Kefüli: 171
Kemal el-Enbari: 178
Kerc: 53
Kesai: 254
Kevseri: 90, 244
Keysun Hükümdarı Melik Mesud: 239
Kift: 229
Kifti: 168
Kıtr: 126
Kızıl deniz: 237
Kirman: 52, 53
Kirmani: 265
Kitabı Sibeveyh: 153
Kitabu Elifatı'l-Vasl ve'l-Kat: 168
Kitabu Sibeveyh: 168
Kitabü Cezirati'l-Arab: 168
Kitabü'l Emsal: 254
Kitabü'l- İlm: 21
Kitabü'l Lügat: 254
Kitabü'l Nevadiri'l Kebir ve Meani's-Şiir: 254
Kitabü'l Nevadiri's-Sağir: 254
Kitabü'l-Ayn: 139
Kitabü'l-Vakf ve'l-İbtida: 168
Kitabü'n-Nefs: 165
Kitabü't-Tefsir: 95
Kitabül Buyu: 185
Kitabüs-Sına'ati's-Şi'ri ve'l-Belağa: 168
Kudüs: 299, 301, 305
Kufe: 37, 23, 27, 30, 141, 29, 40, 31, 40, 186, 187, 205, 206, 207, 214, 286, 309, 65, 92, 93, 175, 260
Kureys: 147
Kurtuba: 101, 284
Kurtubi: 36
Kuteybe b. Sa'id: 88, 89
Kuteybe b. Said es-Sakafi el-Bağlani: 92

L -

Leftetül Kebid fi Nasihatil Veled: 292
Leknevi: 293

Leys b. Muzaffer: 232
Leys b. Sa'd el-Mısri: 86, 87, 231
Lisanül Mizan: 300
Lokman: 131
Lübnan: 65

M -

Ma Ba'de't-tabî'a: 166
Ma'arra: 173, 47
Ma'mer b. Raşit el-Basri: 252
Ma'ruf el-Kerhi: 112
Mağrib: 177, 180, 31, 44, 306
Mahled el-Endelusi: 32
Mahmud Harezmi: 56
Mahmut el-Verrak: 136
Main: 275
Makayisü'l-Lüğa: 169
Makkari: 8
Malik b. Dinar: 8
Malik b. Enes: 120, 254, 276, 280, 281
Malik b. Huveyris: 319
Malik: 135, 141, 27, 278, 87
Maliki: 173, 30
Malin: 53
Mamer b. Müsenna: 254
Mansur b. Ammar el-Horasani: 74
Mansur b. Muhammed: 45
Mansur Külliyesi: 208
Mansur Şehri: 208
Maristanlı Kadı: 190
Maveraü'n-Nehir: 279, 305, 42, 57, 62
Maverdi: 170, 314
Mayorka: 122
Me'mun: 149, 226, 228, 229, 72,
Me'muniye: 290
Meanil el-Kur'an-ı Kerim: 254
Mecmu: 120
Medain: 156
Medaricü's- Salikin: 16
Medine: 141, 69, 190, 20, 202, 23, 26, 27, 28, 275, 280, 291, 293, 294, 31, 37, 319, 65, 89, 91, 148,
98
Meğazi: 278
Mehdi: 186
Mehdiyye: 177
Mehri: 156
Mekhul eş-Şami: 28
Mekke: 106, 37, 42, 45, 46, 47, 65, 85, 287, 299, 300, 301, 309, 31, 18, 19, 186, 190, 198, 23, 27, 30,
238, 244
Mekke-i Mükerreme: 177
Mekr: 154
Melik Abdüddeve b. Büveyh: 268
Melik: 268
Menakıbul Ebu Hanife: 242
Menakıbü'l İmam Ahmed: 212
Menhecü'l-ahmed: 32
Meriyye: 180
Mersa: 69
Merv: 121, 31, 312, 42, 46, 47, 50, 57, 62, 56, 59, 145, 146, 207, 254, 285, 299, 305
Mervan b. Muhammed: 86
Mervirüz: 62
Hz. Meryem: 131
Mescid-i Haram: 244, 245
Mesfele Mahallesi: 245
Mesih: 51

Mesruk b. el-Ecda' el-Hemdani: 26
Meşrik: 32
Mevsil: 237
Meyyit: 295
Micasti: 226, 227, 228, 229
Mısır Kütüphanesi. 181
Mısır: 135, 173, 174, 179, 180, 182, 195, 198, 204, 207, 220, 230, 161, 162, 164, 165, 235, 238, 239, 240, 258, 261, 28, 36, 282, 283, 284, 301, 304, 305, 306, 308, 319, 37, 38, 299, 48, 66, 67, 69, 72, 88, 89, 285, 286
Miftah-ü Dari's-Seade: 16
Moğollar: 301
Mu'cem: 62, 57
Mu'cemü'l-Buldan: 57, 236
Mu'cemü's-Sefer: 236
Mu'tezile Mezhebi: 189
Mu'cemul Udeba: 234
Mufaddal b. Fadale el-Mısri Nüshası: 41
Muğire b. Miksem et-Dabbi: 86
Muğni: 126
Hz. Muhammed Mustafa (s.a v.): 340, 319
Muhammed b. Cerir et-Taberi: 161, 162
Muhammed b. ebi Hatim Berrak: 94
Muhammed b. Ebi Şahhaz eed-Dabi: 131
Muhammed b. ebu'n-Nazr Muhammed et-Tusi: 99
Muhammed b. el-Hasen: 125
Muhammed b. Fettuh el-Endelüsi: 107
Muhammed b. Harun er-Ruyani: 161, 162
Muhammed b. İbrahim b. Abdüs el-Kayravani: 96
Muhammed b. İbrahim b. Vezir: 136
Muhammed b. İdris el-Belensi: 151
Muhammed b. İshak b. Huzeyme: 161, 162
Muhammed b. ishak: 41
Muhammed b. Mahmud el-Bağdadi: 58
Muhammed b. Musa b. Hammad el-Berberzi: 163
Muhammed b. Nasr el-Mervezi: 198, 161, 162
Muhammed b. Ömer el-Vakıd: 147, 148, 149
Muhammed b. Rafi en-Nisaburi: 152
Muhammed b. Sad: 147
Muhammed b. Sahnun el-Kayravani: 95
Muhammed b. Selam el-Bikendi: 279
Muhammed b. Sellam el-Cümehi: 72
Muhammed b. Tahir el-Makdesi: 175
Muhammed b. Yusuf: 94
Muhammed b. Zühri: 86
Muhammed b. Hasen: 89
Muhammed b. İsmail es-Saiğ: 93
Muhammed b. Tahir el-Makdesi: 71
Muhammed el-Hadr Huseyn et-Tunusi: 181
Muhammed İdris er-Razi: 201
Muhammed: 284
Muhammed b. Müsenna: 256
Muhammed b. Gasvera: 232
Muhammed b. Abdülmelik b. Muzaffer: 300
Muhammed b. Ahmed el-Haddad: 300
Muhammed b. Cafer et-Temim: 266
Muhammed b. Cerir et-Taberi: 212, 213
Muhammed b. Ebu Mesut el-Farisi: 300
Muhammed b. Hasan el-Karzeni: 306
Muhammed b. Hasen el-Şeyban el-Kufii: 278
Muhammed b. Hassan: 233
Muhammed b. Hatim: 208, 255
Muhammed b. Hayan: 283
Muhammed b. Humeyd er-Razi: 260
Muhammed b. İshak en-Nedim: 264
Muhammed b. Sehl el-Asker: 282
Muhammed b. Sencer: 282

Muhammed b. Tahir: 299
Muhammed b. Yahya b. Mende: 283
Muhammed b. Yahya ez-Zühli: 278
Muhammed Bedrialem: 293
Muhtasaru'l-Hiraki: 70
Muhyiddin en-Nevevi: 312
Muizzüddeve: 166, 167
Mukaddime (İbn Haldun): 24
Mukaddime: 119
Mus'ab ez-Züheyri: 284
Hz. Musa: 13, 14, 15, 16, 197
Hz. Musa Kuyusu: 203
Musa b. İsa: 206
Mustafa Sabri Efendi: 195, 196
Musul: 179
Mutezile: 44
Muvafık b. Abdüllatif el-Bağdadi: 178
Muvatta: 89, 91
Müberra: 153, 155
Mücahid: 101
Mücahit b. Cebr el-Mekki: 331
Müdevvene: 288
Mükram: 305
Münire Naci Selim: 58
Münire Naci: 62
Münkedir Ailesi: 276
Müntehabü Müsned-i Abd b. Humeyd: 52, 53
Müslim b. Haccac el-Kuşeyri: 13, 17, 36, 61, 92, 96, 97, 151, 152, 156, 280, 301, 312
Müsned (Ahmed b. Hanbel): 31
Müsned: 282
Müstemli: 72
Müstenir b. Amr en-Nehai: 140, 141

N -

Nadr b. Şumeyl: 121, 232
Nakkaş: 306
Nakura: 221
Nasr b. Merzuk: 284
Nasr: 300
Nasrani: 205, 206, 207
Nazr b. Şumeyl el-Mazini: 144
Nazr b. Şumeyl: 139
Nazr: 146
Necid: 315
Nehrevan: 232
Nesai: 62, 280, 304, 96
Nesef: 62
Nevabiğul Kelim: 299
Nevadir: 101, 102
Nevevi: 70, 120
Neysaburi: 38, 202, 203, 197
Nihavend: 40, 65
Nil: 37
Nisabur: 69, 105, 106, 31, 32, 41, 42, 56, 50
Nisabur: 57, 59, 60, 61, 62, 299, 300, 97, 281, 306, 307, 309, 308
Nizamiye Medresesi: 106
Nizamiyye: 70
Nizamül Mülk: 216
Nuhra: 237
Nureddin eş-Şehid: 238
Nusaybin: 305
Nüzhetü'l-Elibba Fi Tabakati'l-Üdeba: 178

O -

Hz. Osman: 329
Osman b. Cini: 232
Osmanlı: 195
Öklidis: 228

Ö -

Ömer b. Ali b. Ahmed el-Vadiaşi: 240
Ömer b. Hafs el-Aşkar: 208
Hz. Ömer: 20, 21, 329, 331
Ömer b. Heyyac b. Said el-Hamdani: 204

R -

Rabi: 285
Rabia er-Ra'y: 275
Rabia: 153
Rahabe: 300
Raiyye: 179
Rakka: 37
Ramehurmüzi: 163
Raş b. Nazif el-Ma'arri ed-Dimeşk: 169
Ravh b. Ubade: 94
Ravi Hüseyin: 145
Ravvasi: 48,
Raye: 197, 203, 204
Razi Billah: 264
Razi: 113
Re'y: 169, 151, 275, 300, 301, 31, 313, 44, 45, 65, 98
Rebia b. Abdurrahman: 276
Remle: 37
Rihle fi Talebi'l-Hadis: 15, 22
Rihle: 76
Riyaşi: 232
Ruhavi: 67
Rumca: 51, 52
Rumlar: 51
Rusya: 243

S -

Sa'd b. Ali ez-Zencani: 300
Sa'd b. ez-Zeccani: 47
Sa'd ez- Zencani: 46
Sa'id b. Abdü'l-Aziz: 28
Sa'id b. el-As: 28
Sa'id b. el-Müseyyeb: 27
Sadettin et-Taftazani: 317
Sahavi: 240
Sahban: 105, 131
Sahih-i Buhari: 21, 301, 312, 185
Sahihi Müslim: 176, 301, 50, 53, 60, 97
Sahnun: 284
Said b. Dehhan: 233
Sakif Kahvehanesi: 245
Sa'leb: 261
Sa'lebi: 313
Salih b. Ahmed b. Hanbel: 93
Salih b. Rüzziik: 179
Samerra: 305
San'a: 136, 210, 211, 212, 40, 30, 40, 252
Sarsar Nehri: 141
Saydu'l-Hatır: 68, 110
Sebil: 91

Sebte: 69
Sefat: 228
Sefiri: 324
Sehavi el-i'lanü bi't-Tevbih: 8
Sehavi: 67
Sela (Fas'tadır): 37
Seleme b. Asım: 232
Seleme b. Küheyli: 88
Sem'ani: 49, 299, 50, 52, 209
Semerkand: 57, 304, 62
Semerkandi: 83
Senecdan: 58
Sened b. Ali: 226
Serahs: 300, 49, 50, 61, 62
Seriyy Hennad el-Kufi: 269
Seriyyü's-Sekati: 255
Serküse: 90
Seyfüddevle: 165
Seyyid İzzet Guseybati: 243
Sıla: 259
Sibeveyh: 139, 237, 254, 153
Sicilya Adası: 89
Sicilya: 288, 90
Sicistan: 287, 304, 44
Silefi: 63, 64, 65, 66, 67
Sinc: 305
Siraceddin: 240
Siyak: 105
Subki: 45, 324, 63
Sufi Muhammed b. Kasım: 55
Sultan Malik b. Ebu Seddad: 237
Sultan Tuğtekin: 216
Sur: 300, 65
Suse: 284, 90
Suyuti: 72
Süfyan b. İbrahim b. Mende: 52
Süfyan b. Uyeyne: 30, 201, 138
Süfyan es-Sevri: 252, 88, 138, 139, 186
Süğur: 31
Süleym b. Mansur b. Ammar: 74
Süleym er-Razi: 171
Süleyman b. Davud: 211
Süleyman b. Habib Ebu Safran: 140
Süleyman b. Mihran': 29
Sünen: 40
Süneni Darimi: 53
Süse: 164

Ş -

Şa'bi (Amir b. Şerahıl): 26, 27, 86
İmam Şafii: 44, 123, 125, 127, 128, 135, 146, 147, 120, 201, 261
Şafii Mezhebi: 163, 178, 285
Şair A'sa: 154
Şair Ebu'l-Muzaffer el-Ebiverdi: 128
Şair Lebib: 237
Şakir el-Kütübi: 229
Şam: 305, 21, 164, 218, 220, 219, 221, 240, 245, 258, 261, 277, 28, 283, 285, 299, 300, 301, 303, 305, 306, 307, 308, 312, 313, 309, 310, 319, 322, 36, 37, 39, 44, 48, 57, 235, 267
Şamat: 31, 73
Şaş: 305
Şatıbi: 179, 180
Şatıbiyye: 179
Şebabe: 156
Şerhu Elfiye: 23

Şerhu Kitabı Sibeveyh: 168
Şerif Ebu'l-Hasen: 176
Şerif er-Radıyy: 233
Şerif Murteza: 234
Şerif Zıyaüddin b. Ubeydullah el-Huseyni: 179
Şevkani: 99
Şeyh Abdülkadir Geylani: 192, 193
Şeyh Ahmed Zerka: 128
Şeyh Ahmed el-Haccar: 242
Şeyh Ahmed Ubeyd: 243
Şeyh Bekri: 242
Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tilimsani: 334
Şeyh Ebu Hamid: 171
Şeyh Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Sabit el-Havlani: 235
Şeyh Hamdi Sefercelani: 243
Şeyh İna'yetullah: 244
Şeyh Merveruvzi: 197
Şeyh Mustafa b. Muhammed eş-Şankıtı: 244
Şeyh Reşit Havasılı: 219
Şeyhi Müveffak b. Kudame'l-Makdisi: 71
Şeyhu'l İslam: 195, 281
Şeyhul İslam Ebu Ali Hüseyin b. Ali Cufi: 269
Şeyzar: 238
Şiraf: 168
Şiraz: 240, 268, 300,
Şube b. el-Haccac el-Vasiti el-Basri: 83
Şuniziyye: 55
Şüca b. Eslem: 226

T -

Tabakatü'l-Hanabile: 32, 212
Taberani: 190, 99
Taberi: 212, 213
Taberistan: 258, 57
Taberiyye: 37
Tac es-Sübki: 135, 311, 315
Tafsilü's-Sabit an Rasülillah (s. a. v) minel Ahbar: 259
Tahir Alevi: 242
Taif: 20
Talha b. Muzaffer el-Asi: 291
Takrib: 288
Tarihu Bağdad: 208, 213, 308
Tarihu Dimesk: 71, 58
Tarihü'l-Endelüs: 107
Tarsus . 37
Tebeu't-Tabiin: 330
Tebriz: 47
Tefsirü İbn Ebi Hatim: 98
Tehzibü'l Asar: 259
Tehzibü't-Tehzib: 230, 231, 31
Tehzip: 47
Telfiha'l ayn: 321
Telhisu'd-Delail: 172
Temim el-Cürcani: 57
Temim: 153
Temmam b. Galib b. Ömer el-Endülisi: 321
Tertibü'l Medarik: 8
Teşrifü'l-Fakir Ale'l-Ğani: 135
Tevrat: 16
Tezkiratül Huffaz: 230, 300, 27, 32
Tezkiretü's-Samî ve'l-Mütekellimi fi Edebi'l-Alimi ve'l- Müte'allimi: 25
Tilhame: 315
Tirmizi: 96
Trablusgarp . 267

Tunus: 299, 300, 301, 302, 303, 89
Tus: 50, 236, 61,
Türkiye: 218
Türkiye Cumhuriyeti: 195

U -

Ubdeydi: 66
Ubey b. Ka'b: 14
Ubeyd b. Umeyr el-Mekki: 331
Ubeydullah b. Sayrafi: 209
Ubeydullah b. Vasil: 279
Ukbe b. Amir: 319
Uleymi: 32
Unfuvan: 231
Urve b. Zubeyr: 85
Usulüddin Fakültesi: 181
Utbe b. Gazvan: 283

Ü -

Ümmü Müdame: 95, 96
Ümmü Rebia: 277
Üneys: 17, 18, 19, 21, 22
Üsame b. Müngizin: 238
Üstat Ebu Abdullah el-Habbazi: 106
Üstat Kürt Ali: 262
Üsvan: 238

V -

Vadi' er-Rasibi' Şa'bi: 27
Vahş: 216
Vasıt: 37
Ve'l Enbiya-i Ve'l Mülükü'l Ümem: 259
veki' b. Cerrah: 88, 89
Vezir Hasen b. Muhammed el-Ezdi el-Mühellebi: 166, 167
Vezir Nizamül Mülk: 307
Vezir Yahya b. Hubeyre: 216

Y -

Yahya b. Abdülhamid el-Hımmami: 257
Yahya b. cafer: 279
Yahya b. Ebu Kesir: 82, 322
Yahya b. el-Benna: 107
Yahya b. Halid: 148
Yahya b. Hamza: 28
Yahya b. Hüreyre el-Hanbeli: 130
Yahya b. Ma'in: 23, 33, 151, 210, 211, 275, 30, 77
Yahya b. Ömer: 164
Yahya b. Said: 27,
Yahya b. Salih: 277
Yahya b. Bus: 69
Yahya b. Yayha el-Leysi: 102
Yahya el-Kattan: 282
Yahya Ez-Zühli en-Neysaburi: 96,
Yakup b. Leys es-Siczi: 232
Yakup b. Süfyan el-Farisi: 214
Yakub b. Şeybe: 282, 283
Yakut el-Hamevi: 304, 121, 132, 229, 40, 258, 234
Yemen: 136, 147, 153, 207, 208, 210, 211, 212, 31, 40, 252, 330, 30, 31, 237, 240, 241, 235
Yenbu: 177

Yezd: 53
Yunarti: 50
Yunus b. Abdi'l-Ala: 125
Yunus b. Bukeyr: 28
Yunus b. Habib: 254
Yunus: 254
Yusuf b. Ahmed eş-Şirazi: 52, 53
Yusuf b. Ali b. Cübera el-Mağribi el-Biskeri: 306
Yusuf b. Bahr: 39
Yusuf b. Farul Ceyyani: 312
Yusuf b. Mübarek el-Haffaf: 57
Yusuf b. Ömer el-Kavvas: 165

Z -

Zahid el-Kevseri: 241, 218, 219
Zahir eş-Şahhami: 57
Zahiriye Kütüphanesi: 218
Zahid Abdullah es-Savmay: 193
Zebid: 241
Zebidi el-Yemeni: 216
Zehebi: 50, 27, 28, 32, 283, 289, 180, 190, 195, 198, 207, 216, 258, 63, 52, 160, 307, 32, 40, 41, 43, 58, 67, 69, 71, 98300, 304, 306, 309
Zehra Camii: 101
Zekiyyüddin el-Birzali: 53
Zeküyyiddin Ebu Muhammed Abdülazim el-Münziri: 308
Zemahşeri: 109, 133, 51, 52, 299
Zeyd b. Hubab: 207
Zeyd b. Sabit: 329
Zeydiyye fıkhi: 44
Zeylû Tabakati'l-Hanabile: 190
Zeynep: 69
Zeynülabidin et-Tunisi: 182
Zincani: 314
Ziyad b. Abdullah b. et-Tufeyl el-Bekkai el-Kufi: 278
Ziyad ibn İshak: 278
Ziyadetullah el-Ağlebi: 90
Ziyaüddin Hibetullah: 309
Zübeyr b. Ebu Selma: 256
Züheyr b. Harb: 255
Zühl: 281
Zühli: 281, 282
Zülhuleyfe: 98